

SZELÉNYI ZSUZSANNA

SZÉTZILÁLT ORSZÁG

**Hogyan bontotta le
Orbán Viktor
a demokráciát?**

Szelényi Zsuzsanna

SZÉTZILÁLT
ORSZÁG

Szelényi Zsuzsanna

SZÉTZILÁLT
ORSZÁG

Hogyan bontotta le Orbán Viktor
a demokráciát?

hvg360°

Copyright © Szelényi Zsuzsanna, 2023

Szerkesztette: Sebes Katalin

Borítóterv: Szabó Balázs

A szerző fotója: Reviczky Zsolt

kötet a hvg360 és a HVG Könyvek együttműködésében jött létre.

HVG Könyvek, Budapest, 2023
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Dufka Hajnalka
www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-565-357-7

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeseti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: Kedves László

Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató

*Annamarinak, Tominak és Borinak,
akik még gyerekek voltak, amikor mindez elkezdődött.*

ELŐSZÓ

Sosem felejttem el, amit akkor éreztem, amikor 1988. április 8-án azt olvastam az újságban, hogy egyetemi diákok és fiatal értelmiségiek „illegális szervezetet” alapítottak, és a „felelős szervek” felszólították őket, hagyjanak fel a szervezkedéssel. Néhány napos kutatás után sikerült megtalálnom a társaságot, és a következő találkozón csatlakoztam a Fiatal Demokraták Szövetségének alapítóihoz. Az volt a legmeggyerőbb számomra, hogy mennyire bátor, energikus és politikai értelemben tudatos csapat volt a Fidesz alapítóinak köre. A Fidesz izgalmat hozott számomra a késő kádárista Magyarország álmos világába, ahol mindenki tisztában volt a rendszer álságos voltaival, de nyílt rendszerellenes tevékenység nem volt lehetséges.

Gyorsan integrálódtam a csapatba, és fél évvel később beválasztottak a Fidesz első választmányába. Nagy Imre újratemetésén, 1989. június 16-án, őrt álltam a mártír miniszterelnök koporsója mellett, amikor Orbán Viktor elmondta történelmi beszédét. A Fideszben az elnyomó kommunista rezsim ellen és a liberális demokratikus elvek megvalósításáért küzdöttünk. Eltökéltük, hogy túllépünk Magyarország évszázados politikai megosztottságán, és erős, európai demokráciát hozunk létre. Az első szabad választások után együtt kerültünk be a Magyar Or-

szággyűlésbe. Nagyszerű élmény volt a Fideszt és Magyarországot képviselni azokban az időkben.

Orbán Viktor kezdettől fontos szereplője volt a Fidesznek. Befolyása azonban csak 1993-tól vált döntővé, amikor pártelnökké választották. Attól a pillanattól kezdve kritikussait és riválisait kiszorította, a szervezetet fokozatosan központosította és az állandó harc, a végeláthatatlan politikai csatározások terepévé tette. A párt sikerei és kudarcai idővel összefonódtak az ő személyes karrierjével. A rendszerváltás után húsz évvel pedig a Fidesz lett a legerősebb politikai erő Magyarországon. Addigra azonban már nem sokban hasonlított ahhoz a kiváló társasághoz, amelynek évekig a képviselője voltam, és amelyet az 1990-es évek közepén, a párt első nagy politikai fordulata idején csalódottan elhagytam.

Orbán Viktor neve és pártja 2010 óta egyé vált a magyar állammal, amely az évek alatt egyre tekintélyelvűbb formát öltött. Elsőprő győzelme után tizenhárom évvel már alig képzelhető el, hogy Magyarországon demokratikus keretek között bármely más politikai erő le tudná váltani a Fideszt.

Akkor, 1988 tavaszán azonban jó okom volt arra, hogy a Fiatal Demokraták Szövetségéhez csatlakozzam.

Az 1970-es és 1980-as években, a „gulyáskommunizmus” időszakában, boldog gyerekként nőttem fel. Kádár János pártfőtitkár vezetése alatt ekkoriban Magyarország stabilizálódott, modernizálódott, és élhető kereteket teremtett lakói számára. Létrejött egy új kelet-európai középosztály, amely a jólétnek a legtöbb szocialista országban elképzelhetetlen fokán élt.

Kádár eredetisége abban állt, hogy ki tudta alakítani Magyarországon azt a látszatot, hogy ellenállásra nincs szükség, mert a rezsim gondoskodik polgáraitól. Ez a paternalizmus döntő sze-

repet játszott abban, hogy a kommunista vezetés képes volt elkerülni egy 1956-hoz hasonló felkelés újabb lehetőségét. Kádár „emberarcú szocializmusa”, amelyet a szocialista blokkban annyian irigyeltek, nem nyílt erőszakot használt, hanem az elnyomás enyhébb eszközeivel élt, ettől azonban még ugyanolyan totalitárius rendszer maradt, mint a többi. Kizárólag családon belül lehetett valamiféle autonómiát és szabadságot megélni, én pedig, szerencsére, egy politikailag tudatos családban nőttem fel.

A nagyszüleim, mindannyian tanárok, rengeteg erőfeszítést tettek, hogy a tekintélyelvű rezsimek árnyékában is értelmes, kreatív életet éljenek. Anyai nagyszüleim az 1930-as években bekapcsolódtak a népi-nemzeti mozgalomba, amely egy „harmadik utas” irányvonalat képzelt el a nemzet demokratikus felemelése érdekében. Szemben álltak az újkonzervatív, elitista, nemesi vezetéssel, de mélyen elítélték a faszizálódó, szélsőjobboldali csoportokat és az 1919-es proletárforradalomban kompromittálódott kommunistákat is. Úgy vélték, ha a parasztságot sikerül kiemelni a vidéki elmaradottságból és nyomorból, létrejöhet egy demokratikusabb társadalom. Anyai nagyapám ennek szellemében vett részt az orosházi evangélikus gimnázium megalapításában. A mozgalmat meghatározó népi írók úgy látták, hogy a világban a nemzetek létharca zajlik, és erősen foglalkoztatta őket a Trianon által szétszakított magyar nemzet összetartásának kérdése. Ugyanakkor a különböző népcsoportok önrendelkezési jogát is elismerték.

A másik meghatározó korabeli demokratikus áramlatot az urbanus-polgári értelmiségiek alkották, akik az országban uralkodó, riasztó társadalmi egyenlőtlenségeket a klasszikus nyugati liberális hagyományokra és egyéni jogokra építő, egalitárius demokrácia és liberális nemzetiségi politika révén akarták meghaladni. Az elnyomott parasztság és munkásság összefogását és

polgárosodását szorgalmazták. Nehezményezték, hogy a népi-nemzeti mozgalomhoz tartozók megkérdőjelezték a nyugati típusú fejlődés esélyét és az ország modernizációját. Aggasztotta őket, hogy a népiek etnikai alapú nemzetfelfogása gyakran antiszemitizmussal párosul, és aggódtak azért, mert a polgári és a nemzeti erők háború előtti modernizációs koalíciója ellehetetlenült. A két szellemi áramlat – bár folyóirataiban jelentős írói és politikai műveket alkotott – a két világháború között nem tudott erős társadalmi hatást kifejteni. A hatalmon lévő Horthy-rezim revíziós törekvései a II. világháborúban a náci Németország mellé sodorták az országot.

A szüleim gyermekként élték túl a II. világháborút. A háború vége után rövid ideig megvolt a remény, hogy a Trianon, a Donkanyar és a holokauszt révén többszörösen traumatizált társadalomnak lehetősége nyílik a katasztrófák feldolgozására és egy egészséges társadalom felépítésére. 1948-ra azonban, a kommunista hatalomátvétellel a remény szertefoszlott. A szüleim az 1950-es években a pécsi evangélikus gyülekezetben találkoztak, amely szellemi menedéket nyújtott a rendszert elutasítóknak. Ez a közösség nem csupán hitet, de a rendszerrel szemben álló identitást is adott abban a korban, amikor az elnyomó hatalom erőszakos eszközökkel bírta behódolásra az embereket.

A szüleim életét meghatározó egyik legjelentősebb élmény az 1956-os forradalom volt. Egyetemistaként testvéreikkel együtt részt vettek a pécsi forradalmi események szervezésében. Nyelvtanár nagymamám, Péterfia Karola, fordítóként működött a pécsi forradalmi tanács mellett. A forradalom leverése után a család tagjai közül volt, akit letartóztattak, bebörtönöztek, többüket kitiltották az egyetemről. A kádári konszolidáció idején azután, mint a legtöbb magyar élete, a családké is helyreállt, mire pedig én és a testvéreim az 1960-as évek végén megszület-

tünk, a relatív jólét ideje következett el. A család tagjai valódi szabadságban azonban nem reménykedhettek.

Antikommunista, hívő evangélikus szüleim soha nem léptek be a kommunista pártba. Otthon sokat meséltek nekünk a háború éveiről, az államosításról, az 1956-os forradalomról, így az antikommunista hagyomány a mi valóságérzékelésünknek is keretet adott. Megtanultuk, hogy az igazságról csak a négy fal között lehet beszélni.

A szüleim, amennyire lehetett, polgári liberális nevelést biztosítottak nekünk. Hangszeren játszottunk, sportoltunk, nyelveket tanultunk. Nyaranta felpakoltuk a Skodánkat, és kéthetes sátorozásra indultunk. Bejártuk Kelet-Közép-Európát Rostocktól Várnáig, az Északi-tengertől a Fekete-tengerig. Amikor 1983-ban megkaptuk a kék világútlevelet, már az első évben ausztriai körutazást tettünk. Itt újra egy új világgal találkoztunk, amelyhez képest Magyarország szürke volt és szegény.

Az 1980-as évek közepén, amikor pszichológus hallgatóként Budapestre kerültem, belevetettem magam a nagyváros kulturális életébe. Az egyetemen új barátokra találtam, akiknek egészen más családtörténetük volt, mint nekem. Találkoztam zsidó fiatalokkal, akiknek a nagyszülei holokauszttúlélők voltak, akik a háború végét és a kommunista hatalomátvételt a túlélés esélyeként élték meg. A velük folytatott beszélgetések révén értettem meg, hogy a magyar történelem bonyolultabb, és a társadalom összetettebb, mint gondoltam. A sokasodó underground koncertek, felolvasó- és egyetemi klubestek új világot tártak elém. Megörültem annak, hogy ha korlátozott keretek között is, de lehetséges lett politikai kritikát megfogalmazni. Ekkor találkoztam a magyar demokratikus ellenzék tagjaival, Demszky Gáborral, Rajk Lászlóval, Solt Ottiliával és másokkal. Tőlük hallottam először a szovjet Gulagról, 1956 árnyaltabb értelmezéséről és a lengyel Szolidaritás mozgalomról. Lenyűgözött demokrati-

kus elkötelezettségük, intellektuális igényességük és politikai bátorságuk. Tőlük tudtam meg azt is, hogy hol találhatom meg azokat a fiatalokat, akik 1988-ban megalapították az „illegális” politikai szervezetet, a Fideszt.

Miután 1994-ben kiléptem a Fideszből, felhagytam a professzionális politizálással, és egy újabb, nemzetközi tanulmányok diploma megszerzése után az Európa Tanácsnál helyezkedtem el. A nemzetközi szervezetnél lehetőségem nyílt arra, hogy a demokrácia fejlesztésén dolgozzam Európa-szerte: a Balkánon, Oroszországban és a kaukázusi országokban is. Megtapasztalhattam, hogy több évtizedes elnyomás után milyen rendkívül nehéz fenntartható demokratikus kereteket építeni az újonnan függetlenné vált országokban. Láttam a nacionalizmus újraéledését és a balkáni háborút az 1990-es években, és megértettem, hogy a revizionista elitek készen állnak, hogy hatalmi céljaik érdekében sötét ideológiákat és erőszakot alkalmazzanak. Az ezredforduló környékén érzékeltem a nyugat-európai szélsőjobb újjáéledését. Megértettem, hogy a demokratikus fejlődés nem lineáris és nem magától értetődő. Magyarként azonban mindig stabil terepen éreztem magam, és magabiztos voltam az ország jövőjét illetően.

Mindennek fényében elkésérítő volt látni a demokratikus elköteleződés magyarországi gyengülését a 2000-es években. Már régen elhagytam a Fideszt, amikor a párt 2010-ben győzelmet aratott a választásokon, és az alkotmányozó többség birtokában Orbán Viktor megkezdte agresszív, rezsinváltó politikai kísérletét.

Látván Orbán harcias, keményvonalas politikáját és azt, hogy keleti rezsimek felé fordítja az országot, fontosnak tartottam, hogy visszatérjek a politikába. 2012-ben demokrata és liberális

társaimmal megalapítottuk az Együtt mozgalmat. Két évvel később újra parlamenti képviselővé választottak, ezúttal az ellenzéki liberális párt képviselőjében. A magyar politikában eltöltött újabb hat év, amely immár az Orbán-rezsimmel szembeni küzdelem jegyében telt el, arra indított, hogy elmondjam, amit megtapasztaltam és megértettem Magyarországról.

A könyvben bemutatom a Fidesz történetét a rendszerváltás kezdeti napjaitól, amikor a szocialista rendszer véget ért Magyarországon. Áttekintem a párt átalakulásának jelentősebb állomásait egészen addig, amikor 2010-ben hatalmas győzelmet aratott, és egyedülálló hatalmát Orbán Viktor az általa illiberálisnak nevezett állam eszköztárának kikísérletezésére használta. Ez a modell azóta mintaként szolgál Európa autokrata vezetői számára. A könyv a 21. századi autokráciák forгатókönyvében vezeti végig az olvasót, bemutatva a türelmetlenség politikájának legfontosabb új elemeit. Választ keres arra, hogy miért váltak Orbán taktikái olyan sikeressé, és arra is, hogy azok, akik nem hisznek neki, hogyan próbálnak megbirkózni a rendszer újszerű kihívásaival.

A könyv három nagyobb egységből áll. Az első rész az Orbán által felállított új politikai terepet vázolja fel. A második bemutatja, a pártelnök milyen eszközökkel építette ki ellenőrzését Magyarország felett. A harmadik pedig arra tesz kísérletet, hogy Magyarországot elhelyezze a múlt és a jövő közötti vonalon, és értelmezze, hogy az Orbán-kormány hogyan manőverezik a világban.

Könyvem annak a politikai generációnak az élményvilágából táplálkozik, amely a rendszerváltáskor lépett felnőttkorba. A kommunizmus összeomlása után a szabad és demokratikus Magyarországon számunkra a csillagos ég volt a határ. Ma ez a történelmi léptékben is szerencsés generáció képviseli a vezető elitet Magyarországon, de úgy tűnik, annak esélyét, hogy tartós,

virágzó demokráciát építsünk, elvesztegettük. Jóllehet fiatalon még tisztában voltunk az ország súlyos, zaklatott 150 éves történelmi hagyatékával, és meg akartuk haladni, a rendszerváltás után nemzedékem politikusai mégis utat tévesztettek.

Mindazok számára, akik emlékeznek az eszes és bátor ifjúra akkoriból, amikor politikai pályára lépett, Orbán pálfordulásai érthetetlennek tűnnek. Mindazonáltal 2010 után képessé vált arra, hogy látszatdemokratikus keretek között tekintélyelvű rendszert építsen fel, amelyet ideológiai mozgalomnak maszkíroz. A radikális fordulat valójában hosszabb idő alatt, fokozatosan ment végbe, és Magyarországon és Európában is időt vett igénybe az ellenlépések kidolgozása, amelyek gátat próbáltak vetni agresszív nyomulásának.

A 2020-as évekre egyértelművé vált, hogy a világban zajló autokratikus/tekintélyelvű előretörés veszélyes a demokratikus országokra nézve. A megosztó és kirekesztő politikai narratívák a nyugati társadalmakban is megtapadtak, populista pártok, tekintélyelvű vezetők számos helyen kerültek hatalomra világszerte, és jelentős országokban stabilizálták a hatalmukat. 2022-ben Vlagyimir Putyin Ukrajna ellen indított háborúja látványosan bizonyította, hogy az autokrata rezsimek végső soron a világ biztonságát is kockáztathatják.

Magyarország története példa arra, milyen könnyen letörhető a demokrácia, ha egy ország vezetői feladják a békés társadalmi együttélés demokratikus normáit. Egyetlen ország sem állíthatja megnyugtatóan, hogy védett az autokrata veszéllyel szemben. Komoly erőfeszítést igényel, hogy ellenálljunk az illiberalizmus meggyökeresedésének és elősegítsük a demokratikus újjáéledést Magyarországon is.

2023. április

BEVEZETÉS: ORBÁN VIKTOR FÜLKEFORRADALMA

Feszült várakozásban ültünk a tévé előtt. Lassan érkeztek a választási eredmények az egyéni körzetekből. Ennek a választásnak egyszerűen nem lehetett pozitív kimenetele. A magyar közéletet évek óta a káosz jellemezte: a legitimációját veszített baloldali kormány, a szétesőben lévő liberális és az új, erősödő szélsőjobboldali párt nem sok jóval kecsegtetett. Az ellenzéki Fidesz évek óta folyamatosan lázított, mozgósított. Az egyetlen pozitív politikai fejlemény egy kis zöld párt felbukkanása volt, a Lehet Más a Politika nevű szerveződésé. A jelenlévők közül legtöbben erre, az egyetlen vállalható és reményteljes pártra szavaztunk. De nem volt kétséges, hogy a Fidesz győzni fog.

A 2010-es parlamenti választások estéjén a mi otthonunkban gyűltek össze a barátaink. Politikai pártok választási bulijaira már évek óta nem jártunk, csupán a közénk tartozó újságírók, akik hivatalból tudósítottak a választások eredményeiről a különböző pártszékházakból. Akik most összejöttek nálunk, mind régi barátaink voltak. Több mint húsz évvel korábban találkoztunk a Fideszben, együtt éltük végig a rendszerváltást, és együtt indult el a szakmai pályánk. Páran azonnal beszálltunk az aktív

politikába, mások gazdasági szakértőként vagy éppen kommunikációs tanácsadóként dolgoztak a fiatal Fidesz mellett. Az 1990-es évek végére azonban a társaságból már mindenki elhagyta a pártot. Volt, aki azért, mert azok az évek új lehetőségeket kínáltak neki: közvélemény-kutató céget vagy újságot alapítottak. Mások a liberalizálódó pénzügyi világban, megint mások az akadémiai szférában találtak a maguk számára kihívásokat. Mindannyian eltávolodtunk a Fidesztől, mi, politikusok is mind felhagytunk a politizálással. 2010-ben ez a társaság csupa sikeres, befutott emberből állt, akik még akkor indultak szakmai pályájukon, amikor a rendszerváltás után kinyílt a világ.

A választási eredmények este 10 óra körül kezdtek érkezni. Rögtön látszott a hatalmas előny, és világos volt, hogy a következő kormányt a Fidesz alakíthatja meg. Az aránytalan választási rendszer^[1] miatt az 52%-os pártlistás győzelem a gyakorlatban azt jelentette, hogy a párt megszerezte a parlamenti mandátumok kétharmadát, azaz az alkotmányozó többséget. Az eredmények láttán azt latolgattuk, hogy Orbán Viktor, akit mindannyian jól ismertünk, mire használja majd újdonsült hatalmát. A társaság optimistább tagjai úgy vélték, hogy Orbán, bár gátlástalan, de okos ember, és húszévesi politizálás után már ismeri az ország problémáit. Talán most nekilát azoknak a reformoknak, amelyeket a korábbi évtizedekben nem sikerült megvalósítani: fejleszti a gazdaság versenyképességét, rendbe teszi a nyugdíj- és az egészségügyi rendszert. Minden bizonnyal sikeres országot akar építeni. Többen voltak azonban a szkeptikusok. Orbán eszes, ugyanakkor nagyravágyó és hataloméhes, és tanulva korábbi vereségeiből, nem akarja majd újra elveszíteni a hatalmat. Végül is ez volt az a tulajdonsága, ami miatt idővel mindannyian eltávolodtunk a Fidesztől.

A televízióból a győztes Orbán jól ismert, kissé recsegő hangja hallatszott, amint papos hanglejtéssel szónokolt:

Ma forradalom történt a szavazófülkékben. [...] A mai napon Magyarországon beteljesedett egy történelmi tanulság, [...] a rendszerváltás nagy tanulsága, mely úgy hangzik: rendszert váltani nem lehet, rendszert csak megbuktatni és megdönteni lehet, megdönteni és újat alapítani helyette. [...] A magyarok ma rendszert buktattak...^[2]

Micsoda? Jól hallottuk? Nem akartunk hinni a fülünknek. Orbán forradalmi helyzetről beszélt? Jól hallottuk, hogy megkérdőjelezte az előző húsz évet, a rendszerváltás vívmányait? Ez nagyon aggasztóan hangzott. Majd így folytatta: „Mától Magyarország politikai és gazdasági rendszerét a nemzeti együttműködés rendszerének hívják. [...] A nemzeti együttműködés ma megalapított rendszere új szabályok szerint működik majd.”^[3]

A változás kinyilvánítása egy ekkora győzelem esetén érthető volt. A beharangozott Nemzeti Együttműködés Rendszere (NER) kellően ködösen hangzott: abban a pillanatban nemigen jelentett semmit. Mégis nyugtalanító volt, hogy Orbán forradalomról és új szabályok bevezetéséről beszélt. A „forradalom” szó még jelképes értelemben is idegen a parlamentáris demokrácia lényegétől. Orbán a megelőző években, a szocialista-liberális kormánykoalíció idején már hangoztatta, hogy a rendszerváltás még nem teljes, befejezését saját küldetésének tekinti. Mégis nehezen lehetett elképzelni, hogy Orbán a fennálló status quót alapjaiban meg akarná változtatni. A magyar politika a 2000-es években komoly válságon ment keresztül, de az ország az Európai Unió tagja volt, mélyen integrálódott a globális világpiacba. A győzelmi beszéd azonban nyilvánvalóvá tette, hogy Orbán radikális átalakításra készül, tisztogatásba fog, és a politikai konfliktusok a kampány befejeztével sem enyhülnek majd. „Meg-

kezdjük a mögöttünk hagyott korszak romjainak eltakarítását, a felelősség megállapítását...”^[4] Hogy mindez pontosan hogyan megy végbe, a választás éjszakáján nem tudtuk elképzelni. Sokan még azt remélték, hogy Orbán egy felvilágosult abszolutista uralkodó attitűdjével áll majd neki új rendszere építésének. Igaz, már pár évvel korábban azt mondta: „egy választást egyszer kell csak megnyerni, de akkor nagyon”.^[5]

Mielőtt továbblépnénk a „fülkeforradalom” tanulmányozására, vessünk egy pillantást arra, hogy Orbán Viktor 2010-ben hogyan juthatott ilyen hallatlan hatalomhoz a demokratikus Magyarországon.

Az alkotmányos hatalomhoz vezető út

A magyarországi rendszerváltás – szemben a régió szinte összes többi országával – nem 1989 forradalmi őszen ment végbe, hanem már korábban megkezdődött, és lépésről lépésre alakult. Az első óvatos liberalizáló gazdasági reformokat, amelyeket közgazdászok egy csoportja igyekezett elérni, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) kezdeményezte a szocialista blokkban, kísérletként. A kommunista pártállammal szemben már az 1970-es évek végétől kis ellenzéki csoportosulások formálódtak: a modernista-szabadelvű demokratikus ellenzék, a népi írók köre és underground művészeti csoportok, de ezeknek jelentős politikai nyomással kellett szembenézniük. Az 1980-as évek végére számos szellemi csoport alakult meg egyetemeken, kutatóintézetekben és kulturális intézményekben, amelyek demokratikus reformokat követeltek. Az ellenzéki csoportok 1988 tava-

szán szervezeti formát öltöttek, ekkor alakult meg a Fidesz is, fiatal egyetemistákból és értelmiségiekből.

Az egypárti szocialista hatalom eleinte igyekezett elhallgattatni az ellenzéket, de a nyomás az MSZMP-n egyre nőtt, a párt 1989 januárjában arra kényszerült, hogy legalizálja az ellenzéki pártok működését, és megnyissa számukra a nyilvánosságot. Az ellenzéki szervezetek elérték, hogy júniusban hatalmas megemlékezés keretében sor kerüljön az 1956-os forradalom mártír vezetőinek újratemetésére, és a forradalom rehabilitálására. Nyáron a demokratikus ellenzéki pártok képviselői és az egypárti rezsim között nemzeti kerekasztal-tárgyalások kezdődtek a többpárti szabad választások feltételeiről. Ennek alapján 1989. október 23-án új, demokratikus alkotmány született, és kikiáltották a köztársaságot.

Ezzel párhuzamosan Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár kezdeményezésére a magyar szocialista vezetés tárgyalásokat folytatott a szovjet csapatok kivonásáról, mivel a szovjet gazdaság súlyos válsága nem tette többé lehetővé az eltartásukat. A szocialista kormány 1989. augusztus végén megnyitotta a hidegháborús határt Ausztria felé, így a nálunk nyaraló keletnémet állampolgárok Magyarországon keresztül eljuthattak Nyugat-Németországba. Ezzel a lépéssel Magyarország tevőlegesen hozzájárult a berlini fal későbbi, 1989. november 9-ei leomlásához. A végső rendszerváltó aktusra, a szabad választásokra, 1990 áprilisában került sor.

Annak, hogy Magyarországon, akárcsak Lengyelországban, tárgyalásos úton ment végbe a rendszerváltás, később nagy jelentősége lett. A Fidesz egyik vezetőjeként magam is részese voltam ennek a csodálatos forradalmi időszaknak, amikor puskalövések nélkül, békésen zajlott le az új, demokratikus Magyarország alapjainak megteremtése, és kinyílt előttünk a szabad világ.

Szabad választások Magyarországon

Az 1990 áprilisában megtartott első szabad választáson a kommunista utódpárt, a Magyar Szocialista Párt (MSZP) megbukott: mindössze a szavazatok 10%-át szerezte meg. Egy egész generációnyi vezető kommunista politikus tűnt el a politikából. Az utódpárt ideológiailag jellegtelen volt, politikusai leginkább a reformista technokrata káderek közül kerültek ki. A választásokat a Magyar Demokrata Fórum (MDF) nyerte meg, és elnöke, Antall József három jobboldali párt szövetségéből, az MDF-ből, a Független Kisgazda- (FKGP) és a Kereszténydemokrata Néppártból (KDNP) állította fel kormányát. A rendszerváltás első éveinek feladata az volt, hogy a demokratikus politika és a piacgazdaság intézményei létrejöhessenek, valamint a kommunista tervgazdaság összeomlásával láthatóvá váló hatalmas gazdasági válságon az ország felül tudjon kerekedni. Az ideológiai alapon felálló jobboldali kormány komolyan küzdött a feladattal, és igyekezett szimbolikus vitákkal kitölteni a politikai teret – ezzel kiváltotta a liberális Szabad Demokraták Szövetsége, a Fidesz és a szocialista ellenzék éles kritikáját. A demokratikus politikai elitbe az első perctől befészkelte magát a mély ideológiai bizalmatlanság.

Antall József kormánypártja az átmenet társadalmi és gazdasági terhei alatt hamar népszerűtlenné vált. A rendszerváltás első éveiben a lakosság jelentős része elveszítette korábbi biztonságos egzisztenciáját, és a gyors privatizáció révén kialakuló vagyoni különbségek is sokakban ellenérzést keltettek. A kialakult társadalmi-politikai bizonytalanságban a következő választásokon a technokrata, posztkommunista MSZP vissza tudott térni a hatalomba, és 1994-ben a liberális SZDSZ-szel alakított

koalíciós kormányt. A demokratikus intézmények tovább stabilizálódtak, és a kormány egy erőtejes gazdasági kiigazítási programot is megvalósított,^[6] amelynek révén a magyar államháztartás egyensúlyba került.

A magyar politika polarizálódik

A Fidesz liberális pártként alakult meg, és 1990-ben 22 képviselővel jutott be az Országgyűlésbe. Orbán Viktor, akit 1993-ban a párt első elnökévé választottak, a jobboldali kormánypártok zuhanó népszerűségével keletkező politikai vákuumban lehetőséget látott. Abban bízva, hogy a Fidesz előtt nagyobb perspektíva áll a mérsékelt jobboldalon, ideológiai fordulatot hirdetett meg, és a pártot a konzervatív jobboldalra húzta át, így nyitott a tradicionális és antikommunista választók felé. Ez a lépés a Fidesz addigi identitásának feladását jelentette, így jelentős ellenállást váltott ki a párttagok között.

A belső válság eredményeként 1993–94-ben számos politikus elhagyta a pártot, köztük én is.

1998-ban a Fidesz, immár a jobboldal vezető pártjaként, a kisebbségbe szorult MDF-fel és a Kiszgazdapárttal együtt le tudta győzni a pénzügyi egyensúlyt létrehozó megszorító gazdasági csomag miatt népszerűtlenné vált szocialista-liberális koalíciót. Orbán koalíciós kormánya egy gazdaságilag stabilizálódott országot örökölt. Az ország 1999-ben felvételt nyert a NATO-ba (North Atlantic Treaty Organization, Észak-atlanti Szerződés Szervezete), és készült az európai uniós csatlakozásra. A politikai stabilitás és a kiszámítható váltógazdaság eredményeként a korábbiaknál is több működő tőke áramlott az országba. A nyugatos konszolidációt széles körű konszenzus kísérte a politikai elitben és a polgárok között egyaránt. Az ezredfordulón a ma-

gyar politika fénykorát élte, az ország pedig a demokratikus és piacgazdasági átmenet vitathatatlan sikertörténete volt a régióban.

Az eredményes kormányzás ellenére 2002-ben a Fidesz és koalíciós társai, ha csak hajszálnyival is, de elvesztették a választást. Az MSZP az SZDSZ-szel együtt átvette a kormányrudat. Orbán Viktor úgy ítélte meg, hogy bár pártja jól teljesített, ellenfelei több médiummal és vagyoni forrással rendelkeztek, ezek segítették őket hatalomhoz. „Orbán 2002 után jól láthatóan megváltozott. Addig demokrata volt, ezután azonban fontossá vált számára, hogy minél több erőforráshoz jusson”, fogalmazta meg egy ismerősöm, aki évtizedekig Orbán közeli munkatársa volt. A Fidesz elnöke széles körű pártépítésbe fogott, és bizalmasaival együtt hozzájárult, hogy hozzá közel álló, neki engedelmes médiát hozzon létre, valamint a párt mögött vagyont halmozzon fel. Ezzel párhuzamosan megosztó, erősen nacionalista retorikát kezdett alkalmazni. „A haza nem lehet ellenzékben!” jelentette ki a választások után rendezett nagygyűlésen. Nem sokkal a jobboldali fordulat után a Fidesz már tovább is lépett a populisták politikai irányába.

A szocialisták miniszterelnöke, Medgyessy Péter két év után lemondásra kényszerült, így 2004-ben Gyurcsány Ferenc került a miniszterelnöki székbe. Ő pedig felvette a kesztyűt Orbánnal szemben. A két politikus erőteljes rivalizálása és megosztó kommunikációja a magyar politikát egyre inkább a szélsőségek irányába tolt. A kisebb centrista pártok, a liberálisok és az antelli hagyományt folytató mérsékelt konzervatívok körül elfogyott a levegő. Előbbit a szocialisták morzsolgatták fel, utóbbit a Fidesz, és a politikai közép, amelynek betöltése valamikor a Fidesz ideája volt, mindinkább kiüresedett. A Fidesz 2002-es veresége utat nyitott a politikai térkép jobb szélén egy új radikális párt, a Jobb-

bik felbukkanásának, amely elsősorban cigányellenes akcióival vált egyre népszerűbbé.

A 2006. évi országgyűlési választáson a szokatlanul kiélezett küzdelem újra a Magyar Szocialista Párt győzelmét hozta. Az MSZP a mandátumok 49%-át, a Fidesz csupán a 42%-át nyerte el.

A demokratikus állam meggyengülése

Nyilvánvalóan végighazudtuk az utolsó másfél-két évet. Teljesen világos volt, hogy amit mondunk, az nem igaz. [...] Amit az azt megelőző hónapokban titokban meg lehetett csinálni úgy, hogy nehogy a választási kampány utolsó heteiben előkerüljenek olyan papírok, hogy mire készülünk, azt megtettük. [...] Nincsen sok választás. Azért nincsen, mert elkúrtuk. Nem kicsit, nagyon. [...] Hazudtunk reggel, éjjel meg este.^[7]

Gyurcsány Ferenc szocialista miniszterelnök szavai két héttel a 2006-os őszi önkormányzati választások előtt bombaként robbantak be a nyilvánosságba. A beszéd, amelyből ezek a részletek kiszivárogtak, az MSZP fél évvel korábban tartott zárt körű frakcióülésén hangzott el, ahol a tavaszi országgyűlési választáson győztes Gyurcsány – a Medgyessy-kormány elhibázott gazdasági lépései és az energiaárak világpiaci növekedése miatt – megszorító reformcsomaghoz kérte a frakció támogatását. Jelezte, hogy a kampány során nem hozták nyilvánosságra az ország valós gazdasági helyzetéről szóló információkat, de a győzelem után a kiigazító intézkedések elkerülhetetlenné váltak.^[8] Hogy megfontolásai szükségszerűek és észszerűek voltak-e, mit sem

számított akkor, amikor októberben az önkormányzati kampány hevében szavai nyilvánosságra kerültek. A miniszterelnök személyes hitelessége összeomlott, szavahihetősége egy csapásra elszállt, ez pedig hatalmas lehetőséget kínált az ellenzékben lévő Fidesz számára, hogy Gyurcsányt és kormányát ösztűz alá vonják.

2006 vízváltásának bizonyult a magyar politikában. A kendőzetlen beszéd gyúanyagként szolgált az addigra erősen polarizált politikai légkörben, és olyan nyílt politikai háborúskodást eredményezett, amely kikezdte a rendszerváltás után Magyarországon kiépült demokratikus politika intézményes kereteit.

A beszéd megjelenésének estéjén tüntetők vonultak az utcára, és a kormányfő lemondását követelték. Szélsőjobboldali csoportok egy nappal a botrány kitörése után szervezett keretek között megrohmozták a Magyar Televízió épületét, amelynek közvetítése váratlanul megszakadt. Budapest belvárosa egy pillanat alatt csatatérre változott, amikor a támadóeszközökkel felfegyverzett, több ezer fős csőcselék köveket dobált, autókat gyújtott fel, és benyomult az épületbe. A támadók elfoglalták, és csak késő éjjel hagyták el a tévészékházat. Az utcai eseményeket a Hír TV élőben közvetítette. Ehhez fogható erőszak az én életemben addig még nem történt Magyarországon.

Az önkormányzati választásokra ebben a váratlanul zűrzavarossá vált légkörben került sor, és a Fidesz özönvízszerű győzelmet aratott a városokban. A szocialista kormányfő lemondását követelő megmozdulások állandóvá váltak. Időről időre a Fidesz is tömegdemonstrációkat szervezett, például október 23-án, az 1956-os forradalom évfordulóján, Gyurcsány menesztését követelve. Ez alkalommal szervezői hibák miatt a szélsőséges csoportok összekeveredtek a békés demonstrálókkal, és amikor a rendőrség gumilövedéket vetett be a randalírozók szétoszlata-

sára, békés felvonulók is megsérültek. Válaszul a rendőri erőszakra a Fidesz tovább fokozta a kormány lemondását követelő kampányát.

A párt parlamenti frakciója 2007. február 2-án reggel Orbán Viktor vezetésével elbontotta a Parlamentet övező védőkordont, hogy a tüntetőket közel engedje az épülethez. A Fidesz ezt a lépését polgári engedetlenségi akciónak tekintette, véleményem szerint azonban a parlamentben erős képviselettel rendelkező párt vezetői fizikai cselekvés révén lehetővé tették, hogy tiltakozók támadják meg az Országgyűlés demokratikus intézményét.

A kritikus őszi eseményekről, a szélsőséges megmozdulásokról és az október 23-i incidensről több értelmezés is született. A jobboldali felfogás szerint a hazugsággal szerzett hatalom vezetőjének, Gyurcsány Ferencnek csúnya lebukását követő „spontán demokratikus tiltakozás” elemi ereje és a vele szemben alkalmazott „diktatórikus erőszak” összeütközése zajlott, és vezetett „véres drámához”. A baloldali olvasat szerint a frusztrált Orbán Viktor, aki az országgyűlési választásokon vereséget szenvedett, hitvány baloldali árulás (a beszéd kiszivárogtatása) révén gyilkos politikai fegyverhez jutott. Ezt a fegyvert pedig a demokratikusan megválasztott kormány megbuktatására és a hatalom megszerzésére próbálta felhasználni.^[9]

A Fidesz támogatta és kihasználta a kormányellenes megmozdulásokat. 2006 és 2010 között kivitte az utcára a politizálást, országgyűlési képviselői rendszeresen obstruálták a parlament munkáját.^[10] A demokratikus intézmények tiszteletét tehát maguk a megválasztott politikusok kérdőjelezték meg, és ezzel a fiatal magyar képviseleti demokrácia érzékelhetően romlásnak indult.

A Fidesz vezette politikai ellenzék ettől fogva állandó védekezésre kényszerítette a szocialista-liberális kormányt. Az intézményekkel szembeni fokozódó bizalmatlanság és a politikai

rendszer erkölcsi alapjainak kétségbevonása a gazdasági reformokat is ellehetetlenítette. A szocialista vezetésű kormány ezért a nyugdíjak, fizetések és a szociális támogatások növelése révén igyekezett fenntartani támogatottságát, így a gazdaság állapota tovább romlott, és újra nőtt az államadósság.

Ebben a kritikus állapotban érte el Magyarországot a 2008. őszi pénzügyi világválság, amelynek hatására a magyar forint napok alatt drámaian leértékelődött. A magyar állam és a lakosság eladósodottságának szintje az egekbe szökött. A politikai-gazdasági válság eredményeként a szocialista-liberális kormánykoalíció felbomlott, végül 2009-ben a miniszterelnök lemondásra kényszerült, de pártja, az MSZP még egy évig hatalmon maradt. A következő választásig technokrata válságkormány vezette el az országot a párton kívüli Bajnai Gordon vezetésével, aki arra összpontosított, hogy az IMF-fel és az Európai Unióval sikerüljön megállapodnia egy pénzügyi mentőcsomagról. Bajnai stabilizálta az ország gazdasági helyzetét, az eladósodás azonban fokozódott. A válságkormányzás eredményei nem tudták megmenteni az évek óta sodródó szocialista és liberális politikai vezetést. A 2010-re kialakult kettős válság hatalmi vákuumhoz vezetett, és a Fidesznek egyenes út nyílt a választási győzelemhez. Orbán Viktor a kampányban azt ígérte, hogy véget vet a politikai bizonytalanságnak, amelynek létrejöttében maga is jelentős szerepet játszott.

Egész pályás letámadás

A 2010 májusában összeülő Országgyűlés, amelyben a Fidesznek alkotmányozó többsége volt, a megalakulása napján elfogadott egy politikai határozatot. Ebben megerősítette azt, amit Orbán a választások estéjén kinyilvánított, azaz hogy az áprilisi vá-

lasztásokon új társadalmi szerződés született, amellyel „a magyarok egy új rendszer, a Nemzeti Együttműködés Rendszerének megalakításáról döntöttek”.^[11] A kommunizmus 45 éve után, 1990-ben az első szabadon választott országgyűlés az 1956-os forradalomról szóló szimbolikus határozattal indította el az ülészakot – erre hasonlított Orbánék határozata. A 2010-es választást a Fidesz mint sorsfordító, történelmi léptékű eseményt állította be. Elrendelték, hogy a politikai nyilatkozatot az állami intézmények jól látható, nyilvános helyen függesszék ki. Mindez rámutatott a hatalmat átvevő Orbán-kormány arroganciájára, és arra, hogy a hatalmi ágak szétválasztásának demokratikus elve veszélybe került.

Az Országgyűlésben azonnal törvénykezési dömping indult, megvalósítva Orbán Viktornak a sportból vett hasonlatát: totális és gyors letámadással kell ellehetetleníteni az ellenfelet. A kormány egyik első előterjesztése az Alkotmánybíróság státuszának megváltoztatására tett javaslatot. Az alkotmánybírák számát 11-ről 15-re emelték, és a korábban hatályos alkotmányos szabállyal szemben parlamenti jelölésükre megszüntették a pártok közötti konszenzuskényszert. Az uralkodó párt hozzá lojális személyekkel töltötte fel az Alkotmánybíróságot, és a testület hatáskörét leszűkítették. Az Alkotmánybíróság intézményes autonómiája lényegesen csökkent, és politikai semlegessége alapjaiban kérdőjeleződött meg.

A Fidesz már az új kormány első hónapjában új köztársasági elnököt is jelölt Schmitt Pál, a Fidesz korábbi európai parlamenti képviselője személyében. Parlamenti meghallgatásán Schmitt így fogalmazott: „Én nem leszek a kormányzat törvényalkotási lendületének a gátja, sőt inkább a motorja. Ellensúly végképp nem akarok lenni, a kiegyensúlyozásra törekszem.”^[12] Világossá tette, hogy az elnök alkotmányos ellenőrző feladatait nem kívánja alkalmazni. Röviddel ezután Polt Péter, korábbi Fidesz-

politikus került a legfőbb ügyész pozíciójába, aki ezt a posztot már az első Orbán-kormány idején is betöltötte. Mandátumát hat évről kilencre emelték, és a későbbi legfőbb ügyészek megválasztását kétharmados döntés függvényévé tették. Az Országgyűlés új házszabályt alkotott, amely lehetővé tette, hogy akár alkotmányos szintű előterjesztéseket is egyéni országgyűlési képviselők nyújtsanak be, és az Országgyűlés gyorsított eljárásban döntsön róluk.

A Fidesz működésének első fél évében tehát tucatjával keletkeztek törvények, amelyek komoly alkotmányos aggályokat vetettek fel. Pár hónap alatt érthetővé vált, miért volt olyan sürgető a Fidesz számára, hogy az Alkotmánybíróságot átszabja. A Fidesz-baráttá tett és lefokozott Alkotmánybíróság a legkritikább esetben talált kivetnivalót az új jogszabályokban. Hasonlóképpen, Schmitt Pál, a köztársasági elnök hivatalának első fél évében mintegy száz új törvényt írt alá, és egyetlen alkalommal sem merült fel benne alkotmányos kétely.

Az Európai Bizottság ugyanakkor egy sor kötelezettségszegési eljárást indított a magyar kormánnyal szemben, például a médiaszabályozás és a bírák kényszernyugdíjazása ügyében. Ezek a törvénymódosítások mind az Európai Unió Bírósága elé kerültek, és a pereket a magyar kormány mind elvesztette. Az eljárásoknak azonban semmilyen érdemi visszatartó hatása nem volt az Orbán-kormány elképesztő hatalmi nyomulásával szemben. Mire a kényszernyugdíjazott bírák pere egy év után a bírák győzelmével véget ért, a helyüket már mind betöltötték.

A Fidesz a győzelme után fél évvel alkotmányozási folyamatba fogott, és az Országgyűlés pár hét alatt el is fogadta az új Alaptörvényt. Az alkotmányozó folyamat lényegi része azonban titokban, a Fidesz szűk szakértői köreiből zajlott le, ezért az ellenzéki pártok kivonultak az erre hivatott országgyűlési bizottságból. A szöveget összesen kilenc napig tárgyalta az Or-

szágyűlés, de még a szavazás előtt is alapvető módosítást végeztek rajta. Bár az új Alaptörvényt kétségtelenül a demokratikusan választott többség fogadta el, megalkotásának folyamata mégis ellentmondásossá tette az Alaptörvényt. Nyilvánvaló, hogy nem társadalmi konszenzuskeresés eredményeként jött létre, és nem fejezte ki a köz akaratát.

Az Alaptörvény túlnyomó részben a korábbi Alkotmány szövegét követte, de számos vitatható új elemet épített bele. Az egyik ilyenként a törvény új preambuluma egy kollektivista, etnicista világképet rögzített, amely ellentétben állt az egyén jogaira épülő alapjogok rendszerével. Tölgyessy Péter politikatudós, aki az 1989-es kerekasztal-tárgyalásokon az alkotmányozó folyamat egyik vezetője volt, úgy fogalmazott, hogy Orbán Alaptörvényével „kiléptünk abból a világból, ami a Nyugatot sikeressé tette”.^[13]

Az Alaptörvény emellett több tucat további – többek között pénzügypolitikával, adózással, nyugdíjjal és oktatással kapcsolatos – törvény módosítását, az Alaptörvényéhez hasonlóan, kétharmados többséghez kötötte. Ez azt jelentette, hogy kétharmados többség híján a továbbiakban eredményes kormányzást nem lehetett elképzelni Magyarországon. Az pedig, hogy egy sor állami vezető mandátumát kilenc, sőt tizenkét évre növelték, biztosította, hogy Orbán Viktor kinevezettjei hosszú távon hivatalban maradhassanak. Mindezek a problémák, továbbá az, hogy az ellenzék nem fogadta el az Alaptörvényt, előrevetítették a magyar közjogi rendszer válságát és a demokrácia érzékelhető hanyatlását.

Egyes alkotmányjogászok úgy vélték, hogy mind a szöveg elfogadásának módja, mind a tartalma ellentétben áll a demokratikus alkotmányosság elvével.^[14] Mások szerint a probléma sokkal inkább az, hogy az Alaptörvény egyes elemei – az írott szabályok, az aktuális demokratikus gyakorlat és a narratíva – nem

állnak összhangban egymással. Az alkotmányos narratíva összességében magában foglalja az intézmények értelmét és célját, a jelképrendszert, az erről folyó közbeszédet és a vonatkozó társadalmi attitűdöket is. Ezeknek az informális elemeknek a hiánya azzal fenyegetett, hogy az Alaptörvény nem lesz képes rábírni az állami intézményeket, hogy az ország boldogulását és fejlődését szolgálják.^[15]

Az Alaptörvény hatálybalépésének alkalmából 2011-ben nagyívű történelmi kiállítás nyílt a Magyar Nemzeti Galériában, amelyet Orbán Viktor nyitott meg. Beszédében megismételte, hogy Magyarországon „kétharmados parlamenti forradalom” vezetett az Alaptörvényhez, amellyel „gránitszilárdságú alapot” teremtettek az ország jövője számára. Orbán szerint az Alaptörvény értékei, a kereszténység és az állami szuverenitás eszménye olyan erős vezérfonalat képviselnek a magyarság számára, hogy azt tíz évszázad sem tudja kikezdeni.^[16]

Rövidesen kiderült, hogy az Alkotmány megváltoztatása csupán egy folyamat kezdete, amelynek célja a kormánypárt alkotmányos mozgásterének növelése, a Fidesz így egyre több kérdésben szabad kezet kapott. Az Alkotmány átnevezése Alaptörvénynek és a hónapokig tartó ünneplés azt szolgálta, hogy fennartsa a Fidesz választási győzelme utáni katarzisélményt, és az emberek tudatába vesse, hogy új történelmi időszak kezdődött. Az Alaptörvényből tízezerszámra nyomtattak ki magyaros népi mintával díszített kiadásokat, és mint valami kis Bibliát, elküldték minden 18 éves végzős diáknak.

A belső ellentmondások hamar kiütköztek. A Fidesz már fél év után nekikezdett az Alaptörvény módosításának, és Orbán Viktor „gránitszilárdságú” alaptörvényének díszkiadása egy év alatt érvényét veszítette. Tizenkét év alatt tíz alkalommal módosították.

Tiszteletet Magyarországnak!

2011. március 15-én már reggel szokatlanul meleg volt, pedig más években még hó is előfordul ilyenkor. A tavaszi napsütésben tömegek sétáltak a Nemzeti Múzeum felé, hogy meghallgassák Orbán Viktor ünnepi beszédét az 1848-as polgári forradalom és szabadságharc évfordulóján. A miniszterelnök, éppen úgy, ahogy annak idején az 1848-as márciusi ifjak, a lépcsősor tetején állt, és így beszélt: „Mi, magyarok itt tettünk esküt egymásnak, hogy: rabok tovább nem leszünk – idézte Petőfi Sándor forradalmi versét. – Szembeszálltunk az egész Habsburg Birodalommal, [...] a mozdíthatatlannak hitt rendszert lebontottuk. [...] Azóta is így történik mindig. Így történt 1956-ban, 1990-ben és 2010-ben is”^[17] – vont a párhuzamot saját „fülkeforradalma”, 1848 polgári forradalma és 1956 kommunistaellenes forradalma között. Kívülálló számára meglehetősen furcsa lehetett 2011 Magyarországon elnyomásról hallani, de Orbán hívei értették a vezér gondolatmenetét, aki meg is magyarázta, hol csúsztak el a dolgok a rendszerváltás óta.

„Szerettük volna hinni, hogy a szovjet csapatok hazaküldésével, a demokratikus választásokkal, a gazdaság felszabadításával mindjárt meg is érkezünk abba a másik Magyarországba [...] amelyik erős és sikeres [... Hamar észre kellett vennünk, hogy mégsem érkezünk meg. [...] A bolyongás évei következtek. [...] Nem találunk rá sem brüsszeli, sem más fővárosok szabás-mintáiban – mondta, mielőtt arra a következtetésre jutott: – Régi igazság, hogy egy nemzetet kétféleképpen lehet leigázni: karddal és adóssággal.” Végül, hogy kellő nyomatékot adjon a szavainak, büszkén leszögezte: „Nem túrtuk el ’48-ban, hogy Bécsből diktáljanak nekünk, nem túrtuk el ’56-ban, hogy Moszk-

vából diktáljanak. Most sem hagyjuk, hogy Brüsszelből vagy bárhonnan bárki is diktáljon nekünk.”^[18]

Orbán beszéde végén üdvivalgás támadt, és hosszan zengett a taps. A hívek nemhiába sétáltak ki a múzeumhoz. A történet, amelyet hallottak, a szívükhöz szólt. Nem számított, hogy az Európai Unió szabad országok közössége, ahová mi, magyarok, Orbán hívei is, hosszú várakozás és vágyakozás után népszavazás útján csatlakoztunk. Annyira szívhez szóló volt a beszéd, hogy ha hallották volna, talán még azt a másik sok ezer embert is megérintette volna, akik pár száz méterrel arrébb, az Erzsébet híd lábánál, a Sajtószabadság útján gyűltek össze. Ide mentem el én is, hogy meghallgassam a tucatnyi szónokot, ismert művészeket és korábban sosem látott civileket, akik egymásnak adták a mikrofont, hogy tiltakozzanak a frissen elfogadott médiatörvény és a nemzeti közszolgálati televízió, rádió és hírügynökség kormányzati elfoglalása ellen. Itt, ezen a másik színpadon, csak úgy, mint a Nemzeti Múzeumnál, szintén a forradalmár Petőfi verse hangzott fel: „Habár fölül a gálya, S alúl a víznek árja, Azért a víz az úr!”^[19]

Bár már 17 év telt el azóta, hogy elhagytam a Fideszt és a magyar politikai életet, ezen a napon jutott először eszembe, hogy mindaz, ami Magyarországon történik, elfogadhatatlan számomra, és újra tennivalóm van a magyar politikában.

A populista varázsmese

A 2008-as pénzügyi válság utáni években mindenkinek volt ismerőse, aki devizahitele miatt súlyos pénzügyi helyzetbe került. Orbán új kormánya a gazdasági válság miatt fennálló rendkívüli helyzettel látta indokolhatónak, hogy messze túllépett egy demokratikus kormány alkotmányos keretein. Olyan narratívát

kellett azonban felépítenie, amely hosszabb távon, a rendkívüli helyzet elmúltával is működőképesnek bizonyul majd.

A március 15-ei beszédben Orbán tökéletesen épített fel egy populista varázsmesét. A mesében az a legcsodálatosabb, hogy olyan valóságot teremt, amelyben minden megtörténhet, minden jóra fordulhat, és győz az igazság.^[20] A populista történetmesélésben az áldozat a nép, a hős a nép egyszerű fia, aki a jót és a tisztaságot képviseli, míg az ellenfél, vele szemben, valamilyen veszélyes idegen. Mind a nép, mind az ellenfél homogén csoportokat takar, amelyek antagonisztikus ellentétben állnak egymással. A nép és a hős a jót képviseli, az ellenfél azonban mindig gonosz. Ezért nincs kompromisszum, és mindenkinek választania kell az oldalak között.^[21]

A fülkeforradalom, amellyel Orbán 2010-ben politikai győzelmét értelmezte, ajtót nyitott ahhoz, hogy belépjen a populista mesébe. A rendkívüli, valóban meseszerű győzelemmel feljogosította magát a határok átlépésére, a status quo megbontására, új szabályok felállítására és a megtorlásra. A mese logikája alapján a nép igazságérzete követelte meg, hogy megkezdődjön az elszámoltatás, amely után majd elérkezik a boldog jövő, az új aranykor.

2011. márciusi beszédében Orbán Viktor a magyarokat sanyargató multinacionális cégekre, a kamatokat húzó külföldi tulajdonú bankokra és a Nemzetközi Valutaalapra osztotta a fenyegető ellenfél szerepét, mert a hitelcsomag, amely 2008 után segített a gazdaság talpra állításában, megszorító intézkedéseket követelt meg. Ő pedig a nép nevében készen állt arra, hogy felvegye a harcot az „ellenféllel”. Rendkívüli méretű különadót vetett ki a bankokra és egyes multinacionális vállalatokra, és küzdelmet hirdetett a Valutaalap kiűzéséért.

A „gonoszok” elleni küzdelem azonban ezzel nem állt meg. A populista varázsmese megalapozása olyan jól sikerült, hogy Or-

bán harca még tizenhárom évvel később is rendületlenül tart.

Nem leszünk gyarmat!

2011 mindazonáltal nem volt egyszerű év Orbán Viktor számára. A kormány demokratikus jogosultságain túlterjeszkedő jogalkotási dömping és a nyílt szembefordulás az európai értékekkel Budapesten utcára vitte az embereket, és az Európai Unió által indított kötelezettségszegési eljárások is nyomás alá helyezték a kormányt. A Velencei Bizottság, az Európa Tanács alkotmányügyi tanácsadó testülete vizsgálni kezdte az Alaptörvényt. Míg a kormány jogi apparátusa azon dolgozott, hogy az európai jogi eljárásokat minél előbb és minél kisebb veszteséggel zárják le, Orbán kommunikációs csapata egy évvel később új fejezetet nyitott a populista varázsmesében. A vezér újból március 15-ét választotta, hogy felvezesse a történetet. Emlékeztetett korábbi beszédére: „Szabad-e az a magyar, akit víz alá nyom az adóssága, [...] akinek a saját otthon csak vágyálom?” – majd megnevezte az új gonoszt, az új ellenséget: az Európai Uniót. A nép bőrébe bújva így szónokolt: „A szabadság azt jelenti, hogy magunk állapítjuk meg saját életünk törvényeit, mi magunk döntjük el, mi a fontos, és mi nem az. Magyar szemmel, magyar észjárás szerint és a magyar szív ritmusát követve. Ezért mi magunk írjuk az alkotmányunkat. Nincs szükségünk számárvezetőre...”^[22]

A figyelmes hallgatónak eszébe juthatott, hogy az Alaptörvény megalkotása társadalmi konszenzus igénye nélkül, óriási szakmai és politikai ellenállás közepette született meg, semmiképp sem a magyar nép követelésére. Ez azonban nem számított a varázsmese alternatív valóságában. A mesébe, amelyben minden lehetséges, az is belefért, hogy Orbán a kommunista megszállókhoz hasonlítsa az Európai Uniót: „Jól ismerjük a ké-

retlen elvtársi segítség természetrajzát, és felismerjük akkor is, ha nem váll-lapos egyenruhába, hanem jól szabott öltönybe bújjuk”^[23] – mondta.

A szabadságharcról való megemlékezés alapot teremtett Orbánnak arra, hogy kifejtse rezsimjének legfontosabb alapvetését, a szuverenitás elvét. „A nemzetközi pénzügyi rendszer felől érkező morajban [...] meg kell kérdeznünk és meg kell válaszolnunk a legnagyobb kérdést: elfogadjuk-e a szemfödélig tartó kiszolgáltatottságot?” – kérdezte, majd meg is válaszolta saját kérdését: „Nem leszünk gyarmat!”^[24] – Miután ezeket a szavakat mondta, a hallgatóság hosszú skandalásba kezdett: „Megvédjük, megvédjük!”

Orbán a populista varázsmesén keresztül démonizálta azokat a politikai szereplőket, akik szerinte a nép szuverenitását, illetve az ő alkotmányos hatalmát korlátozhatják. Az ő története szerint az alkalmatlan, hazaáruló korábbi kormányok, a „balliberális elit” nyitott utat a nemzetközi nagytőkének, a nemzetközi intézményeknek és az Európai Uniónak, amelyek arra szövetkeztek, hogy az országot megfosszák erőforrásaitól és cselekvési szabadságától.

Ez nagyban hasonlított Vlagyimir Putyin 2006-ban lefektetett, ambiciózus új orosz nemzeti ideológiájához, a „szuverén demokrácia” elképzeléshez, amely szerint Oroszország rosszindulatú külső és belső ellenségek által támadott nemzet, és amely kifejezetten a nyugati liberális demokráciával szemben épült fel.^[25]

A Fidesz a „nemzeti szuverenitás” fogalmát szintén a kormányzás központi elvévé emelte. A „szuverenitás” fogalma a 20. században visszaszorult a nyugati politikai szótárból, mert túl sokféle értelmezése volt, és túl sokszor éltek vissza vele.^[26] A 2000-es években leginkább az Európa-kritikus, új jobboldali populista pártok használták. Orbán pártja a kellően homályos szu-

verenítésselképzelés hangsúlyozásával mindenekelőtt azt jelezte, hogy mind az ország határai között, mind az Európai Unióban nagyobb erőt és mozgásteret követel magának. Mindezt azal indokolták, hogy szerintük az új évezred első évtizedében megrendült az utópikus hit, amely a globalizációtól az emberi konfliktusok visszaszorulását várta: a 2008-as válsággal világossá vált, hogy a konfliktusok időszaka nem ért véget, és az erőnek újra jelentősége lesz.^[27] A támadás alatt álló ország képének megidézésével Orbán felhatalmazta magát arra, hogy korlátozások nélkül „védje meg” az országot. Ez az értelmezés előrevetítette a demokratikus intézményekkel való konfliktus lehetőségét.

A Fidesz faltól falig ér^[28]

Orbán Viktor forradalmi lendülete 2010 után egy percre sem lanyhult. Azok, akik a 2010-es választás éjszakáján abban reménykedtek, hogy Orbán politikai érettsége vagy esetleg a fékek és ellensúlyok rendszere megóvja a demokratikus rendszer integritását, tévedtek. Az alkotmány módosításával és a hozzá lojális emberek pozícióba ültetésével a kormányfő kezében rövidesen olyan hatalom koncentrálódott, amelyet európai ország évtizedek óta nem látott. A Fidesz korai csapatából 20 év után kevés ember maradt Orbán körül, de ők mind a magyar állam vezető posztjait töltötték be. Áder János köztársasági elnök, Kövér László, az Országgyűlés elnöke, Handó Tünde, az Országos Bírósági Hivatal elnöke, Szájer József, a Fidesz európai parlamenti frakciójának vezetője és Stumpf István alkotmánybíró együtt indultak az 1980-as évek elit kollégiumából, a Bibó Szakkollégiumból. A Fidesz később csatlakozó politikusai közül

kulcsfontosságú hatósági jogkörbe került Polt Péter legfőbb ügyész, Matolcsy György, a Magyar Nemzeti Bank elnöke, Szalai Annamária, a Médiatanács elnöke, Tállai András, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal elnöke és Domonkos László, az Állami Számvevőszék elnöke. Polt felesége, Polt-Palásthy Marianna Gabriella a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal elnökhelyettese lett.^[29] A miniszterelnök bizalmasai kerültek a Választási Bizottság élére, a Gazdasági Versenyhivatalba, a Magyar Rádió és Televízió élére és több száz más magántulajdonú televízió, rádió, sajtótermék és internetes médium vezetői pozíciójába.

A kormányt ellenőrző és az állam alkotmányosságát garantáló intézmények élén álló barátok lehetővé tették, hogy a Fidesz-kormány szokatlanul erős ellenőrzést alakítson ki az állam jogi és gazdasági folyamatai és nyilvánossága felett. Stratégiai jelentőségű és magasan jövedelmező vállalatok kerültek Orbán Viktorhoz személyesen kötődő üzletemberek és az Orbán család tulajdonába, sokszor a verseny teljes kizárásával. Mészáros Lőrinc, az Orbán falujából származó gázszerelő néhány év alatt mesés vagyona tette szert. Az Orbán család nyilvánosság előtt is ismert vagyona elsősorban Orbán Viktor apjának bánya- és építőipari cégein és gyermekeinek és vejének az ingatlanpiac, a turizmus és divatvilágban lévő érdekeltségein keresztül vált láthatóvá. Orbán rendszere döntő befolyást gyakorolt a közvagyon számottevő részére, az oktatásra, a művészetekre, az egyházakra és a sportra is.^[30] A könyv további fejezetei részletesen mutatják be, hogyan működött és hogyan épült egyre tovább és tovább ez a rendszer.

Orbán rezsimjében a permanens harc soha meg nem álló hatalomkoncentrációhoz vezetett, amelyet a populista varázsmese állandóan megújított történetei és konspirációs teóriái tesznek befogadhatóvá. A mese vége, a boldog aranykor, Orbán szavai-

val a „modern békeidők”^[31] azonban sosem köszönt be Magyarországra. Itt a helyzet mindig fokozódik.

A Nemzeti Együttműködés Rendszerét nem lehet kizárólag intézményes módon megérteni, hanem belső logikát kell benne keresni, amely állandóan mozgásban tartja, mégis egy irányba viszi. Az Orbán-rezsimre nem alkalmazható a konszolidáció logikája, mert azzal kiszámíthatóvá és megismerhetővé válna, és könnyebben le lehetne győzni. Ehelyett a szuperfelhatalmazás révén előálló törvényhozási monopóliummal állandóan változtatja környezetét, ami minden további szereplő számára instabilitást jelent. Mire valaki megértené a tegnapot, addigra már más intézményi feltételek között, más politikai lehetőségek között találja magát.^[32] Orbán Viktor rezsimje már csak ezért sem nevezhető konzervatívnak. Orbán követői és riválisai számára is mindennap új meglepetést okoz. Nem ő volt az első populistá politikus, aki az elmúlt évtizedekben a hatalom közelébe került Európában, de ő az első, akinek a hatalma lehetővé tette, hogy egy rendkívül innovatív, a 21. századra formált, demokratikusnak tűnő, tekintélyelvű rendszert hozzon létre.

I

POLITIKAI TÁJKÉP

1

ORBÁN NÉLKÜL SEMMI SINCS

Hogyan vált a Fidesz Magyarország vezető pártjává?

A Fidesz olyan politikai nemzedék, „amely saját történelmi küldetéseként tekint a magyar nemzet megerősítésére” – írta G. Fodor Gábor *Az Orbán-szabály* című könyvében. A Fidesz legfontosabb think tankjének korábbi vezetője szerint Orbán ennek a kiválasztott nemzedéknek az első embere, akinek a küldetés értelmében két feladata van: „a változtatás, amely szükségszerűen konfliktussal jár, [...] és a véghez vitt változások megőrzése és megvédése mindazokkal szemben, akik a változások ellenérdekeltjei és ellenségei.”^[33] Az írás megjelenése alkalmából 2021 májusában tartott online könyvbemutatón^[34] a Fidesz szellemi holdudvarának emblematikus figurái méltatták a művet.

Lánczi András, a Budapesti Corvinus Egyetem rektora szerint Orbán kivételes képességekkel rendelkezik, és „[m]inden kérdéshez úgy nyúl hozzá, hogy eljut a metafizikai mélységig”, ez teszi őt megkerülhetetlenné. Bayer Zsolt, a Fidesz-média radikális sztárpublicistája úgy vélte, hogy „a nyugati civilizáció a végső pusztulás felé tart, és ebben a történelmi helyzetben van

egy politikus, aki elsőként ismerte fel, hogy ha meg akarjuk menteni a nyugati kultúrát, akkor európai reneszánszra van szükség”. Schmidt Mária történész úgy látta, hogy a miniszterelnök „gyakorlatilag megváltoztatta Magyarországot, [...] és jó eséllyel egész Európát meg fogja változtatni: »Ennél jobb Európával nem történhet«”. Stumpf István volt alkotmánybíró is méltatta a könyvet, amely szerinte a rezsim „politikai tudásának foglalata”, de az Orbán-rejtélyt, a miniszterelnök személyét meghatározó erőt igazából lehetetlen feladat megérteni.^[35]

G. Fodor könyvében a szó legszorosabb értelmében isteníti Orbánt, aki a hit által létrejött akarat és tudás révén képes maga körül megváltoztatni a világ folyását, mert nála „van terv, elképzelés, vízió, remény, szándék, akarat és krédó”.^[36] Szerinte, amit Orbán véghez visz, egy korszak megdöntése, a politikai cselekvés legmagasabb rendű formája.

A Fidesz Orbán Viktor vezetésével 2010 óta összefolyt a kormánnyal és a magyar állammal, legfontosabb jellegzetessége pedig az egyszemélyi uralom.^[37] Orbán teljes kontroll alatt tartotta pártja minden személyi és politikai döntését, azaz mindenről ő döntött, és ha formálisan nem is, valójában ő jelölte ki az ország minden fontos funkcionáriusát és állami vezetőjét. Jelenleg Magyarországon nem létezik tőle független állami intézmény. Pártjában azonban már jóval korábban, a 2000-es évek elején megszilárdította a teljhatalmú és minden kérdésben fellebbezhetetlen vezér pozícióját.

Volt egyszer egy liberális Fidesz

Élénk vita zajlott éppen, amikor Hodosán Rózával, a demokratikus ellenzék tagjával beléptünk a lepukkant Kisrabló étterem zsúfolt pincehelyiségébe, a Budapesti Műszaki Egyetem közelé-

ben. 50–60 fiatal, szinte mind fiúk, éppen arról beszélgettek, hogy mit lehet tenni a *Magyar Hírlap* című újsággal szemben, amely azzal vádolta meg a frissen megalakult szervezetet, hogy imperialista ügynökök befolyása alatt, illegálisan jött létre. Rögtön feltűnt, hogy a fiatalok között vannak jogászok, akik szerint a dolgot nem lehet annyiban hagyni, hiszen a szervezet a magyar jog törvényes keretein belül alakult meg. Voltak, akik attól tartottak, hogy rendőri figyelmeztetésekre és akár súlyosabb következményekre is számítani lehet, ezért jobb az óvatosság. A vita szenvedélyes és izgatott volt, mégis mindenki fegyelmezetten és okosan beszélt. Végül megszületett a döntés: az újságtól helyreigazítást kell kérni, különben sajtópert indítanak ellene. Teljesen lenyűgözött ez a politikai érettség, határozottság és bátorság. Még ott, aznap este beléptem a Fideszbe.

A Fideszt, azaz a Fiatal Demokraták Szövetségét egy héttel korábban, 1988. március 30-án alapította meg 37 fiatal, mindannyian egyetemi szakkollégiumok diákjai. A szakkollégiumokban már a késő kádári szocializmus éveiben kritikai közéleti gondolkodás folyt, az ország legjobb társadalomtudósait hívták meg magukhoz előadni. Itt szólalhattak meg először a nyilvánosságtól addig teljesen elzárt ellenzéki gondolkodók, akik alapjaiban határozták meg a diákok gondolkodását. A szakkollégiumokat egyedülálló módon diákönkormányzatok vezették, amelyek az 1980-as években a „szabadság kis köreiként” működtek. Ebben a kivételes közegben jött össze az a nagyon tudatos rendszerkritikus csoport, amely az első formális független politikai szervezetet megalapította, a Kommunista Ifjúsági Szövetség alternatívájaként.

A következő hetek és hónapok teljesen felbolygatták az életemet. Szinte naponta jártam a Bibó Szakkollégiumba, amely akkor még a fideszesek rendszeres találkozóhelye volt, hiszen többen is ott laktak. Hamar barátságba kerültem velük. Első emlé-

kem Orbán Viktorról, ahogyan azt latolgatja, a *Magyar Hírlappal* szemben indított sajtóper folyamán milyen lépések következhetnek a rezsim részéről, és mekkora kockázattal járhatnak. Okos, stratégiai gondolkodásról tett tanúbizonyságot.

Orbán Viktor és két öccse egy kis faluból származott, szülei a szegénységből rengeteg munkával küzdötték fel magukat a szocialista Magyarország „középosztályába”. Apja erőszakos és tekintélyelvű ember volt, aki sokat követelt a fiaitól.^[38] A család hátterét Orbán így írta le egy korai interjújában: „Ahonnan én jöttem, annak a közegnek nem volt semmilyen speciális kulturális tradíciója. Egy ilyen alkalmazotti réteg, a parasztsághoz sincsen igazából semmi köze apáméknak, [...] munkáskultúra, semmi nem volt [... polgári kultúra elő sem jön. Én egy ilyen kulturálatlanságból jöttem, egy eklektikus valamiből jöttem.”^[39]

Az interjújában elmondja, hogy fiatal éveiben focista akart lenni, és csak gimnazistaként találkozott először olyan fiúkkal, akik tőle eltérően polgári, sőt vallásos családból származtak. Ebben az időben alapvetően a KISZ-ben tevékenykedett, hogy „legyen egy jó ifjúsági élet”, de politikával csak joghallgatóként a Bibó Szakkollégiumban kezdett el foglalkozni, ahol találkozott a demokratikus ellenzék meghatározó szereplőivel. Itt vált politikailag tudatossá.^[40]

A Fidesz rögtön a megalakulása után politikai ösztűz alá került. A rendőrség az alapítók közül többekre is nyomást gyakorolt, hogy hagyjanak fel az illegálisnak tekintett tevékenységgel. A pártot kezdettől politikai gondolkodásmód jellemezte, amely az Alkotmányban álságosan megfogalmazott „demokratikus” elveket szó szerint vette, és kihasználta az ezekben rejlő minden lehetőséget. Az a gyakorlat, hogy valaki a saját törvényeik szellemében támadja őket, készületlenül érte az állampártot. Sem a rendőri fenyegetés, sem az egyetemeken és a vidéki városi kommunista pártbizottságokban lebonyolított „barátságos elbeszél-

getések” nem tudták elrettenteni a társaságot. A Fidesz tagsága egyre csak nőtt, a szervezet a rezsim nyomása ellenére dinamikusan fejlődött.

A Fidesz rendkívül nyitott és befogadó szervezet volt. Aki csatlakozott, azonnal bevonták a munkába. Pár héttel az alakulás után én is felszólaltam egy nemzetközi sajtótájékoztatón, ahol a vidéki terjeszkedésről számoltam be. Miután a hivatalos magyar sajtó nem tájékoztatott a Fideszről, demokratikus ellenzék mintájára, kerülő úton, a Szabad Európa Rádión, az Amerika Hangján és más nyugati hírügynökségeken keresztül igyekeztünk hírt adni magunkról a magyar hallgatóknak.

Széles körű programíró munka kezdődött, amelyet Kövér László, a szervezet egy másik alapítója koordinált. Kövér kezdetől fogva a Fidesz teoretikusaként működött, rendszerszerű gondolkodása szintén inspirálóan hatott rám. Egy harmadik meghatározó szereplő, Fodor Gábor a napi szervezeti munkát irányította.

Sosem felejttem el az első nagygyűlésen elmondott beszédemet: olyan nagy volt az intellektuális kihívás, hogy alig tudtam megszólalni, annyira izgultam. Ráadásul a felszólalók között én voltam az egyetlen lány. Ezután a „fiúk” bevettek a központi csapatba, és rövidesen Krakóba küldtek, hogy a Human Rights Watch által szervezett nemzetközi emberi jogi találkozón mondjak beszédet. Ott megismerkedtem más szocialista országok disszidens ellenzéki vezetőivel és nyugati nemzetközi emberi jogi aktivistákkal. Hallatlanul inspiráló élmények értek, rengeteget tanultam.

1988 őszén tartottuk meg a Fidesz első programalkotó kongresszusát, ahol a szervezet első vezetőségét is megválasztottuk, amelynek én is tagja lettem. Ebben az évben több más ellenzéki csoport is szervezetté formálódott. Közülük a Magyar Demokrata Fórum (MDF) és a Szabad Kezdeményezések Hálózata volt a

legjelentősebb, amelyeket a korábbi évtizedek ellenzéki gondolkodói formáltak politikai szervezetté. Szervezeti formát öltöttek az 1980-as években induló civil csoportok: a Duna Kör, több független szakszervezet és az '56-os forradalmat követő megtorlás túlélőiből felálló Történelmi Igazságtétel Bizottság is. Az ellenzéki szerveződések többpárti választásokat, demokráciát és az 1956-os forradalom rehabilitációját követelték, ezek megvalósulása azonban 1988-ban még elérhetetlennek látszott. Az ellenzéki megmozdulásokat a rendőrség szétverte. A Fidesz szinte állandóan cselekvésben volt: tüntetéseket, ülősztrájkokat szerveztünk, kiáltványokat írtunk és adtunk át. A sokasodó, egyre nagyobb megmozdulások világosan mutatták a szocialista rezsimgyors hanyatlását.

1988 szeptemberében egy csapat lánnyal együtt női tüntetést szerveztünk Nagymaroson, a Dunára tervezett bős–nagymarosi vízlépcső megépítése ellen. Ez teljesen kuriózumnak számított akkor, amikor az ellenzéki politizálás arcaiként többnyire férfiak jelentek meg.

A Fidesz mindenekelőtt abban különbözött a többi szervezettől, hogy nemzedéki csoportosulásként határozta meg magát, 35 év volt a tagság felső korhatára. Identitásunkat arra építettük, hogy mi, az 1956 után született fiatalok, a puha diktatúra idején nőttünk fel. A rezsím enyhébb légköre lehetővé tette, hogy határozottabban és egyértelműbben fogalmazzuk meg az üzeneteinket, és azt is, hogy tiszta lappal induljunk.^[41]

Az is fontos volt számunkra, hogy ne egy korábbi politikai szellemi irányzat közvetlen utódaiként kelljen magunkat meghatározni. Bár a Fidesz mindenekelőtt a magyar progresszív liberális hagyományból táplálkozott, nem akartunk részt venni abban az értelmiségi szekértáborharcban, amely a két világháború közötti urbánus, illetve a népies szellemi csoportok vitáját elevenítette fel. Mint vallonok és flamandok között a belgák,

úgy törekedtünk a korábbi kultúrharc meghaladására. Ez a centrista, „belga ideológia” lehetővé tette, hogy a Fidesz a liberalizmus, a piacpártiság és a civil társadalom államkorlátozó szerepének eszméje köré szervezze az értékrendjét.^[42]

1989-ben radikális, liberális és alternatív szervezetként határoztuk meg magunkat. Meggyőződésünk volt, hogy mi tudjuk legjobban képviselni a szabadság kultúráját, amelyet az első programnyilatkozatban le is fektettünk: „A demokrácia letéteményese, végső biztosítéka ugyanis nem az államhatalom, hanem a demokratikus politikai kultúrájú társadalom.”^[43]

A csodálatos 1989-es év

A „gulyáskommunizmus” külföldi hitelekre épülő gazdaságának súlyosbodó válsága és az ellenzéki mozgalmak egyre növekvő népszerűsége 1988 végén arra ösztönözte az MSZMP-t, hogy kövesse a gorbacsovi peresztrojka (újjáépítés) és glasznosztj (nyitás) politikáját. Döntésüket az is befolyásolta, hogy Lengyelországban 1988 nyarán súlyos bányászsztrájkok robbantak ki, ez pedig a Lengyel Egyesült Munkáspártot (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR) arra kényszerítette, hogy tárgyalásokba bocsátkozzon az ellenzéki Szolidaritás szakszervezettel. Hogy egy hasonló forgatókönyvet elkerüljön, az MSZMP inkább úgy döntött, hogy a változások élére áll. Biztosították a gyülekezési és szólásszabadságot, és az állampárt reformszárnyát képviselő államminiszter, Pozsgay Imre nyilatkozatban ismerte el, hogy az 1956-os forradalom népfelkelés volt. Az ellenzéki csoportosulások lengyel mintára hozták létre az ellenzéki kerekasztalt, és az egypárti rezsimmel szembeni követeléseiket egyeztették.

Az ellenzéki együttműködés első sikereként a kormány beleegyezett az 1956-os forradalom hőseinek újratemetésébe, ami szimbolikusan is a forradalom rehabilitálását jelentette. Az állampárt és az ellenzék, a Történelmi Igazságtétel Bizottsággal az élén, közösen szervezte meg a kegyeleti eseményt. Nem sokkal a temetés előtt merült fel az ötlet, hogy a magyar fiatalok nevében is hangozzon el beszéd, amelyre mint ifjúsági szervezetet, a Fideszt kérték fel. Mi a Fideszben azonnal felismertük az ebben rejlő rendkívüli lehetőséget. Vidékre utaztunk, és megvitattuk a beszéd fő üzeneteit. Némi gondolkodás után Orbán Viktort jelöltük ki előadónak, aki hatásos szónok volt.

1989. június 16-án a Múcsarnok épületét hatalmas fekete-fehér drapériával vonták be, ami rendkívül ünnepélyes hatást keltett.^[44] Az emberek kora reggeltől áramlottak a Hősök terére. A szüleim is Budapestre utaztak a történelmi alkalomra. Mire az ünnepség 10 órakor elkezdődött, már negyedmillió ember gyűlt össze az ünnepi téren. Nekünk, a Fidesz vezetőinek az a megtisztelő szerep jutott, hogy a feketebe vont koporsók körül díszőrséget álljunk. Teljes tudatában voltunk a nap történelmi jelentőségének. Én épp akkor álltam díszőrséget, amikor Orbán Viktor lépett a mikrofonhoz.

Orbán azt mondta, hogy mi, fiatalok, azokat az államférfiakat tiszteljük a mártírokban, akik kommunista létükre is azonosultak a magyar társadalom akarataival, képesek voltak leszámolni a szent kommunista tabukkal, az orosz birodalom feltétlen szolgálatával és a párt diktatúrájával. Hozzátette, mi az ő sorsukból tanultuk meg, hogy a demokrácia és a kommunizmus összeegyeztethetetlen. Hihetetlen büszkeséggel hallgattam a beszédet, borsódzott a hátam az izgalomtól. Miközben az állampárt vezetői ott ültek az első sorban. Orbán így folytatta: „Ha nem tévesztjük szem elől ’56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapa-

tok kivonásának haladéktalan megkezdéséről.”^[45] Bár a beszéd végig határozott és radikális volt, ezen a ponton vált igazán katarfikussá. A szovjet csapatok kivonása szerepelt ugyan az ellenzék követelései között, ráadásul valójában ebben az időben már el is kezdődött, erről azonban senki nem beszélt. Orbán nyíltan megfogalmazta a magyarok több évtizedes vágyát, kimondta a kimondhatatlant, ráadásul leleplezte a kormányt, amely a csapatok kivonását észrevétlenül, a szovjetek arcvesztése nélkül akarta lebonyolítani.

Az újratemetés után Magyarországon is nemzeti kerekasztaltárgyalások indultak az állampárt és az ellenzéki pártok között a többpárti választások kereteinek kialakításáról. A megállapodás 1989 szeptemberére született meg, és megnyitotta az utat az első szabad választások megszervezése előtt.

Pár héttel ezután, 1989 őszén egész Kelet-Európa megmozdult. November 9-én leomlott a berlini fal, a szovjet birodalom a szemünk láttára omlott össze. Míg Magyarországon és Lengyelországban az átmenet a kommunista pártokkal kötött kompromisszumokkal ment végbe, a többi országban valódi, bársonyos forradalom zajlott le.

1989 őszén Orbán ösztöndíjat kapott a Soros Alapítványtól, és az Oxfordi Egyetemen politikai filozófiát hallgatott, decemberben azonban hazatért, hogy induljon a választáson. Mindannyiunk közül ő készült legtudatosabban a politikai szerepre. „Valami olyasmit mondott, hogy az ember a legjobb akarjon lenni abban, amit csinál. Ha a tudományt választaná, akkor a legkiválóbb tudós akarna lenni, ha politikát, akkor miniszterelnökké kell válnia” – emlékezett vissza később egyik társunk, Molnár Péter.^[46] A rendszerváltás hajnalán, amikor a legtöbben huszonévesen még épp csak gondolkodni kezdtünk a politikai szerepről, Orbán már a legmagasabb politikai pozícióba készült.

Mindazonáltal ekkor még több meghatározó vezető személyiség volt a Fideszben, akik jól kiegészítették egymás karakterét.

Az 1990-es választási kampányban a Fidesz ütős kampányszlogenjével – „Hallgass a szívedre, szavazz a Fideszre!” – és szellemes posztereivel be tudtuk mutatni azt a pozitív életérzést, amelyben sok magyar osztozott abban az időben. A kampány igazi csapattá kovácsolta össze a Fideszt, elképesztően pozitív hangulatban csináltuk végig az egész időszakot. Szinte felfoghatatlan örömet jelentett, amikor 1990. március 25-én kiderült, hogy majdnem 9%-os szavazataránnyal bejutottunk a parlamentbe, hetekig teljes eufóriában voltunk. Új élet kezdődött mindannyiunknak.

Határ a csillagos ég

22-en kerültünk be a Fidesz első országgyűlési frakciójába. Mivel a tagságunk más pártokhoz képest kicsi volt, a frakció egyben a párt legfontosabb döntéshozó fórumaként is működött. Némi vita után Orbán Viktort választottuk meg frakcióvezetőnek. Mellette szólt az ismertsége, szervező- és vitakészsége, amelyre a parlamenti ülések politikai szócsatáiban nagy szükség volt.

Jó páran voltunk, akik közvetlenül az egyetemi padokból ültünk át a parlament soraiba. A tapasztalathiányos, „félértelmiségi” állapot segített hamar elsajátítani a politikusi szerepet.^[47] A frakciót színvonalas tanácsadók segítették, a munka jól szervezeten, harmonikusan zajlott, a csapatunkat derű és önbizalom jellemezte. Nagy volt az összetartás, és a viták ellenére minden nagy horderejű kérdésben sikerült konszenzusos döntéseket hoznunk, amelyekkel mindenki azonosult. Az első 100 nap

után a kormányt kritizáló „Homályból homályba” című beszámolóban azt írtuk:

Mi az elmúlt évtizedek történetéből megtanultuk, hogy az ámítás és a sötét érzelmeket felkorbácsoló demagógia megbosszulja magát a politikában. Ezért tartjuk szükségesnek, hogy mindenkor őszintén megmondjuk, milyen nehézségekkel kell szembenéznie az országnak.^[48]

Orbán vezető szerepe a frakció élén a napi ügyek menedzselésben és a politikai irányításban is láthatóvá vált. Jó stratégia, szuggesztív szónok és alapvetően megnyerő ember volt, talán nekem mindig a nyughatatlansága és türelmetlensége volt sok, no meg az állandó futballhasonlatok és -gesztusok, amelyek még inkább macsóvá tették az amúgy is férfidomináns csapatot. Ungár Klárával csak mi ketten voltunk nők a frakcióban.

Az Országgyűlésben a Fidesz a népi-konzervatív MDF vezette kormánykoalíció kemény kritikusa lett. Bíráltuk a kormányt amatőr szakpolitikai döntései miatt, és azért is, mert a kormánypártban szélsőséges, nacionalista figurák is hangot kaptak. Orbán Viktor és Kövér László közös cikkükben éles szavakkal illették a miniszterelnököt:

Antall mindmáig ügyesen kihasználta azt az MDF-es populista dalnokok által keltett, ébren tartott, majd hisztériás rohamokká fokozott pszichózist, mely szerint az ország végvárát már csak néhány megmaradt avantgárd magyar védi a kommunista hatalomátmentők, kozmopolita-hazaárulók, bolsi apák, bolsi fiúk, liberális cafrangokba öltözött ellenzék egyesült hadai előtt.^[49]

A klérus irányába tett túlzott gesztusokkal kapcsolatban Orbán azt mondta: „világosan látszik, hogy az MDF-kormány a társadalommal szemben keres politikai szövetségest az egyházakban. Szomorúan tapasztaljuk nap mint nap, hogy nem minden egyházi vezető ismeri fel azt a veszélyt, hogy az MDF ölelése halálos lehet az egyházakra.”^[50]

Ugyanakkor, amikor 1990 októberében egy kényszerű kormányzati benzináremelés miatt a budapesti taxisok blokád alá vették Budapest főutcait és hídjait, a Fidesz józan, jogállami álláspontot képviselt. Orbán a blokád idején így fogalmazott: „Mindenkinek tudnia kell, hogy ha a szociális elégedetlenségből és bosszúból táplálkozó népharag esetleg elsöpörné a kormányt és a parlamentet, akkor egyúttal a demokráciát is elsöpri.”^[51] Akkor még nem látszott, hogy másfél évtizeddel később éppen ő lesz az, aki az elégedetlenek radikalizálásával próbálja meg térdre kényszeríteni a kormányt.

A Fidesz világos és konzisztens liberális elveket vallott. Határozottan képviselte az alkotmányos demokrácia és az emberi jogok ügyét, de méltányos volt az előző rendszer elszámoltatását és a kommunisták által elvett javak kárpótlását illetően. A gazdasági programban az szerepelt, hogy „[g]ondolkodásunk középpontjában az egyén, a szabad akaratú ember áll, nem pedig az emberek valamely közössége, valamely társadalmi csoport, osztály, esetleg az úgynevezett nemzet egésze”.^[52] Ez a gondolkodás nagyon távol állt a Fidesznek a későbbiekben kisajátított kollektivistá narratívájától.

A párt 1992-ben csatlakozott a Liberális Internacionáléhoz. A szervezet vezetője, Otto Graf Lambsdorff, a Német Szabaddemokrata Párt (Freie Demokratische Partei, FDP) elnöke Orbán fontos támogatója lett, és bevonta őt a liberálisok európai vérkeringésébe.

A Fidesz-frakció egységes magatartása, határozott, józan, sokszor pimasz parlamenti megszólalásai nyomán a párt népszerűsége az április választások után is egyre erősödött, így fél évvel később, az 1990. őszi önkormányzati választáson a párt több száz képviselője jutott pozícióhoz. A siker tapintható és inspiráló volt.

Az első törések

1991 januárjának végén egy napsütéses hétvégén a frakció egy soproni panzióban töltött két napot, hogy alapos elemzésekkel készüljünk fel a következő politikai évadra. A megbeszélés vége felé fotót készítettünk a 22 tagú csapatról. Mindenki vidám volt és mosolygós. A társaság a parlament első évének végére összezokott, a Fidesz népszerűsége egyre nőtt. Elsajátítottuk a politikusi feladatokat, felelősséget, és lelkesen készültünk az új kihívásokra. Az utolsó szünetben szétosztottam mindenkinek egy rövid elemzést, amelyet nem sokkal korábban, a téli szünetben, síelés közben állítottunk össze Hegedűs István és Kósa Lajos barátommal. A címe, „Kockafejűek klubja”, jelezte az írás nem hivatalos jellegét. A szöveg a „csoportgondolkodás” jelenségével foglalkozott, amellyel a pszichológia-diplomadolgozatom írása közben ismerkedtem meg. Irving Janis pszichológus a kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy döntéshozó csoportokban a konszenzus létrejötte érdekében gyakran olyan folyamatok zajlanak, amelyek meggátolják a nyitott, széles körű gondolkodást, és elhibázott döntésekhez vezetnek. Janis nyolc pontban írta le a „csoportgondolkodás” jellemzőit,^[53] amelyeket mi is próbára tettünk, és példákat gyűjtöttünk a frakció életéből. Meglepődve tapasztaltuk, hogy a sérthetlenség illúziója, a saját magunk erkölcsösségébe vetett hit, a más csoportokkal szem-

beni előítéletek, a kollektív racionalizáció, az öncenzúra, a más-kéntgondolkodókkal szembeni türelmetlenség, az önjelölt „gondolatrendőrök” nyomása és az egység illúziója a Fidesz frakciójára is mind-mind jellemző. Gondoltuk, hasznos, ha mindezt papírra vetjük, hogy tanuljunk belőle.

A várakozásunkkal ellentétben a hatás letaglózó volt. Orbán és Kövér személyes támadásnak tekintette az elemzést, és azonnal ellentámadásba lendültek. Otromba kiabálás kezdődött, ami bármiféle értelmes beszélgetést lehetetlenné tett. Kövér megkérdőjelezte a lojalitásunkat, és kijelentette, hogy azontúl politikai ellenfélnek tekint bennünket. Mindenki dermedten hallgatózott. Soha nem történt még ilyen, amióta évekkel korábban együtt kezdtünk dolgozni. Mi hárman azonnal megértettük, hogy akaratlanul, naivan felfedtünk valamit, aminek nem lett volna szabad kiderülnie.

Világossá vált, hogyan manipulálják Orbánék a frakciót, hogy az álláspontjuk kivétel nélkül mindig érvényre jusson. Az események után Orbán próbálta menteni a menthetőt, a megbeszélés végén régi közös emlékeket elevenített fel, és a következő naptól folytattuk a munkát. Valami azonban eltörött. A Fidesz első országgyűlési csoportjáról soha többé nem készült közös fotó.

Mindez azonban kívülről nem látszott, a frakció továbbra is összetartónak tűnt. A Fidesz népszerűsége rendületlenül emelkedett, és támogatottságunk 1992 decemberében már 30% felett járt.

A következő évben a személyi és a politikai stílusbeli különbségek mögött egyre inkább kiütköztek a stratégiai eltérések. Az egyik elképzelés szerint a Fidesznek és a másik liberális pártnak, az SZDSZ-nek annyira meg kell erősödnie, hogy a magyar politika centrumában együtt legyenek képesek kormányt alakítani. Az egyre gyengülő, jobbra tolódó kormánykoalíció és a

posztkommunista szocialista párt között a centripártok erős bázist tudtak volna alkotni. 1992-ben egy fórumon Orbán Viktor maga is ezt mondta: „...ennek az országnak a sorsát olyan polgári-liberális kormány [tudja jobbra fordítani], amelyet a felhalmozott feszültségek nem rettentenek vissza az állam további visszaszorításától, amely nem enged sem egy jobb-, sem pedig egy baloldali etatista gazdaságpolitika csábításának”.^[54]

Ugyanakkor Kövér László már nagyon korán úgy vélte, hogy az SZDSZ egzisztenciális veszélyt jelent a Fidesz számára, és fontos, hogy elhatárolódjon a másik liberális párttól. „A legnagyobb politikai ellenfél mindig az, aki a legközelebb áll hozzád” – mondta.^[55] Kövér morális megkülönböztetést tett a „vidékről jött” Fidesz és az inkább budapesti értelmiségiek köré tömörülő SZDSZ között. Én, aki szintén vidéki városban nőttem fel, kényelmetlennek és értelmetlennek találtam ezt az önsajnálatra építő megkülönböztetést.

Idővel Orbán is közeledett ahhoz az állásponthoz, amelynek fókuszában az SZDSZ-től való minél nagyobb távolságtartás állt, és a liberális centrum stratégiájának támogatói kisebbségbe szorultak. Mi, akik egyértelműen ezt az álláspontot osztottuk, Fodor Gábor, Hegedűs István, Molnár Péter, Kósa Lajos és én, egyre több kritika keresztüzébe kerültünk. Az országgyűlési frakcióban egyre ellenségesebb lett a hangulat.

1993-ban elérkezett az idő, hogy a Fidesz kollektív vezetése után pártelnököt válasszunk.^[56] Noha Orbán volt az egyedüli elnökjelölt, az 1993. februári kongresszus rendkívül feszült hangulatban telt. Az elnökségre készülve ugyanis Orbán lemondott frakcióvezetői pozíciójáról, és minden tiltakozás ellenére kiereszolta, hogy helyére a meglehetősen megosztó Kövér László kerüljön. A feszültséget tovább fokozta, hogy az új szervezeti és működési szabályzat rendkívül erős felhatalmazást adott a pártelnöknek.

Megválasztott elnökként Orbán azonnal a szervezet közpon-tosításába fogott, és magához vonta a pénzügyi források, a dön-téshozatal és a személyi döntések nagy részét. A parlamenti cso-portban a hangnem eldurvult, ami korábban nem volt jellemző. Mindennapossá vált a harcias stílus, az erőpolitika alkalmazása, nyíltan hangzottak el megszegyenítő és megalázó szövegek, kü-lönösképpen Fodorral szemben. Fodorban nem csupán a liberá-lis centrum elképzelése mellett kiálló csoport vezetőjét, hanem az SZDSZ beépített emberét látták, aki ráadásul rendkívül nép-szerű volt a Fideszben és a nyilvánosság előtt is. Az SZDSZ-szel fennálló kapcsolat neuralgikus kérdéssé vált. A bizalmatlanság mértékéről tanúskodik, hogy Orbánék információs aktákat kezdtek összeállítani a frakció tagjairól, nyilvánvalóan megfé-lemlítő céllal. Miután ebben a pártbéli küzdelemben én is a mérsékelt liberális oldalon álltam, a súlyosbodó bizalomhiány engem is sújtott.

A személyi rivalizálás mögött álló stratégiai különbségek ak-kor váltak a nyilvánosság előtt is láthatóvá, amikor Orbán 1993-ban politikai félfordulatot hajtott végre, és a pártot nemzeti li-berális pártként határozta meg, ami mindannyiunknak újdön-ságot jelentett.^[57] Addigra a magát nemzetiként meghatározó kormányzó jobboldali pártkoalíció rendkívül népszerűtlenné vált, Antall József miniszterelnök halálával pedig eluralkodott benne a teljes zűrzavar. Az ellenzéki pártok népszerűsége nőni kezdett, különösen a szocialista párté. Ezért is volt érthetetlen, hogy Orbán a mindaddig hevesen bírált konzervatív kormány-pártok helyett váratlanul az ellenzéki szocialisták ellen kezdett agitálni. Ez a stratégia a bukott jobboldali pártok mellé helyezte a Fideszt, teljesen kontraproduktívan, ráadásul az SZDSZ-szel és más kis centripártokkal kötött új választási megállapodással is szembement. Miközben a Fidesz jobbfelé lépett el, az SZDSZ egyes vezetői együttműködtek a technokrata MSZP-vel, mivel

tartottak születőben lévő szélsőjobb térnyerésétől. A konzervatív és a baloldali-liberális erők közötti fokozódó széthúzás a végsőig élezte a Fideszen belüli vitákat. A párt támogatottsága esni kezdett.

Ebben a mérgezett hangulatban robbant ki a Fidesz körül az úgynevezett „székházbotrány” – amelyet a 6. fejezetben mutatok be részletesebben. Kiderült, hogy Orbán a vezetőség tudta nélkül, titokban üzletelt az MDF politikusaival, és a több százmillió forintos bevételt Simicska Lajosnak, Orbán gyerekkori barátjának vállalkozásaiba fektették be. Orbánnak a párton belüli, konfliktusokkal terhelt térhódítása ekkor nyert értelmet: a pártelnöknek kulcskérdés volt, hogy vezető pozíciókba kizárólag hozzá lojális figurák kerüljenek. A pártpénzek és a politikai hatalom összefonódását senki sem akadályozhatta.

Orbán növekvő dominanciájának ellensúlyozása érdekében, Fodor tett egy utolsó erőfeszítést, hogy megszerezze a pártban a második legfontosabb pozíciót, az országos választmány vezetését. Ezt azonban Orbánék minden erővel megakadályozták, és gondosan koordinált előkészítés után Orbán jelöltje legyőzte Fodort. Pár héttel ezután, mindössze fél évvel a soron következő választások előtt, Fodor kilépett a Fideszből,^[58] és nem sokkal később csatlakozott az SZDSZ-hez. Mi, akik a párt centrista-liberális elköteleződését képviseltük, légüres térbe kerültünk. Ezek a zavaros események lejtőre állították a pártot. Sem mi, sem a barátai nem tudtuk megakadályozni Orbánt abban, hogy keresztülvigye az erőteljes antikommunista kampányt, ami jelentős váltás volt a Fidesz korábbi politikájához képest.

A Fidesz, a párt, amely 1990-ben az „ártatlanságával” jutott be a magyar politikába, és amely három évvel később már kormányzásra készült, az 1994-es választásokon hatalmasat bukott. Több mint 35%-os népszerűsége után alig 7%-kal jutott be újra az Országgyűlésbe. Orbán teátrálisan lemondott az elnöki pozí-

cióról, de Fodor Gábor távozása miatt addigra már nem volt, aki valódi alternatívát jelenthetett volna vele szemben. Orbán háta mögött pedig, Simicska gondjaira bízva, ott volt a pártjuttatások révén megszerzett vagyon, és ez bebetonozta őket a párt élén. Orbán újraválasztása után, 1994 júniusában Hegedűs István frakciótársammal együtt mi is elhagytuk a Fideszt. Úgy éreztük, hogy az autokratikus stílusban vezetett, jobbra forduló párt, amely a politikai siker érdekében megkérdőjelezhető módszereket használ, és bárkivel hajlandó szövetkezni, már nem a mi pártunk. A Fidesz olyan fontos élmény volt az életemben, hogy a kiválással járó személyes és szakmai veszteségeken csak két év alatt tudtam túllépni.

A jobboldali fordulat

„Egyetlen fontos döntést sem csinálnék vissza” – mondta Orbán Viktor az 1994-es választások éjszakáján, amikor kiderült, hogy a Fidesz óriásit bukott.^[59] A vereséget nem az elhibázott politikai stratégiával vagy a székházügyhöz köthető korrupciós botrányral magyarázta, hanem egyfelől azzal, hogy a pártnak nem volt baráti sajtója, másfelől azzal, hogy a magyar politika kétpólusúvá vált. „A mi állítólagos jobboldaliságunk nem a mi választott pályánk volt, minket módszeresen és szándékosan, a szándékainkat kiforgatva szorítottak erre a pályára” – nyilatkozta sértetlen Kövér László.^[60]

A polarizálódásban Kövérnek igaza volt, a jobbra nyitás azonban egyáltalán nem okozott akkora fejfájást nekik, hiszen ezt a stratégiai irányt legkésőbb 1993-ban éppen ő és Orbán jelölte ki. Amikor kiléptem a pártból, nekem éppen az volt a problémám, hogy az Orbán-szárny túl hamar feladta a Fidesz eredeti centripolitikáját, amely arra irányult volna, hogy Magyarország

politikai elitje végre túllépjen a történelmi megosztottságon. Meglátásom szerint Orbán sokkal inkább azért húzódott a jobboldalra, mert azt gondolta, hogy a centrum nem fog tudni megerősödni. Ráadásul középen a Fidesznek osztoznia kellett volna a másik liberális párttal, az SZDSZ-szel, és Orbán nem gondolta, hogy a szabad demokraták elfogadnák őt vezetőnek. Az SZDSZ elleni harcot, hatalmi szempontból, túlélési küzdelemnek tekintették.

A baloldalon, ahogy más országokban is a régióban, a poszt-kommunista MSZP visszaszerezte támogatottságát. A jobboldalon azonban az első évek kormányzásának terhe alatt szétszilárdtak a koalíciós pártok, lehetőséget kínálva arra, hogy a Fidesz ezeknek a csoportoknak az élére törekedjen. Bár megbuktak, a jobboldali pártok együttesen mégis 30%-nyi szavazatot szereztek 1994-ben. Orbán látta az ebben rejlő lehetőséget, és a Fideszt erős kézzel húzta át a centrumból a jobboldalra. „A hatpárti rendszer nem alkalmas hazánk sorsának kellő irányba fordítására [...] lehetőleg két nagy erőcsoportból álló parlamenti váltógazdálkodásra és rivalizálásra lenne szükség [...] a mi helyünk a polgári Magyarország oldalán van” – mondta 1995-ben, szembefordulva saját korábbi véleményével, amikor az ország sikerét még az erős centrum megteremtésében látta.^[61]

A következő években a Fidesz stratégiaileg gondosan megalapozott hatalmi építkezésbe kezdett a jobboldalon, azzal a céllal, hogy a baloldallal szemben megerősítse a jobboldali politikai blokkot. E folyamat részeként már az 1994-es önkormányzati választáson együttműködött az összezsugorodott és önbizalmukat veszített jobboldali pártokkal, és ezzel megakadályozta, hogy saját erejükből konszolidálódni tudjanak. Orbán bátorította az Antall halála után válságba jutott MDF szakadását, majd a szétvált párt egyik szárnyával szövetséget kötött.^[62] A Fidesz a súlyos belső megosztottságtól szenvedő kereszténydemokrata

párt politikusai között is építkezett, akik közül 11 képviselő átült a mindössze 20 fős Fidesz-frakcióba. Később ebből a csoportból állította fel a Kereszténydemokrata Néppártot (KDNP) mint szatellitpártot, amely attól kezdve a Fidesz országgyűlési listáján indult.

Az ideológiai fordulat jegyében a Fidesz számos gesztust tett, hogy a jobboldalon elfogadják. A korábban harcos liberális párt látványosan közelített az egyházakhoz. Vezetői ekkortól megkezeszteltették a gyermekeiket. Orbán a református egyházban konfirmált. 1994-től rendszeresen részt vett a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége rendezvényein, és a Fideszhez húzó kereszténydemokrata politikusok segítették abban is, hogy közel kerüljön a magyar katolikus egyház fejéhez.

A neofita igyekezet nem volt hiábavaló, az egyházak politikai szövetségeire léptek a Fidesszel. Orbán mindig politikai kontextusban gondolkodott az egyházakról, és az egyházi vezetők számára is fontos volt, hogy a politikában működőképes erőkként legyenek kapcsolatban. A jobboldal felé igyekvő Fidesz egy idő után jó partnernek bizonyult. 1998-ban a választási kampányban a katolikus egyház püspökkari körlevele nyomán a plébánosok, korábban példátlan módon, a szószékről ösztönözték a híveket, hogy a Fideszre szavazzanak.^[63]

1997-ben a párt nagyrendezvényeinek első soraiban már ott ültek a Fideszhez közelítő kisebb jobboldali pártok politikusai, konzervatív értelmiségiek, a nagyegyházak vezetői, valamint színészcelebek és sportolók. A látványos szimbolikus gesztusok felvételével a párt meggyőzőbbnek és csillogóbbnak hatott, mint bármely jobboldali elődje. A három évvel korábbi Fidesz már nem volt sehol.

A Fidesz-fordulat legnagyobb bravúrja a politikai nyelvezet megújítása volt, amelyről a 8. fejezetben lesz még szó. Az ötletgazda, a kommunikációs tanácsadó Wermer András alkotta meg

a „polgári összefogás” kifejezést, amely kellően pozitív és kellően általános volt ahhoz, hogy a mérsékelt konzervatív liberálisok, a kereszténydemokraták és a radikálisabb antikommunista, nacionalista szavazók is azonosulhattak vele.

Beszédeiben Orbán éles határvonalat húzott a „nemzetközi tőke által támogatott posztkommunista-liberális elit”, illetve a „polgári összefogás” erői között, ahol a polgári középrétegek megerősödése révén az utóbbiak képviselték a nemzeti érdeket. Azt állította, hogy a kommunista kliensrendszer tovább él, mert a liberális SZDSZ visszasegítette a hatalomba.^[64] Erőteljes kommunistaellenes szöveggel kovácsolta össze a „polgári erők” táborát: 1994-ben a szocialisták győzelmét úgy értelmezte, hogy a „szabadságát négy évre visszanyert magyar nép önszántából ismét nyakába vette egykori elnyomóit és tönkretévőit”^[65]. A beszédpanelek, az erős politikai szimbólumok élesen polarizálták a közbeszédet, és egyben lehetővé tették, hogy a szerteágazó jobboldal szavazói ráhangolódjanak a konzervatív arcot öltő Fideszre.

Orbán hívei ennek az új politikai nyelvnek a megteremtését tekintették a pártelnök legnagyobb vívmányának. Igaz, pár évvel később kiderült, hogy mindez csak politikai trükk volt, és Orbán még saját támogatói előtt is magyarázkodásra szorult, amikor a Századvég Intézet stratégiai igazgatója egy interjúban leleplezte a Fidesz vállalkozását:

A jobboldali értelmiségiek közül sokan vannak abban a tévedésben, hogy a „polgári Magyarország” hívószót politikai realitásnak gondolják, pedig az természete szerint politikai termék volt. Ők még ma is azt gondolják, hogy az 1998 és 2002 közötti Magyarország valóban polgári Magyarország volt. Ez óriási tévedés.^[66]

A polgári Magyarország narratíva tehát nem egy vízió volt, csupán egy alkalmi szlogen, amivel a jobboldali szavazókat össze lehetett fogni, miközben kormányon Orbán etatista politikát folytatott.

Orbán 1998-ra visszafordíthatatlanul jobbra tolt a Fideszt. A szocialistákkal kötött kormánykoalícióban meggyengült SZDSZ-szel a magyar politikai centrum erejét veszítette, a politikai aréna kétpólusúvá vált. Kevesebb mint tíz év alatt reprodukálódott a magyar politikai elit évszázados megosztottsága, ami teret nyitott a további polarizációnak. Ebben Orbán Viktornak tevélegyes szerepe volt.

Orbánnak és körének azért sikerült a Fidesz politikai profiljának radikális átalakítása, mert a rendszerváltás utáni első években a politikai pártok beágyazottsága, a pártstruktúra még nem volt erős. A választók még nem rendelkeztek stabil pártpreferenciákkal. A rendszerváltó pártok maguk is folyamatosan alakultak, számos belső válságon mentek keresztül, és több párt el is tűnt.

Emellett a rendszerváltó pártok számára mintául szolgáló nyugat-európai politikában is jelentős változások zajlottak. Az 1990-es évekre Európa-szerte fellazult az igény az erős világnézeti képviselőre, és gyengült a hagyományos pártok legitimitása.^[67] Orbán bízhatott abban, hogy olyan széles platformot átölelő néppártot építhet, amelyben akár jelentősen különböző csoportok is megférnek egymás mellett. A pártokban erősödött a személyközpontúság és modern populista vezetők bukkantak fel. Silvio Berlusconi nagy hatással volt Orbánra: „Fantasztikus, amit ez az ember két és fél hónap alatt Olaszországban művelt...” – lelkesedett már 1994-ben, amikor Berlusconi győzött a választáson.^[68] Az olasz médiacézár inspirálta őt a jobboldal összefogására és a modern populista kampánystratégia kidolgozására. Berlusconi felülről szervezett mozgalma, a Forza Italia,

a fociklubok mintájára létrehozott politikai klubhálózat, a politikai ellenfél pontos megnevezése és az egyszerű, szimbolikus nyelv („ami a futballöltöző nyelven hangzik el”), mind-mind megjelent a Fidesz politikai logikájában és beszédmódjában egyaránt.^[69]

Az pedig, hogy a Fidesz tagsága meghasonlás nélkül követte az Orbán által kijelölt politikai irányt, azért volt lehetséges, mert a Fideszből 1994-ben kiváltak az Orbánnal szemben nyíltan kritikus politikusok, és a bent maradók között vele szemben senki nem mutatott tartalmi alternatívát. A Fideszben maradó mérsékelt, pragmatikus politikusok előtt világos példa állt arra nézve, hogy Orbánnal szembemenni kockázatos, az ember könnyen a partvonalra szorulhat. Mindenki, aki 1994-ben a Fideszben maradt, vagy aki később csatlakozott a párthoz, elfogadta Orbán domináns szerepét és az általa kialakított, alapvetően informális döntéshozatali mechanizmusokat.

Az 1998-as választásokon a Fidesz az addigra teljesen összezugsorodott Magyar Demokrata Fórummal és a Független Földműves és Kisgazda Párttal együtt szerezte meg a legtöbb mandátumot, és velük alakított kormányt. Európa legfiatalabb miniszterelnökét lelkesen fogadták a kontinens politikai vezetői, gyors észjárását, kiemelkedő politikai tehetségét messze földön elismerték. Akkor még kevesen aggódtak amiatt, hogy ha Orbán kemény kézzel végig tudott vinni egy ilyen szokatlan, gyors és radikális politikai fordulatot, akkor ezt máskor is megismételheti, ha az érdeke úgy kívánja. A választási győzelem visszamenőlegesen igazolta a Fidesz páfordulását.

Európa legfiatalabb miniszterelnöke

Az 1998-as választási kampányban Orbán úgy nyilatkozott, hogy az alkotmányos rendszer pilléreihez nem akarnak hozzányúlni: „A rendszerváltás nagy érdeme, hogy megteremtette azt az intézményrendszert, amelynek a keretei között egy nyugat-európai típusú társadalom működhet, a tőzsdétől kezdve az Alkotmánybíróságig. Ezt nem lenne szerencsés visszaforgatni, ellenkezőleg” – mondta.^[70] Igaz, ehhez ekkor még nem is volt meg a politikai ereje.

Mindazonáltal a kormányváltás az egész pályás letámadás jegyében indult el, mindenekelőtt a személypolitikában. Orbán és csapata a „posztkommunista Magyarország” helyén kívánták felépíteni a „polgári Magyarországot”, ezért az államapparátusban tömeges cserét hajtottak végre. „Ahova csak lehet, oda a mi embereinket rakjuk, mert amúgy marad minden a régiben” – jelentette ki Orbán belső körben.^[71] A miniszterelnök a barátját, Simicska Lajost nevezte ki az adóhivatal élére. Az addig hivatalban lévő legfőbb ügyész, Györgyi Kálmán – máig tisztázatlan okból, de minden bizonnyal a Fidesszel való konfliktusa miatt – váratlanul lemondott, helyére Orbán bizalmasa, Polt Péter került.

Bence György filozófus, Orbán korábbi tanácsadója, sokunkhoz hasonlóan aggasztónak ítélte meg ezeket a fejleményeket. Úgy látta, hogy a Fidesz 1998-ban gyanakvó, jórészt ellenséges adminisztrációval találta magát szembe, a tisztviselők között a régi rezsim emberei voltak többségben. Orbánékban azonban nem volt meg a szükséges magabiztosság, rugalmasság és az egyéni mérlegelés képessége ahhoz, hogy olyanokkal is együtt dolgozzanak, akik nem száz százalékban értenek velük egyet.

„[C]sak azokat fogadták el, akik letették és folyamatosan megújították az antikommunista nagyesküt. [...] Megjelentek az igazolt ministránsfiúk”, a Fideszhez hithű, de sokszor képességek nélküli emberek.^[72]

Orbán a korábbinál centralizáltabb, kancellári típusú vezetésre rendezkedett be. Bár számos kormányzati pozíciót adott koalíciós partnereinek, a Miniszterelnöki Hivatalban árnyékkabinetek álltak fel. Ez a struktúra átláthatatlanabbá tette a kormányzati döntéshozatalt, amit az is súlyosbított, hogy Orbán – példátlan módon – megszüntette a kormányüléseken a jegyzőkönyv vezetését.

Az ellenzék játékterét a parlament szerepének gyengítésével igyekezett korlátozni a Fidesz vezette koalíció. A kormánypárti frakció lehetetlenné tette, hogy az Országgyűlésben eseti vizsgálóbizottságok álljanak fel. Bevezették a háromhetenkénti ülésezést, ami lényegesen csökkentette az ellenzék láthatóságát a nyilvánosság számára. Mindezek a lépések szokatlanul agresszív voltak, de az alkotmányos berendezkedés alapjaihoz, ahogy ezt fent jeleztem, Orbán ebben az időben nem nyúlt hozzá.

Elődeihez képest Orbán kevesebbet jelent meg a parlament plénuma előtt, viszont egyre több „házon kívüli” gyűlést tartott saját rajongói számára. Az amerikai elnök példája nyomán bevezette az évértékelő beszédet, amelyet a Vigadó reprezentatív kulturális intézményében tartott, és amelyet a közmédia élőben közvetített. Az exkluzív évértékelőkön a Fidesz egyre növekvő gazdasági, egyházi és kulturális holdudvarának tagjai vehettek részt.

A miniszterelnök kezdte kivonni magát a demokratikus politikai vitatérből, és azt a látszatot építette, hogy ő több és más, a nemzet vezetőjeként a napi politikai csatározások felett áll.^[73] Az „Orbán-projekt” beindult, a vezér imázsa épült. A különleges, zárt körű fórumok mellett a miniszterelnök inkább a nép

között mutatkozott: felbukkant árvízi védekezésnél, bokszmeccsen, szentmisén és falusi kolbásztöltésen, külföldi útjaira mindig népes forgatócsoport kísérte. A szimbolikus politizálás vált meghatározóvá.

Ebben a profi módon mediatizált szerepben Orbán Viktor testesítette meg a nemzeti-keresztény-konzervatív-jobboldali ideológiát – erről a 2. fejezetben lesz még szó –, amely már offenzív volt és modernizált. A kormány kihasználta a magyar államalapítás ezeréves évfordulóját, és 2000-ben Magyarországon egy éven át tartó ünnepegsorozatot rendezett. Országszerte politikai szertartásokat és szakrális tömegrendezvényeket tartottak, és a magyar nemzet nagyjairól készült *Álmok álmodói 20 – Világraszóló magyarok* című óriási kiállítás is azt szolgálta, hogy az emberek elhiggyék, Orbán Viktorral Magyarország újra nagy, erős és sikeres lesz.

Orbán első kormányzása a Fidesz számára vitathatatlanul sikeres volt. Bár a koalíciós pártok körül állandó volt a botrány, Orbánnak sikerült megszabadulnia a kispapárt kényelmetlen, demagóg elnökétől anélkül, hogy a kormánykoalíció összeomlott volna. A kisebb jobboldali pártok eljelentéktelenedésével a ciklus végére a Fidesz visszafordíthatatlanul a jobboldal vezető szerepébe került.

A Fidesz vezette koalíciót nagyban segítette, hogy szerencsés időszakban vette át a kormányrudat, mivel a szocialista–szabad demokrata kormány 1996-os megszorító intézkedéscsomagjának köszönhetően az ország gazdasági pozíciói lényegesen javultak. Az államadósság csökkent, a gazdaság növekedésnek indult. Magyarország 1999-ben Orbán miniszterelnöksége alatt csatlakozott a NATO-hoz, és a kormány felelősen, profi módon bonyolította le az európai uniós csatlakozáshoz szükséges tárgyalási folyamatot. Mindenki biztosra vette, hogy 2004-ben Or-

bán Viktor viszi majd be az országot az évtizede vágyott Európai Unióba.

A haza nem lehet ellenzékben

A Fidesz azonban 2002-ben nem tudott győzni. Hiába váltott stratégiát Orbán a két választási forduló között, és „szántotta fel az országot”, hogy mobilizálja híveit, a Fidesz jobboldali blokkja az országgyűlési mandátumoknak csak 48%-át szerezte meg. „Sokan voltunk, de nem elegendő” – mondta Orbán lesújtva a választás éjszakáján.^[74]

A bukás teljesen váratlanul érte a Fidesz vezetését. A vereség elviselhetetlen volt. Orbán maga úgy gondolta: „Épelméjű ember nem akar ellenzékben politizálni, mert azzal az életéből fontos éveket veszít.”^[75]

A váratlan választási bukás után Orbán a háttérbe vonult, és a pártban zűrzavar keletkezett. A tanulságokról azonban nem lehetett beszélni. „Orbán végig abból indult ki, hogy a Fidesz a sikeres kormányzás ellenére veszített” – jegyezte meg egy fideszes politikus egy háttérbeszélgetésen.^[76] A párt vezetői még belső körben sem hozták szóba, hogy a vereségben minden bizonnyal jelentős szerepet játszottak a kipattant korrupciós ügyek, Orbán arrogáns és megosztó megnyilvánulásai és konfrontatív politikája a liberális vezetésű Budapesttel szemben, amivel elidegenítette a fővárosi szavazókat. A párt körül nyüzsgő jobboldali publicisták a kampányfőnök nyakába varrták a vereséget, Orbán érinthetetlen volt.

Egy hónappal a választások után Orbán összehívta csalódott híveit a budai várba, ahol nagy hatású beszédet mondott, amely egy új időszak nyitányát jelentette.

A polgári Magyarország nem ennek az országnak az egyik, kisebb vagy nagyobb fele, a polgári Magyarország az egész. Innen nem megyünk el, itt maradunk. Haza akkor is van, ha idegen hatalmak befolyása alá kerül, ha tatár, ha török dúl. Haza akkor is van, ha történelmi viharok rázzák. Haza akkor is van, ha nem a miénk a kormányzati felelősség. [...] Meglehet, pártjaink és képviselőink az Országgyűlésben ellenzékben vannak, de mi, akik itt vagyunk a téren, nem leszünk és nem is lehetünk ellenzékben, mert a haza nem lehet ellenzékben.^[77]

Orbán megkérdőjelezte politikai riválisainak legitimitását az ország vezetésére, és magának vindikálta a jogot, hogy a magyarság egészét képviselje. Arra hívta fel híveit, hogy országszerte hozzanak létre polgári köröket, hogy „ha mozdulnunk kell, együtt mozdulhassunk”.^[78] Ezzel Orbán ellépett a bukott Fidesz mellől, lemondott az elnökségről, és szélesebb nemzeti mozgalom létrehozásába fogott, amelyet személyes tekintélyével egyesített. Míg a Fidesz többi vezetője a szétzilált pártot igyekezett rendbe hozni, Orbán az „egy a tábor, egy a zászló” szlogen alatt hallatlan mozgósító kampányt bonyolított le, amelynek eredményeképpen egy éven belül 11 ezer polgári kör alakult meg.

A polgári körök mozgalmához számos helyi hagyományőrző kör, egyházi csoport, kisebb szakszervezet, szegénységellenes szervezet, helyi környezetvédő csatlakozott, de a mozgalom felszívta a többi széteső jobboldali párt aktivistáit is, köztük számos szélsőséges csoportot is, amelyektől korábban a Fidesz távol tartotta magát.^[79]

A polgári körök több ezer eseményt szerveztek: beszélgetéseket, előadásokat tartottak, petíciókat írtak. Ezek jellemzően identitáskérdésekről: nemzetről, vallásról, Európáról szóltak, a

tiltakozó akciók a sajtó elfogultsága ellen léptek fel.^[80] Gyűlésein Orbán Viktor a szektavezetők modorára és gesztusaira emlékeztető misztikus beszédmódra váltott át: „A nemzetek felett nem a globalizáció ível át, hanem a keresztény szeretet” – mondta.^[81] Globalizációellenes, kollektivista fejtegetései szerint a világban új helyzet állt elő, mert egyesek „[a]zt tanácsolják, csak azzal törődj, amit gyorsan megkaphatsz, amiért nem kell gondolkodni, mélyen érezni, magadból feláldozni, elköteleződni, hűségesnek maradni, amiért nem kell másokat szeretni és másokban bízni”.^[82] A konkrét ügyektől való távolságtartás és a kollektivizáló gondolkodás lehetőséget kínált arra, hogy egymástól nagyon különböző emberek úgy kapcsolódhassanak Orbánhoz, hogy értékválasztási kérdésekben ne kelljen ütközniük.

A mérsékelt jobboldal és a szélsőségesek közötti határok lebomlása aggodalmat keltett a Fidesz politikusai körében. Ugyanakkor a polgári körök aktivistái is ellenszenvvel tekintettek a Fidesz-politikusokra, akiket elitista liberálisoknak tartottak, és csak Orbán Viktort fogadták el hiteles jobboldali politikusnak.^[83]

Eközben a Fidesz magukra maradt vezetői között és a párt értelmiségi holdudvarában vita bontakozott ki arról, hogy a következő választásokra a mérsékelt centrumból kell-e szavazókat nyerni, vagy inkább a radikálisabb jobboldal felé kell nyitni, és jóléti ígéretekkel kell szavazókat hódítani. A vitát Orbán Viktor döntötte el, amikor egy évvel az elbukott választások után a Fideszen túllépő nemzeti mozgalom megfellebbezhetetlen vezéréként, győzedelmesen tért vissza a párt élére. 2003-as kongresszusán a párt felvette a Fidesz – Magyar Polgári Párt (MPP) nevet. Az új, Orbán által megálmodott uniópárt a középtől a szélsőjobbig befogadta a támogatókat, akik a csalódott Fidesz-aktivistákkal szemben hősként tisztelték Orbánt.

A megújított szervezeti és működési szabályzat minden eddiginél erősebb jogosítványokat adott a pártelnök kezébe. A pártban mindössze a két alelnöki pozíció maradt, amelyet a kongresszus közvetlenül választott, Orbánnak minden más tisztség betöltésére döntő befolyása volt.

Ebben az átalakulásban a pártelnök pozíciója tovább erősödött. Azok közül, akikkel annak idején együtt dolgoztam, sokan teljesen eltűntek a politikából, pár tapasztaltabb politikus polgármesteri pozícióba „vonult vissza”.

Az erős kézzel végrehajtott átalakítás eredményeként a Fidesz szervezetileg megerősödött: a polgári körök hálózatán keresztül a társadalom minden zugába eljutott, és már fel tudta venni a versenyt a szocialista párt széles körű országos hálózatával. A Fidesz által létrehozott, a párt iránt elkötelezett média és a tu-catnyi karcos tollú, jobboldali publicista révén a nyilvánosság szerkezete kiegyenlítődött, egyben tovább polarizálódott.^[84] A Fidesz-MPP már kizárólag Orbán pártja volt, hívei különleges talentumnak, példaképnek, közülük sokan Isten küldöttének tekintették őt. Orbán nyílt populista politikát folytatott. Beszédeit áthatotta az erős elitellenesség, az ország bajait erkölcsi és morális válsággal magyarázta. A párt háttországában többen is bírálták a plebejus nyelvezet nyomában járó szociális demagógiát, mert attól tartottak, hogy kormányra kerülésük után ez visszaüthet – de senki nem mert szólni hangosan.^[85]

2004-ben, amikor Magyarország az Európai Unió újdonsült tagjaként először vett részt európai parlamenti választáson, a Fidesz megszerezte a mandátumok felét. Úgy tűnt, Orbánnak igaza volt, és bejött a számítása. Közben a kormányzó szocialista pártban botrányok robbantak ki, és a párt a ciklus közepén miniszterelnököt váltott, Medgyessy Péter helyére Gyurcsány Ferenc lépett, ami további esélyeket nyújtott a Fidesznek arra, hogy a következő választáson győzelmet arasson. Magyarorszá-

gon 1990 óta politikai váltógazdaság működött: minden választáson változott a kormánykoalíció, amit az elemzők a magyar politikai rendszer stabilitásaként és érettségeként értelmeztek. A 2006. évi parlamenti választások előtt egy hónappal a számok is azt mutatták, hogy a Fidesz győz, és a párt nagy önbizalommal fordult rá a választási kampányra.

Csillapíthatatlan revansvágy

A választásokon azonban, mindenki meglepetésére, újra a szocialista-liberális koalíció győzött. A Fidesz ugyanannyi szavazatot szerzett, mint négy évvel korábban, és ez újra kevésnek bizonyult. Gyurcsány Ferenc vezetésével az MSZP minden korábbinál nagyobb győzelmet aratott. Úgy tűnt, hogy Orbán személyes mozgósító ereje elérte a maximumát. Az egy vezérre és az általa megjelenített szimbolizált tartalmakra, illetve az „egy a tábor, egy a zászló” jelszóra épített, mindenkit összefogó stratégiával több embert nem lehetett megnyerni. A kampány hibái rámutattak, hogy a végletekig centralizált szervezet és a mindent átható bizalmatlanság leépítette a párt önkorrekciós képességét. Ezek a tények valódi mély aggodalmat ébresztettek a Fidesz politikusaiban és a párt gazdasági-szellemi holdudvarában.

Az Orbánnal szembeni belső kritikák újra felerősödtek. „Míg a 2002-es vereség után a többség »tragikus hősként« tekintett Viktorra, 2006-ban az értelmiség egy része a kibontakozás akadályát látta benne” – mondta egy meghatározó jobboldali gondolkodó egy újságírónak.^[86] Tizenöt év után először kérdőjeleződött meg a pártban, hogy Orbán Viktor vezetésével sikerülhet-e még valaha kormányra kerülnie a jobboldalnak. A Fidesz holdudvarában többen is úgy vélték, hogy Orbán Viktor végle-

ges és visszavonhatatlan távozása nélkül nincs kilátás az érdelemi fordulatra.

Orbán személye hatalmas kihívást jelentett a pártnak. Az elkötelezett jobboldaliak körében a Fidesz-elnököt rajongás övezte, a centrumban és a bizonytalanok között azonban sokan nem fogadták el megosztó személyiségét. Ugyanakkor ő volt az egyetlen, akinek a személye összefogta az egymással sokszor szemben álló nézeteket valló jobboldali csoportokat. A pártot egy fideszes képviselő így írta le: „itt ugyanúgy megférnek egymás mellett a sámánisták és a bigott katolikusok vagy az atlantisták és a NATO-ellenzők”.^[87] Senki nem volt, aki Orbánt felválthatta volna. A 2006-os vereség utáni hónapok a Fidesz legmélyebb válságát hozták el.

Orbán nélkül nem lehetett semmiről dönteni. Schmidt Mária történész, a Fidesz egyik teoretikusa és a XXI. Század Intézet igazgatója vezetésével elkezdődött egy laza, informális beszélgetéssorozat a párt jövőjéről. A vereség okait és a jobboldali politizálás lehetséges irányait mérlegelték.^[88] A Fidesz néhány vezetője, például Áder János, akik részt vettek ezeken a beszélgetéseken, önkritikus elemzéseket tartottak. Orbán nem volt jelen, de a találkozókat nem voltak titkosak, a pártelnök tudott arról, hogy ott mi minden hangzott el.

Ezzel párhuzamosan, a választást követő hónapokban a győztes párt alakította kormány gazdasági megszorító intézkedéscsomagot jelentett be, több ponton látványosan ellentmondva saját választási ígéreteinek. A Fidesz híres tusnádfürdői nyári táborában Orbán azt mondta, hogy a szocialista párt a választási kampányban „politikai hazugságot követett el”, és arra a következtetésre jutott, hogy „a Fidesz azért vesztett, mert a kormány eltitkolta a gazdasági helyzetet”.^[89] Kampányt indított azal az üzenettel, hogy a „politikai hazugság” megfosztja az embereket a választás szabadságától, és aláássa a demokráciát.

Orbán erőteljes akciója akkor nyert értelmet, amikor, mint az köztudott, Gyurcsány Ferenc őszi beszéde 2006. szeptember 17-én kiszivárgott, amelyben a miniszterelnök elismerte, hogy hazudtak a választási kampányban. Orbán haladéktalanul kampányba kezdett, amelyben a demokrácia nevében mobilizálta híveit, és megpróbálta megbuktatni a kormányt – ez felbátorította a szélsőjobboldali csoportokat. Ahelyett, hogy szembenézett volna a választási kudarccal, Orbán újra a Fidesz radikálizálásában találta meg a kiutat szorongató politikai helyzetéből.

Az őszi beszéd adomány volt számára: a magyar demokráciára leselkedő veszélyre hivatkozva hadrendbe tudta állítani pártját. Sokan zseniálisnak találták Orbán újabb manőverét. „Kimondhatta azt a mondatot, amelyre minden politikus vágyik: össze kell fognunk a közös ellenség ellen” – magyarázta az egyik Fidesszel szimpatizáló politikai elemző.^[90] A párton belüli önkritikus elemzés egy csapásra abbamaradt, és a Fidesz újra összezárt az előrenyomuló Orbán mögött. „Küzdelem van, nincs idő a méricskélésre” – mondta a Fidesz egyik politikusa egy háttérbeszélgetésen.^[91] A beszéd helyét átvette a cselekvés, az akciók és az utcai politizálás, ahogy arról a „Bevezetés”-ben részletesen esett szó. Orbán tömeges megmozdulást hirdetett, és 72 órás ultimátumot adott Gyurcsány Ferenc kormányfőnek a lemondásra. Hívei előtt szónokolva ezt mondta:

Kérem Önöket, nézzenek most szét! Ki tudna egy ilyen erőnek ellenállni? Miféle erő vagy miféle karhatalom? Ez a sok száz-ezer megfeszülő kar képes lenne minden követ megmozgatni. A sok százezer egymásba kapaszkodó ember képes bármilyen hatalmat elsodorni. De kedves barátaim, a mi erőnk, a demokráciák ereje más, nem fizikai természetű.^[92]

Ez a fenyegető beszéd mutatja, hogy ezekben a hónapokban Orbán mennyire radikalizálódott. Orbánt ebben az esetben sem a győzelem, hanem az el nem fogadott vereség toltta a demokrácia tagadásának irányába.

A szélsőségesség azonban nem okozott osztatlan örömet a Fidesz egyes vezetői körében. 2007 januárjában Simicska Lajos egyik lapjában, a *Magyar Nemzet*ben megjelent egy furcsa cikk, amely rávilágított a párton belüli vitákra. A „Schmidt Mária ante portas?” című, névvel nem jegyzett írás azzal vádolta meg a korábbi beszélgetések szervezőit, köztük a párt több mérsékeltebb politikusát, például Áder Jánost, hogy összeesküvést szerveztek Orbán ellen.^[93] Az írásnak egyértelmű üzenete volt mindenki számára: „El a kezekkel Orbán Viktortól!”

Egy évvel a második választási vereség után az egyre erőszakosabb Orbán újra visszanyerte hatalmát a mérsékeltekkel szemben. A „hazug ellenség” ellen indított demokrácia- és nemzetvédő hadjárat révén helyreállította megtört nimbuszát, és hősi vezérként mutatta magát, aki soha nem adja fel a harcot. A Fidesz ettől fogva folyamatos támadásokkal és akciókkal tartotta ösztűz alatt a kormányt, amely egy percre sem menekülhetett a szorításból.

A vezér hatalomra kerül

Különös izgalommal telve érkeztek a jól öltözött nők és férfiak a vidám, családbarát piknikre 2009. szeptember 5-én. A politikusok, művészek, újságírók, papok, gazdasági szakemberek és virgonc gyerekeik azért gyülekeztek a kis falu, Kötcse kúriájának kertjében, hogy a bográcsban főtt magyaros ételek és sörözés mellett megbeszéljék az ország jövőjét. A mintegy 500 jelenlévő a megelőző években alakult számos közéleti és tudományos tár-

saság tagja volt, a „jobboldal teljes szellemi ereje”, ahogy Orbán Viktor megfogalmazta. Szemben a korábbi évekkel, amikor a frusztrált társaság lelkesítése és összetartása volt a találkozó célja, most más hangulat uralkodott. Arra készültek, hogy a fél évvel később esedékes választásokon a Fidesz győzni fog, és ők lesznek azok, akikkel Orbán az új korszakot megalapozza.

Orbán a találkozón, amelynek szövege később „Megőrizni a létezés magyar minőségét” címen jelent meg, arról beszélt, hogy az 1990 óta meghatározó posztoszocialista hatalompolitika és kormányzás bukása a teljes liberális elit bukását jelenti, mivel az elit teljesítményének nincs más mércéje, mint a kormányzás sikere.^[94] Kifejtette, hogy új éra kezdődik, és a jobboldalnak a következő 15–20 év vezetésére kell felkészülnie. Azt javasolta,

[...] hogy az állandó harcra berendezkedett politika helyett az állandó kormányzásra berendezkedett politikát válasszuk, ne a másik féllel folytatott folyamatos és állandó küzdelem határozza meg gondolkodásunkat, hanem bizonyos nemzeti ügyek meggyőző erejű képviselője. [...] a mindenkori ideális magyar kormányzatot annak a felismerésnek kell vezetnie, hogy a magyarok közössége, s egyáltalán a létezés magyar minősége többek között abból ered, hogy rendelkezünk egy saját, csak ránk jellemző látásmóddal, ahogyan leírjuk, megértjük, érzékeljük és kifejezzük a körülöttünk lévő világot.^[95]

Orbán talányos gondolatai egy radikális elképzelést, egy teljes elitcserét vázoltak fel, még hozzá a kormányzat teljes erejével és eszköztárával.

A Fidesz 2010. évi özvívészterű választási győzelme felülírta Orbán korábbi hibáit, elfeledtette a kényelmetlen radikalizmusából fakadó frusztrációkat, és megerősítette a vezér különleges

képességeibe és csálhatatlanságába vetett hitet. Megnyílt az út egy új, jobboldali, rendszerhű elit megteremtésére.

Orbán úgy tekintett a választási győzelemre, hogy a népakarat révén személyes felhatalmazást kapott a rezsinváltó kormányzásra. Nem hagyományos értelemben egy konkrét program megvalósítására, hanem arra, hogy vezérként – a nép érdekében – belátása szerint kormányozzon, és ha kell, a szabályokat is újraírja.^[96]

Ugyanakkor a Fidesz országgyűlési képviselőinek többsége, akiket Orbán a feladatra választott, sem szakmai, sem jelentős politikai eredményeket nem tudott felmutatni. Ellenzéki képviselőként volt néhány helyzet, amikor bepillantottam a Fidesz belső működésébe. Megtudtam, hogy a Fidesz frakcióvezetője a törvénymódosító beadványokat úgy terjeszti be a képviselők neve alatt, hogy épp csak tájékoztatja őket erről. A képviselők az előterjesztés szövegét sokszor csak a vita reggelén kapják kézhez, olykor alig tudják, hogy miről szól. A Fidesz országgyűlési képviselői fegyelmezett pártkatonák. Lehetnek saját kisvárosukban a helyi élet urai, kormányzati pénzforrások és zsíros helyi posztok elosztói, de ez a hatalom csupán addig tart, amíg betartják Orbán Viktor pártjának vastörvényeit. A szabályok egyszerűek: követni a vezér döntéseit, teljes erőbedobással küzdeni az általa kitűzött célért, maximálisan elvégezni a rájuk bízott feladatot, akármi legyen is az, és csöndben maradni. A Fidesz-politikusok túlnyomó többsége azt teszi, amit a pártelnök-miniszterelnök és bizalmasai eldöntenek.

A „fülkeforradalom” szellemében beindított rezsinváltás során Orbán az ország meghatározó szegmenseiben is egy új, általa keletkező és hozzá kötődő rend felépítésére készült. A kormányzati apparátusban mélyreható személycserék zajlottak le. Orbán arra törekedett, hogy tőle függetlenül se politikai, se gazdasági erőcsoportok ne jöhessenek létre. Hogy senki ne befolyá-

solhassa, az utolsó pillanatig titkolta személyi elképzeléseit. Egy alkotmánybíró néhány hónappal mandátumának lejárta előtt arról panaszkodott nekem, hogy attól tart, Orbán a megbízatásának utolsó napjáig nem mondja meg neki, újra jelöli-e őt bírónak, vagy mást javasol a helyére. Kétségbeesetten vágyott a megújításra, és nem tudott felkészülni arra helyzetre, ha esetleg elveszítené hivatalát, amelyet végül nem kapott meg. Az Orbánra jellemző informalitás a saját politikai klientúrájától is idegtépő alkalmazkodást követelt.

A Fidesz köreiben a szereplők befolyását nem tudásuk, képességeik vagy intézményi pozíciójuk határozta meg, hanem kizárólag személyes viszonyuk Orbánhoz. Az informalitásnak ezt a szintjét a Fidesz-elit azzal magyarázta, hogy mivel Orbán a hősiesség és a választáson szerzett felhatalmazás révén a nemzeti érdek kizárólagos megtestesítője, a feladatvállalásra való érdekesség egyetlen fokmérője a hozzá való hűség. Orbán az intézményekkel szemben a személyekben bízott, épp ezért, ahogy arra már utaltam, a legfontosabb állami intézményeket saját, a Fidesznél is régebbi barátaira bízta.

Eközben még a kormány tagjai között is csak kevesen voltak, akiknek közvetlen bejárásuk volt a miniszterelnökhöz. „Mindenkiben abban a tévedésben van, hogy akit Orbán közel enged magához, az biztosan befolyásos, pedig ez épp fordítva van. Ahogy egy fideszes korifeus mondta a körülötte lévő embekekről: ők fogyóeszközök” – magyarázta a Fidesz egyik veterán politikus. ^[97] Orbán rezsimjének első tizenhárom évében a külső szemlélők számára is láthatóvá vált a legerősebbnek tartott fideszes politikusok tündöklése és bukása.

Az is nagyon jellemző, hogy Orbán „senkit sem hagyott az út szélén”. A félreállított politikusok és más fegyverhordozók távozáskor a pártállam kiterjedt intézményhálózatában jelentős stallumot kaptak, amely biztosította számukra a stabil egzisz-

tenciát. A kiforgatott és megalázott üzletembereket egy ponton mindig gondosan kifizették, amivel Orbán megvásárolta a hallgatásukat.

Orbán hatalomgyakorlási módszereinek másik jellemzője a kliensek állandó versenyeztetése egymással. A Fidesz hatalmas konglomerátumában számos, ideológiából, személyes érdekből vagy üzleti érdekeltségből eredő hatalmi csoport jött létre, amelyek célja a rendszeren belüli befolyás növelése volt. Ezek az érdekcsoportok nem álltak össze ellenelitté, mivel a miniszterelnök rendre kijátszotta őket egymás ellen. A helyzetbe hozott politikusok és a gazdaságban felépített „nemzeti nagyvállalkozók” állandóan harcolni voltak kénytelenek egymással Orbán jóindulatáért. A Fidesz-rezsim elitje tele volt frusztrált emberekkel, mégis mindenki arra törekedett, hogy benne maradjon a rendszerben, amely kizárólag Orbán jóindulatától függött.

A belső hatalmi csoportok azonban sem politikai, sem ideológiai alternatívát nem kínáltak Orbánnal szemben. A kormányban lebonyolított alkalmi személycserék Orbán hatalmi igényeinek változásait tükrözték. Például, ahogy a magyar kormány egyre gyakrabban konfrontálódott nyugati szövetségeseivel, a miniszterelnök mind konfrontatívabb politikusokat állított a diplomácia csatasorába. 2014-ben megszabadult konzervatív, atlantista külügyminiszterétől, Martonyi Jánostól, és az agilis, ambiciózus és offenzív Szijjártó Pétert nevezte ki a helyére, aki kétségek nélkül hajlandó volt követni őt kockázatos oroszbarát politikájában. Orbán Viktor 2018 után Varga Juditot, egy jól képzett fiatal jogászt nevezett ki igazságügy-miniszternek, aki férfiakat meghazudtoló konokssággal és harciassággal képviselte a magyar kormány sokszor vállalhatatlan politikáját Brüsszelben. Ezeknek a fiatal, sokszor jól képzett szakembereknek a szinte érthetetlen elköteleződése azt mutatja, hogy bőven vannak, akik hajlandók alávetni magukat Orbán gátlástalanságának,

mert a vezér mellett megtapasztalhatják a hatalom mámorító ízét.

Orbán nélkül nincs semmi

Miután a Fidesz elfoglalta a magyar állam minden intézményét, a politikai pártok, az Országgyűlés és az érdekérvényesítő csoportok jelentősége lecsökkent, és az állami intézmények közötti határok elmosódtak. Ez a homályosság és bizonytalanság, a relatív rend, mind Orbán Viktor személyes hatalmi érdekeit szolgálta.

Az 1990-es évek közepétől a Fidesz harcosan támogatta egy jobboldali elit létrejöttét abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a létező kulturális elit többsége liberális és baloldali, ami akadályozza a jobboldalt a hatalomgyakorlásban. Tizenhárom év kormányzás után a politikai-gazdasági és médiaelit lecserélődött, és Orbán Viktor köré csoportosul. Ezt az új elitet néhány rendkívüli hatalommal felruházott ember dominálja a kultúra, a vállalkozások és a társadalom minden területén, akik a hivataluknál sokkal nagyobb informális hatalommal rendelkeztek.

Bár a Fidesz hallatlan mértékben terjesztette ki és bátyázta körül a hatalmát, a rezsím szerteágazó és átláthatatlan rendszerét Orbán Viktor személye összetartja. Uralma két tényezőtől táplálkozik: a hősiességtől és az autokratikus hatalomgyakorlásból. A heroikus mítoszt az táplálja, hogy a vezér sosem hátrál, sőt egyre nagyobb ellenfelekkel vív meg. A Soros György elleni hadjárat (lásd a 8. fejezetben) vagy az Európai Unióval való folyamatos viaskodás azt a célt is szolgálja, hogy újra és újra felmutathassa az erejét, és megerősítse híveit abban, hogy legyőzhetetlen.^[98]

Ha valamiben megragadható Orbán ereje, amellyel az eltelt évtizedekben a magyar politika minden, nála sokszor okosabb és rokonszenvesebb szereplőjét maga mögé utasította, az, hogy bármit csinált, mindig ezerszázalékos, kétségek nélküli, gátlástalan magabiztossággal tette. Meggyőződése volt, hogy ha valamit akar, előbb-utóbb el tudja érni. Hatalmas kockázatokat vállalt, és ezekért hajlandó volt nagy árat fizetni, bevonva a körülötte lévő embereket, a pártját és az egész országot. Ez az egy dolog az, ami politikai karrierje során állandó.

A Fideszt alapító nemzedék egy nagy, történelmi pillanatban lépett a politikai arénába. A fiatalon szerzett kormányhatalom azt a tudatot rögzítette, hogy a Fidesz Magyarország vezetésére született, és a politika számukra nem csupán szakma, hanem küldetés. Orbán önképe, hogy ő a kiválasztott az ország vezetésére, és makacs természete alapvetően befolyásolta a Fidesz formálódását az évtizedek során. Bár Orbán a Fideszen messze túlmutató politikai táborot kovácsolt össze, a pártot régóta a hatalmi törekvések és a nyers anyagi érdek tartotta egyben.

Orbán karizmáját a hívei előtt egyelőre nem kezdték ki azok a botrányok, amelyek a Fideszben időről időre felszínre törnek, akár hazugságról, akár korrupciós vádakról, erőszakosságokról volt szó. Ezek azonban idővel összeállhatnak, kezelésük nehézkessé válhat, és a vezér karizmája egy csapásra eltűnhet. Egy ilyen változás hamar alááshatja a Fidesz ma még kikezdhetetlennek tűnő erejét és hatalmát.^[99]

A jövőről a pártban mégis bizakodón gondolkodnak, meggyőződésük, hogy a miniszterelnök időtálló rendszert rakott össze.^[100] Az Orbán által felépített kliensrendszert jellemző alapvető bizonytalanság és informalitás miatt azonban nehéz elképzelni, hogy a Fidesz elitjéből bárki felnőhessen, és a vezér utódává válhasson. Sokkal valószínűbb, hogy előbb-utóbb a Fi-

desz súlyos utódlási válsággal fog szembenézni, és elkezdődik a hatalomért és a túlélésért zajló kíméletlen harc.

2

VILÁGNÉZETEM MAGYAR

Az orbánizmus ideológiája

Tucker Carlson, az amerikai *Fox News* hírhedt-híres politikai kommentátora szokatlan módon 2021 augusztusában egy hétre Budapestre tette át a székhelyét, és négy napon át innen közvetítette népszerű politikai műsorát. Stúdiójának háttérében Magyarország egyik legszebb panorámája volt látható, a Duna-part a budai várral.

Carlson a Mathias Corvinus Collegium (MCC), a Fidesz közpénz-milliárdokból felépített utánpótlásképzője^[101] meghívására érkezett Magyarországra, és államfői fogadtatásban részesült: öt nap alatt háromszor is találkozott Orbán Viktorral. A hét során kormányhelikopterrel és miniszterhelyettesi kísérettel végigrepült a 175 km hosszú magyar–szerb határ felett, és meglepetten állapította meg, hogy egy szál menekültet sem lát ott, pedig nem high-tech kerítés, csupán egy drótkerítés védi a magyar határt az idegenektől. Ide vezet a határozott politikai akarat, vonta le a következtetést.^[102]

Amikor *Tonight* című műsorában Carlson meginterjúvolta Orbán Viktort, akkor is azt kérdezte először, vajon miért döntött

úgy 2015-ben, hogy Európa többi államával ellentétben, lezárja a határt a menekültek előtt. Ez volt az egyetlen észszerű viselkedés, válaszolta a miniszterelnök, „az Úr és a természet diktálta”, hiszen meg kellett védenünk az országunkat, a történelmünket és a nyelvünket.^[103]

A két férfi jól megtalálta a hangot egymással. A magyar kormánybarát médiakonglomerátum (amelyről a 7. fejezetben lesz szó) napokon át közvetített Carlson magyarországi kalandjairól, és mint Amerika legbefolyásosabb konzervatív gondolkodóját mutatta be őt. Carlson nem is volt hálátlan: számtalanszor megerősítette, hogy Orbán Viktor, akit az amerikaiak már 30 évvel ezelőtt hősként tiszteltek, mert a szovjet megszállás ellen küzdők egyik vezetője volt, a demokrácia igazi harcosa.^[104] Orbán Magyarországot példaképpül állította az amerikaiak elé, mondván, „egy olyan ország, amely a tradicionális értékekre, a nemzeti identitásra, a kereszténység hagyományára épül, sikeres lehet – néha sikeresebb, mint egy baloldali-liberális kormány”.^[105]

Annak ellenére, hogy a két férfi több kérdésben sem értett egyet, például a koronavírus elleni oltást, a homoszexualitást és Orbán Kína-politikáját illetően, ezek felett gond nélkül átsiklottak. A konszenzust a liberálisok ellen vívott rendíthetetlen kultúrharcban találták meg.

Carlson látogatása annak a kampánynak a része volt, amelynek során Orbán Viktor saját rendszerét önálló ideológiával rendelkező, sikeres projektként akarta eladni a világban. Ezen ideológia megkonstruálása és terjesztése céljára a magyar kormány sok százmilliárd forintnyi közpénzt költött el.^[106] Ahogy Carlson és Orbán között, úgy az „orbánizmus” ideológiájában sem okoznak gondot a belső ellentmondások, hiszen az maga is számos, egymásnak ellentmondó forrásból táplálkozik, minde-

nekelőtt pedig az a célja, hogy a Fidesz-vezér változó politikai céljait alátámassza.

Az, hogy az ideológia csupán „politikai termék”, amely hatalmi szempontokat hivatott alátámasztani, már akkor rögzült a Fideszben, amikor az 1990-es évek közepén jobboldali pártként pozicionálta újra magát, és ehhez szükség volt értékeinek jelentős újradefiniálására. Mégis, elképesztő volt látni, hogy egy nagy csapat progresszív és vallástalan magyar politikus hogyan váltott köpönyeget, és hogyan vált a politikai kereszténység és radikális jobboldal szószólójává.

Nacionalizmus Magyarországon

Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia részeként vesztesen került ki az első világháborúból. A versailles-i béketárgyalások során a trianoni kastélyban írták alá a Magyarország számára tragikus, megszégyenítő megállapodást: az ország területének kétharmadát, a magyar etnikumú lakosság egyharmadával együtt a szomszédos országoknak adták át. Mint tudjuk, a Trianon-trauma a mai napig meghatározó a magyar politikai gondolkodásban.

A két világháború közötti reakciós-konzervatív időszakban a hatalmon lévő elit a veszteségérzést szembenézés helyett sérelmekre építő nacionalista és revíziós politikával igyekezett feloldani. Fenntartotta a dicsőséges, erős, nagy nemzet mítoszát, a kollektív frusztrációt pedig külső és belső ellenségek, például a haladáspártiak, kommunisták és a Nyugat megvádolásával próbálta oldani. A fényesebb jövőt az elvesztett területek visszaszerzésétől remélték. A politikai nacionalizmus nyomán az 1930-as években erősödött az antiszemitizmus és a szomszéd népekkel szembeni gyűlölködés. A sérelemvezérelt revizionista

politika Magyarországot a II. világháborúban a náci Németország mellé állította. Az ideológiai konfliktusok ellenséges természete és erőssége, valamint a magyar jobboldal Nyugat-ellenessége ebből az időből ered.^[107]

A Kádár-rendszernek ahhoz, hogy stabilizálódni tudjon, szintén kellett valamit kezdenie a nemzetfogalommal és a nemzeti szuverenitással. Miután a trianoni sérelem tabu volt – az „egy a tábor, egy a zászló” jegyében a szocialista blokk országai nem kérdőjelezhatték meg egymás területi integritását, és más kérdésekben sem állhattak vitában egymással –, Kádárék a nemzeti szuverenitás helyett az életszínvonal növelésére és a magán-szféra ideológiamentesítésére, felszabadítására helyezték a hangsúlyt.

A kádári „konszenzus” lényege az volt, hogy élj viszonylag szabadon a magánéletben, de ne akarj mindent tudni, ne akarj beleszólni a közügyekbe, cserébe mi gondoskodunk rólad, és folyamatosan növeljük az életszínvonaladat. Magyarország ezzel a paternalista ideológiával lett a szocialista blokk legvidámabb barakkja.

Az 1960-as években a szocializmus gyengeségei egyre inkább kiütköztek a kommunista blokk országaiban, ezzel együtt a határokon túl kisebbségben élő magyarok elnyomása erősödött. Erről eleinte nem lehetett beszélni Magyarországon, de az 1970-es évektől a szűkebb nyilvánosság keretei között megjelenhettek nemzeti témájú írások. A Kádár-rezsim hagyta, hogy a szomszéd országokban élő magyarok elnyomásának ügye valamennyire bekerüljön a társadalmi közbeszédbe, mert úgy vélték, hogy akkor az itthoni rendszer diktatórikus alapjait senki sem feszegeti majd.^[108] Újra feléledt az a narratíva, amelyet leginkább a népi írók kis csoportja képviselt, miszerint a nemzeti kérdés egyenlő a kisebbségi magyarok ügyével. A népi írók a demográfiai krízist is „nemzeti sorskérdésnek” tekintették. A tíz

gyermeket felnevelő Péterfia nagyapám aktív résztvevője volt ennek a szellemi körnek.

A kádárizmus Magyarországon azonban csak kevesen osztották ezt a fajta aggodalmat és az ezzel járó szellemiséget. A „gulyáskommunizmus” Magyarországon a legtöbben úgy vélték, hogy magyarnak lenni jobb, mint más kelet-európai népeknek, mert itt jobb az élet. A késő kádári rendszer jóléti sovinizmusa hatékonyan működött. A hit, hogy „mi vagyunk a legjobbak”, szemben azzal, hogy „mindenki minket bánt”, megnyugtatóan hatott, és büszkeséggel töltött el bennünket, amit én már gyerekkoromban is éreztem.

A nacionalizmus reneszánsza a rendszerváltás után

1989-ben már világos volt, hogy sikeres nemzetet csak demokratikus keretek között lehet építeni. Mégis, a rendszerváltás idején a nemzetről való gondolkodás irányai szétváltak. A megalakuló jobboldali demokratikus pártok számára fontos volt a nemzeti beszédmód, a liberális pártok azonban inkább a modernizáció köré rendezték elképzeléseiket. A nemzettudat és a nemzeti kommunikáció közöseteremtő erejét a liberális és a szocialista pártok nem tudták kihasználni, részben történelmi okokból, részben pedig azért, mert az 1990-es évek európai szellemi eliteje, ahová a kelet-európai országok értelmiségi csoportjai tartozni szerettek volna, a nemzeti hovatartozás helyett az általános emberi értékeket hangsúlyozta.

Antall József, az ország első szabadon választott miniszterelnöke, tisztában volt azzal, hogy az új Magyarországon kulcskérdés a nemzeti eszmével való érzelmi azonosulás megteremtése.

Történészként azonban azt is tudta, hogy a 70 éve feldolgozatlan Trianon-trauma a két világháború közötti, kultúrfölényre épülő nacionalizmust is felélesztheti.

A kezdeti rendszerváltó évek súlyos terhei azonban kikezdték a mérsékelt konzervatívok pozícióját. Elsőként 1992-ben, a drámaíróból lett jobboldali politikus, Csurka István engedte ki a palackból a régi sötét mítoszokat, a nacionalista-antikommunista szellemet. Saját kormányzópártjának politikai kudarcai mögött a kommunistákat és a zsidókat vélte felfedezni. Politikai pamfletjében ezt írta:

Akkor a kommunista pribékek, gyilkosok, a szájba vizezők és a körömlétezők mögött a Vorosilov-féle Szövetséges Bizottság és a megszálló Vörös Hadsereg állt, a [rendszer]váltáskori pénzügyi elit mögött pedig a Nemzetközi Valutaalap. [...] A volt nőmenklatúra pufajkásai itt ólálkodnak a kertek alatt.^[109]

Az írás akkor hatalmas politikai vihart kavart. A Fidesz nevében Kövér László kiváló beszédet mondott a parlamentben, amelyben azt fejtegette, hogy Csurka írásán

[...] átsüt az antiszemitizmus, a demokratikus pepecselés iránti mély megvetés, a kizárólagos hatalomra törés, az állami erőszakszervezetek politikai megfontolásból történő alkalmazásának szándéka, a politikai ellenfelek ellenségnek bélyegzése, azok kizárása a nemzetből, akik az ország érdekeit másként látják szolgálандónak [...] Csurka István [...] nemzetmegváltó gondolatait [...] szerencsére nem nekem kell először az újabb keletű magyarországi nácizmus alapvetésének nyilvánítanom.^[110]

A korai Fideszben – szemben a párt mai, erősen nacionalista és kirekesztő politikájával – nagyon józanul gondolkodtunk a nemzeti kérdéstről. Tisztában voltunk Magyarország politikai fejlődésével, amelynek része volt a Trianon utáni történelmi zsákutcába torkolló etnonacionalizmus és a nemzetet eltagadó, elnyomó kommunista tapasztalat is.

A Fidesz a nemzet fogalmát demokratikus, modernizációs keretben fogalmazta meg. Úgy véltük, a demokratikus és a piacgazdaságon alapuló szabad Magyarország segíteni tud a szomszéd országokban élő magyarok autonómiatörekvéseiben. Abban bízunk, hogy az Európai Unió nyitott világában a köztünk lévő országhatárok virtuálissá válnak. Mindenkinek alapvető emberi joga, hogy eldöntse, melyik nemzethez kíván tartozni. Az a magyar, aki annak vallja magát – ez volt a nemzeti szlogenünk. Javasoltuk, hogy a magyar állam vállalja a magyarság egészének képviselését, és a hazai kisebbségi problémák – például a romák kirekesztettségének ügye – megoldására is tegyen lépéseket. Mindenekelőtt az egyéni szabadságjogokra építő, demokratikus és egyenlősítő társadalomkép volt ez, amely kiegészült a magyar kisebbség kollektív jogaiért való kiállással.^[111]

Ez a gondolkodásmód tökéletesen képviselte a Fidesz már említett, centrista „belga ideológiáját”, amely szakítani akart a magyar politikai elit évszázados megosztottságával: azzal, hogy választani kell a kollektív nemzeti és az egyéni demokratikus elköteleződés között.

A többségében magyarok lakta romániai Székelyföld egyik gyönyörű településén, Bálványoson 1990-ben a Fidesz szabadegyetemet és diáktábort szervezett, azzal a céllal, hogy támogassa a határon átnyúló magyar–magyar együttműködést és a román–magyar politikai eszmecserét. Ebben a különleges szellemi műhelyben egyaránt helyet kapott a történelmi tapasztalatok feldolgozása és az előrettekintő, kreatív gondolkodás is. Az azóta

évente megrendezett táborban elhangzott beszédek és a tábor egészének átalakulása pontosan leképezi a Fidesz gondolkodásának változásait.

Az 1990-es évek elején a nemzeti kérdés beépült a magyar politikai diskurzusba, és folytatódott a nyitott, modern és demokratikus nemzetfelfogásról szóló gondolkodás és beszélgetés, amely az európai gondolat köré szerveződött. Annak ellenére, hogy tapinthatóvá vált az idegengyűlölet, az antiszemitizmus és a gazdasági nacionalizmus, abban a képlékeny időszakban lehetőség volt arra, hogy modern nemzeti öntudat, identitás alakulhasson ki Magyarországon.^[112]

Amikor a liberális Fidesz az 1990-es évek közepén jobbra fordult, arra törekedett, hogy a meggyengült konzervatív-népi koalíciót maga mögé állítsa. A konzervatív szavazók megszólításához a pártnak hatalmas fordulatot kellett tennie, de támaszkodhatott arra a liberális-nemzeti gondolati és kapcsolati tőkére, amelyet korábban felhalmozott.

Az ideológiamentes és technokrata, posztkommunista MSZP nem tudott markáns nemzetképet festeni. A liberális SZDSZ pedig, amely elutasította a nacionalizmust, és árnyaltabban viszonyult a határokon kívüli magyarokhoz, nem tudott szabadulni a rásütött bélyegtől, miszerint a kisebbségben élő magyarok ügye marginális számára.

A Fidesz így helyzetbe került. A jobboldalra, azaz az úgynevezett „nemzeti oldalra” átlépve Orbán kijelölte új politikai ellenfeleit a „nemzetietlen” szocialisták és a liberálisok személyében. Az új nemzetfelfogás azonban már nem a Fidesz eredeti befogadó, liberális elképzeléseit követte, hanem etnikai alapú volt: azt tekintette magyarnak, akinek a felmenői magyarok voltak.

Orbán felmérte, hogy a nemzeti identitás fontos társadalomlélektani igényeket elégít ki a posztkommunista átalakulásból fakadó frusztráció idején, amikor gazdasági válsággal és kultu-

rális sokkal is meg kellett küzdeni. Az érzelmi köteléknek, amely a Fidesz politikai táborát megteremtette, a nemzeti érzés és a hagyományos jobboldali antikommunizmus volt a kötőanyaga.

Világnézetem magyar: a nemzeti retorika álcája

Orbán Viktor első kormányzása idején mint polgári, nemzeti érzelmű, jobbközép alakulatot határozta meg pártját.^[113] Kormányra kerülve kulturális értelemben hagyományos jobboldali politikát folytatott, amelyet baloldali intézkedésekkel, minimálbér-emeléssel, bérlakásépítési programmal, diákhitellel és családtámogatási rendszer bevezetésével egészített ki. A Fidesz a narratívájában polgári és etatista, nacionalista és Európa-párti, szocialista és konzervatív elemeket is használt, attól függően, hogy a reálpolitika mit követelt meg. Ez óriási rugalmasságot jelentett a pártnak a hatalmi harcban.

Az ideológiai egyveleget a sikeresen felépített nemzeti retorika fedte le. A millenniumi ünnepekkel, az *Álmok álmodói* című országos kiállítással – amelyről az 1. fejezetben már írtam –, új Nemzeti Színház építésével úgy tűnhetett, az Orbán-kormány valóban megvalósítja a magyarok álmait. Az ország ezeréves alapításának központi ünnepségén 2000. augusztus 20-án Orbán kijelentette:

Kell, hogy legyen újra magyar álmom: egy gazdag és erős Magyarország, amelyet magukban bízó emberek építenek. Egy erős, gyarapodó, független, szabad Magyarország, amely mindannyiunké. Az idegenbe szakadt és az anyaországban

élő magyarok közös álma – mindannyiunké, akinek megadott, hogy ehhez a nemzethez tartozzon. Mert az álmoknak nem lehet határt szabni!^[114]

A Fidesz vezette koalíció ezzel párhuzamosan a szomszéd országokban élő magyarok számára is új lehetőségeket nyitott. A nemzeti kulturális azonosulás és a határokon átnyúló „nemzetegyesítés” elősegítése érdekében 2001-ben az Országgyűlés elfogadta az úgynevezett státusztörvényt. Ez megkönnyítette, hogy a külföldön élő magyar nemzetiségűek Magyarországra utazzanak, illetve itt tanuljanak és vállaljanak munkát, és segítette országhatárokon túli magyar kulturális és oktatási intézmények alapítását. A szomszédos Románia kritikáit enyhítendő, a magyar kormány a munkavállalás feltételeit kormányközi szerződésben minden román állampolgárra kiterjesztette. Az ellenzéki szocialista politikusok érzéketlen és demagóg módon erre azonnal riogattak, hogy az egyezmény alapján 23 millió román munkavállaló érkezhetsen Magyarországra.^[115] Az efféle elhibázott politikai szövegek hozzájárultak ahhoz a képhez, hogy a kisebbségi magyarok ügyét a baloldali és liberális pártok nem képviselik.

2002-re Orbánnak sikerült az, ami korábban Antalinak nem: a nemzeti narratívát profi politikai kommunikációval és látványos akciókkal egészítette ki. Az erős szimbolikus gesztusok összekapcsolódtak a kormány mindennapi politikájával, és bárki számára átélhetővé tették a nemzet sikerét. A bevezetendő Széchenyi Tervről, a sajátosan „magyar gazdasági modellről” szólva ezt mondta 2002-ben, egy választási kampánybeszédében: „az a filozófia van [mögötte], amit régen Széchenyiről mondtak, hogy a világnézete se nem liberális, se nem konzervatív, se nem retrográd, se nem haladó, hanem egyszerűen ma-

gyar világnézet”.^[116] Ezzel a „magyar filozófiával” miniszterelnöki ciklusának végére egymástól nagyon különböző társadalmi csoportokat is megszólított, amelyeket nem közös érdekek, hanem erős érzelmi kötelék fűzött össze. Úgy tűnt, ez a győzelem tökéletes receptje.

A kokárda elrablása

A 2002-es választásokra az 1848-as forradalom és szabadságharc évfordulójának ünnepe, március 15-e után két héttel került sor. Az évforduló alkalmával Orbán szokás szerint beszédet mondott, és váratlan mozgósító kampányba fogott. „Aki magyar, velünk tart!” – kiáltotta híveinek, és azt kérte, hogy az ünnep elmúltával a kokárdát ne vegyék le, hanem hordják egészen a választás napjáig, ezzel is megmutatva, hogy ki az igazi magyar.^[117] Emlékszem, milyen zavarba ejtő volt, amikor a következő napokban a munkahelyemen, a gyerekeim óvodájában, a villamoson, a boltban tüntetően láthatóvá vált, kik Orbán hívei, és kik nem azok. Nemcsak az volt botrányos, hogy Orbán kisajátított egy mindenki számára fontos jelképet, olyasmit, amire addig mindannyian büszkék lehettünk, hanem hogy nyílt politikai állásfoglalásra kényszerítette az embereket. A kokárda viselésével támogatóit belerántotta a politikai csatározásba, ahol átélhették, hogy ők a nemzeti oldalon állnak a „nemzetidegen” erőkkel szemben. 2002-ben a politika mindenkinek belemászott az életébe, és kettészakította az országot.

A kokárdás kampány azonban rövid távon nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A nemzeti jelkép kisajátítása túlment a demokratikus értékválasztáson: nem Orbán híveit, hanem az ellenzékét dühítette fel és mozgósította. A Fidesz akkor alulmaradt a választásokon. Bár a nacionalizmus Orbán hatalmi esz-

köztárának alapvető kellékévé vált, hiába volt kormánypolitikával és a profi kampánytechnológiával megtámogatva, nem bizonyult elégségesnek a hatalom megtartásához. A tábor összetartásához azonban jó alapnak bizonyult, és mélyítette Magyarországon a politikai megosztottságot.

A nacionalista mozgósítás felbátorította a Fidesznél radikálisabb csoportokat. A Magyarok Világszövetsége nevű civil szervezet, amely „Trianon szellemiségének” ébrentartását tekintette fő célkitűzésének, 2004-ben kezdeményezte, hogy a határon túli magyarok kettős állampolgárságot és szavazati jogot kapjanak. A politikai pártok ebben a kényes és konfrontatív kérdésben, amelyet mind ez ideig egyetlen parlamenti párt, a Fidesz sem támogatott, színvallásra kényszerültek. Ekkor azonban fordult a kocka, és a Fidesz, amely a magyar nemzet egyedüli képviselőjének tekintette magát, korábbi véleményével szemben a kettős állampolgárság bevezetéséről szóló kampány élére állt. Az ügyben az épp hivatalba lépő szocialista miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc is megfogalmazta nemzeti ars poeticáját: „A kormány-nak van kötelessége a magyar polgárok iránt, van felelőssége a határokon túl élőkért”, de „a felelősség nem írhatja felül a kötelességet, a kötelesség megtartása nem csökkentheti a felelősséget.”^[118]

Ez azonban túl bonyolult álláspont volt, a párt így végül egyszerűen kommunikálható, demagóg érvelést használt. „Ne fizessünk havi 20 000 Ft-ot a családjaink pénzéből! Ne fizessünk állásainkkal az olcsó határon túli munkavállalók miatt! Ne fizessünk álmainkkal, mert nehezedik a lakáshelyzet!” – riogattak országszerte a szocialista párt szórólapjai.

Hiába próbált Gyurcsány érvelni az államhatárokon belüli, úgynevezett államnemzet koncepciója mellett, a demagóg szocialista kampány leginkább a kádári „jóléti szocializmus” emlékére épített, és elidegenítő volt a Fidesz etnikai nemzeti megköze-

lítésével szemben. A Kádár-rendszer öröksége, a jóléti sovinizmus mélyen megtapadt a magyar társadalom tudatában, és kiderült, hogy bármikor mozgósítható.^[119] Az idegenellenességnek ezzel a formájával néhány évvel később a Jobbik állt elő, és gerjesztett indulatokat a cigánysággal szemben, tíz évvel később pedig Orbán Viktor ugyanezekre az indulatokra játszott rá a menekültellenes kampányban.

A 2004. évi népszavazásban képviselt álláspont a szocialista és liberális pártokat teljesen hiteltelenítette abban, hogy a nemzetről beszéljenek. A Fidesz ezzel szemben érzelmi és morális kérdésként fogta fel és identitásépítésre használta a kettős állampolgárság ügyét. A kampány hajrájában Orbán Viktor úgy fogalmazta meg a politikai összecsapás tétjét, hogy „december 5-én két világszemlélet ütközik meg, s arról kell döntenii, hogy mindent pénzben mérünk, vagy van, ami fontosabb ennél. [...] ilyen a szabadság, a határokon túli magyarok szabadsága [...] Erre a kérdésre minden becsületes érzelmű magyar ember igennel tud csak válaszolni”.^[120]

Bár három évvel korábban a Fidesz még ellenezte a kettős állampolgárságot, ebben a kampányban a nemmel szavazók a retorika szerint „nemzetellenesnek” mutatkoztak. Az emberek megint viasz helyzetbe kerültek. Problémásnak tűnt tömegeesen állampolgárságot adni olyanoknak, akik sosem éltek Magyarországon, és nem viselték a közös terheket, ugyanakkor ennek a befogadó gesztusnak a merev elutasítása is nyugtalanító volt. A hatalmas mobilizáció ellenére a népszavazás érvénytelen lett, bár az igen szavazatok némi többséget mutattak. 2004-ben moralizáló identitáspolitikával (még) nem lehetett nyerni.

A kettős állampolgárságról szóló népszavazás, majd a 2006-os őszi beszéd kiszivárgása után előállt politikai zűrzavar tudatosan gerjesztette az elégedetlenséget, és erősítette a Fidesz híveinek antikommunizmusát, nacionalizmusát és populista dü-

hét. A politikai megosztottság tovább taszította Magyarországot azon az úton lefelé, amely a demokratikus politika elsilányításához és lezüllesztéséhez vezetett.

Megalvadt struktúrák:
antikommunizmus a
rendszer váltás után

A késő kádárkori állampárt alapvetően ideológiamentes, technokrata kormányzást folytatott. Az MSZP mint utódpart a nyugat-európai szociáldemokrata értékeket hirdette. Ennél baloldaliabb elképzeléseket valló part a rendszer váltás utáni Magyarországon nem tudott megkapaszkodni – főleg a piacgazdaságba vetett, sokszor kritikátlan remények miatt.

Ugyanakkor a tárgyalásos, kompromisszumokkal terhelt rendszer váltás és a lusztrációs (átvilágítási) törvény elmaradása miatt – ami kizárta volna a régi nómenklatúra vezetőit a magasabb hivatalokból – Magyarországon nem keletkezett egyértelmű határvonal a régi és az új elit között. Ahogy a következő fejezetekben bemutatom, a médiában és a gazdaságban a korábbi időszak számos meghatározó szereplője helyzetben maradt.

Fiatal politikusként engem is bosszantott, hogy a szocialista képviselők a nemzetközi fórumokon a szociáldemokrata értékek és a demokrácia harcos képviselőjeként tüntetik fel magukat. Nem éreztem hitelesnek őket. A szocialista part gyors, 1994-es visszatérése a politikai hatalomba sokunk számára nehezen volt emészthető. Ugyanakkor az is világos volt, hogy a part jól alkalmazkodik a többpartis demokrácia elvárásaihoz, fejleszti a demokratikus intézményeket, és nem törekszik az egypártrend-

szer visszaállítására. Ennek hangsúlyozására 1994-ben az MSZP bevette a liberális SZDSZ-t a kormányba, noha nélkülük is megvolt a kormányzáshoz szükséges többségük.

A jobboldali elitben azonban mély egzisztenciális félelmet váltott ki ez a politikai fejlemény. Hatott rájuk Tellér Gyula elmélete, aki azt fejtegette, hogy a kommunista múltból megmaradt, úgynevezett „megalvadt struktúrák” gazdasági háttérerőt és társadalmi beágyazottságot biztosítanak a tovább élő kádárizmusnak azzal a céllal, hogy megbénítsák a demokratikus politikai átmenetet.^[121] Számukra a „posztkommunista” nem a kommunizmus eszméiben hívő embert jelentette, hiszen ilyenek nem is igen voltak Magyarországon, hanem a korábbi elit funkcionáriusait, tisztviselőit és a nekik tulajdonított rejtett hálózatot. Ez a paranoiával átítatott okfejtés – ma azt mondanák rá: „mélyállam” – elementáris hatást gyakorolt az 1994 után pozícióját veszített jobboldal képzeletvilágára. Azt hirdették, hogy a morálisan megvetendő kommunizmussal szemben ők képviselik az igazságot, ezért a „kommunizmus” ellen totális háborút kell vívni. Ez a zsigeri düh és félelem ellehetetlenítette a szocialista párt visszatéréséből fakadó reális kockázatok és veszélyek felmérését.

A jobbra forduló Fidesz számára kulcskérdés volt az antikommunizmus felhangosítása. Az ideológiai váltást ugyanis a média és az értelmiség nagyobb része a Fidesz eredeti liberális elvei józan érvekkel nem alátámasztható elárulásának tartotta. Orbánék azonban a mi távozásunk után, 1994-ben azonnal megkezdtek a Fidesz eredeti történetének átírását, és abban a liberalizmussal szemben az antikommunizmust helyezték előtérbe. A Fidesz alakulásáról és első éveiről szóló szövegekből, filmekből és fotókról „kivágták” a pártból kilépett liberálisokat, akik már nem illettek bele az újraírt történetbe. Ebből a perspektívából nézve az ideológiai pálfordulás már nem is volt olyan jelentős,

és a párt vezetői, képviselői és tagsága azt hihette, hogy a Fidesz hű maradt önmagához.

Orbán tanácsadónak maga mellé vette a „megalvadt struktúrák” teóriájának atyját, Tellér Gyulát. Az ő elméletére alapozta a pártépítés stratégiáját is, miszerint a „mélyben túlélő ellenséggel” szemben versengő és életképes „struktúrákat” kell létrehozni, mégpedig mély és széles társadalmi beágyazottsággal. A Fidesz a jobboldali politikai és kulturális elit köreiben a „megalvadt struktúrákra” való hivatkozással támasztotta alá a pártos médiaépítkezés és a széles körű elitcsere tervét.

A kádárista elit visszatérésétől tartó antikommunista érzület még 20 évvel a rendszerváltás után is képes volt egységbe forrasztani a párt híveit, miközben a Fidesz tucatjával kooptált volt állampárti vezetőket és apparatcsikokat a saját elitjébe.^[122]

Az új jobboldal és az „illiberalizmus”

Orbánnak a 2000-es években végbement újabb pálfordulását sokan leegyszerűsítő módon a populista politika újabb megnyilvánulásának tekintik, valójában azonban mélyebb változásokat tükrözött a politika lényegéről alkotott gondolkodásában. Ebben szellemi társai is akadtak.

A radikális konzervativizmus ideológusai

Lánczi András konzervatív filozófus 2002-ben megjelentetett *Konzervatív kiáltvány* című könyvében kifejtette, hogy az igazi

rendszerelváltás még nem történt meg, mégpedig azért nem, mert az emberekben tovább élnek a kommunista beidegződések, mint például a gazdasági egyenlőség, a politikamentességgel elérhetőnek vélt társadalmi béke és a minden bajra megoldást hozó haladás eszméje.^[123]

Lánczi szerint valódi rendszerelváltás csak konzervatív politika révén valósulhat meg, amelynek alapja, szemben a kommunizmussal, az erkölcs, ami lehetővé teszi az emberi értékek minél teljesebb kibontakozását. Úgy látta, hogy a konzervatív eszmények, mint az objektív igazság, a természetes közösségek – azaz a család, a kisközösségek és a nemzet – által fenntartott hagyományok, valamint a hierarchián alapuló rend és tekintély azért nem tudnak érvényre jutni, mert a konzervatív eszmét a felvilágosultlansággal azonosítva lejáratották. Lánczi a Fidesz 2002-es bukása után arra a következtetésre jutott, hogy mivel a poszt-kommunizmus meghaladása a hagyományos konzervatívoknak nem sikerült, a valódi rendszerelváltás csak radikálisabb eszközökkel lehetséges, és a konzervatívoknak tőlük idegen lépésekre kell elszánniuk magukat.

A Lánczi-féle radikális konzervatív alapvetés szembefordult az addig követett liberális konszenzussal, annak érdekében, hogy a jobboldalnak a kormányzó szocialista és liberális pártokkal szembeni politikai eszköztára kibővíthessen. Ez a felfogás jelent meg Orbán politikai logikájában, amely szerint a magyar politika lényege nem más, mint küzdelem a régi rendszerhez kötődő posztkommunista erők és a rendszerelváltás „nemzeti” erői között. Lánczi kiáltványa a konzervatív gondolkodás radikalizálódását jelentette, és végső soron megalapozta Orbán hatalomközpontú, antiliberális, forradalmi típusú politikáját.^[124]

Ez a radikális konzervatív nézetrendszer azt hirdette, hogy a politikai cselekvés elsőbbséget élvez az intézményes korlátokkal szemben, és a politikai közösség kollektív értékválasztása fonto-

sabb az egyén választásánál. Hangsúlyozta a politikai vezetés, a hatalom és a tekintély jelentőségét és az állampolgári kötelességek fontosságát.^[125]

Ez a politikafelfogás leginkább az ellentmondásos – a náci párthoz 1933-ban csatlakozott – Carl Schmitt német jogtudós 1920-as években kidolgozott antiliberális téziseit követte, amelyek az erős államot és a vezető szuverenitását hirdették. Schmitt szerint a szuverenitás nem csupán nemzetközi jogi kategória, amely szerint az államok szuverenitása egyenlő, és a vezető főhatalmat gyakorol az állam felett, hanem politikai is, amely megmutatja, hogy az állam mekkora hatalmi tényező a nemzetközi térben.^[126] A politikában pedig megkülönböztették a barátot és ellenséget.^[127] Schmitt szerint a parlamentarizmusba (kormányzás vita által) vetett hit a liberalizmus világába tartozik, és nem része a demokráciának. Szerinte a liberalizmust és a demokráciát el kell választani egymástól. Azt hirdette, hogy a politikus legfontosabb feladata a cselekvőképesség fenntartása.^[128]

Schmitt elképzelései a Fidesz új politikai nézeteiben is megjelennek: központi szerepet kapott az antikommunizmus, az „egységes választói akarat” létének tételezése és az erő kultusza. Mivel a Fidesz ezekben az években ellenzékben volt, a politikai erő érzését Orbán állandó mozgósítással és akciókkal teremtette meg, például amikor a Fidesz politikusai 2007 telén látványosan elbontották a parlament körüli kordont, hogy a tüntetők közelebb férkőzhessenek az Országgyűlés épületéhez, és félelmet keltsenek. A radikális konzervativizmus elképzelése hozzájárult az egyre durvuló hideg polgárháború kialakulásához a 2000-es évek első évtizedében.^[129]

A konzervatív ellenkultúra terjesztése és elfogadtatása érdekében az amerikai radikális konzervatívok^[130] mintájára a Fidesz intézményeket és kiadványokat alapított, amelyeket az el-

lenzékben töltött években is finanszírozni tudtak.^[131] A radikális konzervativizmus – bár a mi-ők ellentétpárra épített, és az elittel szemben mozgósította az embereket – valójában nem populizmus volt, legalábbis nem a szónak abban az értelmében, hogy a nép kezébe akarta volna adni a hatalmat, hanem tudatosan egy másik gazdasági, politikai és kulturális elitet akart a hatalomba emelni.

A radikális konzervativizmus a 2000-es években nem csupán Magyarországon, hanem Kelet-Európa más országaiban is feléledt.^[132] Ivan Krasztev bolgár politikatudós, a térség legismertebb társadalomkutatója akkor úgy vélte, hogy ez a felfogás nem a liberalizmus egészét, csupán annak a Kelet-Európában megvalósult formáját kritizálja. Nevezetesen azt az állapotot, hogy a szavazók leválthatják ugyan a kormányt, de nem válthatják le az európai korszellemnek megfelelő neoliberális politikát.^[133] Eleinte ez minden bizonnyal így is volt, és a magyar jobboldal a Fidesz vezetésével mindenekelőtt az erőviszonyok kiegyenlítésére törekedett. Időközben azonban a világ gyökeresen megváltozott. A 2008-as nemzetközi pénzügyi válság megerősítette a radikális konzervatívokat abban a meggyőződésükben, hogy a liberális Nyugat végleg válságba került. Amikor Orbán 2010-ben újra hatalomra jutott, politikai szótárát az „állam”, „államférfi”, „politikai nagyság”, „közjó”, „hazafiság” és „nemzeti érdek” kifejezések töltötték meg. Kormányára a Carl Schmitt-i „igazságos állam” elképzeléssel legitimálta a visszamenőleges jogalkotást és a kétharmados hatalom birtokában meghozott, szándékosan diszkriminatív törvényeket. Orbán nyíltan antiliberális politika megvalósításába fogott, amelyről úgy gondolta, hogy nem fog a Nyugat komoly ellenállásába ütközni.

A liberalizmus nyílt elvetése

Ahogy fentebb említettem, az 1990-ben életre hívott Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor eredetileg önreflektív viták helyszíne volt. Ez azonban változott, és 2010 után az esemény fő vonzerejéül már kifejezetten Orbán Viktor filozofáló, világmagyarázó előadásai szolgáltak, amelyekre százezrekre utaztak Budapestről a Fidesz udvartartásának szereplői. Orbán 2014 nyarán elmondott beszéde a nemzetközi politikai arénában is nagy visszhangot keltett: a miniszterelnök ekkor fejtette ki, hogy az a rendszer, amely Magyarországon épül, nem követi a liberális társadalomszervezési elveket. Nem egyének halmazára, hanem egy közösségre épít, amely végső soron „illiberális” állam. Szingapúrt, Indiát, Törökországot és Oroszországot nevezte meg mintaképének.^[134] A nyugati világ többsége ekkor szembesült azzal, mi zajlik Magyarországon, pedig az antiliberalis politika akkor már tíz éve formálódott a radikális konzervatívok szellemi támogatása mellett.

Az „illiberális demokrácia” fogalmát eredetileg Fareed Zakaria vezette be azoknak a nem nyugati rendszereknek a leírására, amelyek demokratikusnak nevezik ugyan magukat, de ahol a demokrácia, a választáson alapuló népuralom nem párosul liberalizmussal.^[135] Ezekben az országokban az egyéni jogoknak nincsenek törvényes garanciái, és a hatalmi ágak nincsenek szétválasztva, így a hatalmat nem ellensúlyozzák megfelelő intézmények, a jog uralma pedig nem biztosítja a sajtó-, szólás- és vallásszabadságot.

Orbán bálványosi beszédében szükségtelennek nevezte a fékek és ellensúlyok rendszerét, és azt a konspirációs teóriát fejtegette, miszerint a civil szervezetek megfigyelése és nyilvántartása indokolt, mert „itt nem civilekkel állunk szemben, nem civi-

lek jönnek velünk szemben, hanem fizetett politikai aktivisták, akik külföldi érdekeket próbálnak Magyarországon érvényesíteni”.^[136] Minderről a 9. fejezetben lesz még szó. A beszéd még úgy is meglepő volt a magyar ellenzék számára, hogy mi pontosan tudtuk, Orbán már kiépítette Magyarországon a túlhatalom fenntartásának kereteit. 2014. évi újabb kétharmados győzelme után elérkezettnek látta az időt, hogy a nemzetközi nyilvánosság számára is meghirdesse a központosított állam és a liberalizmusellenesség politikáját.

Bár a kifejezést Orbán Zakariától vette, gondolatait sokkal inkább Carl Schmitt fentebb említett elképzelései befolyásolták, és hatottak rá Patrick J. Deneen radikális jobboldali amerikai politikatudós és Roger Scruton brit konzervatív filozófus elképzelései, akik szerint a világ olyan mély gazdasági, politikai és morális válságba került, hogy csak a radikális változás mentheti meg. Mindkét gondolkodóra jellemző, hogy olyan egységes ideológiaként beszélnek a liberalizmusról, amely a fasizmus és a kommunizmus bukása után a 20. század végére egyetlen ideológiaként maradt a porondon, ugyanakkor mára válságba került.

Deneen meglátása szerint az önérdék túlzott érvényesítése helyett itt az idő, hogy visszatérjünk a közösségen alapuló társadalomhoz, a tradíciókhoz, amelyek a nemzet iránti felelősséget és a természetes hierarchiakat helyezik középpontba, és ez megoldja a jövő kérdéseit.^[137]

Scruton pedig úgy vélte, hogy a konzervativizmusban a legfontosabb tényező a tekintély és a törvény; a szabadság tehát magasabb rendű értékeknek van alárendelve. Szerinte az állam célja nem a haladás, hanem a létező hierarchia megőrzése, valamint a társadalmi rend biztosítása. Azt hangoztatta, hogy a konzervatívok hátrányos helyzetben vannak, ami szükségessé teszi, hogy erősebbek, ravaszabbak és machiavellisztikusabbak legyenek ellenfeleiknél.^[138]

A magyar radikális konzervatív műhelyek a 2000-es évektől kezdve magyarul is megjelentették Deneen és Scruton műveit, amelyek a fentiek mellett ostorozzák a multikulturalizmus és a politikai korrektség kultúráját, és hangsúlyozzák a család és a vallás jelentőségét. Orbán 2019-ben személyesen is találkozott Deneennel,^[139] Scrutonnak pedig ugyanebben az évben bekövetkezett halála előtt magyar állami kitüntetést adományozott.^[140] Deneen és Scruton szellemi muníciót szolgáltatott Orbán-nak, ami ugyanakkor nem jelentette azt, hogy ők akár a nacionalizmust, akár az erős államot illetően osztották volna a miniszterelnök elképzeléseit.

Bár nyilvánosan nemigen hangsúlyozták, a Fidesz illiberalizmusa minden bizonnyal orosz szellemi forrásokból is táplálkozott. Vlagyiszlav Szurkov orosz ideológus 2006-ban vezette be a „szuverén demokrácia” modelljét,^[141] amely az állam létének megőrzése érdekében a külső – mint a nemzetközi szervezetek és a világhegemóniára törő államok – és belső – bürokraták, oligarchák – ellenségeivel szembeni védelmet helyezi a középpontba. A szuverenitást Schmitthez hasonlóan ő is a nemzetközi politika alakításának képességében látja megvalósulni. „A szuverén demokrácia” mindazonáltal a teljes és sajátos politikai kultúrára vonatkozó, holisztikus elképzelés, amely a politikai nyelvben és minden cselekvésben megnyilvánul, éppúgy, mint ahogy a szuverenitás ilyen értelmezése is áthatja az orbáni politika logikáját.

Bevándorlásellenesség bevándorlók nélkül

A Fidesz hosszú ideig távol tartotta magát a nyílt idegengyűlölettől. Cigányellenes szövegeivel és félelemkeltő megmozdulásaival a 2000-es években a Jobbik élesztette fel és erősítette meg a korábban partikulárisnak számító radikális szélsőjobboldali mozgalmat. Amíg a Jobbik nem volt túl erős, a Fidesznek nem volt ellenére a tevékenysége, hozzá képest a centrumot látszott képviselni. Ahogy azonban a Jobbik erősödött, és legszélsőségebb képviselőit visszaszorítva mérsékeltebb politikára tért át, veszélyessé vált a Fidesz számára. A 2014-es választások után a Fidesz népszerűsége esni, a Jobbiké növekedni kezdett. Amikor a menekültek egy évvel később megjelentek Magyarországon, Orbán pillanatok alatt bevándorlásellenes beszédmódra váltott, az országot pedig ellepték a Fidesz plakátjai: „Ha Magyarországra jössz, nem veheted el a magyarok munkáját!” Minderről a 8. fejezetben lesz még szó. Az idegenellenesség részben tehát taktikai manőver volt: Orbán úgy döntött, a Fidesz kemény bevándorlóellenes szöveggel jobbról előzi meg a Jobbikot.

Orbán a civilizációk összeecsapásáról beszélt, a Nyugatot őszintétlenséggel vádolta a bevándorlás veszélyeit illetően, és azt követelte, vessék le a politikai korrektség szájkosarát.^[142] Harcot hirdetett a közös európai menekültpolitika ellen, arra hivatkozva, hogy a bevándorlás ellenőrzése a szuverenitást érintő nemzeti hatáskör. Szövegét politikai cselekvésbe fordította: hátkerítést épített, kriminalizálta az engedély nélküli határátlépést, és ellehetetlenítette, hogy a Magyarországra menekülők legálisan léphessenek be az országba, vagy menekültstátuszt kapjanak.

A migráció mint létkérdés

A menekültválság idején, 2015-ben a Fidesz által finanszírozott kormányzati háttérintézmények vezetői egyik napról a másikra a migráció, a demográfia és a terrorelhárítás szakértőivé léptek elő, és elárasztották a Fidesz médiáját „tudományos” véleményükkel. Schmidt Mária, a Fidesz már többször idézett ideológusa azt a konspirációs teóriát terjesztette, hogy valakik „hatalmas demográfiai felesleget indítottak kísérleti útra”.^[143] A Fidesz hamarjában felállította a Migrációkutató Intézetet, amely ontotta a véleménycikkeket a „svéd bevándorlás biztonsági kockázatairól”,^[144] a migráció és a terrorizmus kapcsolatáról^[145] és a nyugat-európai no-go zónákról. Elemzéseikben olyan témákra összpontosítottak, mint a progresszív nyugat-európai pártok és a muszlim szavazók furcsa viszonyának bemutatása.^[146] Ezek az álhírek futótűzként terjedtek el a Fidesz által ellenőrzött médiában.

A kormánypárt azt kommunikálta, hogy míg a Fidesz megvédi az országot a veszélyes betolakodók ellen, addig a baloldali pártok és az emberi jogi szervezetek az „idegenek pártján állnak”. Ahogyan a miniszterelnök fogalmazott: „a magyar baloldal [...] ma tárt karokkal ölelné keblére az illegális bevándorlókat. Ezek az emberek, ezek a politikusok egész egyszerűen nem szeretik a magyarokat, és azért nem szeretik őket, mert magyarok.”^[147]

Orbán a nemzeti érzésekhez mély idegenellenességet társított, előhívva a korábbi magyar radikális jobboldal által hangoztatott egzisztenciális félelmeket. Először a már idézett Csurka István vetett ilyen teóriákat papírra, még 1998-ban:

A végső cél a Magyarság kipusztítása. [...] Ez a kor, amelyben élünk, különösen az, ami ránk következik a jövő században, a Népvándorlás kora. A színes bőrű, mérhetetlen szegénységben élő, de viharosan szaporodó népek keletről nyugatra, délről északra vándorolnak. A nemzetközi nagytőke és a bankok elősegítik ezt a népvándorlást, mert ez az érdekük.
[148]

Ez a hagymázás koncepció, amellyel Csurka akkor még a politikai paletta szélére szorult, 2015-ben már a Fidesz-kormány hivatalos álláspontja lett. A kormánypárt ezzel az amerikai és európai szélsőjobb „nagy népességcsere” (great replacement) teóriáját vezette be itthon is.

Bár a demográfiai pánik kifejezetten a magyar jobboldal hagyományába illeszkedett, a veszély szisztematikus súlykolása a lakosság jelentős részére hatott. A Fidesz épített a magyar társadalomban jelen lévő zárt, tradicionalista gondolkodásra^[149] akkor is, amikor kampányában a „természetes” rendet szembeállította olyan „természetellenes” liberális elvekkkel, mint a szabadság vagy az emberiesség. A felvilágosodás- és egyben Nyugat-ellenes szemlélet, amely a nemzeti kollektívizmust az individualizmus és az emberi jogok elé helyezte, az angolszász és orosz radikális konzervatív elképzeléseket ültette át a gyakorlatba, és a tekintélyelvű állam koncepcióját erősítette.^[150]

Orbán az etnikai nacionalizmus, az idegengyűlölet, a demográfiai pánik és liberalizmusellenesség szólamait összekomponálta a bevándorlóellenességgel, mindezt a jobb- és baloldali ideológia harcának állította be, és ezzel utat nyitott a nyugati radikális jobboldali erők gondolatainak beáramlása előtt. A multikulturális társadalmakban a 2000-es évektől felbukkanó iszlám- és bevándorlásellenes pártok^[151] azt hangoztatták, hogy valódi

közösség csak azonos kultúrájú emberek (natives) között lehetséges, bevándorlókkal együtt azonban nem.^[152] Szerintük a bevándorló- és multikulturalizmus-ellenesség a zsidó-keresztény értékrend és az erre épülő európai civilizáció védelmét szolgálja. Ez egybecsengett Orbánnak a migrációs válság kapcsán hangoztatott „civilizációs konfliktus” narratívájával, amely így túl lépett a hagyományos, eredetileg a szomszéd népekkel szemben álló magyar nacionalizmuson. Az univerzális megközelítés lehetővé tette, hogy a hagyományosabb kelet-európai nacionalista és a nyugat-európai bevándorlásellenes radikális jobboldal pártjai keresni kezdjék a szövetségkötés lehetőségeit.

A menekültválság nyomán Európa-szerte megerősödtek a migrációellenes pártok, a bevándorlóellenes nyelvezet eldurvult, és még a mérsékelt centrista pártok is pragmatikusabb bevándorláspolitikára tértek át. Donald Trump elnöksége az Egyesült Államokban csak további lendületet adott a kirekesztő politikai erőknél. A „civilizációs válság” téma terjedt tovább.

Orbán azzal vádolta a magyar és a nyugati zöld, szocialista és liberális politikusokat, hogy muszlim bevándorlókkal akarják elárasztani Európát – konspirációs elmélete sikert aratott, és számos szélsőséges nyugati politikus hőségnek tekintette őt. A holland iszlámellenes Szabadságpárt (Partij voor de Vrijheid, PVV) vezetője, Geert Wilders úgy fogalmazott, hogy „Orbának erősebb a gerince és a karaktere, mint az összes európai gyávnak együttvéve”.^[153] A magyar miniszterelnök azért lett különösen népszerű a nyugati radikális politikusok körében, mert a Fidesz, hatalmi pozíciójából következően, a teljes magyar államapparátust képes volt mozgósítani, hogy a radikális elképzeléseket a gyakorlatban is megvalósítsa. Lenyűgözte őket Orbán konfrontatív személyisége, amivel a lázadás élére állt, valamint az is, hogy folyamatosan próbára tette az Európai Unió liberális alapértékeit képviselő politikusokat, és támadta a liberális de-

mokrácia alapjait. Bár Orbán erőszakossága rengeteg európaiat taszított, amikor a zsidó-keresztény alapokra épülő európai civilizáció megmentéséről beszélt, sokakat képes volt megszólítani a kontinensen. A német lapokban megjelenő interjúkban természetesen óvatosabban fogalmazott, és a konspirációs összeesküvés-elméletek helyett inkább az etnikumok és vallások közötti kultúrharcról beszélt, mert tudta, hogy a radikálisabb szöveg a német politikai kultúrában vállalhatatlan.^[154]

Bár a magyar kormány 2015-ben rövid ideig valódi migrációs nyomással találta szembe magát, és arra reagált, ez hamar megváltozott, mert a helyzet ellenőrzöttebbé vált, a menekültek pedig továbbálltak az országból. A retorika azonban maradt. A bevándorlóellenes narratíva meghonosítása és mesterséges fenntartása, mint politikai termék, mindenekelőtt Orbán hatalmi törekvéseit szolgálta. E destruktív politika eredményeképp a 21. század valóságára reflektáló, észszerű menekült- és migrációs politika még évekkel később sem tudott megformálódni sem Magyarországon, sem az Európai Unióban, és kicsi az esély, hogy egyhamar létrejöjjön, főképp a kelet-európai országok ellenállása miatt.

A politikai kereszténység

Annak, aki 2021. augusztus 20-án Budapestre látogatott, nem mindennapi élményben lehetett része. A korábban megszokott kézműves kirakodóvásár, borfesztivál és katolikus körmenet mellett ugyanis az immár Szent István-ünneppé keresztelt monstre állami show csalogatta a kíváncsi közönséget. A kormány a valaha volt legnagyobb fesztiválként harangozta be a többnapos eseményt. A szokásos programok mellett Budapest utcáin hatalmas, látványos felvonulásra is sor került. A menet

élén kigyúrt, félmeztelen, festett testű férfiak – akik az ősi magyar törzseket voltak hivatottak megjeleníteni – hatalmas, csillogó metálturult^[155] vontattak végig a városon, miközben sámánok kántáltak. A turult további ősi mondabeli szereplők követték a sorban, majd felbukkant a magyar Szent Korona hatalmas, fémből készült mása, végül az államalapító Szent István király óriási szobra jelent meg a menetben. A guruló fémszobrok között néptáncosok, akrobaták és tűzzsonglőrök mulattatták az utcára sereglett közönséget. A füstfelhőkkel színesített koncertszínpadokon a zenészek dalaikban a földet, a hazát és a nemzetet dicsőítették. Az ultramodern megjelenésű hagyományőrző show végén 60 lépegető lovas feszítette ki a magyar nemzeti lobogót. Az est csúcspontja, mint mindig, az esti tűzijáték volt, amelynek végén drónok által felrajzolt gigantikus kereszt jelent meg a Duna felett az égbolton.

A grandiózus show, mint Magyarországon minden, élesen megosztotta a közvéleményt. Egyik oldalon az emberek röhögtek a felvonulás giccses díszletein, felháborodtak a turul terhelt szimbolikáján, és bosszankodtak, amiért a kormány milliárdos rongyrázós ünnepet szervez ahelyett, hogy a 40 ezer Covid-halottról emlékezett volna meg. A fideszes média kommentátorai azonban úgy látták, hogy az esemény az áhítat, a meghatottság és a magasztos érzelmek ünnepe volt. Szerintük a tűzijáték ikonikus képe, a Duna fölé vetített kereszt, a teliholddal és a Parlamenttel méltón jelenítette meg a kormány által képviselt keresztény Magyarországot.

A „keresztény Magyarország” rendszerét Orbán Viktor 2018-ban hirdette meg a szokásos évi bálványosi beszédében. A négy évvel korábban bevezetett „illiberális állam” elnevezés addigra toxikussá vált Európában, és a Fideszt a konzervatívok európai pártcsaládjában is egyre súlyosabb kritikák érték. Orbán ezért új brand építésébe fogott, amellyel egyértelműen nyitott a radi-

kális európai jobboldal erői felé. Az „illiberális politika helyes, csak más szót kellene kitalálni helyette” – mondta. Hosszú, szellemes megjegyzésekkel tarkított beszédében végül megtalálta az új szót:

Mondjuk ki nyugodtan, hogy a kereszténydemokrácia nem liberális. A liberális demokrácia az liberális, a kereszténydemokrácia per definitionem nem liberális, ha úgy tetszik, illiberális. [...] A liberális demokrácia bevándorlás párti, a kereszténydemokrácia pedig bevándorlásellenes, ami echte illiberális gondolat. És a liberális demokrácia a variálható családmódellek alapján áll, a kereszténydemokrácia pedig a keresztény családmódell alapján áll, ami szintén egy illiberális gondolat.

[156]

Mindez nyílt provokáció volt a mérsékelt kereszténydemokrata és konzervatív európai pártokkal szemben. Orbán Viktor nem hivatkozott többé azokra a konzervatív elődökre, akik még fontosak voltak számára, amikor a jobboldalon akart megkapaszkodni. Jó okkal. Antall József hitvallása a kereszténydemokráciáról ugyanis egészen más alapokon nyugodott, mint Orbáné a 2010-es évek végén. „[C]sak olyan kereszténydemokráciát tudunk elfogadni, amelyik a parlamentarizmust magáénak tekinti, és magáénak tekinti politikai programjában mindazokat az értékeket, amelyeket liberális értéként is feltüntettünk” – mondta Antall 1991-ben, és kiállt a jogállamiság és a szabad piactudáság értékeiért.^[157] A kereszténydemokrácia legfontosabb tézise 20. századi keletkezése óta az volt, hogy az Úr által minden ember számára elrendelt méltóság a keresztény tanítások alapján a plurális politikai rendszerben valósítható meg.

Orbán keresztény identitása ezzel szemben negatív hitvallás, amely azt a célt szolgálta, hogy a „jókat” elválassza a „rosszaktól”. Számára a kereszténydemokrácia nem a keresztény hitről szól. Beszédében ezt így magyarázta:

A kereszténydemokrácia nem arról szól, hogy hitelveket, ez esetben keresztény hitelveket védelmezzünk. [...] A kereszténydemokrata politika azt jelenti, hogy a keresztény kultúrából kisarjadt létformákat kell védeni [...]. Ilyen az emberi méltóság, ilyen a család, ilyen a nemzet.^[158]

Orbán tudatosan félremagyarázta a kereszténydemokrácia alapjait és a nemzet fogalmát is, hiszen utóbbit épp a 19. századi liberalizmus, nem pedig a kereszténydemokrácia teremtette meg.

Amikor a Fidesz az 1990-es években tudatosan a vallás felé fordult, hogy megszerezze a keresztény egyházak támogatását, minden bizonnyal számolt közösség-szervező erejükkel, amelyet a lengyel katolikus egyház példájából ismerhettek a párt vezetői. Habár Magyarországon sosem volt erős katolikus hagyomány, arra mégis építhettek, hogy a hívő emberek között jellemzően nagyobb a társadalmi bizalom, mint az atomizált szekuláris társadalomban. A Fidesz ezt a társadalomszervező potenciált próbálta kiaknázni, ami egy olyan országban különösen fontos volt, ahol a nyugat-európai országok többségéhez hasonlóan a vallástalanság a jellemző.^[159] Számítása bevált: a párt a hívő emberek széles köreit tudta mozgósítani a politikai közösségépítésben, például a polgári körök mozgalmának kiépítésekor.

Amikor Orbán 2018-ban „keresztény államot” hirdetett keresztény hitelvek képviselője nélkül, a politikája számára fon-

tos, önkényes szempontokat hangoztatott. Ez a szelektív politika a migrációs válság idején is látványosan mutatkozott meg. Orbán ekkor a keresztény értékekre való hivatkozással drákói, sokszor embertelen rendelkezéseket vezetett be a menekültekkel szemben, és ellehetetlenítette a segítő szervezetek munkáját. Számára a menekültprobléma identitásformálásról szólt. A Fidesz kizárólag negatív összefüggésben beszélt az országba belépő emberekről, összemosva a menekülőket és a bevándorlókat a terroristákkal. „Nem gondoljuk azt, hogy mindenki, aki onnan jön, terrorista. De nem tudjuk, senki sem tudja megmondani, hogy hány terrorista érkezett a migránsok között eddig, hányan vannak már itt, és hányan érkeznek még nap mint nap. Terroristából egy is sok – fogalmazott sejtelmesen.^[160] – Aki a Közel-Keletről tömegével hoz az országba regisztrálatlan bevándorlókat, az [...] terrorizmust, bűnözést, antiszemitizmust, homofóbiát importál” – vádaskodott.^[161]

Ez a manipulatív megközelítés megfosztotta a kereszténységet erkölcsi tartalmától, és komoly erkölcsi dilemmák elé állította a valódi hívőket.

Orbán kereszténységre hivatkozó kemény politikája a katolikus pápa álláspontjával is szembehelyezkedett, aki a migrációs válság idején határozottan szólalt fel a menekültek befogadása és segítése érdekében. A Fidesz által uralt médiában Bayer Zsolt, a párt propagandistája, a pápát demens vénembernek és kommunistának bélyegezte.^[162] Ebben a légkörben a magyar vallási vezetők között csak kevesen voltak, akik nyíltan fel merték emelni a szavukat.

2017-ben egy evangélikus és egy katolikus magyar püspök szerepelt az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által szervezett, menekültek segítésére biztató kampányfilmjében,^[163] és emiatt később mindketten erőteljes támadások kereszttüzébe kerültek. Egyikük ezt mondta:

Átszakadt a gát. Egészen mélyről feltörő gyűlöletcunami borított el minket [...] sokak szíve úgy megkeményedett, hogy nemcsak a más vallásútól fél [...], hanem keresztyén hittestvérétől is elfordul, üldözött felebarátját is elutasítja. A nagyüzemi gyűlölködésben nem látjuk a menekültek arcát, azok jézusi vonásait.^[164]

Amikor 2018-ban a bálványosi beszédben Orbán bedobta a „keresztény állam” elképzelést, az identitáspolitikai megerősítése mellett a liberális európai főszólamot is célul tűzte ki. Orbán keményvonalas, kompromisszumképtelen politikája azonban megbénította a közös európai bevándorló- és menekültpolitikáról szóló vitát. Orbán azzal vádolta meg konzervatív párttársait, hogy elárulják a tradicionális értékeket, és átvették a liberális kozmopoliták álláspontját.^[165] Ő maga új, „igazi” kereszténydemokrata mozgalom alapítását hirdette meg.

A koronavírus-járvány idején, 2020 nyarán a szokásos bálványosi beszéd helyett Orbán metsző gúnnyal megírt esszét jelentetett meg, amelyben világossá tette, hogy valójában ideológiai harcot vív.^[166] Szerinte a kereszténydemokraták számára a legnagyobb ellenfelet ma és újra a liberalizmus és a liberálisok jelentik. A cikkben azt fejtegette, hogy „az igazságos és erkölcsileg megalapozott kormányzáshoz” nem elegendő a liberális jogállam, hanem ahhoz „az Isten által kinyilatkoztatott abszolút értékekre és az ebből kinőtt vallási, bibliai hagyományra” van szükség.^[167] Azt magyarázgatta, hogy a jogállami számonkérhetőség-nél fontosabb a keresztény erkölcsre alapozott kormányzás, amely a politikai vezetők előtt az igazi korlát. Orbán tudatosan félreértelmezte a jogállam fogalmát, hiszen a nyugati kultúrában épp azért fejlődött ki a szekuláris jogállam, hogy ne egy-egy

vezető sokszor kétséges lelkiismerete vagy hite legyen az igazságos kormányzás garanciája, hanem a számonkérhetőség.

Orbán politikája szembement a kereszténydemokrata mozgalomnak azzal a központi elvével, hogy a természetes közösségeket – a családot, a szakmai, vallási és más civil szerveződéseket – ápolni, de védelmezni is kell őket attól, hogy egy kollektivista eszme nevében bármilyen csoport rájuk erőszakolja az akaratát. A kereszténydemokraták az önkényes vezetőkkel szemben a joguralom messzemenő védelmezői, a hatalommegosztás és a decentralizáció elvét képviselik, és elutasítják az etnonacionalizmust. Orbán tekintélyelvű rezsimje valójában tagadja a kereszténydemokraták alapvetését. Konrad Adenauer, a kereszténydemokrácia egyik alapító atyja, 1946-ban így fogalmazta meg a mozgalom célját: „A demokrácia nem merül ki a kormányzás parlamentáris formájában, a lényege az, hogy az egész társadalmat olyan elvek szerint szervezzük meg, amelynek alapjai a keresztény hitben gyökereznek.”^[168] Orbán ezzel szemben leépítette a parlamentarizmust, a kormánya által finanszírozott civil és korporatista szervezeteket hozott létre, ráerőszakolta az akaratát a kisközösségekre és az egyházakra, és évekig tartó politikai kampányban járatta le az autonóm civil szerveződéseket.

A kereszténység politikai felhasználása céljából az Orbán-kormány minden korábbinál több támogatást nyújtott a fő magyarországi egyházaknak, iskolákat, kórházakat és ingatlanokat engedett át nekik, hogy elköteleződésüket megszerezze, és saját kereszténységét bizonyítsa. Az egyházi fenntartású intézmények száma megtízszereződött, 2018-ban kétszer annyi gyerek járt egyházi iskolákba, mint 2010-ben. Az egyházi oktatás terjedése nem a megnövekedett igénynek volt köszönhető, hanem a nagyvonalú kormányzati ösztönzőknek. Miközben egyre több a pénz, az egyházak alig bírják a rájuk bízott intézményeket ki-

szolgálni, mivel nincs elegendő számú hitoktató, diakónus és teológus. Erdő Péter bíboros egy interjúban el is mondta, hogy a rájuk bízott feladatokat nem kérték, de kapták a politikától, őket senki nem kérdezte meg.^[169]

Család mint ideológia és a „genderőrület”

A vallás ideológiai célú felhasználását a Fidesz a család, a szexualitás és a nők társadalmi szerepének radikális újrafogalmazásával indította el. Amikor országgyűlési képviselő voltam, évekig azon dolgoztam, hogy a Magyar Országgyűlés ratifikálja a nők elleni és a családon belüli erőszak megelőzéséről és felszámolásáról szóló isztambuli egyezményt.^[170] Fontos élettapasztalat volt számomra, amikor tíz évvel korábban, még az Európa Tanács munkatársaként részt vehettem ennek az előremutató egyezménynek a megalkotásában. Képviselőként kapcsolatban álltam nőszervezetekkel, börtönöket és menedékházakat látogattam meg, ahol erőszak elől menekülő nők és gyermekek éltek. Az ő szenvedésük még inkább arra indított, hogy felszólaljak a családon belüli erőszakkal szemben.

Az isztambuli egyezményt 2014-ben a magyar kormány is aláírta, de a Fidesz később úgy döntött, mégsem ratifikáltatja a parlamenttel. Hiába terjesztettem napirendre újra és újra, a kormánypárt minden alkalommal elutasította az ügyet. A Fidesz régóta „a családbarát pártnak” nevezte magát. Már 2011-ben bevezette a családi adórendszert, amely a „munkalapú társadalom” orbáni koncepciójával is összhangban állt, és kötelező közmunkát írt elő mindazok számára, akiknek három hónapnál hosszabb ideig nem volt állásuk. A párt 2015-ben új fejezetet

nyitott a család értelmezésében. Kövér László a Fidesz 2015. évi kongresszusán azt mondta, hogy a női princípium legmagasabb foka a gyermekvállalás, és elutasította a „genderörületet”. „Szeretnénk, ha a lányaink az önmegvalósítás legmagasabb minőségének azt tartanák, ha unokákat szülhetnének nekünk” – fejtette ki.^[171] El voltam képedve, hogy Kövér genderkérdésekről kezdett beszélni, amelyeket alig értett valaki: a „gender” szónak még csak magyar megfelelője sem volt.^[172] Erről mindeddig csupán szűk körű szakmai vita folyt.

A Fidesz-kormány valójában egy régi jobboldali hagyományt elevenített fel, amely a családpolitikát valójában népesedéspolitikának tekinti. Ez azt állítja, hogy a születésszám csökkenése mögött a hagyományos családmódelletűnése és a nők családi szerepének elhanyagolása áll, és azt üzeni, hogy a gyermekvállalás hazafias kötelesség. A 2015. évi menekültellenes kampánnyal párhuzamosan a Fidesz agytrösztjében újrakonstruálták a családról alkotott narratívát, és úgy állították be, mint amely a bevándorlás alternatívájaként megoldást jelent az Európát sújtó demográfiai válságra. Kövér kongresszusi beszéde ezt az új kampányt vezette be.

Nem akarjuk Magyarországot a férfigyűlölő nők és a nőktől rettegő feminin férfiak, a gyermekekben, a családokban csak az önmegvalósítás akadályát látó jövőtlenség társadalmává tenni. A férfiak legyenek férfiak, a nők pedig anyák.^[173]

Orbán családpolitikáért felelős államtitkárt, majd minisztert nevezett ki, akinek vezetésével rendkívül széles körű családpolitikai támogatások indultak.

Novák Katalin 2021-ben, már családokért felelős miniszterként, nyilvánosságra hozott egy videót,^[174] amelyben arra biz-

tatta a fiatal nőket, hogy ne küzdjenek az egyenjogúságukért, és ne akarjanak a férfiakkal pozícióért, azonos fizetésért versenyezni. Ehelyett azt ajánlotta, fogadják el büszkén és bátran, hogy ők kétszer annyi terhet képesek cipelni, mint férfitársaik: az anyáét és a dolgozó nőét. Ez az újraértelmezett hagyományos szemlélet még az európai konzervatív pártok megközelítésével is szembement, amely a nőknek a családban és a társadalom színterein való egalitáriánus szerepét már régen elismerte.

A Fidesz hagyományos megközelítése a közvélemény egy jelentős részének szemében nevetség tárgyává vált, mert a nemek közötti egyenjogúságot magától értetődő igénynek tartották. A genderellenes narratíva, legalábbis a női szerepekre vonatkozóan, korlátokat mutatott Magyarországon.

A gyermekvállalás ösztönzésével a Fidesz-kormány valós demográfiai krízisre, a születésszám jelentős csökkenésére igyekezett megoldást találni, a moralizáló kampány azonban ideológiai hadviselést takart. Orbán 2020. évi cikkében azt írta, a kereszténydemokraták elvárják, hogy az „iskolák erősítsék meg a gyermekek születéskor megkapott és a Teremtő által eldöntött nemi identitását, segítsék a lányokat, hogy derék és tiszteletre méltó asszonyok, a fiúkat pedig, hogy a családjuknak biztonságát és támaszt nyújtani képes férfiak lehessenek”.^[175] Arra hívott fel, hogy az iskolák védjék meg a család eszményét és értékeit, és tartsák távol a kiskorúaktól a „genderideológiát” és a szivárványos propagandát.

A Fidesz úgy navigált a feminizmusellenesség és a női szavazói elvárások között, hogy egyfelől dicsőítette a nőket mint a család összetartó erejét (és az élet forrását), és elismerte őket mint a munkaerőpiac résztvevőit. A „gender” kifejezés természetellenes „ideológiakénti” használata a szélsőjobboldali mozgalmak hagyományait követte, amelyekben a tradicionális nemi szerepeket, a maszkulinitást és a feminitást szimbolikus tőke-

ként, ideológiai forrásként használják: a férfi természettől fogva erős, a nő pedig védelemre szorul. E szerint a logika szerint a hagyományostól eltérő nemi szerepek veszélyesek a természetes állapotra.^[176] Orbán Viktor számos alkalommal állította azt, hogy a „gender” valahol a nő és a férfi között van, ezért nem alkalmazható.^[177]

A „genderideológia” kifejezést először a Vatikán használta, és 2005 körül először katolikus dél-amerikai és dél-európai országokban bukkant fel politikai mozgalomként.^[178] Tartalmát azonban 2010 után radikális jobboldali tömörülések tették magukévá, és a vallási csoportok lassan visszaszorultak a mozgalomban. A genderellenesség felbukkanása meglepetés volt számomra, és elképesztőnek tűnt, hiszen Magyarország a nők szerepét illetően évtizedek óta pragmatikus politikát folytatott, amelyet a Fidesz is követett. Nálunk nem voltak radikális kormányellenes csoportok sem, és a nők és férfiak identitásának kérdése sosem volt a közbeszéd tárgya. A nyugat-európai transz- és queeraktivizmus azonban világszerte lendületet adott a „genderellenes” mozgalomnak.^[179] Más országokkal ellentétben, nálunk a kormányzó párt saját agytrösztjei, újságjai, saját civil szervezetei és maga a Fidesz hangoztatta a genderellenes elképzeléseket. A Fidesz egyik alelnöke 2017-ben ezt mondta: az isztambuli egyezmény „nem a nők jogairól szól [...], hanem erősen lopakodó genderpolitika van benne...”.^[180] Propagandájukban az egyenjogúságra törekvő nők évszázados erőfeszítését tudatosan összekeverték az LMBTQ-mozgalommal.

A Családok Világkongresszusa nevű homályos, amerikai és orosz háttérű genderellenes szervezet 2017-ben Budapesten tartotta éves találkozóját, amelyen a magyar kormány tagjai is részt vettek.^[181] Az esemény összefolyt a Második Demográfiai Csúccsal, amelynek védnöke Novák Katalin volt. Orbán itt a kor-

mány családbarát politikájának sikerét hirdette,^[182] miközben a külföldi felszólalók radikális beszédeket mondtak.

A genderellenes elképzelések teljes körű elsajátításával ezekben az években a Fidesz tovább radikalizálódott. 2021-ben egy hasonló konferencián, ahol az európai szélsőjobb ismert szereplői is felvonultak,^[183] Orbán azzal riogatott, hogy „Nyugaton szélesebben teret hódító újmarxista, újbaloldali, [ahogy] Amerikában mondják: woke mozgalmak” veszik át az irányítást, és „már az óvodában félre akarják nevelni a gyerekeinket. [...] és a gyermekeknek népszerűsítik a szabad nemválasztást”.^[184] Orbán túlzó szavait nyilvánvalóan ijesztgetésnek szánta, hiszen Magyarországon semmi ilyesféle tevékenység nem folyt, és woke mozgalomról^[185] sem lehetett beszélni.

A Fidesz a „gender” kifejezést egyfajta szimbolikus kötőanyagként használta arra, hogy egymástól nagyon eltérő csoportokat, például mélyen katolikus hívőket, idős embereket vagy akár radikális futballhuligánokat összekapcsoljon az elutasítás révén. A genderellenes ideológia a liberális status quóval és a progresszív politikákkal – mint a politikai korrektség és a multikulturális társadalom – szembeni lázadás középpontjává vált. Szélsőjobboldali, amerikai eredetű „genderellenes” mozgalmak, például a CitizenGo, amely a félelem fenntartása érdekében ellenségképgyártásra specializálódott, a 2010-es évek végén vetette meg a lábát Magyarországon, és támogatta a Fidesz-kormány ideológiai hadviselését.

A Fidesz a genderellenes ideológiát a keresztény állam narratívájával is összekötötte. Orbán a kereszténység nevében leegyszerűsítő és manipulatív gondolatokat hangoztatott,^[186] miközben az, amit mondott, számos egyházban vita tárgyául szolgál. Ma már jó pár, főként protestáns vallásfelekezet elismeri a homoszexuális párkapcsolatot, több közülük a melegházasságot is. A genderellenesség ugyanakkor tudatosan többértelmű megkö-

zelítés, amely előhívja a homofóbiát, és azokra is hat, akik a homoszexualitással szemben toleránsak, de a nyugati transztrendet elutasítják.

A „genderideológiát” illetően a Fidesz-kormány túlment a retorikai fordulatokon. 2020-ban a kormánytöbbség módosította az Alaptörvényt, kiegészítve azzal a passzussal, hogy „az anya nő, az apa férfi”, és minden gyermeknek joga van a születéskor meglévő neméhez.^[187] Ennek a módosításnak a valódi értelme akkor vált érthetővé, amikor egy törvénycsomagba rejtve sor került a Polgári Törvénykönyv és a gyermekvédelmi törvény módosítására is, amely megnehezítette az örökbefogadást az egyedülálló felnőttek, illetve az egynemű párok számára.

Az Országgyűlés a gyermekvédelmi törvényt 2021-ben szigorította a pedofília elleni passzussal, majd az utolsó pillanatban kiegészítették azt azzal, hogy 18 éves kor alatt a gyermekek számára veszélyes a szexuális kisebbségekkel kapcsolatos felvilágosítás.^[188] A félrevezető törvénymódosítás, amelyet eredetileg többpárti támogatás övezett, széles körű kritikát váltott ki, és az Európai Unió is eljárást indított ezzel kapcsolatban.^[189] Az új törvény a Fidesz 2022-es választási kampányában is előtérbe került, amikor népszavazás formájában hozzájárult a hagyományos szavazók mobilizálásához.

Ez az álszent politika azonban nem kockázatmentes. 2020-ban a koronavírus-járvány idején a Fidesz egyik alapítója és meghatározó politikusa, a párt európai parlamenti csoportjának vezetője, Szájer József dicstelen módon lebukott egy meleg szexpartin, amelyet a kijárási és gyülekezési tilalom idején szerveztek Brüsszelben. Az ügy Európa-szerte botrányt kavart, Orbán azonnal elítélte és lemondatta barátját és fegyvertársát, aki 30 éven át mindenben cselekvően mellette állt a pártban.

A radikális jobboldal mennyországa

A menekültválság utáni években Orbán egyértelműen azt remélte, hogy Donald Trump hatalomra kerülését követően a radikális jobboldali pártok Olaszországban, Németországban, Hollandiában és Franciaországban is előretörnek, és a tektonikus mozgások következtében felbomlik az európai status quo. Úgy értékelte, hogy van egy másik, egy „nemzeti típusú” lázadás is, amely a nemzetközi hálózatok és szövetségi rendszerek túlterjeszkedése, az Európai Egyesült Államok hívei ellen a szuverenitás jegyében zajlik, és amelyet körbefon „a politikai korrektség, az elszigetelés és a megbélyegzés elleni szellemi lázadás. [...] 2017 a lázadás éve lesz.”^[190] Amikor a kontinens országai 2019-ben az európai parlamenti választásokra készültek, Orbán fel szólította híveit, hogy ne az ellenzéki pártokkal küzdjenek, hanem a birodalommal szervezett nemzetközi hálózattal, a globális médiakonzernekkel és a Soros ügynökeivé szegődött civil szervezetekkel. „Magyarok, magasba a zászlókat, menjetek és harcoljatok! [...] Fel, győzelemre! – hívta harcra híveit a beszéd végén.^[191] Hogy európai stratégiáját tökéletesítse, a magyar kormány rendszeres közvélemény-kutatásokat végeztetett Európa meghatározó országaiban, véleménycikket és hirdetéseket helyezett el Európa vezető lapjaiban. A menekültválság utáni években minden számottevő szélsőjobboldali teoretikus és politikai vezető meghívást kapott Budapestre.

Milo Yiannopoulos a brit alt-right^[192] egyik legzavarosabb figurája, 2018-ban egy nagyszabású, az Európai Unió jövőjéről szóló budapesti konferencia vezérszónokaként nyitóbeszédét azzal kezdte: „...az ördög valós. És hazudik. A neve pedig Soros György!” A szöveg, ami minden mondatában a Fidesz szokásos

kampányszövegeit ismételte, hosszan éltette Orbán Viktort, a magyaroknak pedig azt üzenté, „Kurva jól csináljátok, a frontvonal éllovasai vagytok, ne basszátok el!”^[193]

Az eseményen más illusztris szónokok is szót kaptak, így Douglas Murray, a provokatív brit konzervatív kommentátor, és Steve Bannon, Donald Trump egykori stratégiai tanácsadója, aki a világpolitika szereplőjének nevezte Orbánt.^[194] Bannon úgy tervezte, hogy Orbánnal közösen dolgozik majd az európai alt-right mozgalom megszervezésén, hogy a 2019. évi európai parlamenti választásokon sikerre vigyék a bevándorlóellenes radikális jobboldali pártokat az általuk egységesen liberálisnak nevezett mérsékelt európai pártokkal szemben.^[195]

Bár 2019-ben ez a törekvés nem vezetett sikerre, Orbán nem adta fel a tervet. Az Európai Néppártból való kényszerű távozás után (amelyről a 11. fejezetben lesz szó) újult erővel fogott a szövetségépítésbe. Ezért érkezett Budapestre 2021-ben Tucker Carlson, majd Marine Le Pen, Éric Zemmour és Marion Maréchal is, a francia radikális jobboldal képviselői. A legnagyobb durranás 2022 nyarán volt, amikor Orbán beszédet mondhatott a Conservative Political Action Conference (CPAC) texasi konferenciáján, amelyen felvonultak a világ jelentősebb radikális jobboldali politikusai.

Orbánék építettek a múltbeli tapasztalatokra és társadalmi attitűdökre, továbbá a nyugati és orosz radikális jobboldal narratíváiból is sok mindent átemeltek. Forrásul szolgáltak az 1990-es évek amerikai konzervatív ellenforradalmának olyan figurái, mint például Newt Gingrich, aki megteremtette a radikális, misszióvezérelt republikánus mozgalmat,^[196] és Karl Rove,^[197] George W. Bush stratégiai tanácsadója, akitől megtanulták, hogyan lehet nyerni az elkeseredett kisebbség szavazataival úgy,

hogy kultúrharc révén mobilizálják őket. Az orbánizmus ideológiai innovációja abban állt, hogy sikeresen vegyítette az amerikai típusú önbizalmat a keleti típusú sérelempolitikával, az etnikai nacionalizmust civilizációs szorongássá alakította át, hiteltelenítette a civil társadalmat, és helyettük központosított, erős államot épített. Felhasználta a politikai kereszténység narratíváit a keresztény hit elveivel szemben, és megújította a populizmus nyelvét, hogy kormányzati szerepben is működtethető legyen.

Orbán politikája idővel összeolvadt a nyugat-európai szélsőjobb és az amerikai alt-right önmagukban is ellentmondásoktól feszülő tanaival, amelyek minden esetben egy-egy politikai klikk hatalmi törekvéseit szolgálják. A radikális nyugati identitáspolitikai baloldal jelentőségét mesterségesen felnagyították, és ezzel szemben legitimálták a saját szélsőséges nézeteiket. A radikális jobboldal eszköztárával, mint mindenhol a világon, tüzelni lehet az elégedetlenek táborát.

A Fidesz, történetének 30 éve alatt több politikai fordulatot tett, de mindig fontosnak tartotta, hogy ezeket ideológiai alapra helyezze. Az ideológiai építkezés, ha szavazatszerzésre szolgáló politikai termék volt is, beépült a Fidesz gondolatvilágába. A 2020-as évekre Orbán Viktor egy nemzetközileg is értelmezhető, alaposan végiggondolt ideológiát hozott létre, amely azonban nem koherens, hanem az „illiberális” konzervativizmus, etnocentrizmus és paternalista populizmus alapvetéseiből áll.^[198] Orbán kormányai szimbolikus törvényekkel és szakpolitikai lépések sorával formálták Magyarország kulturális-politikai identitását, és intézményeket alapítottak ennek az ideológiának a terjesztésére. A Fidesz sikerrel épített fel egy „hívó” választói csoportot. Kérdés, hogy „illiberális” ideológiája a hatalmi eszköztár nélkül is időtálló maradhatna-e.

3

„EGYENKÉNT ELBUKNÁNK, DE
EGYÜTT GYŐZNI FOGUNK!”

Orbán politikai ellenzéke

„Ennek a kormánynak mennie kell!” – szónokolt a színpadról Bajnai Gordon 2012. október 23-án, az 1956-os forradalom évfordulóján tartott hatalmas tüntetésen.

...a kormányváltás nem elég: rezsimváltás kell! [...] Új politikai közép kell, amely elég erős ahhoz, hogy kiszorítsa életünkből az olyan hatalmat, amely a nemzet megosztására épül. [...] Úgy határoztunk ezért, hogy az új, erős közép megszervezésére lerakjuk az összefogás alapjait. [...] Tudom, nehéz lesz, [...] mert meg akarnak majd osztani minket. És azért is, mert valóban lesz száz olyan ügy, amiben nem értünk egyet. [...] De [...] van négy fontos dolog, amiben egyetértünk: haza és haladás, szolidaritás és Európa! [...] Egyenként elbuknánk, de együtt győzni fogunk!^[199]

Bajnai Gordon, aki 2009–2010 között válságmenedzser miniszterelnökként vezette az országot, ezen a napon színre lépett, és

bejelentette, hogy több ellenzéki csoport összefogásával, Együtt 2014 néven új politikai mozgalmat hirdet. Az Együtt célja az volt, hogy a 2014-es választásra összefogja a parlamenti ellenzék mérsékelt pártjait és a parlamenten kívüli kormánykritikus csoportokat, hogy így sikerüljön legyőzni Orbán Viktort.

Két és fél évvel a Fidesz óriási győzelme után a kormánypárt már a saját érdekei szerint átalakított intézményeken keresztül uralta az országot. A kormány konfliktusos döntései nyomán a Fidesz népszerűsége jelentősen megcsappant,^[200] és úgy tűnt, alkalmas az idő arra, hogy az ellenzéki erők megszerveződjenek a kormány leváltására. Az országgyűlés ellenzéki pártjai azonban gyengék voltak. A 2010-ben megbukott korábbi kormányzópártok súlyos hitelvesztéséget szenvedtek el. A szocialista párt kettészakadt. Az új parlamenti pártok, a szélsőjobboldali Jobbik és a zöld párt, a Lehet Más a Politika (LMP), a Fidesz nyomása alatt még keresték szerepüket a parlamentben.

Bajnai azonban ismert volt és nagyon népszerű,^[201] miközben Orbán Viktor népszerűsége két év alatt 50%-ról 15%-ra esett vissza.^[202] Ráadásul Bajnai Gordon személyisége teljes ellentéte volt Orbán konfrontatív és radikális profiljának: nyugodt, megfontolt megnyilvánulásaival és konszenzuskereső attitűdjével vonzó alternatívát kínált.

Bajnai kezdeményezése egy széles körű demokratikus ellenzéki összefogás megteremtését célozta a szélsőjobboldali Jobbik nélkül. A baloldali, zöld és liberális pártok és csoportok együttműködését az tette szükségessé, hogy – ahogyan azt a 4. fejezetben bemutatom – a magyar pártstruktúra 2010 után alapvetően átalakult. A politikai tér korábban két hasonló méretű, jobb- és baloldali versengő blokkból állt, a baloldal azonban 2010-ben összeomlott. Hatalmas aszimmetria alakult ki. A Fidesz legnagyobb pártként elfoglalta a politikai térfél közepét, tőle jobbra felépült a szélsőjobboldali Jobbik, balra pedig több

kisebb, liberális, szocialista és zöld párt helyezkedett el. Orbán érdeke a „centrális erőter” fenntartása volt, és ennek érdekében a Fidesz 2011-ben megerősítette a választási rendszer többségi jellegét, amelyben a többség mindent visz. A Fidesz a jobb- és baloldali riválisainak versengését a pártfinanszírozás révén is élesítette, ezzel is biztosítva a Fidesz központi pozícióját. Az ellenzéki pártok közül önállóan egyik párt sem tudott megmérkőzni az óriási Fidesszel, és az ellenzék csapdába került.

A Fidesz 2010-ben szinte az összes egyéni választókerületet megnyerte, és féltő volt, hogy ez a helyzet megismétlődik, ha a kisebb ellenzéki pártok jelöltjei egymás ellen is versengenek. Az Együtt 2014 terve az volt, hogy ellenzéki koalíciót építsen.

A terv azonban nem sikerült. A Fidesz mind 2014-ben, mind 2018-ban kétharmados többséget szerzett a választásokon. Orbán politikai ellenzéke csupán 2019-ben, több hatalmas bukás után vált képessé arra, hogy szélesebb, pártokon átnyúló együttműködéssel kísérletezzon.

Bár az Együtt 2014 mozgalom nem tudta megvalósítani eredeti célját, néhány politikusa bejutott a parlamentbe, közöttük én is. A Fidesz növekvő dominanciája mellett az ellenzék folyamatosan kereste az észszerű politikai cselekvés formáit és az együttműködés lehetőségeit, amivel reális lehetősége lett volna leváltani a Fideszt.

Az ellenállás újraéled

A Fidesz-kormány 2010-ben induló egész pályás letámadása bénítólag hatott az országra, még talán azokra is, akik a Fideszre szavaztak. A győztes párt hihetetlen önbizalommal nyomult, míg az ellenzék romokban hevert. A Bevezetésben bemutatott zajos hatalomátvétel, az őrült tempójú jogalkotás, az államszer-

kezet látványos átalakítása rossz hangulatot gerjesztett, és a tehetetlenség érzésével töltötte el az embereket. Az ismerőseim lemondóan mondogatták, hogy a Fidesz 20 éves hatalomra rendezkedik be.

A kialakult helyzet a politikai ellenzéket is sokkolta. Az egyetlen nekem rokonszenves párt, az LMP épp csak egy éve alakult meg, és az óriás Fidesz árnyékában, mindössze 4%-nyi mandátumával alig volt látható az Országgyűlésben. Mellettük elkese-rítő volt látni a szélsőjobboldali, rasszista Jobbikot a maga 12%-os erejével. Nyíltan kirekesztő párt korábban soha nem kapott ilyen sok szavazatot Magyarországon. A Fidesz és a Jobbik együtt a szavazatok 64%-át szerezte meg, és az Országgyűlés képviselőinek 80%-át tette ki.

Az MSZP támogatása a 2006-os 43%-ról 2010-re 19%-ra zsugorodott, és a súlyos bukás után a párt belső harcoktól volt terhes. Sokakkal együtt én is úgy véltem, hogy a megelőző nyolc év kormányzása politikai és gazdasági értelemben is korrumpálta a szocialistákat, a súlyos kormányzati hibák pedig hozzájárultak ahhoz, hogy a 2008-as gazdasági válság olyan súlyosan érintette Magyarországot, miközben a demokratikus konszenzus meg-bomlott. A szocialistákkal való közös kormányzásban a liberális SZDSZ teljesen felőrlődött, ami óriási veszteséget jelentett az országnak.

Gyurcsány Ferenc volt miniszterelnök, akit sokan felelősnek tartottak a politikai tér átalakulásáért, 2011-ben kilépett a szoci-alista pártból, és Demokratikus Koalíció (DK) néven új pártot alapított. Meglátásom szerint a legnagyobb probléma Gyurcsánnyal az volt, hogy akárcsak Orbáné, az ő személyisége és politikai tevékenysége is megosztó volt, ő is a kétpólusú politikai tér kifeszítésében volt érdekelt. 2010-re Gyurcsány lett a legnép-szerűtlenebb politikus Magyarországon.^[203]

Ebben a depresszív közhangulatban számos civil kezdeményezés jött létre, amelyek vitákat folytattak arról, mit lehetne tenni a Fidesz túlterjeszkedő politikájával szemben. A legjelentősebb közülük, az „Egymillióan a magyar sajtószabadságért” (Milla) mozgalom, óriási tüntetéseket szervezett, ami sokakat eufóriával töltött el. A Milla eseményein magam is részt vettem.

Az Együtt színre lép

2012 nyarán keresett meg Bajnai Gordon, akivel családi alapon régóta baráti viszonyt ápoltunk. Elmondta, arra készül, hogy visszatérjen a politikába, és megkérdezte, volna-e kedvem nekem is újra ringbe szállni. A terv észszerűségét az adta, hogy ekkor az emberek 80%-a szerint a dolgok rossz irányba mentek az országban. A Fidesz egymillió szavazót veszített a választások óta, népszerűsége a lakosság körében csupán 19%-on állt. Ezzel szemben az ellenzéki szocialisták 16%-os, a zöldek 4%-os támogatottságot tudhattak magukénak, a Jobbiknak 8%, Gyurcsány DK-jának 2% támogatója volt.^[204] Bár ez együttesen lényegesen magasabb támogatást jelentett az ellenzéki pártok számára, a megosztottság miatt mégis komoly esély volt arra, hogy a Fidesz 2014-ben is könnyen megnyerje a választást. Bajnai egy ellenzéki ernyőszervezet létrehozásának elképzelését osztotta meg velem, ami logikus és izgalmas gondolatnak tűnt. Az ellenzéki pártok támogatói között tapintható volt ez a várakozás.

A terv ugyanakkor nem volt kockázatmentes. A Fidesz két évtized alatt robusztus országos szervezetet épített ki, míg az ellenzéki pártok gyengültek, az új pártok és mozgalmak beágyazottsága kicsi volt. Tartottam attól, hogy egy könnyű, hálószerű kampányszervezet nem tud majd megküzdeni a Fidesz erős bá-

zisával. A másik nagy kérdés az volt, hogy bár látszólag logikus a nagy ellenzéki együttműködés, de vajon megvalósítható-e. Képes lesz-e Bajnai és az új mozgalom maga mögé állítani a pártokat és a civil csoportokat? Hajlandók lesznek-e az új civil csoportok, például a Milla együttműködni a „régi elit” pártjaival, a szocialistákkal és a DK-val, amelyeket felelősnek tartottak a demokrácia válságáért? Ezekre a kérdésekre mind választ kellett találnunk.

Kockázatvállalás nélkül azonban nincs politika. Miután 2010-ben kiléptem az Európa Tanács kötelékéből, és szabadúszó tanácsadóként dolgoztam, rugalmas voltam, és nagyon foglalkoztatott Magyarország sorsa. Kis gondolkodás után igent mondtam. Bajnai vezetésével addigra már megalakult a Haza és Haladás Alapítvány, amely kiváló szakértői csapatot gyűjtött össze, és egy esetleges kormányzáshoz nélkülözhetetlen know-how-val rendelkezett.

A Haza és Haladás progresszíven gondolkodó, centrista liberális csapatához csatlakozott a Milla mozgalom és a szakszervezeti háttérből induló, valamelyest radikálisabb, balos Magyar Szolidaritás Mozgalom is. A választási szövetség bejelentésére a legalkalmasabb pillanatnak a Milla által szervezett 2012. október 23-i nagy demonstráció mutatkozott.

A kiszivárgott hírek miatt hatalmas volt a várakozás. Tízezrek akarták látni Bajnai Gordon visszatérését, akiben sokan az egyetlen lehetséges megmentő személyét látták. A nagy eseményen Bajnai bejelentette az Együtt 2014 mozgalom megalakulását. A tüntetés a civil ellenállás jegyében zajlott, és csatlakozásra szólította fel a demokratikus ellenzéki pártokat.

Az Együtt 2014 mozgalom a megjelenése utáni hetekben azonnal 10–14%-os népszerűségegre tett szert,^[205] és a közvélemény-kutatók megállapították, hogy Bajnaival az ellenzék 4–

6%-nyi olyan szavazót is mozgósítani tudna, aki kiábrándult a Fideszből. A dolgok elég jól indultak.

Hamarosan megkezdődtek a tapogatózások a parlamenti pártok irányába is. A Jobbik természetesen nem jöhetett szóba, a választási együttműködésbe mindenekelőtt a szocialista pártot és az LMP-t szerettük volna bevonni. Az MSZP-ben Bajnai nagyon népszerű volt azok után, hogy Gyurcsány 2009-es bukását követően pártonkívüliként elvállalta a kormány vezetését, és konszolidálni tudta a gazdaság helyzetét. Emellett az LMP-ben is volt egy jelentős csoport, amely úgy látta, kis pártjuk egyedül nem tud gyökeret verni a magyar politikában, és együtt kell működniük Bajnaival a kormányváltás érdekében.

Bár az együttműködés észszerűségét nem vitathatta senki, az Együtt mozgalom megalakulása mindkét pártot komoly kihívás elé állította. Az LMP mint fiatal párt még jócskán a saját identitásának építésével volt elfoglalva, és vezetésében erős volt a bukkott „rég elittel”, való szakítás igénye.

Az Együtt megjelenése a szocialista pártra is nyugtalanítóan hatott. A korábban nagy párt a választás után erősen összezsugorodott, vezetői válsággal küzdött, az elitjében pedig olyan félelmek kaptak lábra, hogy Bajnai kívülről „el akarja foglalni” a közösséget. Sokaknak nem tetszett, hogy az Együtt nyitást hirdetett a jobbközép felé. A párt tagsága azonban nagyon szimpatizált Bajnai Gordonnal, így a vezetők kiváráásra rendezkedtek be.

Az Együtt 2014 mozgalom alapelveit és programjavaslatait tartalmazó nyilatkozatát először az LMP-nek küldtük el. A párt 2012. november közepén tartott kongresszusán a tagság a következő dilemma elé került: kezdjenek-e tárgyalásokat az Együtt-tel, vagy kizárólag az önálló politikára összpontosítsanak. A kongresszus végül a vártnál is drámaibban zajlott le. Hosszú, éjszakába nyúló vita bontakozott ki. A párt végletesen megosztott volt. A hajnali órákban végül néhány fős többséggel

úgy döntöttek, hogy az LMP nem csatlakozik az Együtt ellenzéki mozgalomhoz. A helyzet olyan kiélezett volt, hogy a döntés után Jávor Benedek, a párt frakcióvezetője azt mondta: „Elfogadtunk egy olyan stratégiát, amelyik nem reflektál a valóságra. Lemondtunk arról az esélyről, hogy véget vessünk az Orbán-rezsimnek. ...] Olyan döntést hoztunk, amely megítélésem szerint végzetes az LMP számára és [...] káros Magyarország számára.”^[206] Szavai évekkel később mind beigazolódtak. Jávor és két helyettese, Szabó Tímea és Karácsony Gergely még ott helyben lemondott pozíciójáról, és rövidesen Párbeszéd Magyarországért néven új pártot alapítottak.

Az LMP-vel kapcsolatos felemás eredménynek a nagyobb párt, a szocialisták viselkedésére is messzemenő következménye volt. Egyik vezetőjük egy háttérbeszélgetésen így fogalmazott egy újságírónak: „Ki fog derülni, hogy nem lesz olyan közép, amiről most mindenki beszél, és amit Orbán Viktor legyőzéséhez [az Együtt] elengedhetetlen feltételnek tart. Azért nem lesz, mert senkinek sem érdeke, hogy ilyen kialakuljon. Sem Orbán Viktornak, sem az MSZP-nek, ezt be kell vallani.”^[207]

Az MSZP vezetésében többségben voltak azok, akik továbbra is úgy gondolkodtak, hogy Magyarországon még mindig két nagy párt van, a Fidesz és ők. A frissen megválasztott MSZP-elnök, Mesterházy Attila, egy új generáció képviselőjeként be akarta bizonyítani, hogy a szocialista párt életképes, és az Együtt-tel való együttműködés egyik fő ellenzője lett. A nyilvánosság előtt az együttműködés támogatójaként mutatkozott, valójában nagy erőket mozgósított a kooperáció ellen.

A Fidesz, szemben az MSZP-vel, nagyon is értette, hogy Bajnai fellépése veszélyes rájuk nézve. A bukott MSZP nem jelentett kockázatot a kormánypárt számára, azt viszont látták, hogy Bajnai személyében olyan integráló személyiség lépett a színpadra, aki, ha egyesíteni tudja az ellenzéki erőket, megszorongathatja

Orbán pártját. Az Együtt-kezdemenyezés tönkretétele tehát alapvető stratégiai cél lett a Fidesz számára. Ez azonnal kiderült, amikor egy általa létrehozott szerveződés, a Civil Összefogás nevében rendkívül durva lejárató kampány indult Bajnai Gordon ellen. Két héttel az Együtt megalakulása után a buszokon és hirdetőoszlopokon országszerte megjelenő plakátokon Bajnai és Gyurcsány összehajló feje felett ez a szöveg volt olvasható: „Együtt tették tönkre az országot, ebből egyszer már elég volt! Nem felejtjük!” A plakátok vizuálisan és szövegszerűen is összekapcsolták Bajnait a rendkívül népszerűtlen, elutasított Gyurcsány Ferencel. A „régeli elit” összemosása az Együtt mozgalommal azt célozta, hogy aláassa az új politikai erő felépítésére irányuló erőfeszítésünket. A karaktergyilkos kampány az Együttbe tömörült sokféle szereplőt is igyekezett elbizonytalanítani, akik maguk is idegenkedtek Gyurcsány személyétől és politikájától. A Bajnai elleni durva negatív kampány egészen a 2014. évi választásokig folytatódott.

Bár az MSZP vezetésében sokan örültek, hogy a Fidesz figyelmé helyettük immár Bajnaira összpontosul, tagságuk nyomást gyakorolt rájuk az együttműködés érdekében. Az ellenzéki összefogás ötlete a szavazók körében is nagyon népszerű volt. Az érdekei azonban a pártot arra ösztönözték, hogy ők maguk álljanak a tervezett összefogás élére. Látván, hogy aki összefogást hirdet, annak nő a népszerűsége, az „összefogásversenybe” beszállt Gyurcsány Ferenc is, akinek a pártja akkor még elhanyagolható támogatottságot élvezett. Az ő személye különösen bonyolította a helyzetet, mivel erős elutasíthatósága miatt az ellenzékben mindenkinek elemi érdeke volt, hogy elhatárolódjon tőle. Bajnai és az Együtt számára különösen nagy kihívást jelentett, hogyan hidalják át azt a problémát, hogy egyes ellenzéki pártokat a „régeli elitből” várnak a formálódó együttműködésbe, másokat pedig nem.

Amikor az Együttöt létrehoztuk, alábecsültük azt a tényt, hogy ebben az időszakban a parlamenti ellenzéki pártok a túlélésükért küzdöttek, és az összefogás valójában (még) nem volt a napirendjükön. Ők az Együtt kezdeményezését inkább provokációnak élték meg, nem segítségnek. Az LMP és az MSZP magatartását a legszűkebben vett pártérdek motiválta, ami korlátozta, hogy távlatosabb kontextusban gondolkozzanak. Fél évvel az Együtt 2014 mozgalom elindítása után az ellenzéki pártok kiéleződő versenyében találtuk magunkat. Annak érdekében, hogy eredeti terveinket, ha kompromisszumokkal is, de megvalósíthassuk, párttá kellett alakulnunk. 2013 márciusában az LMP-ből kivált Párbeszéd Magyarországért csoporttal közösen alapítottuk meg az Együtt–PM Szövetséget.

A választáshoz közeledve azonnal kampányépítkezésbe kezdünk. A párt arculatát Bajnai karakterére építettük fel. Programalkotásba fogtunk, és megkezdtek az országos kampányt. Bajnai Gordonnal módszeresen végigjártuk az országot, és nagy sikerű gyűléseket tartottunk. A közös munka és az országjárás lendületet adott a kezdeményezésnek, és az ország minden pontjáról érkező pozitív visszajelzések megerősítettek bennünket abban, hogy jó úton járunk.

Fintorgó összefogás ^[2008]

Tíz hónappal a 2014. évi választások előtt elkezdődtek az egyeztetések az Együtt és az MSZP között. Azt terveztük, hogy az egyéni választókerületekben közös jelölteket indítunk, emellett pedig mindkét párt önálló listát állít. Ez az úgynevezett „koordinált indulás” elképzelés lehetőséget teremtett az erők csoportosítására, de a pártok sajátos arculatának megőrzésére is. Az

egyik nagy kérdés az volt, hogy a két párt milyen arányban indítson jelölteket a 106 egyéni választókerületben, akit majd a másik párt is támogat. A tárgyalások rettentő lassan folytak, mivel azt is szeretnénk volna elérni, hogy az MSZP – a saját megújulását demonstrálandó – a leginkább lejáratott politikusait ne indítsa el a választáson. Az MSZP vezetői azonban nem tudták vagy nem is akarták korrump kollégáikat háttérbe szorítani.^[209]

A másik neuralgikus kérdés a miniszterelnök-jelölt személye volt. Mi nyilvánvalóan azt akartuk, hogy a szocialisták is a népszerű és integratív Bajnai mögé álljanak be. Ők viszont úgy gondolták, hogy az ő pártjuk a baloldal vezető ereje, és nem akarták az együttműködésben a másodhegedűs szerepét játszani, ezért halogatták a döntést. A hónapokig tartó tárgyalások végére megállapodtunk, hogy az MSZP 75, mi pedig 31 körzetben indítunk jelöltet, akiket a másik párt kölcsönösen támogat. Rettentő sok kompromisszumot kellett kötnünk. A 31 Együtt-jelölt közé én is bekerültem. Hét hónappal a választások előtt ebben a felállásban kezdtem el a kampányt Budapest 4. választókerületében. Szerencsére addigra összeállt a kiváló és elkötelezett kampánycsapatom.^[210]

A szocialistákkal való helyi együttműködés mindazonáltal nehezen indult. A taktikai-stratégiai különbségek elsimítása rengeteg energiát követelt. A szocialisták, akik évtizedekig kormányon voltak, az erőpolitika nyelvén beszéltek, amit mi ellenzenyesnek találtunk, és ami az adott helyzetben inadekvát volt. Az is előfordult, hogy megkértek, bizonyos, számukra esetleg kényelmetlennek bizonyuló ügyekről ne beszéljek a nyilvánosság előtt. Ne vessek fel például telekspekulációkat, amelyek fellebentették volna a fátylat arról, hogy a gazdasági háttérvilágban a párt egyes vezetői továbbra is összejátszanak a Fidesszel. Olyan tanácsadókat javasoltak, akikben nem bízom. Ezeket a felvetéseket elutasítottam, amiből számos konfliktus adódott. A

szocialista párt aktivistái azonban sorra kapcsolódtak be a kampánycsapatom munkájába, és nagyon támogattak. Itt is láthatóvá vált, mint fél évvel korábban, hogy a pártaktivisták sokkal inkább megértették az együttműködés lényegét, mint a személyes hatalmi érdekektől terhes pártelit. A kampánykészülődés ebben az ellentmondásos kettősségben, frusztráló viták és lelkesítő kampányfórumok váltakozásában telt.

A kampányfelkészülés tehát már javában folyt, de a miniszterelnök személyéről még mindig nem született megállapodás. A kíméletlenül zajló, karaktergyilkos kampány némiképp megtépázta Bajnai Gordon népszerűségét. Ráadásul időközben Gyurcsány Ferenc, akinek volt egy kicsi, de nagyon hangos táborra, növelni tudta népszerűségét, és helyet követelt az ellenzéki együttműködésben. Az Együtt újabb súlyos kompromisszumra kényszerült a „régivel” való együttműködésben.

Három hónappal a választások előtt a Bajnai neve alatt zajló széles körű, koordinált együttműködés eredeti tervéből már semmi sem maradt. Az Együtt a leginkább kompromittált pártokkal, a szocialistákkal és Gyurcsány Ferencsel került egy platformra, és az új ellenzék egy része, az LMP nem csatlakozott hozzánk. Drámai hangulat alakult ki az Együtt-PM szövetségben.

2014. január elején, amikor a köztársasági elnök bejelentette a választás napját, elérkezett az utolsó pillanat, hogy a közös miniszterelnök személyéről döntsünk. Egy esetleges újabb hatalmas Fidesz-győzelem miatt olyan pánik alakult ki az ellenzék megszavazói és a körülöttünk lévő értelmiségi holdudvar körében, hogy óriási nyomás alá kerültünk. A támogatóink azt kérték, az Együtt fogadja el, hogy nem Bajnai Gordon lesz a miniszterelnökjelölt, egyezzünk bele a közös listaállításba, és további törpepártokat, minden létező ellenzéki csoportosulást vonjunk be az együttműködésbe. Egy alkalommal, amikor Bajnai Gordon

neves liberális közéleti személyiségekkel találkozott, Karácsony Gergely, a későbbi budapesti polgármester és én is elkísértük, és tanúi voltunk, amint a politikához nem értő írók és társadalomkutatók győzködték őt arról, hogy lépjen hátrébb. Rettenetes beszélgetés volt, mert amit kértek, ellentmondott a politika logikájának.

A döntés előtti utolsó nap éjszakáján az Együtt párt szélesebb vezetőségével minden létező forgatókönyvet végiggondoltunk. Addigra eldőlt, hogy közös lista lesz a baloldali pártokkal, de az élén nem Bajnai Gordon áll. Az MSZP nem volt hajlandó letenni arról, hogy az együttműködés legnagyobb pártjaként ők adják a miniszterelnök-jelöltet, a listán pedig ott díszelgett Gyurcsány Ferenc neve is. Minden fronton vereséget szenvedtünk. A kialakult állapot olyan volt, mintha teljes egészében a Fidesz akarata teljesült volna.

Bajnai Gordon azt mérlegelte, hogy adja-e a nevét ehhez a képtelen együttműködéshez, de ott, akkor éjjel meggyőztük őt arról, hogy a kampányt most már végig kell csinálnunk. Amikor egy hét múlva megláttam az óriásplakátot, amelyen miniszterelnök-jelöltként Mesterházy Attila, az MSZP elnöke feszített a hátam mögött, Bajnai Gordon helyett, azt kérdeztem magamtól, ha nem én volnék a képen, szavaznék-e egyáltalán az „Összefogás” néven futó együttműködésre. Nagyon nyomasztó érzés volt.

Összeomlás

Az egy éven át tartó hercehurca, a nyilvános vetélkedés és a rossz kompromisszumok miatt nem sikerült meghódítanunk mindazokat, akiket szerettünk volna. Eközben a gazdaság stabilizálódott, és a Fidesz „rezsiharcos” kampánya – az 5. fejezetben

lesz róla szó –, amely szerint áldozatok árán sikerült az országot visszarántani az „államcsőd széléről”, és a már virágzó gazdaság javaiból mindenki részesül, beérett. A Fidesz népszerűsége fél évvel a választások előtt emelkedni kezdett. Az országos televíziókban és a plakátokon a Fidesz gondosan megkomponált szlogenje hirdette: „Megvédjük a rezsicsökkentést!” A Bajnai ellen zajló masszív lejárató kampány mellett a Fidesz-média negatív összefüggésben ugyan, de állandóan szerepeltette Gyurcsány Ferencet, aki így képessé vált stabilizálni a pártját a leghangosabb Orbán-ellenes szavazók körében. Az ő erősítése nyilvánvalóan azt a célt szolgálta, hogy a Fidesz iránt kritikus, mérsékelt szavazókat elidegenítse az ellenzéki összefogástól. Az egyeztetések végtelen elhúzódása és a végül kialakult, a szavazatmaximalizálás szempontjából előnytelen végeredmény mögött pedig felsejlett, hogy a Fidesz nem csupán kívülről, hanem belülről is igyekezett befolyásolni az egyeztetési folyamatot. Elterjedt, hogy egyes ellenzéki politikusokat a kormánypárt köréből megvesztegettek, hogy hátráltassák a megállapodást. Egy Fidesz körül működő üzletember mondta nekem, hogy rendszeres időközönként ő adott át egy-egy jelentős összeget tartalmazó pénzes borítékot az MSZP egyik vezető politikusának, hogy akadályozza az ellenzéki együttműködést. Bár szavait fenntartásokkal kellett kezelni, vitathatatlanak tűnt, hogy a rivális pártokat belülről, egyes embereken keresztül bomlasztani lehetett.

A választási kampány hajrájában valójában már nem a Fidesz győzelme, csupán a mértéke volt a kérdés.^[211] A tétnélküliséget az emberek is érezték: soha ilyen alacsony részvétel nem volt a választásokon. A végeredmény lesújtó volt. A Fidesz 44,8%-kal újra megszerezte a parlamenti mandátumok kétharmadát, 66,8%-ot. A Jobbik is növekedett, 20% szavazatot kapott, az ellenzéki összefogást mereven elutasító LMP 5,3%-kal szintén bejutott a parlamentbe. Mi az Összefogással a listás helyek 25%-át

szereztük meg, de ez a győztespárti választási rendszer miatt csupán az összes hely 19%-ára, 38 mandátumra volt elég. Ezen öt kis párt osztozott. 2014. április 6-án, a választások éjszakáján ezzel a kiábrándító eredménnyel kellett szembenéznünk. A Fidesz győzelmét nem tudtuk volna megakadályozni, de az elkerülhető lett volna, hogy újra alkotmányozó többséget szerezzenek. A kormánypárt rendkívüli forrás- és médiafölénye és a Fideszt támogató, aránytalan választási törvény nem adott elégséges magyarázatot a bukásra.

Az ellenzék sikerét mindenképpen gátolta, hogy nem a „húzó-név” Bajnai vezette a listát, illetve hogy Gyurcsány Ferenc hangsúlyos helyen szerepelt rajta. Bár a pártok azért fogtak össze, hogy legyőzzék a Fideszt, közöttük is nagyon erős volt a versengés. Minden párt arra törekedett, hogy saját identitását építse, a rivális szövetségest pedig kiszorítsa. Ezek egy normális többpárti demokráciában teljesen legitim pártpolitikai megfontolások. Az azonban, hogy a pártoknak megmérettetés nélkül kelljen koalíciót alkotniuk, ellentmond a politikai versengés alapvető logikájának, és végső soron abnormális követelmény. Ahogy a 4. fejezetben bemutatom, a Fidesz a választási törvény átalakításával, az összefogáskényszerrel megfosztotta a pártokat a demokratikus versengés lehetőségétől. A szabad vetélkedés hiánya állandósította a pártok közötti bizalmatlanságot, indulatokat szült, és ellehetetlenítette az együttműködés észszerű szabályainak kialakulását.

Az Együttnek 2014-ben csupán négy politikusa jutott be az Országgyűlésbe, ami arra sem volt elég, hogy önálló frakciót alakíthassunk. A vereség nyomán a többi párttal annyira megromlott a kapcsolatunk, hogy közös frakció szóba sem jöhetett. Bajnai Gordon úgy döntött, hogy nem politizál tovább, és az Együtt vezetését megbízható szövetségeseire, Szigetvári Viktorra, Ju-

hász Péterre, Pápa Leventére és rám bízta. Ebben a szétesett állapotban indultunk neki az új parlamenti ciklusnak.

Az ellenzéki politikai cselekvés lehetőségei és dilemmái

Miközben az Országgyűlésben el voltunk foglalva a törvényalkotási munkával, kis pártunk jelentős erőfeszítéseket tett, hogy olyan politikai narratívát építsünk fel, amely képes leírni Orbán kiépülő rendszerét, és értelmes alternatívát mutat vele szemben. Alkalmas lehetőség mutatkozott, amikor orosz sajtóforrásokból kiszivárgott: Orbán Viktor titokban államközi szerződést írt alá Vlagyimir Putyin orosz elnökkel arról, hogy az orosz Roszatom Magyarországon két új nukleáris blokkot épít a már létező Paksi Atomerőműben, és ehhez Oroszország 30 évre szóló, 10 milliárd eurós kölcsönt biztosít.

A titkos megállapodás hírére hatalmas botrány tört ki, mert az új nukleáris erőműblokk terve ellentmondott az ország érdekeinek, szembement az energiapolitikai diverzifikáció stratégiájával,^[212] és pénzügyi szempontból évtizedekre eladósította az országot Oroszországgal szemben. Orbán oroszbarát politikai fordulata érthetetlen volt, hiszen néhány évvel korábban épp ő volt az, aki keményen kritizálta a szocialista kormány terveit az erőmű bővítésével kapcsolatban: az energia „kulcskérdés, nem egyszerűen gazdasági, biztonsági, külpolitikai – hanem a szabadságunkkal is összefüggő kulcskérdés, hogy hogyan, kitől, milyen feltételek között szerezzük azt be”.^[213]

Azt gondoltuk, a titkos deal összefüggésben áll azzal, hogy a Fidesz-kormány még a választások előtt kedvező szinten stabilizálhassa az Oroszországból származó energiahordozók árát,

mivel a 2013-ban bevezetett „rezsicsökkentés” – amellyel a lakossági energiaárak lényegesen csökkentek – volt kampányának központi üzenete. Úgy véltük, Orbán ezért cserébe kötelezte el magát hosszú távon egy új atomerőmű építése mellett.

Az országgyűlési beszédemben a következőket mondtam:

A paksi paktum Orbán Viktor sok-sok rossz döntése közül az egyik legrosszabb, mondhatni történelmi hiba, ami évtizedekre meghatározza a sorsunkat. [...] a paksi paktum [...] csak arról szól, hogy Putyin atomerőművet akar exportálni Európába, és ehhez a Fidesz-kormány asszisztál. [...] Az orrunknál fogva vezet bennünket.^[214]

Az ország számára sorsfordítónak tekintettük a paksi erőmű építését, amely a Nyugattal szemben egy autokrata rezsim, Oroszország mellé állította országunkat. Az ügy kapcsán számos tüntetést szerveztünk, az Országgyűlésben kérdésekkel bombáztuk a kormányt, és vizsgálóbizottság felállítását követeltük.

A legnagyobb csalódásunkra a hónapokig tartó offenzívával nem sokra jutottunk. Attól a pillanattól kezdve, hogy a paksi ügyre fény derült, a Fidesz száz meg száz elterelő hírt, álhírt és kezdeményezést dobott be, amellyel megzavarták az ellenzék fellépését. A paksi kérdés kulcsfontosságú ügye néhány hónap alatt eltűnt a nyilvánosság zajában.

Egy másik erőfeszítésünk arra irányult, hogy a Fidesz által képviselt, rendkívül tradicionális családképpel szemben egy modern, a politikai céljainkat bemutatni képes, alternatív családmódellet mutassunk fel. A család mindig kivetíthető a társadalom egészére, és Orbán mint a nemzeti közösség vezére egy patriarchális, autoriter apaszerepet mintázott. Az orbáni tekintélyelvű családmódelletben az apa pozíciójánál fogva hatalommal

rendelkezik a többiek felett, ahogy az ország vezetője is, státuszából fakadóan, mint vezér áll a nemzet felett, és végső soron mindenki a családfőtől függ.^[215] A Fidesz rezsimje arra törekedett, hogy a függelmi viszonyokat minél szorosabbra fűzze.

Ezzel a család- és nemzetképpel szemben mi egy egalitáriánusabb víziót képviseltünk, ahol a nők és a férfiak viszonya kiegyenlített, és a család tagjait a szeretet, a kölcsönösség és az együttműködés jellemzi.^[216] Érdekes, hogy bármilyen alapvető rendszermagyarázó jellege volt is ennek az elképzelésnek, mégsem sikerült elérni, hogy ezt a narratívát alaposan kidolgozzuk, és ebbe rendezzük a gondolatainkat. Meggyőződésem, hogy férfi kollégáim egyszerűen nem is értették az ebben rejlő kommunikációs lehetőséget. A legfiatalabbakat kivéve a magyar politikai elit egésze meglehetősen elavult nézeteket vall a nemek közötti viszonyokról, még ha a baloldali politikusok ezt sosem vallanák be.

A narratívaépítés terén a legjelentősebb erőfeszítéseket végül arra fordítottuk, hogy a Fidesz által felépített rendszerszintű korrupciót jelenítsük meg. A partrónus-kliens viszony a Fidesz-rezim átfogó jellegzetessége, amely megmérgezte a politikai és a társadalmi életet is. Éveken keresztül mutattuk be a legelképesztőbb történeteket: a Budapest belvárosában zajló döbbenetes telekspekulációt,^[217] a letelepedési kötvények ügyét,^[218] az európai fejlesztési pénzek kiszivattyúzását^[219] és az Orbán család látványos meggazdagodását, amelyről a 6. fejezetben írok majd. Láthatóvá tettük, hogy ez egy felülről vezérelt rendszer, végső soron maffiaállam.^[220]

Az átfogó narratíva felépítésére tett minden erőfeszítésünk ellenére sem jutottunk előre. A rezsim médiatúlsúlya és a propagandagépezet folyamatos zavarása, amelyről a 7. fejezetben lesz szó, valamint az ellenzéki pártok narratívaversenye hasztalan ná tette a munkát. Az üzeneteinkkel ki voltunk zárva a Fidesz

által dominált sajtóból, és a politikailag kevésbé aktív közönséghez egyáltalán nem értünk el.

Az ellenzéki pártok között verseny alakult ki abban, hogy ki Orbán-ellenesebb, ki tud keményebben reagálni a Fidesz egy-egy újabb elfogadhatatlan akciójára, de ez csak arra volt elég, hogy a kis pártok megpróbálják egymás szavazóit elszipkázni. A párton belüli reggeli politikai egyeztetéseken az volt a kérdés, milyen ügy van napirenden, mi a „Zeitgeist”, mire csapjunk le elsőként. Ez a reaktív és defenzív viselkedés, a „napi orbánozás” elégséges volt a napi túlélésre, mert be lehetett jutni vele a Fidesz-kritikus sajtóba. Nagyszabású közösségteremtő víziót azonban egyetlen ellenzéki pártnak sem sikerült felépítenie. A következetes és távlatosan is működő elképzeléseket mindig felülírta az ellenzéki pártok között zajló versengés, ami rövid távon kifizetődőbb volt. Talán nem is lehetett ennél többet elvárni. Az ellenzéki rivalizálás és a korlátos politikai kommunikáció mélyebb dilemmákra is rávilágított.

A kormány vagy a rezsim ellenzéke?

Magyarországon 2010-ig még működött a liberális demokrácia, ahol a fékek és ellensúlyok rendszere, valamint a szabad sajtó korlátozta a megválasztott kormány lehetőségét a hatalommal való visszaélésre, még ha nem olyan mértékben is, mint a stabilabb és fejlettebb nyugati demokráciákban.

A mindenkori ellenzék számára a választások tétje a kormány leváltása volt azzal, hogy négy évvel később újabb megmérettetés következik. A váltógazdálkodásnak köszönhetően a rivalizáló pártok a jelentős nézetkülönbségek ellenére sem lépték át a

demokratikus kereteket, elfogadták egymást ellenfélnek, és időnként kompromisszumot tudtak kötni. Ez a demokratikus közmegegyezés már 2006-ban megbomlott, amikor – ahogy az 1. fejezetben bemutatam – a Fidesz stratégiát váltott, és már nem csupán a kormánypárt leváltását, hanem a morális ellehetetlenítését tűzte ki célul. Végül 2010 után a nép felhatalmazására hivatkozva felmondta a fékekre és ellensúlyokra építő jogállam rendszerét. A Fidesz ellenzékeként ezt elfogadhatatlannak tartottuk, és célunk Orbán pártjának leváltásán túl Magyarország újrademokratizálása volt.

Ugyanakkor feszültséget okozott, hogy ha a rendszert nem tartjuk demokratikusnak, akkor miért veszünk részt a funkcióját vesztett Országgyűlés munkájában. Miért írunk levelet a köztársasági elnöknek, miért követelünk vizsgálatot az Alkotmánybíróságtól, miközben ezeket az intézményeket valójában a demokrácia kiüresedett díszleteinek, illegitimnek tekintjük? Először akkor döntöttünk úgy, hogy bojkottot hirdetünk (erről a 8. fejezetben lesz még szó), amikor a Fidesz 2016-ban általunk alkotmányellenesnek tartott népszavazást írt ki a menekültkvóta ellenében. De vajon lehet-e bojkottálni Orbán egész politikai felépítményét? Meddig szabad részt venni a Fidesz által felállított politikai cirkuszban, amelynek szabályait a miniszterelnök írja? A Fidesz-rezsim olyan nyíltan a vezér köré szerveződött, hogy a párt egyik fő ideológusa könyvében azt írta róla: Orbán „maga a különbség”, aki képes volt mindent alapjaiban megváltoztatni maga körül.^[221]

Ezekkel a dilemmákkal Európában teljesen egyedül voltunk. Képviselőként számos európai politikai kezdeményezésben vettem részt, és amikor külföldi kollégáimmal beszéltem, világos volt, hogy senki nem tudja elképzelni, milyen nehézséget jelent nekünk jó politikai megoldásokat találni ebben a korlátozó rendszerben.

Orbán rezsimje csupán az országgyűlési választások intézményét őrizte meg a demokratikus berendezkedésből, és az ellenzék, szemben például Oroszországgal, valódi volt, mert a választóknak legalább a felét maga mögött tudta. Ugyanakkor 2014-től a választások már nem voltak tisztességesek, mivel a Fidesszel szemben álló politikai erők elképzelései az állampolgárok egy jelentős részéhez nem jutottak el, és a választási szabályok manipulatív átírása miatt a Fidesz könnyen szerezhette kétharmados többséget az Országgyűlésben.

Morális szempontból tehát a teljes elutasítás és a parlamenten kívüli politizálás lett volna megfelelő, ami világosan megmutatta volna, hogy illegitimnek tekintjük a rendszert. Az azonban kétséges volt, hogy egy egységes és teljes ellenzéki bojkottal – amire minimális esély nyílt – bármit is elérhetünk. Ha kivonulunk az Országgyűlésből, pártjaink teljesen talajtalanná válnak. A parlamenti képviselőknek járó jogosítványok nélkül, amelyek lehetővé tették, hogy valamennyire monitorozzuk az állami intézmények működését, és kérdéseket tegyünk fel a kormány tagjainak, az ellenzék nem látszott volna többé. Az országgyűlési frakcióknak járó erőforrások és kapcsolatrendszer nélkül az ellenzéki pártok rövid időn belül eltűntek volna. Ráadásul a Fidesz könnyen alakíthatott volna álpártokat. A rendszer teljes bojkottja tehát túl kockázatos volt.

Ugyanakkor tudtuk, hogy ha részt veszünk a választáson, akkor úgy teszünk, mintha megnyerhető volna, így a rezsimet nem hívhatjuk diktatúrának. Ebben a tekintetben tehát nem volt mód következetes rendszerellenzéki politika kialakítására. A pragmatikus megfontolások arra készítették bennünket, hogy a rendkívül szűkös parlamenti és parlamenten kívüli eszközöket egyaránt a hatalom ellenőrzésére és a rendszerrel kapcsolatos tiltakozás kifejezésére mozgósítsuk.

A tevékenységünknek állandó tere lett az utca, számos szabadtéri eseményt, flashmobot és tüntetést szerveztünk, és utcai kiállításokkal jártuk a városokat. Országgyűlési képviselőként elutaztam az ország minden sarkába, hogy „házon kívül” vizsgáljam meg, hogyan működik a rezsim a való életben. Megfordultam iskolákban, óvodákban, menekültbefogadó állomásokon, börtönökben, női menedékházakban, részt vettem bírósági tárgyalásokon, külföldre utaztam, hogy lássam, hogyan vesz részt a magyar hadsereg a nemzetközi békefenntartók kötelékében. Társaimmal minden létező és elképzelhető lehetőséget megpróbáltunk kihasználni. A választási bojkottot minden politikai párt elvetette.

Megrekedve a versengés vagy összefogás dilemmájában

Orbán rezsimje egyre inkább egy olyan rendszer jegyeit mutatja, amely világosan megkülönböztethető a tisztán tekintélyelvű rendszerektől, például Oroszországtól, de alapjaiban tér el a nyugati demokráciáktól. Ahogy Steven Levinsky és Lucan A. Way bemutatta, ez a rendszer akár évtizedeken át fennmaradhat, különösen, ha stabil politikai infrastruktúrára tud támaszkodni.^[222] A Fidesz az újabb kétharmados ciklusában konszolidálta széttartó társadalmi bázisát, és a kormányzat minden eszközét felhasználta, hogy egyben tartsa ezt a választói konglomerátumot. A rendszer stabilitását az én parlamenti ciklusom alatt már nagyon jól lehetett érezni. Az alapvető politikai törésvonal immár egyértelműen az orbánizmus és az antiorbánizmus közé tevődött, bár ezt ekkor még az ellenzéki pártok nem ismerték fel.

Az Országgyűlésben az ellenzék soraiban hét párt képviselői ültek, és időközben betört a politikába még egy új, fiatalokat tömörítő párt, a Momentum is. Ez a szám jól mutatta a töredezettséget és azt, hogy az ellenzékben nem alakul semmiféle központi erő. Az ellenzék egymás közötti versengését ugyanis kevésbé korlátozták a rezsim játékszabályai, sőt ez kifejezetten kapóra jött a Fidesznek. A pártok együttműködési hajlandóságát csökkentette az a tapasztalat, hogy – ahogy fentebb írtam – alkalmilag egyik vagy másik párt együttműködött a Fidesszel annak érdekében, hogy a többi ellenzéki párt fölé kerekedjen. Az ellenzéki pártok csak egymás terhére tudtak növekedni.

Ugyanakkor küzdelmüket az adott keretek között az észszerűség diktálta. A plurális demokratikus közéletnek, ha szűken is, de volt még tere Magyarországon. A versengés tétje az volt, hogy melyik párt válhat az ellenzék vezető erejévé. Valamilyen mértékű egységesedés nélkül sem választási siker, sem egy posztorbáni koalíciós kormány működőképessége nem volt elképzelhető.

Az ellenzéki oldal szétaprózódása azt is megmutatta, hogy hiába voltak népszerű politikusok az ellenzék köreiben, egyikük sem rendelkezett olyan politikai erővel, amely integrálni tudta volna az ellenzék többi pártját. Ez arra ösztönözte a pártvezetőket, hogy polarizáló Orbán-ellenes kommunikációt folytassanak. Ez a taktika növelte az ismertségüket és népszerűségüket a saját közegükben, de a tágabb közösségépítést és a politikai integrációt nem szolgálta.

Út egy újabb választási vereséghez

„A fideszes kétharmad legyőzhető!” „Megbukott a Fidesz!” „A Fidesz elveszítette minden erkölcsi alapját az ország vezetésére!” – hirdették a szalagcímek 2015. február 22-én. Előtte vasárnap Veszprémben időközi választásokat tartottak, mivel a korábbi fideszes országgyűlési képviselőt a kormány az Európai Bizottság biztosának delegálta. Az ország legnagyobb meglepetésére egy teljesen ismeretlen civil jelölt, Kész Zoltán jelentős fölényrel elnyerte a mandátumot. Mivel a Fidesznek csupán egyfős szupertöbbsége volt a parlamentben, az eredmény azt is jelentette, hogy a kormánypárt elveszítette alkotmányozó többségét.

Pár héttel később Tapolcán, az időközi választásokon a Jobbik jelöltje győzött. A Jobbik nyílt támogatása ekkor még elfogadhatatlan volt a többi ellenzéki párt számára, viszont az ő jelöltjük volt a legesélyesebb. Ezért a Fidesz legyőzése érdekében a pártok azt a taktikát vetették be, hogy bár indítottak jelölteket, kampányt lényegében nem folytattak mellettük. Közben a Jobbik jelöltválasztása egy mérsékelt civil személyében azt mutatta, hogy a párt egyre inkább a centrumba tart, és a szélsőséges politikusokat kiszorították. A Jobbik számára ez a győzelem átörös volt, mert korábban sosem tudtak egyéni körzetben nyerni.

Ezek az események fényesen mutatták, hogy az ellenzék koordinált együttműködésével fideszes politikusokat még a saját bázisukon is le lehet győzni. A nyilvánosság hangadói újra követelni kezdték, hogy az ellenzék fogjon össze. A fideszes kampánycsapat ezzel szemben azt szűrte le az eseményekből, hogy mindenáron meg kell akadályozni az ellenzék sikeres megszerveződését a 2018-as választásokra. A kormánypárt számos eszközt

talált ki, hogy az ellenzéki összefogást akadályozza. Például 2017-ben bevezették, hogy ha egy párt akár csak egyetlen helyen is visszalépteti a jelöltjét egy másik párt javára, jelentős kampánytámogatást kell visszafizetnie az államnak. A kampányszabályok módosítása olyan helyzetet teremtett, hogy észszerű koordinációt csak felbecsülhetetlenül nagy áron lehetett volna létrehozni.

Egy másik jól bevált korlátozó eszköz a politikai hirdetések piacának átalakítása volt. Tíz hónappal a választások előtt, 2017 nyarán a Fidesz benyújtott egy módosítást a pártfinanszírozási törvényhez, amely a politikai pártok számára a hirdetést a választásokat megelőző három hónapra korlátozta.^[223] A javaslat azt is megtiltotta, hogy a pártok a hivatalos hirdetési listaár alatt hirdessenek, ami ettől fogva tiltott pártfinanszírozásnak számított. Ezekben a hónapokban kizárólag a Jobbiknak voltak forrásai és plakáthelyei politikai hirdetésre, mivel a pártot az Orbánnal épp háborúban álló korábbi Fidesz-oligarcha, Simicska Lajos nagyvonalúan támogatta (lásd a 6. fejezetben). A kormánypárt javaslata így nyilvánvalóan a Jobbik ellen irányult. A törvény módosításához azonban kétharmados többségre lett volna szükség, ami ekkor épp nem volt meg a Fidesznek. A kormánypárt ezért elkezdte becserkészni a Jobbik riválisainak tekintett ellenzéki pártokat azzal az ígérettel, hogyha megszavazzák a módosítást, akkor a választási kampány idején a saját hirdetési felületük terhére helyet biztosítanak ezeknek a pártoknak. Az előnyösnek tűnő ajánlat súlyos konfliktusokat okozott az ellenzéki pártokon belül, mivel mindenhol voltak politikusok, akik a Fidesszel való alkalmi megállapodást jó ötletnek tartották. Az MSZP-ben ez a konfliktus odáig fajult, hogy Botka László lemondott a párt miniszterelnök-jelölti pozíciójáról, és kénytelen volt visszavonulni. A Fidesz fondorlatos tervének az

Együttben is akadt támogatója, míg számomra teljesen elfogadhatatlan volt a Fidessel való bármiféle háttérügylet.

Először láttam a saját szememmel, hogy a Fidesz milyen egyszerű eszközökkel képes zavart kelteni a forrásait vesztett ellenzék soraiban: pénzzel, reklámfelülettel hitegetve minden gond nélkül korrumpálni tud egyes ellenzéki politikusokat. Ebben az esetben a józan ész végül mindenhol győzött, de mind a pártok között, mind a pártokon belül súlyos törésvonalak keletkeztek, és az elmérgesedett hangulat általánossá vált. Az ellenzéki pártok széttartottak, és a 2018-as választások előtt a szervezett koordináció esélye elszállt. Ráadásul, a Fideszre nagyon is jellemző módon, végül találtak olyan jogi trükköt a plakáttörvény módosítására, amelynek elfogadásához nem volt szükség az ellenzékre.^[224]

Miután a kooperáció lehetősége a minimumra csökkent, és az Együtt párt, amelyet az Országgyűlésben képviseltem, túl kicsi volt ahhoz, hogy egyedül induljon a választáson, úgy döntöttem, hogy 2018-ban már nem indulok el képviselőjelöltként. Az Együtt eredeti kísérletét 2014-ben nem sikerült megvalósítanunk, és fél évvel a 2018-as választások előtt az ellenzéki pártok között még annyi együttműködés sem volt, mint négy évvel korábban.

Az ellenzéki pártok valójában nem hitték el, hogy a Fideszt lehet győzni. Ebben a helyzetben, amikor mind a túlélésre optimalizáltak, azaz arra, hogy bejussanak az Országgyűlésbe, az adott jogi keretek között az együttműködés súlyos anyagi és emberi veszteséget jelentett volna számukra. Végül egyéni kampánnyal álltak a startvonalhoz, ezzel mintegy garantálva, hogy a Fidesz újra nyerjen.

Hat héttel a választás előtt azonban újra rendkívüli fordulat történt. A Fidesz egyik fellegvárában, Hódmezővásárhelyen, egy időközi választáson az ellenzéki pártok támogatásával győzött

az addig ismeretlen Márki-Zay Péter, aki 15%-os többséggel legyőzte a Fidesz jelöltjét. Az ellenzéki pártok felocsúdtak, hogy lám, az együttműködésnek mégis van értelme. Ám az idő és a politikai akarat akkor már kevés volt, hogy észszerű kooperáció alakuljon ki.

A 2018-as választás végül totális kudarcba torkollott. A Fidesz újra kétharmados többséghez jutott. A választások utáni napokban civil szervezetek óriási tüntetéseket szerveztek, hogy tiltakozzanak a Fidesz újabb győzelme ellen. A csalódott tömeg azt követelte, hogy civilekből jöjjön létre az új ellenzék, mert ami van, alkalmatlan a kormány megbuktatására. A felháborodás – hasonlóan ahhoz, ahogy 2011-ben a Milla által szervezett tüntetéseken tapasztaltuk – csupán arra volt jó, hogy a csüggedt tömeg kifújja a dühét. A választásokat követő hetekben szinte minden ellenzéki pártelnök lemondott, az ellenzék politikai és morális értelemben is megsemmisült.

Az ellenzék feljön a pályára

2018 tavaszán, a Fidesz harmadik nagy győzelme után, mély reménytelenség lett úrrá azokon, akik változást szerettek volna, és akik kockázatokat vállaltak véleményük hangoztatásáért. Kétségessé vált, hogy van-e értelmük a tüntetéseknak, az aláíróknak és a további ellenállás szervezésének, amikor ezekkel az akciókkal még a rezsim radikalizálódását sem sikerül feltartóztatni. A politikai függőség, a kiszolgáltatottság és a szorongás tíz év alatt a mindennapi életünk része lett, és úgy tűnt, a magyar társadalom nagy része beletörődött ebbe.

A 2018-as választás utáni spontán tiltakozáshullám azt az üzenetet közvetítette, hogy most a népnek kell átvennie az irányítást, mert a pártok alkalmatlannak bizonyultak. Ugyanakkor

amíg a választásokon a magyar választók kétharmada, öt és fél millió ember rendszeresen szavaz, aktív cselekvésre csupán 1–2%-uk hajlandó. Az állampolgároknak tehát szavazatuk van, de hangjuk nincs. Az ellenzéki pártok arra kényszerültek, hogy újra felülvizsgálják céljaikat és stratégiájukat a Fidesz legyőzése érdekében.

A kormány a 2018. év végén egy olyan törvénymódosítást terjesztett az Országgyűlés elé, amely jelentősen megemelte a munkavállalók számára elrendelhető túlóraszámot és a túlóra elszámolási keretét. Ez a javaslat a versenyszférában dolgozók kiszolgáltatottságát növelte, ezért a tiltakozók „rabszolgatörvénynek” keresztelték el. A Fidesz álszent véleménye szerint a törvény lehetővé teszi, hogy aki többet akar dolgozni, és több pénzt akar keresni, az megtehesse.^[225] A gyenge szakszervezetek mellé ekkor – az ellenzéki politizálás revíziójának első jeleként – felsorakozott az összes ellenzéki párt, és teljes egységben az utcára vonult. A tiltakozás minden nappal erősebb lett, és az ellenzék a parlamentben 2925 módosító indítványt nyújtott be a tervezetbe. A házelnök erre példátlan módon úgy határozott, hogy az összes javaslatról egyetlen szavazás keretében döntsön az Országgyűlés. A törvény végszavazásakor aztán az ellenzék elfoglalta az elnöki pulpitust. A képviselők hatalmas zavart keltek a teremben, jöttek-mentek, sípoltak, kiabáltak, miközben mobiltelefonjukkal közvetítették az eseményeket. Páran „Rabszolgák éve 2018 – Köszönjük, Fidesz!” feliratú molinót feszítettek ki, mások „Rabszolgamunka helyett tisztességes béreket!!!” feliratú cédulákat szórtak szét a karzatról. Az obstrukció ellenére a házelnök, a padsorokból vezényelve, kézi szavazással erőszakolta át a döntést. Miután mindez élőben látható volt a Facebookon, a Parlament előtt a Kossuth téren spontán tüntetés kezdődött, amelyet az ország más városaiban további megmozdulások követtek. A budapesti tüntetés késő este is zajlott, mi-

után pedig a résztvevők színes füstbombákat használtak, összetűzésekre is sor került a tiltakozók és a rendőrség között.

A következő napon egy tucat országgyűlési képviselő bement a Magyar Televízió székházába, és azt követelte, hogy a közszolgálati televízió a valóságnak megfelelően mutassa be az eseményeket. Az állami tévé ugyanis addig nem adott hírt az ellenzék követeléseiről. Az MTVA vezérigazgatója, Papp Dániel (rőla a 7. fejezetben még lesz szó) nem volt hajlandó tárgyalni a képviselőkkel, akik ezek után nem távoztak az épületből, másnap erőszakkal távolítottak el őket. Hosszú ideje először fordult elő, hogy két héten keresztül az ellenzék határozta meg a magyar politika napirendjét, felmutatva a „munkaalapú társadalom” minden cinizmusát. Ezekben a hetekben megváltozott a politikai események dinamikája, olyan dolgok történtek, amelyeket korábban az ellenzék nem vállalt: obstrukció, nyílt szembefordulás a rezsimmel, polgári engedetlenség és konfrontáció a rendőrséggel.

Az események ekkor először mutatták meg, hogy a Fidesztől jobbra, illetve balra elhelyezkedő ellenzéki pártok szükség esetén együtt tudnak működni. A 2019. őszi önkormányzati választásokra, pár hónap leforgása alatt, váratlan sikerrel sok száz településen szervezték meg a közös polgármester-állítást. Az ország 100 legnagyobb városának felében az ellenzéki jelöltek győztek, pedig korábban ezek 80%-át a Fidesz uralta. A legnagyobb diadal Budapest meghódítása volt, ahol Karácsony Gergely főpolgármester-jelölt a teljes ellenzék támogatásával győzelmet aratott, és az ellenzék a fővárosi közgyűlésben is jelentős többséget szerzett.^[226]

Az eredményekkel szembesülve a Fidesz azt hirdette: bizonyítást nyert, hogy Magyarországon a választások tisztességesek, pedig a jó eredmények a rendkívül egyenlőtlen választási körülmények ellenére jöttek létre. A Fidesz lényegében ellehetetlení-

tette a köztéri kampányhirdetések megjelenését, az ellenzék számára csak a közösségi média felülete és a személyes jelenlét maradt. Eközben a kormánypárt hatalmas média- és hirdetési fölényét bevetve, háta mögött az egész kormányzati apparátussal, a fővárostól a legkisebb falvakig erőteljes lejárató kampányt folytatott az ellenzék jelöltjeivel szemben.^[227] Offenzívája nem is volt eredménytelen: a jelentős ellenzéki siker ellenére a kormánypárt összességében növelte szavazóinak számát. A politikailag aktív városokat szinte mozdulatlan kistelepülések százai ölelték körül. Mégis, kilenc év után a Fidesz először érezhette, hogy a magyar politika színpadán rajta kívül más szereplők is léteznek.

A politikai tér 2019 után érdemben megváltozott, a jobb- és baloldali ellenzék együttműködésével a „centrális erőter” összeomlott. Létrejött egy viszonylag nagy és sokszínű antiorbánista választói tömb, amely egységbe foglalta a „rég” és az „új” ellenzék támogatóit és minden ideológiai oldalt.

Az ellenzéki pártok 2020-ban döntötték el, hogy 2022-ben mind a 106 egyéni választókerületben egyetlen közösen támogatott jelöltet indítanak a Fidesz jelöltjével szemben, és együttes választói listájukat közös miniszterelnök-jelölt vezeti majd. A legalkalmasabb, leginkább győzni képes politikusok kiválasztására az ellenzék hat pártja egy Magyarországon addig teljesen ismeretlen módszert választott: előválasztást szervezett. A kétfordulós előválasztás 2021 szeptemberében minden elképzelést felülmúló sikerrel járt, mert a választók 10%-a, 600 ezer ember vett részt benne. Hatalmas meglepetésre a miniszterelnök-jelöltek versenyét a pártok jelöltjeivel szemben egy politikai outsider, Márki-Zay Péter, a hódmezővásárhelyi polgármester nyerte meg. Az előválasztást megelőzően lebonyolított sok-sok nyilvános vita, amelyektől az emberek már teljesen elszoktak, és a szabadtéri szavazásátrak előtt kígyózó hosszú sorok bizonyított-

ták, hogy a demokratikus versengésre van igény. Az előválasztás erős legitimációt biztosított az ellenzék közös jelöltjeinek.

A 2022-es választáson a korábban kétszer megbukott ellenzék és a kormánypárt számára is óriási volt a tét. A Fidesz nem engedhette meg, hogy tizenkét évnyi, tisztességtelen előnyök révén felépített rendszerét elveszítse. Lázár János, a Fidesz egyik erős embere a választások előtt azt mondta: „2022-ben az elmúlt harminc év legdurvább, legvadabb és legfontosabb választási kampánya jön, amelyben a »nemzeti oldalnak« nehéz lesz megtartania a szavazók bizalmát.”^[228] Jelentős ellenzéki győzelemre a Fidesz számára kedvező körülmények miatt kicsi volt az esély, abban azonban bízni lehetett, hogy a Fidesz elveszíti túlhatalmát, és az ellenzéki pártok erős ellenőrző funkciókat szereznek meg.

Ehelyett az ellenzék újabb drámai vereséget szenvedett. Orbán Viktor pártszövetsége megnyerte negyedik kétharmados többségét: a 199 fős Országgyűlésben a szavazatok 54%-ával 135 mandátumot szerzett. Az egységes ellenzék a szavazatok 35%-ával csupán 57 helyet kapott, ráadásul 5,7%-kal egy új radikális jobboldali párt, a Mi Hazánk is bejutott a parlamentbe. Ezzel a Fidesznek kedvező „centrális erőtér” újra felépült. Magyarország pedig szinte teljesen kettészakadt: Budapest és a nagyobb városok az ellenzékre, a vidék pedig túlnyomó többségében a Fideszre szavazott.

Az ellenzék előtt immár az a nyomasztó kérdés tornyosul, hogy az összefogás bukása után merre lehet továbbhaladni.

II

AZ ORSZÁG EL-
LENŐRZÉSÉNEK
MEGALAPOZÁSA

4

A DEMOKRÁCIA ILLÚZIÓJA

A politikai és a bírósági rendszer átalakítása

Ahhoz, hogy bemutassam, a Fidesz milyen módszerekkel formálta meg mozgásterét, térjünk vissza ismét a 2014-es országgyűlési választási kampány idejére.

Az egyik nap teljesen fel voltunk dobva, amikor egy választói gyűlés után elhagytuk Kecskemétet, és Budapestnek vettük az irányt. Az Aranyhomok Szálloda báltermébe rengetegen zsúfolódtak be. Minthogy Kecskemét a Fidesz egyik fellegvára, bennünket is meglepett, hogy egy hónappal a 2014-es választások előtt milyen sokan akartak bennünket hallani, mennyien vágytak politikai változásra.

Aznap már a harmadik kampánygyűlésen voltunk túl Bajnai Gordonnal és Karácsony Gergellyel, a kampány gőzerővel haladt. Jó hangulatban utaztunk hazafelé, miközben megbeszéltük a nap eseményeit, és tanulmányoztuk a friss közvélemény-kutatások eredményét. A számok változatosan festettek, de a trend bátorító volt. A Fidesz 30%-os népszerűséggel vezetett ugyan, de úgy tűnt, működni fog – a 3. fejezetben bemutatott – 2014 janu-

árjában nagy nehezen létrejött többpárti összefogás. Ekkor 23%-on álltunk.^[229]

Ahogy a kampány haladt előre, engem is egyre jobban hatalmába kerített a kampányláz. Olyan volt, mintha több ember energiája gyűlt volna össze bennem. Egyre több aktivista jelentkezett a csapatomba, egyre több időt töltöttünk az utcai kampánypontokon, és egyre többen jöttek el a választói gyűlésekre. Annak ellenére, hogy minden racionális számítás szerint a Fidesznek állt a zászló, mégis optimista voltam.

A Fidesz hatalmas erőket vetett be a kampányban. A Transparency International számításai szerint a kormánypárt a törvény által engedélyezett 995 millió forint négyszeresét, közel 4 milliárd forintot fizetett ki hirdetésekre. A Jobbik 1,2 milliárdot, a többi ellenzéki párt együttesen 1,6 milliárdot költött.^[230] Ráadásul, ahogy írtam, durva negatív kampány zajlott velünk szemben. A Fidesz az ellenzéki pártok összefogását kommunista ravaszkodásnak állította be, amelynek élén Bajnai Gordon áll, az együttműködés legnépszerűbb politikusa. A Fidesz fizetett tüntetői Kecskeméten is felvonultak a szálloda előtt, hogy Bajnait gyalázzák, de ott, akkor a támogatóink lesöpörték őket.

A tisztességes politikai verseny felszámolása

A negatív kampányt érzelmileg kellett kezelni, politikai értelemben azonban a legnagyobb fejtörést az okozta, hogy a Fidesz, alkotmányozó többségének erejével, 2010 után lényegesen megváltoztatta a választási törvényt. A rendszerváltáskor kialakított választási rendszer 20 éven át biztosította a politikai váltógazdálkodást, igaz, a nagyszámú egyéni választói körzet miatt min-

dig is erősen torzított a győztes párt irányába, és Európában kivételes módon könnyen lehetett vele abszolút többséget elérni. [231] Éppenséggel ez tette lehetővé, hogy 2010-ben a Fidesz a listás szavazatok 52%-ával, a szavazásra jogosult szavazatainak 33%-ával az országgyűlési mandátumok több mint kétharmadát megszerezze. Ha valami probléma volt a választási rendszerrel, akkor az az aránytalanság volt.

A törvényt a Fidesz 2011-ben azzal az indokkal módosította, hogy demokratikusabbá teszi. Az aránytalanság korrekciójával ezt akár meg is tehetné volna, de nem így történt. Mindenekelőtt megszüntette a választás kétfordulós rendszerét, amelyben a második fordulóba a legsikeresebb három jelölt jutott tovább. A pártok a két választási forduló között 1990 óta mindig értékes megállapodásokat kötöttek, és a visszalépések érdemben formálták a végeredményt. Például 1998-ban, amikor az első fordulóban az MSZP nyert, a Fidesz több kisebb párttal taktikai együttműködést hozott létre, és így tudta legyőzni a szocialista pártot. A második választási forduló megszüntetése tehát egyértelműen azt a célt szolgálta, hogy a kisebb ellenzéki pártok között ne alakulhasson ki együttműködés, és a Fidesz megtarthassa vezető pozícióját.

Másodsorban, a kormánypárt 176-ról 106-ra csökkentette a választói körzetek számát és újrarajzolta a határaikat. A korábbi választási eredmények ismeretében a Fidesz felé hajló körzeteket egyben hagyták, azokat azonban, amelyekben az ellenzék képviselőinek volt nagyobb esélyük a győzelemre, átszabták. Ez történt az én 4. számú, billegőnek számító budapesti választói körzetemben is. Az újraszervezés során kikanyarították belőle a körzet szívéét, a Széll Kálmán teret és környékét, ahol a lakók évtizedek óta liberális szavazók voltak. Olyan aprólékosan kiszámolták a dolgot, hogy helyenként a körzethatárok kriksz-krakszokat írtak le az utcák között. Tudtuk, hogy az új körzetki-

osztás nagy kihívást jelent majd nekünk. Ez a módszer az úgynevezett „gerrymandering” tipikus esete, a körzethatárok manipulatív átrajzolása az egyik párt, esetünkben a Fidesz javára.

További nehézséget jelentett, hogy a többségi rendszert az új törvény nemhogy orvosolta volna, hanem még aránytalanabbá tette azáltal, hogy az egyéni körzetek, vagyis azon választókerületek száma, ahol a győztes mindent visz, növekedett.^[232] Az aránytalanságot tovább növelte egy igazán meglepő rendszer, az úgynevezett „győzteskompenzáció”,^[233] amely a győztes egyéni jelölt után további töredékszavazatokkal jutalmazta a pártját. Míg korábban a kompenzáció arra szolgált, hogy a „győztes mindent visz” elve miatt hátrányba került egyéni jelöltek pártjait kompenzálja, most a győztes pártot jutalmazta tovább. Ezek a változások messzemenőig a legnagyobb párt, a Fidesz érdekeit szolgálták, és komoly alkotmányossági problémákat is felvetettek, de az Alkotmánybíróság, amelyben a Fidesz jelöltjei ekkor már többségben voltak, nem talált ebben kifogásolnivalót.

A választás kimenetét az is befolyásolta, hogy a Fidesz-kormány módosította az állampolgársági törvényt, és lehetővé tette, hogy a külföldön élő magyarok, akiknek felmenője magyar állampolgár volt, magyarországi lakhely nélkül is szavazójogot kaphassanak. A kormány intenzíven toborzott Ukrajnában, Szerbiában és Romániában,^[234] és gyorsított honosítási eljárásban adta ki az állampolgársági iratokat. Sok százezer, a szomszédos országokban élő magyar kapott lehetőséget arra, hogy 2014-ben már részt vegyen az országgyűlési választásokon, és ők 96%-ban a Fideszre szavaztak. Míg az újdonsült állampolgárok levélben is szavazhattak, azok a magyarországi lakcímmel rendelkezők, akik külföldön tanultak vagy dolgoztak, csak személyesen adhatták le voksukat a külképviseleteken. A törvénynek ez a diszkriminatív eleme is megjárta az Alkotmánybíróság-

got, ugyancsak sikertelenül. Míg például a romániai Székelyföld kis falvaiban élő magyarok tömegesen szavaztak levélben, a lányomnak, aki ebben az időben Belgiumban tanult, és éppen betöltötte a 18. életévét, a fővárosba kellett utaznia. Nem csoda, hogy a magyarországi lakcímmel rendelkező külföldön tartózkodók körében a választási részvétel összehasonlíthatatlanul alacsonyabb volt.

A választási törvénybe iktatott tucatnyi további változtatás eredményeképpen a jelöltállítás feltételei szintén megváltoztak, akár csak a jelöltek állami pénzügyi kampánytámogatása.^[235] Az eredmény visszaélések melegágya lett, mert elősegítette, hogy politikai ambícióval nem rendelkező, maroknyi embert tömörítő „kamupártok” jöjjenek létre. Ezek a csalók közpénzek milliárdjaihoz juthatnak hozzá úgy, hogy sem szándékuk, sem esélyük nincs az 5%-os parlamenti küszöb elérésére. Bár kampánytevékenységet nem folytatnak, arra alkalmasak, hogy megtévesszék a választókat, és az ellenzéki szavazatok tovább osztódjanak. Ezek az ügyeskedések megkérdőjelezzik a választások tisztaságát.

A választások folyamatos manipulálása

A 2014. évi választások előtt mindössze egy évvel a politikai reklámok szabályozásában is változások álltak be. A kormány törvényileg ingyenessé tette a politikai pártok reklámjainak sugárzását a kereskedelmi médiumokban, ezzel pedig a televíziók ellenérdekeltté váltak abban, hogy a politikai pártok reklámjait befogadják. 2014-ben a választási kampány idején egyetlen ke-

reszkedelmi tévé és rádió sem biztosított műsoridőt a versengő pártoknak.^[236]

Ezzel szemben a kormány sok százmillió forintot költött el a televíziókban úgynevezett „közérdekű tájékoztatásra”, ami nem számított politikai kampánynak. „Magyarország jobban teljesít”, hirdette a kormány a televíziókban, a Fidesz pedig épp ugyanezt a szlogent használta a választási kampányplakátjain. Hiába pereltük be a törvény nyilvánvaló kijátszása miatt, és hiába állapította meg a Kúria a jogsértést,^[237] ez mit sem változtatót a lényegen: mind az állami, mind a kereskedelmi tévékben leplezetlenül folyt a Fidesz-kormány kampánypropagandája.^[238] A versenyhátrányunk elképesztő volt.

Miután a televíziókban nem tudtunk hirdetni, más lehetőséget kellett keresnünk. Az óriásplakát-piac nagy részét egy Fidesz-közeli vállalkozó uralta, az ő cége pedig nem adott el reklámhelyet ellenzéki pártoknak. A villanyoszlopokra helyezett lengőkaros táblák tűntek a leginkább hozzáférhető hirdetőfelületeknek. Amikor a villanyoszlop-plakátokat értékesítő ESMA Zrt.-vel tárgyaltunk, váratlanul újabb törvénymódosítás született, amely a villanyoszlopokra helyezett reklám célú táblákat közlekedésbiztonsági szempontokra hivatkozva megtiltotta. A spanyol–magyar tulajdonban lévő ESMA rövid időn belül csődközelbe került, számunkra pedig az utolsó hatékony reklámfelület is megszűnt. A lépés cinikus és számító voltát mutatja, hogy a 2014-es választási kampány után Garancsi István, a miniszterelnök közelében tevékenykedő vállalkozó megvásárolta az elértektelenedett céget, majd rövidesen ismét engedélyezték, hogy villanyoszlopokon lehessen hirdetni – annyi kitévéllel, hogy a hirdetéseknek a tájékozódást kell segíteniük.^[239] Nem sokkal ezután az ESMA plakáthelyeit – immár Fidesz-közeli tulajdonossal – állami vállalatok hirdetésekkel árasztották el, és azóta ez a lehetőség jövedelmezőbb, mint korábban bármikor.

A kampánycsapatommal végül arra kényszerültünk, hogy a rengeteg gyönyörűen kinyomtatott plakátunkat majdnem olyan amatőr módon tegyük ki az utcára, mint annak idején 1990-ben: házi készítésű állványokon. Óriásplakátból a 80 ezer lakosú választóközvetembe mindössze 10 darab jutott. A kampány utolsó heteiben a 200 fős kampánycsapatom minden házba bekopogott, két kampányautónk folyamatosan járta az utcákat. A reklámok hiányát emberi erővel próbáltuk pótolni.

A törvényi változások mind a Fideszt segítették, és a számítási modelljeink csak hozzávetőlegesen tudták megmondani, a választói akarat milyen torzításához vezet majd mindez. Habár tisztában voltunk a nehézségekkel, a választási eredmények mégis hideg zuhanyként értek bennünket. A szavazatok kevesebb mint 45%-ával a Fidesz újra alkotmányozó hatalomhoz jutott. 2010-ben még 52%-os győzelemmel szerezte meg a mandátumok kétharmados többségét, négy évvel később már a szavazatok felénél kevesebb is elég volt neki ehhez. Hiába vesztette el támogatóinak egyötödét a kormánypárt, mégis szupertöbbséghez jutott. Az új választási törvény durva torzítása nem is lehetett volna nyilvánvalóbb.

A választások éjszakáján végtelen elkeseredettség lett úrrá rajtunk. Sosem felejttem el azt az érzést. Amikor ott álltunk Bajnai Gordon pártelnök mellett a színpadon, hogy bejelentsük és megmagyarázzuk az eredményt a támogatóinknak és a sajtónak, mély üresség lett úrrá rajtam. Minden erőfeszítés, minden áldozat és politikai kompromisszum hiába volt. A híveinknek, akik néhány héttel korábban Kecskeméten álló tapsviharban búcsúztattak bennünket a kampánygyűlésről, csalódást okoztunk. Tudtuk, hogy az ő életükre is közvetlen hatása lesz annak, ami ezután következik. Akárhányan szavaztak is ránk, a ravasz törvények kifogtak mindannyiunkon.

Én is elveszítettem a budapesti 4. körzetet 38%-os eredménnyel, a Fidesz jelöltjének 47%-a mögött. Ha lett volna második forduló, összefogtunk volna a 11%-os LMP-vel, és megszerezhettük volna a parlamenti helyet. Végül a kompenzációs listáról jutottam be az Országgyűlésbe.

2014-ben csupán egy fő biztosította a Fidesz szupertöbbségét, amelyet azonban egy évvel később – mint a 3. fejezetben esett róla szó – elveszített, és a következő választásokig a választási szabályokat már nem tudták módosítani. Ugyanakkor ebben az időben a Fidesz körüli üzletemberek további jelentős befolyást szereztek a hirdetési piacon és a médiában. A közérdekű információknak álcázott kormányzati propaganda – amelyről a 8. fejezetben lesz bővebben szó – elárasztotta az állami és a kereskedelmi televíziókat és rádiókat. A 2018-as választási eredményeket a példátlan médiadominancia messzemenőig befolyásolta.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) választási megfigyelési missziója szerint az országgyűlési választásokat az állam és a kormánypártok anyagi forrásainak jelentős átfedése határozta meg, „aláásva a jelöltek lehetőségét arra, hogy egyenlő feltételek mellett versengjenek”.^[240] A beszámoló rámutatott, hogy a média nagymértékben elfogult volt a kormánypárt irányába, a lekezelő nyelvezet és az átláthatatlan kampányfinanszírozás súlyosan korlátozta a valódi politikai vitát és a választók tájékozódási lehetőségeit. Mi 2014-ben úgy értékeltük, hogy a választók egyharmada, akik nem használnak internetet, nem érzékelhették az ellenzék jelenlétét.

Miután 2018-ban a Fidesz újra szupertöbbség birtokába jutott, megint nekiállt a választási törvény módosításának, és tovább szűkítette az ellenzék lehetőségeit. Az óriásplakát-piac már jó ideje a Fidesz körüli oligarchák kezében összpontosult, így a törvény az ingyenes plakátolás lehetőségeire koncentrált. Az utcai városkép megóvására hivatkozva lényegében alig ma-

radt olyan felület Magyarországon, ahová törvényesen plakátot lehetett ragasztani. A 2019-es önkormányzati választáson például az ellenzéki pártok villanyoszlopokra rögzített plakátjait a nyíregyházi fideszes polgármester leszedette, a munka költségét pedig kiszámlázta nekik, miközben a Fidesz plakátjai szerteszét virítottak.^[241] Az ezernyi jogi trükközéssel a Fidesz saját választási kilátásainak fényében permanensen változtatja a törvényt, hogy szupertöbbségét fenntartsa.

A 2018-as választásokon a Nemzeti Választási Bizottság – az egyetlen állami ellenőrző szerv, amelyben nem csupán a Fidesz, hanem más pártok képviselői is részt vesznek – több kampányértésért is bírságolt, még a Fideszt is. Volt közöttük egy pár százezer forintos bírság, amelyet a miniszterelnök kampánystábjának kellett befizetnie, mivel Orbán óvodásokkal kampányolt a gyerekek szüleinek tudta nélkül. A választás közeledtével Orbán Viktor feltett egy vidám videót a Facebook-oldalára a kampánykörútjáról; szerepel benne egy jelenet, amely a Nemzeti Közszolgálati Egyetem új épületének átadásán készült. A kisfilmben bepillantunk a ceremónia kulisszái mögé, ahol a miniszterelnök az egyetem teljes díszbe öltözött rektorával épp erről az esetről beszélget. „Olvasom az újságban, hogy a Patyi megbírságolt! Haha! [...] Bírságbajnok!” – mondja Orbán egyenesen Patyi Andrásnak, a rektornak, aki egyben a Nemzeti Választási Bizottság elnöke is volt. „Nagyon sajnálom, miniszterelnök úr” – szabadkozott kényelmetlen helyzetében a rektor, aki abban a másik szerepében csupán a munkáját végezte.^[242] A kis jelenet rávilágít a magyar állam csúcsán lévő szereplők közötti furcsa hierarchiára: egy független, „fékként és ellensúlyként” működő szervezet vezetője alárendeltjeként megalázkodik a kormányfőnek. A jelenet emblemikus: a Fidesz kormányzásának éppen az az egyik fő jellegzetessége, hogy leépíti az autonóm intézmények ethosát, önkényesen értelmezi a köz-

igazgatási elveket, és a törvényeken alapuló államműködés helyett politikai lojalitást követel meg.

A politikailag elfogult, lojális állam kialakítása

Miközben 2014 júniusában a parlamentben letettem a képviselői esküt, mindenütt fideszeseket láttam magam körül. A magányomat csak az oldotta, hogy a páholyban ott ült a családom, a férjem és a három gyerekem, akik óvatos bizakodással tekintettek az új életünk elé.

24 évvel korábban, 1990-ben minden egészen más volt, amikor nagy büszkén átvettem a mandátumot. Annak idején a Fidesz kis csapatának tagjaként, a demokrácia felkent képviselőinek tekintettük magunkat. A demokratikus jogállam képviselője volt a Fidesz vezérelve, és nem volt olyan törvény, amelynek kritikájánál ne hivatkoztunk volna demokratikus normákra. „Felelősséggel jelentjük ki, hogy a Fidesz egész politikáját minden körülmények között a demokratikus váltógazdálkodást magában foglaló pluralizmusba vetett hit vezérli” – mondtuk 1990-ben a kormányprogram vitájában.^[243] „[N]em lehet évezredek alatt kimunkált stabil jogelveket rövid távú politikai célokhoz hozzáigazítani” – bírálta Orbán Viktor a kormányt.^[244] Elfogadhatatlannak tartottuk, hogy a kormány elutasítja az ellenzéki kritikákat, „az ilyen megnyilvánulások nem sok jót ígérnek a demokrácia jövőjére nézve”.^[245]

A közben eltelt évek alatt a Fidesz messze került eredeti önmagától. Ezt jól mutatja az a nyilvánosságra került felvétel, amelyen – a 2006-os választási kampánycsend idején törvénytelen kampányolásra biztatva híveit – Orbán azt mondja a kam-

pányaktivistáknak: „Szombaton és vasárnap az én hangomon megy a szavazásra való felhívás, amiért majd engem elmarasztal az Országos Választási Bizottság, a jogászok meg megvédenek, oszt jónapot.”^[246] A Fidesz azóta sokszor megmutatta, hogy előszeretettel használja ki a törvény hézagait, és alkalmaz jogi ravaszkodást.

Húsz évvel az első eskületételem után azt a kényelmetlen kérdést kellett megválaszolni, hogy mi értelme ellenzéki képviselőként dolgozni a parlamentben. A Fidesz olyan többséggel rendelkezett, hogy az Országgyűlés alkotmányos feladatához, a törvényalkotáshoz nem volt szüksége az ellenzékre. Az állami vezetőket is egymaga választotta meg, és különleges jogrend bevezetéséről is dönthetett. A Fidesz szinte bármit megtehetett, amit akart.

A parlamenti ellenzéknek ebben a helyzetben csupán a kormány ellenőrzésének feladata maradt, de ennek lehetőségei is jelentősen csökkentek. Az országgyűlési többség minden módon akadályozta a működésünket. Bevezették a kivételes sürgősségi eljárást, amely lehetővé tette, hogy egy törvényt a benyújtásától fogva vitával együtt 24 óra alatt el lehessen fogadni. A csapattal a hétvégén is dolgoztunk, hogy át tudjuk tekinteni az óriási tempóban ránk zúduló törvényjavaslat-csomagokat. A kormánypárt politikusai viszont zokszó nélkül, teljesen vakon szavaztak a sokszor kardinális jelentőségű törvényekről.

A Fidesz képviselői azt is megakadályozták, hogy az Országgyűlés bármely kérdésben vizsgálóbizottságot állítson fel, és a kormány tagjai nem mentek el az ellenzék képviselői által kezdeményezett meghallgatásokra. A parlamenti viták a késő délutáni órákban zajlottak. Az első felszólalásomra 2014 nyarán egy hétfő estén került sor, és a kormánypárt padsorai teljesen üresek voltak. A szűkülő lehetőségek arra kényszerítették az ellenzéki képviselőket, hogy figyelemfelkeltő molinókat és táblá-

kat használjanak a szavazások során. Kövér László, a házelnök erre súlyos pénzbírságot rótt ki a „bajkeverőkre”,^[247] és az is előfordult, hogy kitiltotta őket a Parlamentből. A Fidesz egyértelműen meg kívánta fosztani az Országgyűlést attól, hogy önálló hatalmi ágként működjön a kormánnyal szemben, és ezt a folyamatot maga a házelnök vezényelte le.

A parlamenti hangulatot jól jellemzi az az epizód, amikor Orbán Viktort egy ellenzéki képviselő egy sajtóhír nyomán az Orbán család korrupciós ügyéről kérdezte. Orbán erre felállt, és annyit mondott: „Boldog karácsonyt, képviselő asszony!”^[248] A Fidesz-frakció elégedetten hahotázott a szellemesnek tartott válaszon.

A 2010 utáni Orbán-kormányok első nyolc éve alatt a Magyar Országgyűlés 1589 törvényt alkotott,^[249] 40%-kal többet, mint a korábbi parlamenti időszakokban. A törvényozón nyomon követése hallatlan munkaterhet jelentett, főképp, hogy a törvények átfutási ideje átlagosan 20 nappal rövidebb lett a korábbi időszakhoz képest, és a legfontosabb előterjesztések 48 óra alatt futottak át a Házon. Az ellenzéki kezdeményezéseket lesöpörték az asztalról. A parlament kormányt ellenőrző funkcióját szinte teljesen sikerült lenullázni.

Pártkatonák az ellenőrző intézmények élén

Az állam alkotmányos intézményeit, amelyek a kormány ellenőrzésére voltak hivatottak, a Fidesz 2014-re mind elfoglalta. Vezetésüket, ahogy a Bevezetésben bemutattam, a Fideszhez közvetlenül kötődő emberekkel töltötték fel.

2014 őszén épp három megüresedett alkotmánybírói helyet kellett betölteni. Az Országgyűlésben, szokás szerint, a pártok képviselőiből eseti bizottság állt fel, hogy az új alkotmánybírák jelölését előkészítse. A bizottság ülésén azonban, amelyet legnagyobb meglepetésünkre zárttá nyilvánítottak, a Fidesz képviselői rövid úton leszavazták az ellenzéki pártok összes jelöltjét. Ezek után az Igazságügyi Bizottság nyilvános ülésén már csak a Fidesz három jelöltjének meghallgatására került sor, mintha több jelölt nem is lett volna. A Fidesz még a demokrácia látszatát sem igyekezett fenntartani, így az ellenzéki képviselők bojkottálták a meghallgatást. Az ülésen az egyik bírójelölt, Varga Zs. András, a legfőbb ügyész korábbi helyettese, bemutatkozásában azt fejtegette, hogy a túlzott aktivista alkotmánybíráskodás ideje lejárt, és vigyázni kell, nehogy az Alkotmánybíróság önkényes és korlátlan hatalommá váljon a jogállam nevében.^[250] Mintha nem is a kormányzati hatalmat ellensúlyozó alkotmányos intézménybe készült volna. A Fidesz országgyűlési képviselői elégedetten dőltek hátra, kérdéseket nem tettek fel a jelölteknek. Az alkotmánybíró-jelöltek nem kényszerültek arra, hogy szakmai és emberi képességeiket bemutassák az ország nyilvánosságának, a paródiába illő meghallgatás után nyílt útjuk volt az Alkotmánybíróságig. Az Országgyűlésben az ilyen komolytalan, méltatlan helyzetek mindennapossá váltak.

A legfőbb ügyész pozíciója is feltűnő változáson ment keresztül. A Fidesz-többség az Alaptörvényben nem csupán a legfőbb ügyész mandátumának időtartamát emelte meg hatról kilenc évre, de emellett egyszerű többség helyett kétharmados többséghez kötötte a poszt betöltéséről való döntést. A módosított Alaptörvény előírta, hogy amennyiben a kilenc év lejártá után nem sikerül kétharmados többséggel új főügyészt jelölni, a korábbi szereplő hivatalában marad. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy ha a Fidesz egyszer elveszíti a választást, és a követ-

kező kormányzó erőnek nem lesz szupertöbbsége, a Fidesz embere bármeddig pozíciójában maradhat.

Megszűnt a legfőbb ügyész parlamenti interpellálhatóságának lehetősége is, így az ügyészség formailag sem az Országgyűlésnek, sem a kormánynak nem tartozik felelősséggel. A bírakkal szemben az ügyészek a legfőbb ügyész által megszabott szigorú utasítási rendben dolgoznak, aki így rendkívüli hatalomra tett szert az igazságszolgáltatás felett. A megbízható, hallgatólag Polt Péter régóta a Fidesz-vezetés bizalmi embere volt, aki a könyv írásakor már több mint tizenkét éve töltötte be hivatalát, és megbízatása 2028-ig tart.

A Fidesz az Állami Számvevőszék (ÁSZ) vezetését is saját tagjai közül választotta meg. A számvevőszék az Országgyűlés legfőbb pénzügyi és gazdasági ellenőrző szerve, a közpénzek felhasználásának őre, ahol mind a magas szintű szakértelem, mind a pártatlanság alapvető kritérium. Domokos Lászlót rendkívül hosszú, tizenkét éves mandátummal bízta meg az Országgyűlés. Domokos korábban annak a politikusnak a mintapéldája volt, aki helyi, regionális és országos politikai pozíciókban rendkívüli jövedelmet halmozott fel úgy, hogy annak teljes összege nem volt kideríthető.^[251]

Domokos vezetése alatt az Állami Számvevőszék tevékenysége érzékelhetően megváltozott. Egyes állami intézményeknél tett vizsgálatok eredményét, apró szabálytalanságokat felnagyított, amelyeket aztán a kormány arra használt, hogy ezen intézmények vezetésébe beavatkozzon, vezetőit lecserélje.^[252] A Fidesz kezében az Állami Számvevőszék, az ügyészség és a médiahatóság a közvetlen hatalomgyakorlás eszközévé vált. Az Alkotmánybíróság, az ombudsmani hivatal és a Gazdasági Versenyhivatal feladatköre viszont jelentősen csökkent.

Az alkotmányellenes alkotmány létrehozása

Mire 2014-ben országgyűlési képviselő lettem, a két évvel korábban hatályba lépett és hosszan ünnepelt Alaptörvényt már öt alkalommal módosították. A szöveg egynegyede teljesen kicserélődött, lényeges tartalmi változtatások történtek, és az Alaptörvénybe alkotmányellenes elemek kerültek be.

A módosítási folyamat már akkor elkezdődött, amikor az új Alaptörvényen még meg sem száradt a pecsét. A Fidesz még 2011-ben egy furcsa törvénycsomagot fogadott el, „Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezései” címmel.^[253] Az átmeneti rendelkezések tele voltak jogkorlátozó elemekkel, olyannyira, hogy még a Fideszhez hajló Alkotmánybíróság is elfogadhatatlannak tartotta, és számos elemét megsemmisítette. Passzusai ellentétesek voltak a legalapvetőbb emberi jogokkal, a jogállam felfogásával, és súlyosan sérült a hatalmi ágak szétválasztásának demokratikus követelménye.^[254]

Az Alaptörvény újabb, immár negyedik módosításával a Fidesz a kifogásolt összes rendelkezést egyszerűen beemelte az Alaptörvény szövegébe. Ez a gesztus az Alkotmánybíróság és a magyar polgárok totális arculcsapása volt. Végül, hogy teljesen megalázzák a legfőbb jogintézményt, azt is a szövegbe foglalták, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvény módosításait nem vizsgálhatja.

A módosítás hatalmas politikai és szakmai felzúdulást keltett, de jogi értelemben sem az Országgyűlés ellenzéki pártjai, sem az Alkotmánybíróság nem tudott fellépni ellene. Maradt a tiltakozás az európai fórumokon. Az Európai Bizottság elnöke és a washingtoni Külügyminisztérium is felszólította a kormányt, hogy a módosítással várják meg az Európa Tanács Velencei Bi-

zottságának részletes szakmai véleményét. A Fideszre jellemző módon, míg a Velencei Bizottság a véleményen dolgozott, a Magyar Országgyűlés már rég elfogadta a módosítást. Így a bizottság hiába állapította meg, hogy az Alaptörvény módosításai és a több tucat új sarkalatos törvény ellehetetlenítette a fékek és ellensúlyok rendszerét Magyarországon. A jelentés azt is kimondta, hogy a magyar kormány az alkotmányt politikai eszköznek használja, ezáltal megszünteti az alkotmányozó és a kormányzó feladatok közötti lényeges különbséget.^[255]

Sólyom László, az Alkotmánybíróság első elnöke, később Magyarország köztársasági elnöke 2013-ban azt írta: ami történik, valójában nem alkotmánymódosítás, hanem egy más identitású új alkotmány lopakodó bevezetése. „Több mint szimbolikus csapás ez »hazánk új demokráciája« két évtizedes alkotmányfejlődésére”^[256]

Új momentum a permanens alkotmánymódosításban

2015 tavaszán több ezer menekült indult meg Törökországból, akik útban Nyugat-Európába Magyarországon is áthaladtak. Orbán Viktor erőteljes menekültellenes kampányba fogott, és egy év múlva népszavazást hirdetett a kérdéstről. Az alkotmányos aggályokat félresöpörve a népszavazásra 2016 októberében került sor, amely a hatalmas kampány és tendenciózus kérdés – „Akarja-e, hogy az Európai Unió az Országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhasssa nem magyar állampolgárok Magyarországra történő kötelező betelepítését?” – ellenére érvénytelen lett.^[257] A népszavazást követően a kormánypárt mégis módosította az Alaptörvényt a következő mondattal: „Magyarországra ide-

gen népesség nem telepíthető be”,^[258] amely óvatosan egyensúlyozott az Európai Unió szerződése és a magyar Alaptörvény között, mindazonáltal alkalmas volt az idegengyűlölet szítására. Egy másik mondat az Alaptörvény preambulumba került bele: „Valljuk, hogy a történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége.”^[259] Ez az állítás a magyar állam szuverenitását hivatott kinyilatkoztatni, ugyanakkor alapot teremtett arra, hogy az Alkotmánybíróság később vitába szálljon az Európai Unió Bíróságával. Ezt az Alaptörvény-módosítást a Fidesz csak 2018-ban, az újabb kétharmados választási győzelme után tudta elfogadni. Miután azonban ez a csomag is ütközött az Alaptörvény betűjével, valamint az emberi jogokat és emberi méltóságot rögzítő európai szerződésekkel, az Orbán-kormány újra a nemzetközi szervezetek támadásainak keresztüzébe került.

Ez a fajta permanens alkotmányozás az alapjogok és jogi garanciák egyre súlyosabb gyengülését eredményezte. Volt, amikor ideológiai megfontolások alapján változtattak az alkotmányos rendszeren, például a kilencedik Alaptörvény-módosításban, amely azt mondta ki: „Az anya nő, az apa férfi.”^[260] Más módosítások a végrehajtó hatalmat erősítették a jogalkotó és bírói hatalom ellenében, és megnehezítették a demokratikus politikai versenyt, mint a tizedik módosítás, amely bevezette a „háborús veszélyhelyzet” fogalmát, különleges jogosítványokat adva a kormány kezébe.^[261] Az Alaptörvény ellentmondásossá és eklektikussá vált, amely a Fidesz kezében a politikai küzdelmet szolgálja.^[262]

A bíróságok függetlensége

„150 évvel ezelőtt az volt a kérdés, hogy a magyar állam akarja-e biztosítani a bírák függetlenségét. A jövőre nézve a kérdés az, hogy a magyar bírák a maguk részéről akarják-e biztosítani az állam függetlenségét”^[263] – fejtegette Kövér László az Országgyűlés elnökeként azon az ünnepségen, ahol a bírói függetlenséget biztosító törvény 150 éves évfordulójának alkalmából az ország vezető ügyészei, ügyvédei és jogászai összegyűltek. Az egybegyűltek igencsak csodálkoztak, mert bár a bíróság befolyásolására egy ideje már történt kísérlet a Fidesz részéről, arra korábban senki nem vetemedett, hogy a bírói függetlenség szent és sérthetetlen elvét nyíltan megkérdőjelezze. Kövér, aki maga is jogász, híres a radikalizmusáról, felszólalásával mégis meglepetést okozott.

A magyar bírósági rendszer átalakítását az Orbán-kormány már 2010-ben elkezdte, amikor a bírák azonnali nyugdíjazásával több száz tapasztalt bírót vett ki a rendszerből. Egy évvel később, azzal a céllal, hogy modernizálja az igazságszolgáltatás rendszerét, intézményi reform indult. Azok után, hogy a fideszes többség megnyirbálta az Alkotmánybíróság jogköreit, és csökkentették a bírák nyugdíjkorhatárát, a bírói karban voltak aggodalmak a kormány terveivel kapcsolatban.

A reform legfontosabb lépéseként a korábban egységes bírói vezetés helyett kettős irányítást vezettek be. A Legfelsőbb Bíróság helyébe az ítélezés csúcsán a Kúria és az új Országos Bírói Hivatal (OBH) lépett; az utóbbi elnökéhez került a bírói vezetők kiválasztásának, kinevezésének és a bírák ellenőrzésének feladata. E hivatal ellensúlyozására a bírák által demokratikusan megválasztott testület, az Országos Bírói Tanács (OBT) volt hiva-

tott, amely azonban nem kapott olyan jogosítványokat, hogy az ellenőrző funkciót érdemben be tudja tölteni.

A változás eredményeképpen a Legfelsőbb Bíróság hivatalban lévő elnökének egyszerűen megszűnt a pozíciója, a parlamenti többség pedig mind a Kúria, mind az Országos Bírói Hivatal élére új vezetőt választott. Ez utóbbi pozícióba Handó Tünde, a Fidesz egyik vezető politikusának felesége és a miniszterelnök bizalmasa került, akinek tevékenységét eleinte óvatos támogatás övezte, bár nyilvánvalóan politikai kinevezett volt. A bírák azt remélték, hogy jó kormányzati kapcsolatai révén erősíteni tudja a bíróság érdekeit, és fontos belső reformokat tud majd végrehajtani. A reformok azonban elmaradtak, ezzel párhuzamosan a politikai nyomás egyre nyilvánvalóbbá vált.^[264]

Handó a kormányzat politikai érdekeit a bírák kinevezésén és az érzékeny ügyek elosztásán keresztül érvényesítette. Ez a folyamat alapjában sértette a bírói függetlenséget.^[265] A bíróság átpolitizálása folyamatosan nőtt, és a hivatal vezetője egyre több alkalommal került összetűzésbe az Országos Bírói Tanács tagjaival. A tanács úgy vélte, hogy az átláthatatlan lépések veszélyeztetik a bíróságok integritását,^[266] és az Országgyűlésnél kezdeményezték a hivatal elnökének, Handó Tündének a menesztését.^[267] Erre válaszul a bíróságokon fegyelmi eljárások és rendkívüli alkalmassági vizsgálatok sora indult el. Miután a bírói testület és a politikai hatalom konfliktusai a nemzetközi szakmai fórumokig is eljutottak, Handó hazaárulással vádolta meg azokat a bírótársait, akik az Igazságszolgáltatási Tanácsok Európai Hálózatában (European Networks of Councils for the Judiciary, ENCJ) Magyarországot képviselték: „...néhány bírótársunk magáról és a kötelességeiről, a közösség iránti felelősségről megfeledkezve külföldre szalad, és elárulja a hazánkat”.^[268]

Számomra nem csupán azért volt mindez elkeserítő, mert a bíróságok politikai befolyásolását a magyar demokráciára nézve rendkívül veszélyesnek találtam, de azért is, mert Handó Tünde ezt a szerepet vállalta. Handóval 1988 óta ismertük egymást, mivel ő is a Fideszt alapító Bibó Szakkollégiumba járt. Az első nyáron közösen alapítottuk meg a Madzsar Alice női csoportot, nőtüntetéseket is szerveztünk, és azt reméltük, hogy a különböző női szempontokat érvényesíteni tudjuk a szervezetben. Amikor a Fidesz 1990-ben parlamenti párt lett, Handó a bírói pályát választotta, és útjaink szétváltak, de az elmúlt évtizedekben több alkalommal is fordultam hozzá szakmai segítségért, ő pedig, kiváló munkaügyi jogászként, mindig hasznos tanácsokkal látott el. Örültem, hogy a pályája sikeresen alakult. Az Országos Bírói Hivatal vezetése nagyszerű szakmai kihívásnak és hatalmas előrelépésnek tűnhetett számára. Handótól Orbán Viktor azt várta, hogy a bíróságot a Fidesz-kormány számára kockázatmentes szervezetté formálja át. Tudnia kellett, hogy a bírói kar és a kormánypolitika közötti összeütközést kell levelezni a kormány javára. Amikor 2016-ban az Országgyűlés Költségvetési bizottságában a beszámolóját hallgattam, azon kívül, hogy a bírónők fizetését a férfi bírákéhoz igazítsák, nem volt más, amiben támogatni tudtam volna. Miután személye vállalhatatlan lett, a kormányfő alkotmánybírónak jelölte. Távozásával azonban nem tűntek el a hatalmi funkciókat gyakorló Országos Bírói Hivatal és a bírák önkormányzati testülete között kialakult súlyos anomáliák.

Miután az Orbán-kormány számára nyilvánvaló lett, hogy a bírákat nyomás alá lehet ugyan helyezni, de a bírói önigazgatást és függetlenséget nem lehet egyszerűen felszámolni, egy különbíróság létrehozását kezdeményezték. Az Alaptörvényben is nevesítették 2018-ban a rendes bíróságokkal párhuzamosan működő közigazgatási különbíróság felállítását. A különbíróság

hatásköre a kormányzat és az állampolgárok közötti vitás kérdésekre – a hatósági döntések felülvizsgálatától kezdve a választási, népszavazási, gyülekezési, adóhatósági, közbeszerzési, versenyhivatali és médiahatósági ügyekig – terjedt ki. A cél az volt, hogy ezeket a politikailag érzékeny kérdéseket a rendes bíróságok joghatósága alól kivonják. Miközben ezeknek az ügyeknek a politikai jelentősége épp a bírók megkérdőjelezhetetlen függetlenségét indokolta volna, a különbíróság bíráinak kinevezési jogkörét az igazságügyi miniszter kezébe helyezték. A bírói függetlenséget ilyen gátlástalanul kijátszó lépés erős nemzetközi kritikát zúdított a magyar kormányra, de még egyes Fideszen belüli érdekcsoportok is ellenezték. Ebben a helyzetben az Orbán-kormány meghátrálásra kényszerült: egy Alaptörvény-módosítás keretében a különbíróság felállítására vonatkozó döntést visszavonták, de a bíróságok feletti kontroll elképzelését nem adták fel.

Fél évvel a közigazgatási különbíróság elképzelésének visszavonása után egy több száz oldalas salátatörvénybe rejtve az Országgyűlés elfogadott egy törvénymódosítást, amely lehetővé teszi, hogy az állami intézmények a számukra kedvezőtlen jogerős bírói ítéletek ellen az Alkotmánybírósághoz forduljanak. Alapesetben az úgynevezett alkotmányjogi panasznak az a célja, hogy amennyiben az állampolgárok úgy érzik, egy jogszabály vagy bírói ítélet sérti emberi jogaikat, Alkotmánybírósághoz fordulhassanak. Az Orbán-kormány azonban, egyfajta jogász trükközéssel, a közhatalmi szervezetek számára is lehetővé tette az alkotmányjogi panaszt. Egy bíró így kommentálta a döntés következményeit: „Lesz-e majd olyan bíró, aki egy menedékkérőnek menekültstátuszt ad, ha attól kell félnie, hogy az ítéletet a Bevándorlási Hivatal az Alkotmánybíróságon megtámadja?”^[269] A kormány tehát végül új módszert talált a bírák öncenzúrájának erősítésére.

A 2010 utáni Orbán-kormányok az első tíz évben változatos, gyakran informális eszközökkel törekedtek arra, hogy a bírákat nyomás alá helyezték, de a bírói ítéleteket mindig végrehajtották. Új szintre léptek azonban, amikor 2020-ban egy perben – amelyben a bíróság a magyar államot kártérítésre ítélte, mert egy iskolában roma gyerekeket elkülönítve, gyengébb oktatásban részesítettek, mint a többi gyereket – a miniszterelnök azt nyilatkozta: „az egész ügy nincsen jól”, és mélyen igazságtalan. „Én még nem tudom, pontosan mit kell tenni, hogy ez nem maradhat így, az bizonyos.”^[270] Ezek után a parlament hozott egy szabályt, amely az állam kártérítési kötelezettségének végrehajtását fél évre felfüggesztette. Ez az ügy rávilágít arra, hogy Magyarországon nem lehetségesek politikailag érzékeny bírói ügyek úgy, hogy ne érvényesülne valamiféle hatalmi-politikai nyomásgyakorlás a bíróságokra.

A bírói függetlenség kulcskérdés a demokrácia működtetésében, mert a felek bíróság előtti egyenlősége csak a bírák pártatlansága és függetlensége útján biztosítható. A hatalomnak el kell tűrnie, hogyha törvénytelenül jár el, szembetalálja magát az igazságszolgáltatással. Orbán túlhatalmat gyakorló, szuverenista kormánya azonban ezt az alapvető demokratikus elvet is megkérdőjelezi. Kövér László házelnök szavai a bírói függetlenség 150. évét ünneplő konferencián ezt a szellemiséget tükrözik. „Önök, tehát a bírák mindig csak annyira lehetnek függetlenek, amennyire a magyar állam is az” – mondta, és ideológiai eszmefuttatással folytatta:

A globalizáció korának messianisztikus törekvései [...] a törvénykezés eszközrendszerével szüntelenül gyengíteni igyekeznek a demokratikus legitimitással bíró államok kompetenciáját. [...] Korunk jogászainak és politikusainak maguknak

kell eldönteniük, hogy milyen értékek védelmére kelnek, ki- nek az oldalára állnak: az államot védők és építők, vagy az ál- lamot támadók és rombolók oldalára.^[271]

2020-ban érkezett el az a pillanat, amikor a Kúria elnökének hi- vatali mandátuma lejártával a Fidesz olyan személyt, Varga Zs. András alkotmánybíró-t nevezhetett ki új elnöknek, aki osztotta Kövér elképzeléseit. A kormánypárt két törvényt is módosított annak érdekében, hogy Varga Zs. megválasztható legyen. Mind- ez annak ellenére történt, hogy a bírák saját testülete, az Orszá- gos Bírói Tanács egyöntetűen, egy fő kivételével elutasította a jelölését. Problémásnak találták, hogy az alkotmánybíró koráb- bi hivatali idejét az ügyészségen töltötte, sosem volt bíró, és nem élte át a bírói függetlenséget.^[272] Ráadásul alkotmánybíró- ként olyan ügyeket támogatót, amelyeket később az Európai Unió Bírósága törvénytelennek ítélt.^[273] Varga Zs. egy dolgoza- tában kifejtette újító elképzeléseit: „halaszthatatlan feladat a bí- ró-i függetlenség természetes korlátainak újrafelfedezése és ér- vényesítése.”^[274] Személye jelentős súrlódásokat vetített előre a magyar bírósági rendszerben.

Az Orbán-kormány első tizenhárom évében meghozott új tör- vények abban az értelemben koherens rendszert alkottak, hogy a kormány hatalmát minél jobban ki kívánták terjeszteni. A Fi- desz-kormány mindig is elismerte, hogy erős államot akar építe- ni, amit politikusai azzal indokoltak, hogy a globális liberális elit dominanciájával szemben a nemzeti kormányzás érdekeit kell védeni. Az Orbán-kormány által felmelegített történelmi közjogi hagyomány azonban sehogy sem illeszkedett a 20. szá- zad második felében felépült európai demokráciához, amelynek rendszeréhez a rendszerváltáskor Magyarország is csatlakozott,

és amelynek elvei szerint a hatalom ellenőrzése nélkül sem demokrácia, sem alkotmányosan működő kormány nem létezhet.

Alkotmányos vandalizmus az Európai Unióban

A győztes Orbán váratlan, az alkotmányos rendet módosító lépései 2010-ben meglepetésként érték az Európai Uniót. Több évbe is beletelt, mire az Európai Parlament és a Bizottság megértette, hogy a magyar kormány intézményes változtatásai a hatalmi ágak szétválasztását fenyegetik. Pedig Orbán Viktor már 2014-ben azt mondta: „A fékek és ellensúlyok rendszere az amerikaiak találmánya, amit Európa – talán szellemi középszerűségből – átvett és az európai politikára alkalmazott.”^[275]

Mindaddig sosem fordult elő, hogy egy tagország kormánya tudatosan törekedett volna a demokratikus rendszer aláásására. Az Európai Parlamentben Magyarországról az első vita akkor bontakozott ki, amikor Orbán pártja megszavazta a média-törvény sajtószabadságot sértő paragrafusait, és 2010-ben létrehozta az egypárti Magyar Rádió- és Televízióhatóságot, mindenfajta külső ellenőrzés nélkül. Rövidesen a bírák korai kötelező nyugdíjba vonulását elrendelő törvény is napirendre került. Az Európai Bizottságban arról vitatkoztak, hogyan közelítsék meg a problémát, végül hagyományos módon, kötelezettségszegési eljárást indítottak a magyar kormánnyal szemben. Orbán már az első összeütközés idején, csakúgy, mint azóta minden hasonló esetben, a magyarok ellen elkövetett inzultusról beszélt. „Nem fogadom el sem a németektől, sem senkitől, hogy csak azért, mert mi diktatúrában éltünk 40 éven keresztül, most bár-

ki megkérdőjelezze a magyar nép demokratikus elköteleződését.”^[276]

Orbán Viktor kormánya nemcsak hazai ellenzékét, hanem az Európai Unió intézményeit és a társországok vezetőit is korábban sosem látott kihívás elé állította.

A Tavares-jelentés

Az Európai Parlament 2013-ban készített először átfogó beszámolót az alapvető jogok magyarországi helyzetéről, az után, hogy a Magyar Országgyűlés elfogadta az Alaptörvény botrányos negyedik módosítását. Az úgynevezett Tavares-jelentés szerint Magyarországon rendszerszintű változások történtek, amelyek eltérnek az uniós alapértékektől.^[277] Az Európai Parlamentben lezajlott heves vita után Orbán Viktor kategorikusan leszögezte, hogy a jelentés egy baloldali koncepció eljárás része, és a magyar kormány nem működik együtt az ajánlások végrehajtásában.^[278] Pár nappal ezután a Fidesz országgyűlési képviselői megszavaztak egy ellennyilatkozatot, amelyben az Európai Unió részéről tiszteletet követeltek a magyarok számára.^[279] Ez a jogi érvényt nélkülöző, leginkább gyermeteg válasz a Magyar Országgyűlésben igazán szomorú pillanat volt, amely azóta jó párszor megisméltődött.

Az eset nyilvánvalóvá tette, hogy az Orbán-kormányt párbeszéd révén nem lehet az Unió közös megegyezésen alapuló alapértékeinek betartására rávenni. Kevés hatékony eszköz volt, amellyel az Európai Unió felléphetett volna állampolgárainak szabadsága védelmében. Igaz, az EU Szerződésének 7. cikke lehetőséget ad arra, hogy egy renitens tagország szavazati jogát felfüggeszék, akkor azonban ezt mindenki túl erős reakciónak látta. Bár a Tavares-jelentés rámutatott, hogy Orbán politikája a

tekintélyelvűség irányába tett tudatos lépések sorozata, az európai politikusok abban bíztak, hogy politikai egyeztetések révén keretek között tudják tartani a magyar kormányt. Ugyanakkor az Európai Unió intézményeiben gondolkodás kezdődött el arról, hogy erősebb eszközöket dolgozzanak ki az alapjogok védelmére.

A vita arra is rávilágított, hogy Orbán ellentmondásos, autokratikus politikája megosztja az európai politikai pártokat. A szociáldemokrata, zöld és liberális politikai csoportok kezdettől erőteljesen bírálták Orbán kormányát antidemokratikus lépései miatt, míg a szélsőséges jobb- és baloldali csoportok védelmükbe vették. A centrista-konzervatív Európai Néppárt (European Peoples Party, EPP) számára érzékenyé vált a helyzet, mert a Fidesz is ebben a csoportban foglalt helyet. A frakció három részre szakadt: a kritikusok, a támogatók és a pragmatikusok táborára. A pragmatikusok között fajsúlyos politikusok is voltak, például Joseph Daul, az EPP elnöke, aki 2015-ben úgy nyilatkozott: „Orbán szeret provokálni, ő a Néppárton belül az »enfant terrible«, de én szeretem.”^[280] Manfred Weber, a Bajor Keresztényszociális Unió (Christlich-Sozialische Union, CSU) képviselője, az EPP európai parlamenti csoportjának vezetője pedig több alkalommal személyesen kampányolt Budapesten a Fidesz mellett. Magyarországról nézve igazán lehangolónak tűnt a mérsékelt és kulturált német politikus kiállása a radikális Orbán mellett.

Nehéz lenne megmondani, hogy valójában mennyire kedvelték őt, hiszen Orbán sokszor túljárt az eszükön, és megosztotta a politikai csoportot. Ugyanakkor úgy gondolták, hogy amíg benn tartják a csoportban, fontos európai kérdésekben befolyást tudnak gyakorolni rá. A Fidesz képviselői cserébe fegyelmezetten belesimultak az Európai Parlament néppárti frakciójába, a legtöbb előterjesztést megszavazták, sokszor a magyar kormány

hazai retorikája ellenében. A pragmatikusokat leginkább az mozgatta, hogy az Európai Néppárt az Európai Parlament legnagyobb csoportjaként az Unió legtöbb vezető posztját birtokolta, és a Fidesz nélkül ez a hatalmi helyzet esetleg elveszett volna. Orbán pártjára szükség volt a Néppárt frakciójában, és ez ellenérdekelte tette őket abban, hogy megváljanak tőle. Orbán bízhatott abban, hogy támogatói kiállnak mellette.

A Fidesz mindazonáltal az Európai Néppárt frakciójában is állandó magyarázkodásra szorult. Emberei több módszert is kidolgoztak, hogy a konzervatív testvérpártokat maguk mellé állítsák olyan esetekben is, amikor Magyarországgal kapcsolatban alkotmányos problémák merültek fel. A Fidesz ragaszkodott ahhoz, hogy minden egyes kérdést egyedileg vizsgáljanak meg, és minden kritikus kérdésben azzal a módszerrel élt, hogy az adott ügyben létező külföldi példákat sorolt fel.^[281] Orbán az Európai Néppárt frakcióülésein fiatal, jól képzett jogászok hadát sorakoztatta fel, akik részletekbe menő fejtegetésekkel nyugtatták meg a párttársak többségét, hogy a magyar kormány által felhasznált jogi eljárások más országban is előfordulnak. Az alkotmányos kontextust a képviselők nem vizsgálták, így Orbánék sokakat meg tudtak győzni. A kritikus törvények egyedi vizsgálata az Európai Bizottság szakértőit is akadályozta abban, hogy valós politikai következményeiket értelmezni tudják a folyamatosan változó magyar jogi keretek között.

Jogi trükközés

A valós kép kialakításához olyan megközelítésre lett volna szükség, amely a kritikus törvényeket a kimenet szempontjából vizsgálja. A 2014-es választás eredményét például, ahogy láttuk, a választási törvény aránytalan átalakítása mellett messzemenő-

kig befolyásolta a pártfinanszírozás rendszerének megváltoztatása, a kampányreklámok ingyenessé tétele a televízióban, és az ellenzék megjelenítésének radikális korlátozása az állami médiumokban. Ha az Európai Bizottság azt a kérdést teszi fel, hogy tiszta és tisztességes választások zajlottak-e Magyarországon 2014-ben, ami lehetővé tette a különböző pártok fair versenyét, kiderült volna, hogy ez nem így történt. Ezt a kérdést azonban nem tette fel a bizottság, mert erre nem volt politikai felhatalmazása, és a Fidesz erősen lobbizott, hogy ez a jogosítvány ne is jöhessen létre. A Fidesz a kormányzását érintő minden vitában arra hivatkozott, hogy demokratikus választáson jutott hatalomra, ezért mindaz, ami Magyarországon zajlik, szükségképpen demokratikus. Az Európai Unió intézményi vezetői 2022 őszéig nem kérdőjelezték meg ezt az állítást, pedig a napnál is világosabb volt, hogy a magyar választások már 2014-ben és azóta (2018-ban és 2022-ben) sem voltak demokratikusak.^[282]

A másik módszerként Orbán elképzelhetetlenül radikális lépéseket tett, amelyek messze túlléptek a demokratikus játékszabályok elviselhető vörös vonalán, majd mikor az európai intézmények ezt szóvá tették, némiképp visszakozott. A bírák nyugdíjkorhatárának jelentős megrövidítéséről vagy a médiatörvény egyes szabályairól a magyar kormány jogászhai pontosan tudhatták, hogy európai szabályozásba ütköznek, és a kormány számíthatott arra, hogy a bizottság kötelezettségszegési eljárást indít ellene. Ez azonban nem akadályozta meg őket a törvények megalkotásában, mivel a bizottsági és a bírósági döntésig eltelt években érdemben meg tudták változtatni a viszonyokat. Két lépés előre, egy hátra.

A magyar miniszterelnök nem csupán az agresszív harcmódot honosította meg az Európai Unió intézményeiben, de radikális lépéseivel azokat a határokat is folyamatosan kitolta, amelyeket a szervezet még elfogadhatónak tartott. Orbán változtatá-

sai más tagországoknak is mintát nyújtottak. 2015-ben, amikor Lengyelországban a Jog és Igazságosság Pártja (Prawo i Sprawiedliwość, PiS) győzött a választáson, Orbán nyomdokain haladva állt neki az igazságszolgáltatás, mindenekelőtt az alkotmánybírászkodás jogkörei megnyirbálásának.

Orbán kockázatvállaló, radikális politikája a 2015. évi menekültválság idején mutatkozott meg nyilvánvaló módon Európaszerte. Ez volt az első eset, amikor – a menekültek kvóták szerinti elosztásával kapcsolatban – a magyar miniszterelnök nyíltan szembement az Európai Tanács döntésével, és a közös európai megoldás ellehetetlenítése mellett kardoskodott. Orbán kemény menekültellenes politikája és nyílt muszlimellenes kampánya, amelyről a 8. fejezetben lesz még szó, sok európai politikusnak imponált. A kirekesztő retorika azonban Nyugat-Európában elfogadhatatlan volt, csak szélsőjobboldali pártok képviselték, amelyekkel a mérsékelt politikusok nem vállalhattak közösséget. Orbán miniszterelnökként más kategóriát képviselt, és bár kemény politikáját nyilvánosan sokan elutasították, a válság során minden európai ország szigorította menekült- és bevándorláspolitikáját. Orbán kérlelhetetlen, radikális megoldásaihoz képest a többi európai kormány emberbarátnak tűnt. A „hasznos idióta” szerepében a magyar miniszterelnök jó szolgálatot tett a nyugati politikusoknak. Nem csoda, hogy ebben az évben elhalkultak az intézményes kritikák vele szemben, pedig a fondorlatos, mélyen antidemokratikus jogalkotás Magyarországon folytatódott. Az Orbán-kormány 2015 után nagyobb nyomás alá helyezte a rendszer kritikusait, megbélyegezve politikusokat, újságírókat és civil szervezeteket.

2017-ben két törvény mégis kiverte a biztosítékot a nyugat-európai politikai körökben, és a figyelem újra Orbán felé fordult. A Lex NGO-nak nevezett törvény,^[283] amelyről a 9. fejezetben írok még, azokat a civil szervezeteket sújtotta, amelyek a kor-

mány politikáját ellenőrizték, például a korrupciót vagy a szabadságjogok helyzetét, és amelyek külföldi adományozóktól, például nagykövetségektől is kaptak támogatást. A törvény arra kötelezte őket, hogy „külföldről támogatott szervezetként” regisztráljanak egy nyilvános kormányzati oldalon. Ez nem vonatkozott az egyházi, fejlesztési és sporttevékenységet folytató szervezetekre és a politikai pártok alapítványaira. A kivételek rávilágítottak a jogszabály diszkriminatív jellegére és arra, hogy a kormány célja a törvénnyel a vele szemben kritikus szervezetek nyilvános pellengérré állítása. A Fideszhez közel álló médiuumokban el is kezdődött ezen szervezetek listázása és lejáratása. A másik törvénymódosítás megvalósíthatatlan feltételeket állított a Közép-európai Egyetem (Central European University, CEU) további működése elé, csorbítva tudományos szabadságát, és veszélyeztetve magyarországi létezését.^[284]

Magyarországon hetekig tartó tüntetések kezdődtek a két törvénnyel szemben, és széles körű nemzetközi tiltakozás is kibontakozott. Az Európai Bizottság mindkét ügyben kötelezettségszegési eljárást indított, amelyek az Európai Bíróságon folytatódtak. A civil szervezetek elleni törvényt elmarasztaló döntést évekkel később, 2020 júniusában, a CEU-val kapcsolatos elutasító döntést 2020 októberében hozta meg az EU Bírósága.^[285] Az egyetem azonban addigra már elköltözött Magyarországról.

A Fidesz alkotmányellenes politikájának európai percepciójában akkor állt be változás, amikor az Európai Csalás Elleni Hivatal (Office européen de lutte antifraud, OLAF) vizsgálati jelentése felfedte, hogy Orbán Viktor veje csalás révén jelentős európai uniós fejlesztési forráshoz jutott.^[286] Ez már önmagában is botrányos hír volt Orbán konzervatív párttársai előtt, de miután a magyar legfőbb ügyész ejtette az ügyet, megerősödött a gyanú, hogy az igazságszolgáltatás Magyarországon nem pártat-

lan. Ez a botrány hozzájárult, hogy az Európai Parlamentben a magyarkérdés újra napirendre kerüljön.

A Sargentini-jelentés

Az Európai Parlament impozáns strasbourgi üvegpalotájában 2018. szeptember 11-én nagy volt a sürgés-forgás. Olyan vitára készültek a képviselők, amelyre az Unió történetében még nem került sor. A Judith Sargentini által jegyzett dokumentum szerint annak ellenére, hogy az Unió intézményei számos kísérletet tettek a Magyarországon felmerült rendszerszintű alkotmányos és demokratikus problémák megoldására, a jogállamiság védelme érdekében nem történt lényeges változás.^[287] A jelentés azt javasolta, hogy a magyar kormányval szemben induljon el az EU Szerződés 7. cikke szerinti szigorú eljárás: az Európai Tanács állapítsa meg, hogy fennáll-e a jogállamiság súlyos megsértésének veszélye Magyarországon, és tegyen ajánlásokat a kormány számára.

A parlamenti vita nagyon éles hangnemben folyt. Orbán Viktor mélyen igazságtalannak tartotta a jelentést: „Önök [...] azt a Magyarországot fogják elítélni, amely ezer éve tagja a keresztény európai népek családjának. Azt a Magyarországot, amely munkájával és ha kellett, vérével járult hozzá a mi nagyszerű Európánk történelméhez.” Megbélyegzőnek és kirekesztőnek tartotta az egész eljárást, és egy ponton a jelenlévők legnagyobb elképedésére hozzátette: „Mi sohasem vetemednénk arra, hogy elhallgattassuk azokat, akik nem értenek egyet velünk.”^[288] Ez a kijelentés felháborítóan cinikus és megalázó volt annak fényében, hogy Orbán kormánya 2010 óta sok ezer embert fosztott meg a véleménynyilvánítás szabadságától.

A Sargentini-jelentésről szóló szavazás a vita után egy nappal volt esedékes. Az Európai Néppárt frakciója estébe nyúló megbeszélésen döntötte el, hogyan szavazzanak. A jelentés elfogadásához a képviselők kétharmadának szavazatára volt szükség, és ez néppárti szavazatok nélkül nem volt lehetséges. A csoportgyűlésre Orbánt is meghívták, és hosszan faggatták a konzervatív képviselők. Ő pártpolitikai boszorkányüldözésnek tekintette a jelentést, és jogász munkatársaival a szokásos módon részletekbe menően kritizálta a jelentés pontjait. Semmit sem ismert el közülük.

A meghallgatás drámai fordulatot vett, amikor a képviselők arról kérdezték Orbánt, hogyan kaphatott támogatást a veje az európai fejlesztési pénzekből. Addigra a jogász kollégák már távoztak, Orbán pedig a formaságokat mellőzve azt válaszolta, hogy ez nem érdekes. A magyarok mindennel tisztában vannak, és lám, mégis újra megválasztották őket, még hozzá kétharmaddal, mondta.^[289]

Orbán nem is próbálta leplezni, hogy a családja korrupciós gyakorlat haszonélvezője volt – ez megdöbbenetete a konzervatív képviselőket. Másnap a csoport jelentős része, a mindeddig pragmatikus német frakcióvezetővel, Manfred Weberrel együtt, a jelentés elfogadása mellett szavazott. Az Európai Parlament úgy döntött, hogy Orbán kormánya ellen induljon meg a 7. cikk szerinti eljárás. Úgy tűnt, hatalmas lépés történt, mind Magyarország, mind az Európai Unió történetében.

A valóságban azonban a szavazás után az ügy egy időre lezárult. Az Európai Parlament saját jogosítványok híján az Európai Tanácshoz utalta a kérdést, amely azonban nem volt felkészülve a folyamat lebonyolítására. A 7-es cikk szerinti eljárás hosszadalmas, többlépcsős folyamat, amelyet egy ponton a tanács minden tagjának támogatnia kell. Ez azonban teljesen elképzelhetetlen volt, mivel a magyar és a lengyel kormányfő már ko-

rábban kinyilvánította, hogy ha bármelyikük országa ellen elindul az eljárás, a másik vétót emel ellene.^[290] Ráadásul rövidesen indult a 2019. évi európai parlamenti választási kampány, és a politikusok hazautaztak Brüsszelből, hogy megkezdjék saját kampányukat. A magyarok ügye, a Fidesz hihetetlen szerencséjére, megint lekerült a napirendről.

A jogállamisági vita

Tíz évvel a Fidesz úgynevezett „alkotmányos forradalma” után, 2020 őszére állt össze az Európai Unió első jogállamisági jelentése, amely azonos elvek alapján tekintette át a demokrácia állapotát az összes tagállamban. A Magyarországról szóló beszámoló megállapította, hogy a négy vizsgált területen – igazságszolgáltatás függetlensége, antikorrupciós intézmények, média-pluralizmus és alkotmányos fékek és ellensúlyok – lényegi, a jogállamiságot súlyosan veszélyeztető problémák vannak.^[291] Amikor Věra Jourová, az Európai Bizottság értékekért és átláthatóságért felelős alelnöke előterjesztette a jelentést, Magyarországot „ill-democracy”-nak nevezte, utalva Orbán illiberalizmusára, ami mélységesen felháborította a magyar kormányt. A miniszterelnök sértődötten támadta meg a jelentésért felelős európai biztost, és a következőt írta a bizottság elnökének:

A bizottság alelnöke nyilvánosan Magyarországot „beteg demokráciának” nevezte, és azzal sértegette az Európai Unió magyar polgárait, hogy „nincsenek abban a pozícióban, hogy független véleményt tudjanak formálni” [...] ezért tisztségéből való távozása elengedhetetlenül szükséges.^[292]

Kövér László a bíróságok függetlenségének évfordulóján mondott beszédében még messzebb ment:

A globalizáció korának messianisztikus törekvései, bár nem hirdetik meg célként, a törvénykezés eszközével szüntelenül gyengíteni igyekeznek a demokratikus legitimációval bíró államok kompetenciáját. A globalizmus nevében a demokratikus államok felszámolása, és választási legitimáció nélküli szupranacionális hatalmi központok kialakítása a cél. [...] Mindehhez pedig az anómiának és abnormalitásnak, azaz a teljes értékvesztésnek, a természet rendje tagadásának, a liberalizmus és az emberi jogok nevében megvalósított agresszív, hogy ne mondjam, se embert, se istent nem ismerő terjesztése vezet.”^[293]

Egy évtizeddel az után, hogy a Fidesz rendkívüli hatalmat szerzett Magyarországon, a párt világnézete már nem volt összeegyeztethető az európai demokráciákéval.

Orbán Viktor rezsimje azzal érvelt, hogy a magyar rendszer az uralkodó európai liberális demokráciához képest az alkotmányosság alternatív változatát testesíti meg, és arra törekszik, hogy az Unió alkotmányos vitát folytasson vele. Azt állították, hogy a jogállamiság dinamikus alakuló konstrukció, és minden tagállamnak el kell fogadnia egyenrangúnak a másik tagállam szabályozását, így zavartalan lesz az együttműködés.^[294]

A demokráciának azt a mély válságát, amely Orbán tízéves kormányzása alatt Magyarországon létrejött, egy európai kutatás így írta le:

Egy folyamatnak vagyunk tanúi, amelyben a megválasztott állami vezetők tudatosan olyan kormányzati összekapcsolódá-

sokat alkotnak, amelyek a belső hatalmi ellenőrzés lehetőségeinek gyengítését vagy megszüntetését szolgálják, azzal a céllal, hogy a kormányzó párt hatalma tartósan kiépüljön az állam felett.^[295]

Az Európai Unió hosszú ideig nem volt képes szembenézni azal a kihívással, amelyet a demokratikus normák rombolása jelentett az Orbán-kormány idején, mert ehhez hiányzott a politikai akarat. Azzal, hogy nem tartóztatta fel Magyarországon a jogállam rendszerszintű lebontását, valójában intézményesen, morálisan és anyagilag is támogatta Orbán rendszerét.

Orbán rendszere alapjaiban ingatja meg az európai államok közötti bizalmat. Ahogy a Fidesz részéről önámítás volt azt gondolni, hogy a pragmatikus európai politikusok bizalma örökké tart, ugyanúgy önámítás volna azt gondolni, hogy az Európai Unió tartósan működésképes maradhat, ha egyes országok kormányai tekintélyelvű államot építenek ki.

5

„SEM AZ IMF, SEM AZ EU NEM A FŐNÖKEIM!”

Unortodox gazdaságpolitika

Orbán jó hangulatban lépett a színpadra a „Fókuszban a nemzeti érdek” címmel rendezett konferencián 2012 májusában.^[296] Több száz vállalkozó, politikus és tudós gyűlt össze, hogy meghallgassa a neves előadókat: minisztereket, alkotmánybírókat és egyetemi professzorokat. Az esemény fényét emelte Wolfgang Schüssel volt osztrák kancellár jelenléte és George Patakinak, New York állam volt kormányzójának videóüzenetben küldött hozzászólása. A záróbeszédet Orbán Viktor miniszterelnök tartotta.

Egy anekdotával kezdett: egyszer az egerek megalégték, hogy megeszik őket a macskák. Tanácsért mentek a bölcs bagolyhoz, hogy mihez kezdjenek. A bagoly azt javasolta nekik, hogy mivel a macskák félnek a kutyáktól, az egerek változzanak kutyává. Mikor az egerek megkérdezték, hogy jó, de mégis hogyan változzanak át, a bagoly csak annyit mondott: „Taktikai kérdésekkel nem foglalkozom.”^[297] Orbán vidám történetéből a hallgatóság megértette, hogy a miniszterelnök nem sokra tartja

a nemzetközi szervezetek korábbi gazdaságpolitikára vonatkozó tanácsait.

A magas rangú hallgatóságnak tetszetek Orbán szavai, aki ezután rátért arra, hogy elődei, akik mindig az Európai Unió ajánlásait követték, semmire sem jutottak. Arra a következtetésre jutott, hogy „a győzni tudás képessége abban áll, hogy másképp cselekszünk, mint a legyőzöttek”^[298] – és hozzáfűzte: az ő kormánya mindent másképp fog csinálni, mint a korábbiak. Világossá tette – mint azóta is sokszor –, hogy ő a „birodalmi Európa” helyett a „nemzetek Európájának” koncepcióját vallja, és nem hisz az általános receptekben. Úgy vélte, akik ezt az értelmezést követik, egy nagyobb terv részének tekintik azt, hogy ide születtek, és ezzel feladatuk van. Ez elrendelt és nem választott dolog. Ezek után kezdett hozzá, hogy elmagyarázza az új, „unortodox gazdaságpolitikát”, amelyet a 2008. évi válság után is fennmaradó problémák megoldása céljából vezetett be kormánya.

Orbánnak és szűk körének jó ideje meggyőződése volt, hogy a politika a legmagasabb rendű ismeret, miután pedig a közösség életének a politikusok szabnak rendet és irányt, a politika mindig előrébb van, mint a gazdaság.^[299] E fejezet olvasásakor érdemes tehát észben tartani, hogy ez azt jelenti: minden gazdasági lépés mögött elsődlegesen Orbán Viktor és a Fidesz párt hatalmi-politikai érdekét kell keresni.

Mielőtt azonban rátérnénk Orbán „unortodox” gazdaságpolitikájának ismertetésére, nézzük meg, mi volt az a múltbeli örökség, amelytől Orbán annyira meg akart szabadulni.

Gazdasági örökség

A rendszerváltáskor egyértelmű társadalmi konszenzus övezte azt a célt, hogy Magyarország zárkózzon fel a Nyugathoz, és így teremtsen meg polgárai számára a jólét anyagi és kulturális alapjait. Ennek érdekében ki kellett építeni a demokratikus politikai intézményrendszert, és a szocializmus központilag tervezett gazdaságát piaci alapra kellett átállítani. Ahhoz, hogy az ország bekapcsolódhasson a nemzetközi konjunktúrába, alkalmazkodnia kellett a világpiachoz.

Az 1990-ben hatalomra jutó új demokratikus magyar kormány rossz szerkezetű, válságban lévő gazdaságot örökölt. A szocialista tervgazdaság és a kelet-európai országok kereskedelmi rendszerének összeomlása maga alá temetett egy sor szocialista nagyvállalatot, és hatalmas munkanélküliség következett. Az első években óriási volt az átmenettel járó veszteség. A tömeges elszegényedés ellensúlyozására már az Antall-kormány szociálpolitikai támogatásokat vezetett be: milliók kaptak korengedményes nyugdíjat és hosszú időre szóló munkanélküli-ségélyt, a kormány ezzel igyekezett kompenzálni elvesztett munkájukat. Jóllehet a gazdaság egy idő után stabilizálódott, a kiterjedt szociális juttatásokat a következő kormányok is fenntartották, ami így elleplezte, hogy az oktatási és a munkaerőpiaci reformok évtizedek alatt sem tudták megoldani az alulképzett tömegek munkába állítását. A széles körű szociális támogatások nem ösztönözték a továbbtanulást, átképzést és a munkavállalást, és milliók számára rögzült az államtól való függőség állapota, amelynek – miután a kommunista rendszer erre épült – egyébként is nagy hagyományai voltak. Mindez a költségvetésre is mérhetetlen terhet rótt.

A rendszerváltás másik kulcskérdése az volt, hogy a korábban állami kézben lévő, modernizációra szoruló vállalatok hogyan kerüljenek magántulajdonba. Tőkeszegénysége mellett az ország különösen nagy adósságállományt örökölt a szocializmus idejéből. Ezért az Antall-kormány, hasonlóan közép-európai szomszédaihoz, arra törekedett, hogy minél több működőtőkét vonzzon a gazdaságba, és főképp külföldi tulajdonosoknak adta el a stratégiai termelőüzemeket és a közszolgáltató vállalatokat. E folyamat során számos korábbi állami monopólium, például a telekommunikációs, közmű- és energiaszolgáltató vállalatok külföldi kézbe kerültek. Így az E.ON vagy az RWE AG az energiaszolgáltatásban, a Deutsche Telecom a telekommunikációban lett piacvezető.

A privatizáció természetesen feszültségekkel járt. A társadalmat frusztrálta, hogy gyakran a szocialista vállalatok technokrata vezetői szereztek tulajdonosi jogokat az általuk vezetett cégekben,^[300] illetve hogy a vagyontárgyak széles körben nagy külföldi vállalatok kezébe kerültek. A külföldi működőtőke révén ugyanakkor a termelővállalatok hozzájutottak a legmodernebb technológiákhoz, ami elengedhetetlen volt a magyar gazdaság fejlődéséhez. A folyamatot erősítette a piacgazdaság intézményeinek létrejötte és a vállalatok gyors alkalmazkodása, ami megalapozta a fordulatot és a felzárkózás megindulását a fejlett Nyugathoz. Stabilizálódtak a makrogazdasági mutatók – ebben fontos szerepe volt az 1995-ben végrehajtott, Bokros-csomag néven ismert gazdasági kiigazításnak, a külföldi hitelek pedig fegyelmezettebb gazdaságpolitikára ösztönöztek. Az 1990-es évek végére a gazdasági növekedés már 4%-ot ért el, ezzel Magyarország a régió éllovasa lett.

2000 után azonban a növekedés veszített lendületéből, méréselődött az export növekedésének üteme, gyengült a működőtőke-vonzó képesség, Magyarország előnye csökkent a

szomszéd országokhoz képest. A Nyugathoz való felzárkózás megtorpant, a költségvetési fegyelem lazult, emiatt a versenyképességi problémák halmozódtak. A 2002-es választások előtt az első Orbán-kormány béremelést hajtott végre, és kedvezményes lakáshitelezést vezetett be, a „fiskális alkoholizmus”^[301] pedig az ezt követő szocialista kormányok alatt folytatódott. Az ország nagyobb lábon élt, mint amit megengedhetett volna magának. Rögzült a duális gazdasági szerkezet, amelyben a korszerűtlen hazai és a fejlett, versenyképes, külföldi tulajdonú cégek tudásátadás nélkül éltek egymás mellett. Az új vállalkozások alapítását magas adók és bürokratikus akadályok nehezítették, a szürkegazdaságot^[302] az új, demokratikus intézmények csak kevésbé voltak képesek ellenőrizni.

A rendszerváltás utáni két évtizedben érdemi magántulajdonra igazából kevesen tudtak szert tenni. A tőkehiány és az eladósodottság nem tette lehetővé a lakosság széles rétegeit érintő privatizációt. A lakosság mintegy negyede dolgozott állami alkalmazásban, és jelentős munkaképes csoport élt valamilyen segélyből. Az államtól független, erős polgári tudattal rendelkező középosztály így nagyon lassan formálódott, és a régió egészére jellemző megkésett polgárosodást a rendszerváltást követő években Magyarországon sem lehetett bepótolni. Mi több, az 1990-es években meginduló, de nem túl átgondolt reformok ellenére az oktatási rendszer sem volt képes támogatni a társadalmi mobilitást, és sokkal inkább a származási viszonyokat konzerválta – ez még a szocialista évekhez képest is visszalépésnek számított.

Bár a magas államadósságot az 1990-es évek végére nagy erőfeszítések árán sikerült a GDP 60%-a alá szorítani, 2008-ra ez újra 74%-ra ugrott. Mivel ezekben az években mind az állam, mind a családok devizaalapú hiteleket vettek fel, a 2008-as gazdasági válság pusztító hatást mért a magyar gazdaságra, ami to-

vább tetézte a bajokat. A politikai támadások keresztüzében – amelyeket a Bevezetésben mutattam be – az egyre inkább népszerűségét és hitelességét veszítő Gyurcsány-kormány 2008 őszén komoly megszorító intézkedéseket vezetett be. Ez a költségvetés pozícióját jelentősen javította ugyan, de az elszabaduló adósságállomány államcsőddel fenyegetett, így a kormány a nemzetközi szervezetekhez fordult készenléti hitelért.^[303]

A gazdasági válság hónapjaiban teljessé vált a 2006-os őszi beszéd után felerősödő politikai káosz, és végül Gyurcsány Ferenc kormányfő, akit az ellenzéki Fidesz utcai politizálással évek óta nyomás alatt tartott, lemondásra kényszerült. Mint a Bevezetésben szó esett róla, a szocialista párt Bajnai Gordon vezetésével technokrata válságkormányt hozott létre, amelynek egy év alatt sikerült stabilizálnia a gazdaság helyzetét. Ebben a kritikus évben azonban a magyar gazdaságpolitikának a hiány csökkentésére tett erőfeszítései mellett – szemben más országokkal – nem maradt lehetősége arra, hogy költségvetési eszközökkel mérsékelje a válságot elszenvedő vállalkozások és családok terheit. Ekkor került sor a 2010-es országgyűlési választásokra, amelyeket a Fidesz hatalmas fölényrel nyert meg.

Az államadósság GDP-hez viszonyított, 80%-os aránya, a rossz versenyképességi mutatók és a magas államháztartási hiány nagy kihívást jelentettek az Orbán-kormány számára. Ugyanakkor segítette őket, hogy a Bajnai-kormány válságkezelésének eredményeképp a gazdasági folyamatok már jó irányba fordultak, amit az is mutatott, hogy 2010 májusától megindult a gazdasági növekedés.

Orbán kormányának erős politikai felhatalmazása volt a reformok folytatásához. Ráadásul a válság nyomán az egész világon lazult a pénzügyi fegyelem, és lehetővé vált, hogy a kormányok határozottabban avatkozzanak be a gazdaság irányításába, mint korábban. Ezért sokan úgy vélték, hogy a válság lecsen-

gésével Orbán komoly eredményeket tud majd elérni a gazdaság modernizációjában. A Fidesz-kormány hatalmi logikájának elsődleges célja azonban az volt, hogy megszabaduljon a nemzetközi szervezetek figyelő tekintetétől, és a tulajdonviszonyok tartós átalakításával elősegítse saját elitjének vagyonosodását, illetve a választók egy jól meghatározott körét anyagilag érdekeltté tegye a rendszer fenntartásában.

Nem leszünk gyarmat!

„Sem az IMF, sem az EU nem a főnökeim”^[304] – jelentette ki magabiztosan a 2010-es választás másnapján tartott nemzetközi sajtótájékoztatóján Orbán Viktor, világossá téve, hogy nem követi elődeit, akik a válság idején a nemzetközi szervezetek javaslatai alapján hitelfelvétellel tudták csak elkerülni az államcsődöt.^[305] Valójában Orbán már az 1998 és 2002 közötti első kormányzása idején is új módszereket keresett arra, hogy megszorító politika helyett költségvetési ösztönzőkkel próbálja beindítani a gazdaságot. 2010-ben a különutas közgazdászt, Matolcsy Györgyöt nevezte ki a gazdasági csúcsmínisztérium élére, hogy közösen kísérletezzenek az „unortodox” gazdaságpolitika megvalósításával.

A terv az volt, hogy a gazdasági növekedés motorját a költségvetés lazítása révén, adócsökkentésekkel, a fogyasztás felpörgetésével indítják be. Abban bíztak, hogy az átmenetileg megugró hiányt a magyar gazdaság jelentős megszorítások nélkül „kinövi”. Orbán ezzel a javaslattal fordult Brüsszelhez, de a tárgyalás során világossá vált, hogy a költségvetési hiány további növekedését a hitelező szervezetek nem teszik lehetővé. Magyarországgal szemben már 2004 óta túlzottdeficit-eljárás volt érvényben, miután a hiány folyamatosan meghaladta a GDP 3%-át, amely a

2008-as hitelfelvétel után tovább nőtt. A kormány így nem tudta elkerülni a megszorító politikát. Ez a tapasztalat csak megerősítette Orbánt abban, hogy amint lehet, 3% alá kell szorítania a hiányt, hogy szabad kezet kapjon a gazdaság irányításához.

Azonban 2010-ben B tervet kellett bevetnie. Orbán 29 pontból álló megszorító csomagot nyújtott be az Országgyűlésnek, de az adócsökkentés elképzelésétől nem tárgított. A terv legmarkánsabb eleme az volt, hogy a progresszív adózásról az egykulcsos adóra tér át, mégpedig rendkívül alacsony, 16%-os adókulccsal. A javaslat szakértői és ellenzéki politikai körökben egyaránt jelentős vihart kavart. Az egykulcsos adó bevezetése ugyanis 600 milliárd forinttól, bevételeinek 2%-ától fosztotta meg az egyébként is hiánnyal küzdő költségvetést. Nem csoda, hogy a megszorító csomag összes többi pontja a bevételek növelését célozta.

A Fidesz azonban csupán két elemet hangsúlyozott a kommunikációjában. Az egyik az volt, hogy az állami vezetők fizetését jelentősen csökkentik. A másik, valójában lényegesen több bevételi forrást eredményező lépés, a hatalmas, 20%-os bankadó kivetése volt. A parlamentben elmondott beszédével Orbán Viktornak sikerült azt a látszatot keltenie, hogy a bankokat és a nagyvállalatok vezetőit sarcolja meg, viszont mindenki más rettentően jól jár. Természetesen a bankok az adó jelentős részét áthárították a lakosságra, de az már nem a miniszterelnök gondja volt. Orbán kommunikációs trükkjét még ellenzéki oldalon is sokan zseniálisnak tartották.

Volt ennek a kiigazítási csomagnak egy jelentéktelennek tűnő pontja, amely az „unortodox” gazdaságpolitika megvalósításában és sikerében mégis kulcsszerepet játszott. A rendelkezések között szerepelt, hogy a közsférában dolgozóknak kifizetett magasabb végkielégítések után 98%-os különadót kell fizetni. [306] Orbánék azt kommunikálták, hogy a levonuló kormány kö-

telékében dolgozó vezetők „pofátlanul nagy” végkielégítéseit akarják megszüntetni, ami természetesen tetszett az embereknek. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy több ezer embernek visszamenőleges hatállyal vissza kellett fizetnie a törvényesen járó végkielégítése nagy részét. A visszamenőleges hatály törvénytelen, amit az ellenzék nagy erővel hangoztatott. Az akkor még hivatalban lévő köztársasági elnök, Sólyom László utólagos normakontrollra azonnal elküldte a törvényt az Alkotmánybíróságnak, amely – noha addigra már feltöltötték a Fidesz embereivel – alkotmányellenesnek ítélte, és megsemmisítette. Nyilvánvaló volt, hogy a Fidesz tudatában volt a javaslat törvényellenes voltának, de azt is tudta mindenki, hogy Orbán nem fog visszakozni. Ami történt, mégis példátlan volt. A Fidesz a kétharmados parlamenti többségével – ahogyan az előző fejezetben írtam – egyszerűen megszüntette az Alkotmánybíróságnak azt a feladatkörét, hogy pénzügyi kérdésekben normakontrollt gyakoroljon. Ezután változtatás nélkül újra beterjesztették a törvényszöveget – miközben a vita zajlott, Sólyom László köztársasági elnök mandátuma éppen lejárt, és a Fidesz által gyorsan megszavazott és kinevezett új köztársasági elnök, Schmitt Pál már gond nélkül aláírta az alkotmányellenes törvényt.

A Fidesz ekkor használta először a szupertöbbségét arra, hogy amikor jogi akadállyal szembesül, megváltoztassa a demokratikus szabályokat, és a jogi kordon elbontásával, az intézmények gyengítésével érvényesítse hatalmi érdekeit. Ez a stratégia nyitott utat ahhoz, hogy Orbánék a gazdaság területén is korlátozás nélkül kivitelezhessék, amit akarnak. Az eset vízválasztónak bizonyult a Fidesz hatalmi építkezésében.

Hogy a Fidesznek miért volt fontos, hogy egy kis jelentőségű, szimbolikus ügyben nyíltan szembemenjen az Alkotmánnyal, és korlátozza az Alkotmánybíróságot, az rövidesen kiderült. A bankadó ugyanis nem bizonyult elegendőnek, hogy az egykul-

csos adó miatt kieső óriási költségvetési bevételt pótolja. A kormány újabb különadókat vetett ki az energia- és a telekommunikációs szektorra és a kiskereskedelemre. A költségvetés helyzete azonban továbbra is kritikus maradt, és a kormány egy éven belül további 12 különadót vezetett be, főleg a szolgáltatási szektorban. Ezek a lépések teljesen kiszámíthatatlanná tették a gazdasági környezetet, és súlyosan torzították a vállalatok közötti adóterhelést. A kormány hatalmas konfliktust vállalt a gazdaság külföldi szereplőivel, de Orbán jól jött ki a dologból: támogatói hősként tekintettek rá, és elhitték, hogy a kormány nem őket, hanem a nagy cégeket, a finánciókét sarcolja.

A költségvetésben azonban továbbra is hatalmas lyuk tátongott, és a kormánynak további pénzhez kellett jutnia. Orbán ezért úgy döntött, hogy a lakosság magánnyugdíjpénztári befizetéseit is igénybe veszi az államadósság törlesztéséhez. Az állami nyugdíjbiztosító mellett működő magánnyugdíjbiztosítók 1998-tól működtek Magyarországon. A munkaadók a dolgozók utáni nyugdíjárulék 75%-át az állami, 25%-át pedig magánnyugdíjbiztosítónak fizették be, így minden munkavállaló magánszámláján is gyűlt a pénz, amelyet az emberek saját megtakarításaikkal egészíthettek ki. Az Orbán-kormány első körben erőteljes ösztönzőket vetett be, hogy a magánnyugdíjpénztár-tagok tagdíjaikkal együtt lépjenek vissza az állami rendszerbe. Miután ez nem vezetett eredményre, új törvényt hoztak, amely kimondta, hogy aki nem lép vissza az állami szisztémába, elveszíti az évtizedek alatt megszerzett állami nyugdíjjogosultságát. [307] Az Orbán-kormány hárommillió embert kényszerített arra, hogy feladja magánmegtakarításait, és egyszerűen államosította a pénzüket. Az óriási, összesen 3000 milliárd forintos elvonást, amely a GDP 10%-át tette ki, a költségvetési hiány miatti kényszerrel indokolták, cserébe a kormány azt ígérte, hogy lefaragja

az adósságállományt, és megreformálja a nyugdíjrendszert, többek között egyéni nyugdíjszámlákat vezet be.

Az csak pár évvel később derült ki, hogy az Orbán-kormány hogyan sáfárkodott ezzel az elképesztő összeggel. A magánnyugdíjpénztárak egy részét ellehetetlenítették, és megsemmisítették a nyugdíjrendszer modernizálására tett fontos lépéseket, az öngondoskodás kultúrájának csíráit. Bár a nyugdíjvagyont csak a nyugdíjak kifizetésére és adósságcsökkentésre lehetett volna használni, 2011-ben jutott belőle a költségvetésbe, valamint a kormány vállalati részvényeket is vásárolt belőle. Az adósságcsökkentés eredménye viszont csak egyszeri volt, és 2013 végén már újra 79%-on állt az államadósság.^[308]

A magánnyugdíj-biztosítási megtakarítások bekebelezése súlyos alkotmányos aggályokat vetett fel, és Orbánék joggal tartottak attól, hogy ez a törvény fennakad az Alkotmánybíróság rostáján. Mire azonban az előterjesztés a parlament elé került, a testület már nem vizsgálhatott pénzügyi kérdéseket.

Kormányzásának első éveiben a Fidesz-kormány a gazdaság szinte minden szereplőjével összeütközésbe került. A konfliktusok folyamatos eszkalációja Orbánt mint erős vezetőt mutatta be. Mi több, a konfliktusok kiélezése révén erős pozícióból indulhatott, amikor a gazdaság szereplőivel tárgyalásokra kényszerült. A kormány kezdeti gazdaságpolitikai lépései áttekinthetetlenek és észszerűtlenek voltak, kizárólag a hatalomfenntartás szempontjából alkottak egységes rendszert. Nem csoda, hogy 2012-re az ország újra recesszióba süllyedt. Bár a Fidesz éjjel-nappal azt sulykolta, hogy minden rossz dolog az „elmúlt-nyolcév” bűne, a párt népszerűsége nagyot zuhant. Ezért egy kommunikációs csodafegyvert kellett keresni a 2014-es választásra: és ez a „rezsicsökkentés” mantrája lett.

Gazdaságpolitika és tőkefelhalmozás

Az államhatalom megerősítése államosításokkal

Politikai céljainak érdekében az Orbán-kormány erőteljes és agresszív eszközöket vetett be a bevételek és a közvagyon újraosztására. Az ágazati különadók bevezetésének célja eredetileg az volt, hogy a bevételekkel az egykulcsos adó miatt megbomlott államháztartás helyzetét stabilizálják. A különadók azokat az ágazatokat sújtották, amelyek jellemzően külföldi tulajdonban voltak, és amelyek infrastruktúrájuk miatt nem tudtak volna könnyen elvonulni az országból. Ezen adók nagysága sokszorososa volt az Európában szokásos mértéknek, és 2013-ban a költségvetés bevételeinek már 5%-át tették ki.^[309] A válságadóknak nevezett különadók száma évről évre nőtt. Az érintett szektorok hosszú időn át nyelték a terheket, miközben pénzügyi pozíciójuk egyre romlott.

Orbán épp ezt akarta, a különadóknak ugyanis csak az egyik célja volt a költségvetés helyzetének javítása. A másik ennél is fontosabb stratégiai cél a hazai nagytőke erősítése volt, amihez a külföldi tulajdonban lévő cégek pénzügyi kivéreztetésén át vezetett az út. A miniszterelnök már a választások előtt világossá tette, hogy az új világban érték lesz a hazai tulajdonban lévő bankrendszer, az energia, a föld és az élelmiszer, mert a nemzetgazdaság hazai kézben lévő stratégiai ágazatok nélkül gyenge és sebezhető.^[310]

A különadókat a kormány arra használta, hogy egész szektorokat gyengítsen meg, és távozásra bírja külföldi tulajdonosai-

kat. Orbán választói táborában, amely a rendszerváltás óta bizalmatlanul tekintett a piacgazdaságra, népszerű volt a külföldi vállalatok meggyengítése és az újraállamosító lépések. Az államosított cégek többsége előbb-utóbb magyar „nemzeti nagyvállalkozóknál” kötött ki, akiket az állam nagyvonalúan támogattott. (Róluk a következő fejezetben lesz még szó.)

A külföldi befektetők kiszorításához más nyomásgyakorlási formákra is szükség volt. Az állam szabályozó szerepével visszaélve, az energiaszektor gázüzletágában nyílt leggyorsabb lehetőség arra, hogy a kormány a szolgáltatókat nyomás alá helyezze. A kabinet válsághelyzetre hivatkozva egy átmeneti időre szűkítette a piaci gázkereskedő cégek jogosítványait, miközben monopolhelyzetbe hozta az állami Magyar Villamos Műveket (MVM), amely ebben az időben még az állami biztonsági gázteralékokkal is kereskedhetett. A piaci gázkereskedők piaci pozíciója hamarosan leromlott, és az MVM például a német E.ON gázkereskedő-ágát rövidesen fel is vásárolta. Miközben a válságra és az energiabiztonságra hivatkozva az állam piaci gázkereskedő cégeket zárt ki a gázpiacról, a monopolhelyzetbe hozott MVM alvállalkozójaként egy új cég, a MET Zrt. hatalmas bevételre tett szert. Az állam valójában nem visszaállamosította, hanem egy kormánypárthoz közeli érdekcsoportnak játszotta át a gázkereskedelmi piacot.

A nagy gázbiznisz rövidesen folytatódott. A kormány 2013 tavaszán hirdette meg a „rezsicsökkentés”-kampányt, amely a háztartási közszolgáltatások díjának megvágását tűzte ki célul. Ezeket a szolgáltatásokat jellemzően külföldi tulajdonú vállalatok végezték Magyarországon, így a kampányt a szuverenitás kérdésével is össze lehetett kötni. „2014 a rezsiharc éve lesz [...] – jelentette be Orbán a Fidesz kongresszusán. – Negyed évszázada harcolunk hazánk, Magyarország függetlenségéért. Komoly sikereink vannak. Már csak egy csatát, egy utolsó csatát, a gaz-

dasági függetlenség, a gazdasági önrendelkezés csatáját kell megnyernünk.”^[311]

A kormány törvényben maximálta a közszolgáltatások díját, így a szolgáltatók jelentős bevételcsökkenést szenvedtek el. A gázszolgáltató cégek bevétele például három év alatt a negyedével csökkent.^[312] További csapást jelentett a vállalatoknak, amikor törvény született arról, hogy a közszolgáltatóknak nonprofit keretek között, azaz nyereségelvárás nélkül kell működniük. A lakossági rezsicsökkentésre egy minden eddiginél nagyobb politikai kampány épült, amely a 2014. évi országgyűlési választások fő témája lett. A kormány „rezsiharcos kampánya” dühöngött: nem volt villanyoszlop és autóbusz Magyarországon, amelyen ne díszelgett volna a Fidesz-kormány szlogenje: „Megvédjük a rezsicsökkentést!”

Ezek után a kabinet létrehozott egy óriási „reziholdingot”, a Nemzeti Közművek Zrt.-t, amely az ország nagy részén megszerezte a földgáz- és áramszolgáltatás jogát, sőt magát a földgáz- és áramhálózatot is. A verseny minimalizálásával átláthatatlan lett a közszolgáltatások díjának alakulása, miközben az állami céghálókból költséges tőkeemelésekre és értelmetlen felvásárlásokra került sor, ami megdrágította a rendszer fenntartását a versenyalapú helyzethez képest, és időközben a gáz világpiaci ára is jelentősen csökkent.^[313]

A kötelező díj csökkentés és a nonprofit közszolgáltatásról szóló törvény nyomása alatt széles körű államosítás és centralizáció ment végbe a vízközműszektorban és a hulladékgazdálkodásban is, ami az önkormányzatokat is érintette. A kormánypárt kétharmados hatalmát kihasználva az ügyleteket jogilag körülbástyázta, és a zömében külföldi magán-szolgáltatóvállalatokat nagy számban szorította ki a piacról. A magán-szolgáltatószektor megszorogatása és az elképesztő „rezsiharcos” kam-

pány nagyban elősegítette, hogy a Fidesz 2014-ben is megszerezte a kétharmados győzelmet az Országgyűlésben.

Annak érdekében, hogy a lakossági közüzemi szolgáltatások területén növelje az állam szerepét, a kormány hatalmas értékű vagyonelemeket – gáztárolókat, vezetékhálózatot, gázkereskedő céget – vásárolt, és növelte részesedését a magyar olajtársaságban, a Mol Zrt.-ben is. A német E.ON 2017-re visszaszorult, az olasz Eni pedig már teljesen kikerült a magyarországi lakossági energiaszolgáltatásokból. Ezzel párhuzamosan elindult egy folyamat, amelynek során a kormányhoz közel álló üzleti körök részesedést szereztek ezen a szolgáltatói piacon.^[314]

Az Orbán-rezsim első évtizedében rendszerszerűvé vált az a módszer, hogy valamilyen fontos közcélra hivatkozva – mint például energiabiztonság vagy egészségvédelem – a kormány állami monopóliumot vezetett be, majd a nevezett piacot újraosztotta a saját klientúrájának.

Bankot akarunk!

„A magyarországi banki különadó, amely tízszer nagyobb, mint a más országokban bevezetni tervezett bankadó [...] részben elkobzásszerű, hiszen független a nyereségtől” – jegyezte meg az egyik legnagyobb magyar bank, a Magyar Kereskedelmi Bank (MKB) német tulajdonosa, amikor 2010-ben szembesült a bankadó bevezetésével.^[315] A bankadó hatalmas terhet rótt a pénzügyre, amely jelentős ingatlanportfóliója miatt különösen nagy veszteséget szenvedett el a 2008-as válság alatt. A bank német tulajdonosa, a Bayerische Landesbank azonban a felszínen tartotta az MKB-t, amely több veszteséges év után is működött.

Egy európai uniós versenyszabályozási ügy miatt 2014-ben azonban a Bayerische Landesbank mégis rákényszerült az MKB Bank eladására, a magyar kormány pedig készen állt, hogy megvegye. Érthetetlennek tűnt, hogy a magyar állam miért akar közpénzből súlyosan veszteséges bankot vásárolni. A kormány képviselője az ellentmondást így próbálta magyarázni: „Amikor a kormány a nemzeti tulajdonú bankokat támogatja a nemzetköziekkel szemben, akkor egy üzleti modellt támogat, hiszen a helyi tulajdonú bankok nem globális stratégiát követnek...”^[316] Természetesen ezt az érvet semmiféle gazdasági racionalitás nem támasztotta alá.

Az MKB megvétele során a kormány egy olyan vagyontárgyért fizetett ki jelentős közpénzt, amelyről tudták, hogy további feltőkésítésre szorul. Végő soron azért fizettek a német tulajdonosnak, hogy távozzon Magyarországról. A kormány terve az volt, hogy feltőkésítés után a bankot eladja, a feljavítására azonban nem volt pénze, így, szokatlan módon, a Magyar Nemzeti Banknak adta át. Az MNB egyik alelnöke vezetésével megtisztították a portfóliót, majd két év múlva 37 milliárd forintért valóban eladták – hasonlóan a MET gázkereskedő céghez – egy ismeretlen tulajdonosokból álló, offshore hátterű nemzetközi konzorciumnak.^[317]

Idővel az MKB összeállt a Takarékszövetkezeti Jelzálogbankkal, amely bonyolult kormányzati szabályozási lépések révén hat év alatt 180 kisebb takarékszövetkezetből jött létre. A bank így az ötödik legnagyobb magyar bankká vált, de ekkor már nem állami tulajdonban volt, hanem Mészáros Lőrinc érdekeltségéhez tartozott (róla a 6. fejezetben esik még szó). Végül 2019-ben a banktársulás egyesült a közben államosított Budapest Bankkal, létrehozva egy gigabankot, a Magyar Bankholding Zrt.-t, amely a magyar lakosság egyötödét szolgálta ki, és a belföldi fiókhálózat felét

üzemeltette.^[318] Az óriásbank tulajdonosai közül kiemelkedett Mészáros Lőrinc és üzlettársa, Vida József.

Ezzel a grandiózus tranzakcióval tíz év alatt megvalósult Orbán Viktor álma, hogy a bankszektor fele magyar kézben legyen. A kormány az egész folyamatot nemzetstratégiai ügynek nyilvánította, ami kizárta a versenyhatóság ellenőrzését.

Jó külföldi – rossz külföldi

Emlékszem egy német vállalatvezetővel folytatott beszélgetésemre, aki azzal büszkélkedett, hogy a Külgazdasági és Külügyminisztériumban külön munkatárs áll rendelkezésre, hogy segítse eligazodni a cégét a magyar viszonyok között, de ha kell, a minisztert is bármikor felhívhatja. Igaz, az illető egy elektronikai gépgyár vezetője volt. Az ő vállalata azok közé tartozott, amelyeket az Orbán-kormány a „jó külföldiek” közé sorolt. Ezek jellemzően olyan magas technológiai tudást igénylő, exportra termelő iparágakat képviselnek, amelyek bárhol működhetnének a világban, mégis Magyarországra települtek. A járműgyártás, az elektronika, az élelmiszeripar és a gyógyszeripar multinacionális vállalatai tartoztak ide. Tőlük származott a magyar költségvetés bevételeinek fele.^[319] A multik adták a magyar export közel 35%-át, és a GDP-hez is kiemelkedő volt a hozzájárulásuk.^[320] Mivel mindig is kulcsfontosságúak voltak a magyar gazdaság számára, a mindenkori kormányok egyedi kormányzati döntéseken alapuló támogatásokkal és adókedvezményekkel ösztönözték a beruházásaikat.

Ugyanakkor a kiskereskedelmi és a telekommunikációs cégeket, valamint a gáz- és bankszektorból elűzött vállalatokat a kormány a „rossz külföldi” kategóriába sorolta, és ideológiai és politikai hadviselést folytatott ellenük. Ezek a vállalatok jöve-

delmező szolgáltatásokat nyújtottak a lakosságnak, amelyeket Orbánék szerint inkább magyar cégeknek kellett volna nyújtaniuk. A Fidesz-kormányok oda-vissza változtatták a törvényeket, és monopóliumokat hoztak létre, hogy ezeket a szektorokat nyomás alá helyezték, és a gazdaságosság, a tisztesség és a törvényesség szempontjából megkérdőjelezhető módon alakították át a tulajdonosi viszonyokat. A közérdekre hivatkozva a stratégiai pontok ellenőrzésére törekedtek.

2010-ben, amikor a kormány bevezette az első büntető jellegű különadókat, azt gondoltam, a bankszövetségbe tömörült bankok, komoly gazdasági és lobbijerejüknel fogva, a három multinacionális háttérű telekommunikációs céggel, a T-Mobile-lal, a Telenorral és a Vodafone-nal együtt korlátot tudnak szabni ennek a nyomulásának.^[321] Meglepő volt látni, hogy nem így történt.

A kormány egyesével tárgyalta a szereplőkkel, és sikerült elérnie, hogy mindenkivel különalkut kössön. Nem először láttam Orbán Viktor politikai gyakorlatában az „oszd meg és uralkodj” elv megvalósítását, de meglepett, hogy egy kis ország vezetője jelentős nemzetközi vállalatokat is sarokba tud szorítani. Az Orbán-kormány olyan vállalatoktól tudott jelentős tulajdont szerezni, mint az Axel Springer, a Deutsche Telekom és később a Vodafone, minden bizonnyal azért, mert a számukra kicsi magyar piac nem érte meg a kormánnyal folytatott vitákat. Arra gondoltam, ha a nagyvállalatok nem tudnak közös stratégiát kialakítani, hogyan tudnak majd ellenállni a hatalom gátlástalan, erőszakos gyakorlásának a civil és politikai szereplők, amelyeknek gazdasági erejük sincs?

A 2010 utáni első két ciklusban Orbán kormányai hatalmas vagyont mozgattak meg: több mint 200 céget vásároltak fel 1600 milliárd forintot meghaladó értékben, a GDP 5%-a körüli összegben.^[322] Az energia- és a bankszektor mellett erőművek, hajó-

gyárak, gépgyárak, szemétszállítók, telekommunikációs cégek, filmgyártók, étteremláncok, dohánykereskedők, tankönyvkiadók és rengeteg sajtótermék szerepelt a listán.

A kormány egészen más stratégiát követett a „jó külföldi” cégekkel szemben, amelyekre rendkívüli módon odafigyelt. A 2010 utáni évek kiszámíthatatlan gazdasági környezete azzal fenyegetett, hogy ezek a vállalatok kivonulnak az országból, ezért „egyedi stratégiai megállapodásokat” kötöttek velük. Az első megállapodást, nagy ünnepség közepette, a Coca-Colával írták alá 2012-ben, ezt azután több tucat hasonló követte. 2022-ben több mint 90 egyedi megállapodás született.^[323] Ezeket a szerződések kezdettől fogva gyanú lengte körül, mivel mindegyik egyedi alkura épült, és nem lehetett tudni, hogy a nyilvános megállapodásokon túl milyen informális egyezségek állnak mögöttük.

A Transparency International Magyarország már egy 2014-es tanulmányában kifejtette, hogy az efféle megállapodásoktól a nagyvállalatok a politikai kockázatok mérséklését várták, a politikai hatalom pedig azt, hogy itt tarthatja a magyar gazdaság szempontjából meghatározó feldolgozóipari nagybefektetőket. Ezek természetesen elfogadható szempontok, mivel azonban a kormány önkényesen különbséget tett a jó, „termelő” és a rossz, „spekulatív” piaci szereplők között, a vállalkozások és a közhivatalnokok közötti szakmai kapcsolat átpolitizálódott. A vállalatok igyekeztek egyedi stratégiai megállapodásokat kötni, ezzel nőtt a korrupciós kockázat.^[324] Ráadásul az egyéni bánásmód rendszere visszafogta az ágazati önszabályozó kezdeményezéseket. Így, bár egyes vállalatok helyzete stabilizálódott, az egyedi stratégiai megállapodások rendszere összességében gyengítette a piaci környezetet, és új függőségi viszonyokat alakított ki.

Kormányzati perspektívából a stratégiai megállapodások gazdaságpolitikai és hatalompolitikai tekintetben is hatásos eszköz-

nek bizonyultak. A kedvezményezett külföldi cégek is elégedettek voltak. A Német-Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (Deutsch–Ungarische Industrie- und Handelskammer, DUIHK) ügyvezető igazgatója, amikor 2018-ban a magyarországi jogállam és korrupció problémáiról kérdezték, úgy fogalmazott: „Mi üzleti szervezet vagyunk. A számok magukért beszélnek. A német vállalatok 2010 óta körülbelül 9 milliárd eurót fektettek be Magyarországon. Tehát láthatja, hogy a vállalatok nem alkalmaznak ideológiai kritériumokat a befektetéseiknél.”^[325]

A támogatott külföldi cégek igen jól jártak; fontos, exportra termelő vállalatok telepedtek meg az országban, nagyban hozzájárulva Magyarország pozitív kereskedelmi mérlegéhez. Ennek ellenére a kormány ellentmondásos gazdaságpolitikája jól kimutatható károkat okozott a magyar gazdaságnak. Ha összehasonlítjuk, hogy mennyi egyéni kormányzati támogatást adtak az elődeikhez képest a Fidesz-kormányok tíz év alatt a multinacionális cégeknek, láthatjuk, hogy ez az összeg évente (2019-ben 105,3 milliárd forint, azaz több mint 300 millió euró) átlagosan háromszorosa volt a korábbinak.^[326]

A folyamatosan növekvő kormányzati támogatások egyrészt arra utalnak, hogy a multinacionális cégekért nőtt a verseny a régióban. Másrészt az is világos, hogy a Fidesz-kormány olyan gazdasági környezetet hozott létre Magyarországon, amelyben a külföldi vállalatok bizalmáért sokkal többet kellett fizetni, mint korábban. A kormány mindenesetre így gondolhatta, mert több kutatás is kimutatta, hogy a multiknak szánt nagyvállalati támogatások fele olyan projektekre ment el, amelyeket a cégek amúgy is megvalósítottak volna.^[327]

A külföldi vállalatok kiemelt kormányzati támogatása ugyanakkor rendkívül hátrányos a magyar vállalkozások számára. Egy átlagos magyar cég nem is álmodhatott ilyen nagyvonalú forrásokról, és lemaradt a technológiai fejlődésben. Ráadásul a

támogatott külföldi cégek magasabb béreikkel elszívták a legjobb munkaerőt, ami további versenyhátrányt jelentett a magyar vállalatoknak. Miközben az Orbán-kormány minduntalan a hazai gazdasági szereplők megerősítéséről beszélt, a valóságban ez csak nagyon kevés vállalatra, zömmel azokra volt igaz, amelyek tulajdonosaikon keresztül kapcsolódtak a Fidesz politikai elitjéhez. Összességében a hazai cégek termelékenység lemaradása még nőtt is az elmúlt években.^[328] A túlzott állami támogatások koncepciója azt üzenté a vállalkozásoknak, hogy nem a versenyképességet kell növelni, hanem minél közelebb kell kerülni az elosztó hatalomhoz. Ez a szemlélet végső soron nagyon alacsony hatékonyságú gazdaságot hoz létre.

A „jó” és „rossz” vállalatok megkülönböztetése nyilvánvalóan a korrupciós kockázatot is növelte. Meglepő módon csak 2018-ban robbant ki az első jelentős botrány, ami láthatóvá tette, hogy alkalmasint milyen törvénytelen ségek folyhatnak akár a legnagyobb multinacionális cégek részvételével. Egy amerikai vizsgálat során a Microsoft Magyarország Kft. beismerte, hogy közreműködésével a magyar viszonteladók túlárázottan értékesítettek szoftverlicencket magyar állami szerveknek, többek között a Nemzeti Adó- és Vámhivatalnak és az Országos Rendőrfőkapitányságnak, miközben az amerikai anyavállalattal azt közölték, hogy az üzlet megkötéséhez jelentős árengedményekre volt szükség. A mintegy 30%-ra rúgó árkülönözeteket a viszonteladók közigazgatási tisztviselők megvesztegetésére használták fel. A súlyos korrupciós ügy kivizsgálása a külföldi korrupciós gyakorlatokról szóló amerikai törvény (Foreign Corrupt Practices Act) alapján folyt, és csak azért kerülhette el a bíróságot, mert az anyacég Microsoft peren kívüli egyezséget kötött az amerikai Igazságügyi Minisztériummal, a magyar leányvállalat pedig büntetésként kifizette a túlárázásból származó hasznot, 8,75 millió dollárt.^[329] Az esetről a magyar kormány legfelsőbb

vezetőinek természetesen tudomásuk volt. Ezt az is bizonyítja, hogy a magyar ügyészség a súlyos korrupciós ügyben nem indított eljárást, a Microsoft Hungary éléről menesztett vezetők viszont rövidesen kormányzati pozíciókat kaptak.

A köztvagyon változó természete

Orbán és gazdasági minisztere, Matolcsy György 2013-ra 3% alá szorította a költségvetési hiányt, és az adórendszer teljes átalakításával megteremtette az új orbáni gazdaságpolitika alapjait. Ebben az évben lejárt a Magyar Nemzeti Bank (MNB) korábbi vezetőségének mandátuma,^[330] és távozásukkal lehetővé vált Orbán számára, hogy a Nemzeti Bankot is irányítása alá vonja. A jegybank új elnökévé Matolcsyt nevezte ki, egyúttal a kormánypárt kibővítette a Magyar Nemzeti Bank tevékenységi körét.

Matolcsy feladata az volt, hogy a monetáris politika eszközeit is állítsa a gazdaság növekedésének szolgálatába, és erre 2013-ban meg is teremtdtek a feltételek. A globális válság után kialakuló, tartósan alacsony kamatkörnyezet ugyanis világszerte monetáris lazítást tett lehetővé, ami Európában is gazdasági konjunktúrát indított el. A Magyar Nemzeti Bank alacsonyan tartott kamatokkal ösztönözte a fogyasztást és a gazdasági növekedést, amelyet az euróövezetben kialakuló defláció is elősegített. Miközben a jegybank agresszívan élt a kamatcsökkentéssel, nem bánta, hogy rövid távon jelentős forintárfolyam-gyengülés következett be.

Az alacsony kamatok jelentős árfolyamnyereséghez juttatták az MNB-t. Bár a jegybanknak a profitszerzés egyáltalán nem feladata, hamarosan kiderült, hogy vezetője miért volt annyira érdekelt a forint gyengítésében. 2013-ban az Orbán-kormány meg-

változtatta a jegybanktörvénynek azt a pontját, amely a Nemzeti Bankot árfolyamnyereségének osztalékkénti befizetésére kötelezte az állami költségvetésbe. A jegybank vezetősége élt is a lehetőséggel, és a 2013-ban realizált 270 milliárdos árfolyamnyereségből (a GDP 0,8%-a) egyetlen fillért sem fizetett be az államkasszába.^[331] Az MNB által folytatott gazdaságpolitika messze túllépett a központi bankok hagyományos szerepén.

Az Országgyűlés Költségvetési bizottságában 2014-ben az új gazdasági miniszter, a konfliktuskerülő Varga Mihály tartott beszámolót, akivel a régi Fideszből jól ismertük egymást. Arról faggattam, hogy miközben a kormány a GDP 76%-át kitevő, rendkívül magas adósság törlesztésével küzd, nem hiányzik-e a költségvetésnek az MNB-ben keletkezett több százmilliárd forint? Csodálkoztam, hogy gazdasági miniszterként miért nem ragaszkodik ahhoz, hogy ekkora köztvagyon újraelosztása a költségvetés keretein belül történjen. Kíváncsi voltam arra is, hogy vajon milyen célra kell a Nemzeti Banknak ekkora összeg. Varga azzal hárította el a kérdésemet, hogy a Nemzeti Bank független a kormánytól – de nyilvánvaló, hogy miközben állandóan a költségvetéssel egyensúlyozott, nagyon is hiányzott neki ez a hatalmas forrás. Magyarországon azonban ilyen fontos döntés nem születhetett meg Orbán Viktor jóváhagyása nélkül, így Varga nemigen tudott mit tenni.

A jegybank az árfolyamnyereségből keletkező hatalmas összegből, szokatlan módon, egy alapítványi csoportot hozott létre Pallas Athéné Alapítványok néven, a magyar felsőoktatás támogatásának kimondott céljával. Az alapítványok magánalapítványként, teljesen titkosan működtek, vezetőségükbe pedig Matolcsy György családtagjai és más kormányhoz kötődő emberek kerültek. Ellenzéki politikusokként elfogadhatatlannak tartottuk ezt a helyzetet, és közérdekű perek tucatjait indítottuk a

Nemzeti Bank ellen, hogy kiderüljön, ki és milyen célra használja ezeket a közpénzeket.

A Fidesz gátlástalanságára jellemző, hogy ebben a tarthatatlan helyzetben törvénymódosításban terjesztették a parlament elé, hogy az MNB alapítványaiba kihelyezett vagyon „olyan mértékű elkülönülésére kerül sor, amely alapján megállapítható, hogy az alapító által juttatott vagyon elveszíti közvagyon jellegét”.^[332] Lefordítva: az alapítványokba kerülő pénz már nem közpénz.

A kormánypárt ezen akciója hatalmas botrányt kavart az Országgyűlésben. A szavazás előtt az *Index* hírportál újságírója a Parlament folyosóján több fideszes politikust is megkérdezett arról, hogyan kíván szavazni a Nemzeti Bank több százmilliárdnyi vagyonának titkosításáról. „Őszinte leszek, a javaslatot magát nem ismerem – de holnap Abu-Dzabiban leszek, így felmentésem van a szavazás alól” – nyilatkozta a sajtónak Szijjártó Péter külügyminiszter. Más képviselők nem voltak ilyen szerencsések, nekik muszáj volt szavazniuk. Ők ilyeneket mondtak: „Nem voltam még frakcióülésen.” „Ó, bocsánat, szaladok, egy lengyel delegációt kell fogadnom.” „Nem vagyok képbem.” Mások azt mondták: „Ha az embereknek nem tetszik, majd leváltják a kormányt.” Az Igazságügyi bizottság elnöke pedig felháborodottan kijelentette: „Nem vagyok hajlandó nyilatkozni, mert 73 éves korban, 45 év ügyvédkedés után tudom azt, hogy a szóbeszéd az fecsegés, és a törvényszöveg az törvényszöveg. Vizsgálatra.”^[333] Ezek a képviselők mindannyian megszavazták az elképesztő, alkotmányellenes javaslatot. Az affér közvetlen következménye csupán annyi lett, hogy Kövér László házelnök kitiltotta az akadékoskodó újságírókat az Országgyűlés épületéből, hogy ezzel is megkímélje a törvényellenes javaslatokat megszavazó Fidesz-politikusokat a nyilvános megszégyenüléstől.^[334]

Ez a jogi nonszensz azonban kivételesen nem ment át a Kúrián és az Alkotmánybíróságon. A törvény szavával nem lehetett eltüntetni a GDP 0,8%-át kitevő közvagyonot. Három évvel a létrehozásuk után a Pallas Athéné Alapítványoknak végül ki kellett adniuk a működésükkel kapcsolatos információkat. A botrány azonban nem ült el. Nemcsak azért, mert a Magyar Nemzeti Banknak nem feladata a vagyonszerzés, hanem azért sem, mert a luxuskiadások, műtárgyak, ingatlanok és tanulmányutak költsége messze elmaradt attól a hatalmas vagyontól, amelyet az alapítványok megszereztek. Joggal lehetett feltételezni, hogy a felsőoktatás támogatása csak fedősztori, és az alapítványok valójában más, nagyszabású gazdasági ügyletek lebonyolítására jöttek létre.

A fokozódó közérdeklődés és sorozatos botrányok miatt a Pallas Athéné Alapítványok egyre bonyolultabb befektetéseket hajtottak végre. A pénzt állampapírokba fektették, és jelentős összegeket fialtattak bankokban is, leginkább éppen az akkoriban megszerzett, majd eladott MKB-ban. 2018 közepére azután az alapítványok pénze fokozatosan egy leányvállalatba, az Optima Befektetési Zrt.-be, illetve az alá tartozó ingatlanos projektcégekbe került. Ezek a vállalatok, immár üzleti titokra hivatkozva, még kevesebb információt adtak közre, így az eredetileg 270 milliárdos vagyon mozgásának útja teljesen követhetlenné vált. Végül, alkotmánybírósági ítélet ide vagy oda, a forint leértékelődéséből származó hatalmas állami bevétel mégis „elveszítette közpénz jellegét”.^[335]

Keleti nyitás

„Nem vesztette el a szépségét a diplomácia és a kultúrdiplomácia, de egy exportorientáltságú országban a külügy is gazdaság-

orientáltságú” – vázolta az új irányt Orbán Viktor 2014 nyarán, miután részt vett a frissen felállított Külgazdasági és Külügyminisztérium nagyköveti értekezletén. Kifejtette, hogy a magyar export 80%-a az EU-ba irányul, ami túlzott egyoldalú függőséget jelent, ezért szükséges a nyitás „a sokak által talán kevésbé kifinomultnak, igényesnek ítélt piacok felé is”.^[336] A kormány azt tűzte ki célul, hogy négy év alatt megötszörözik az exportképes kis- és közepes vállalkozások számát, és a magyar export harmada az EU-n kívüli országokba megy. Orbán megbízta a nagyköveteket, hogy találjanak külföldi piacokat a magyar vállalkozások termékeinek, és világossá tette, hogy ezentúl ez lesz a nagykövetek sikerének mércéje.

Orbának az a meggyőződése alakult ki, hogy a magyar szuverenitást a nyugati gazdasági kötelékek lazításával és a Kelet felé való nyitás révén őrizhetjük meg. A kormány 2012-ben Magyar Nemzeti Kereskedőházak Zrt. néven ügynökséget alapított, amely több mint 40 kereskedőházat nyitott Latin-Amerikától kezdve Afrikán át egész Kelet-Ázsiáig. A kereskedőházak körül hihetetlen nyomulás kezdődött, hiszen a kormány sok milliárd forint állami támogatással indította be a rendszert. Vállalkozások százai pályázták meg ezeket a lehetőségeket, és a Fidesz politikusainak és tanácsadóinak cégei is sorra részesültek a bőséges támogatásokból.^[337] A támogatott vállalatok jelentős része azonban nem volt exportképes, és bár a támogatást felvették, az elvárásokat nem tudták teljesíteni. A problémák egyre sűrűsödtek: a támogatott, de nem teljesítő cégek tulajdonosai között Orbán Viktor rokonai is felbukkantak.^[338]

A projektet kísérő botrányok és a piacbővítési kísérletek látványos kudarcra miatt a kormány már három év után egy sor kereskedőházat bezárt. Addigra azonban már sok százmillió forintot költött el irodákra és támogatásokra, ami csak ellenzéki politikusok kutakodása nyomán derült ki.^[339] A költségek elle-

nére 2020-ban a magyar export 90%-a továbbra is európai országokba irányult, az ázsiai országokba irányuló kivitel mindössze 5%-ot tett ki, kevesebbet, mint öt évvel korábban.^[340] 2021-ben a közvetlen tőkeberuházások és a kereskedelmi kapcsolatok oroszánrésze európai volt, akárcsak azelőtt. Új piacokat csupán a kaukázusi országokban – Azerbajdzsánban, Türkmenisztánban, Kazahsztánban –, valamint a Fülöp-szigeteken sikerült nyitni, az innen származó bevételek azonban az export 0,003%-ával eltörpültek a kivitel egészéhez viszonyítva.^[341]

Az exportbővítést idővel felváltotta a keleti piacokról származó import és beruházások támogatása, és 2019-ben a kormány már százmilliárd forintot költött el arra, hogy keleti befektetőket csábítson Magyarországra.^[342] Orbán eredeti terve azonban – a magyar kereskedelem diverzifikálása és a magyar termékek exporttámogatása – a nemzetgazdaság szempontjából nem hozott átütő eredményt. Nem is csoda, hiszen ahhoz az kellett volna, hogy a kormány saját klientúrája helyett az exportképes magyar középvállalatokat támogassa. A keleti nyitás politikáját azonban nem racionális megfontolások, hanem a hübrisz, az egyéni érdekek és meggazdagodás vágya vezérelte, így az egész folyamatot elkerülhetetlenül átszította a korrupció.

A keleti nyitás egy másik botrányos eleme volt a 2013 júniusában indult letelepedésikötvény-program, amelyet elvileg az államadósság finanszírozása céljából hozott létre a kormány. A magyar letelepedési kötvény révén tartózkodási engedélyt lehetett kapni az Európai Unióban, ezért leginkább keleti országok állampolgárai érdeklődtek iránta: kínaiak, oroszok és irániak.^[343] A letelepedési államkötvényekkel kapcsolatban az első perctől fogva számos kérdés vetődött fel. A forgalmazókat ugyanis, amelyek szinte mind külföldi székhelyű, offshore országokban bejegyzett cégek voltak, nem a kormány, hanem az Országgyűlés Gazdasági bizottsága választotta ki. A közvetítők a

kötvények árusításából rendkívül magas, összesen 162 milliárd forint jutalékbevételekre tettek szert, miközben, a sajátos kamatstruktúra miatt, a magyar költségvetés veszteséget könyvelt el. [344] A kötvényeken jelentős nyereséget produkált egy bizonyos jogi tanácsadó cég is, amely a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszternek, Rogán Antalnak is személyes jogi képviselője volt. Nem mellékes körülmény, hogy amikor a letelepedésikötvénykonstrukció elindult, Rogán volt az Országgyűlés Gazdasági bizottságának elnöke.

Mindez a képviselői mandátumom idején történt. A kétséges üzlettel kapcsolatban ellenzéki képviselőtársaimmal együtt többször is összehívtuk az Országgyűlés Költségvetési bizottságát, és meghívtuk a gazdasági minisztert, hogy számoljon be a kötvényprogram eredményeiről. Erre azonban egyetlen alkalommal sem került sor, mert sem a Fidesz képviselői, sem a miniszter nem jöttek el az ülésre. A kötvényprogram ügyében pártom, az Együtt hűtlen kezelés bűncselekményének gyanújával feljelentést tett, de az ügyészség nem talált bűncselekményre utaló jelet, [345] a Gazdasági bizottság pedig azért nem véthetett a szabályok ellen, mert nem voltak szabályok. [346]

A Transparency International Magyarország jelentése szerint a rendkívüli korrupciós kockázat mellett hatalmas kár érte az adófizetőket. [347] A letelepedési kötvények forgalmazása nemzetbiztonsági szempontból is aggályos volt, ugyanis a kötvényvásárlók nemzetbiztonsági átvilágítására a törvényi rendelkezések által megszabott legalább 60 nap helyett csupán 30 napot szántak. A programmal kapcsolatos súlyos fenntartások miatt a kötvényeket 2018-ban kivezette a kormány, addigra azonban már 20 ezer külföldi állampolgár szerzett letelepedési jogosultságot úgy, hogy sem személyüket, sem az általuk befektetett pénzek eredetét nem lehetett kielégítően átvilágítani. Nem tudhatjuk, hogy voltak-e bűnözők a kedvezményezettek között, az

azonban biztos, hogy a program során kapott letelepedési engedélyt gyanús szír üzletember, elítélt orosz adócsaló és például az orosz Külföldi Hírszerző Szolgálat (Szluzsba Vnyesnyej Razvedki, SZVR) vezetőjének fia is, akiknek kilétére minden titkolózás ellenére fény derült.^[348]

„Perverz újraelosztás” a „munka- és családalapú” társadalomban

„Az ember gyűjtsön, építkezzen kockáról kockára. Aki erre nem képes, akinek nincs semmije, az annyit is ér, én azt gondolom. [...] Annak annyi az élete”^[349] – jelentette ki 2011-ben Lázár János, a Fidesz országgyűlési frakciójának vezetője. Lázár keresetlen szavai azt az Alaptörvény preambulumban is rögzített tézist fordították le napnál is világosabban, amely így szól: „a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka”.^[350] A Fidesz szerint a segélyalapú gazdaságról a munkaalapú gazdaságra való áttérés a „magyar modell” lényege és a rezsim társadalompolitikájának sarokköve.

A „munkaalapú társadalompolitika” építésének első pillére az egykulcsos adó formájában valósult meg. Ez a korábbi progresszív adórendszer helyett – mint a Bevezetésben már esett róla szó – egységesen 16%-ban határozta meg a személyi jövedelemadót, miközben eltörölte a minimumjövedelem adómentességét. Így a magas jövedelműek jól jártak, a szegényebbekre viszont a korábbinál nagyobb teher hárult. Az egykulcsos adó magyarországi bevezetésének legfontosabb jellegzetessége az volt, hogy szociális szempontokat egyáltalán nem érvényesített.

A kormány nyíltan szembeállította a „keményen dolgozó”, az állam támogatására érdemes társadalmi csoportokat a „dologta-

lan”, támogatásra méltatlan emberekkel. A „munkaalapú társadalom” második pilléréként kilencről három hónapra, az Európai Unióban a legrövidebb időtartamra csökkentették az álláskeresési járadékot. Azt, aki ez idő alatt nem talált munkát, közmunkára kötelezték. A kormány azt bizonygatta, hogy a közmunkaprogram a társadalmi igazságosságérzet szempontjából is sikeres: lám, legalább csinálnak valami hasznosat, megdolgoznak a pénzükért a munkanélküliek. Sokuknak a közmunka valóban lehetőséget adott arra, hogy tevékenységhez és több bevételhez jussanak, mint korábban a segélyből. Ugyanakkor hamar kiderült, amit a szakemberek előre jeleztek: a közmunka nem készíti fel a tartósan munkanélkülieket arra, hogy valódi, értékesebb munkát találjanak a munkaerőpiacon. A költségvetés 2016-ban a GDP 1%-át öntötte a közmunkaprogramba, noha ebből az összegből néhány év alatt kiépíthető lett volna egy komplex szolgáltatórendszer, amely az emberek és a munkáltatók igényeit is messzemenőleg képes figyelembe venni.^[351] Mindazonáltal a közmunkaprogram is hozzájárult ahhoz, hogy az évtized végére a 2010. évi 11% helyett 3,5%-ra^[352] esett vissza a munkanélküliség. Ennek alapvető oka az évtized közepétől meginduló, munkaerőhiányt is okozó dinamikus gazdasági fellendülés volt.

Az orbáni társadalompolitika harmadik kulcseleme a családi adórendszer bevezetése volt. Ez a politika is a magas jövedelműeket támogatta leginkább, mi több: azokat, akik nem rendelkeztek rendszeres jövedelemmel, és akik korábban adómentességet élveztek, lényegében kiiktatta a személyi jövedelemadó és a családpolitika kedvezményeiből. Mivel a kormány semmilyen rászorultsági elvet nem érvényesített a családpolitikában, a szegényebb, gyakran roma családok néhány év alatt még inkább elszegényedtek, és gyermekeik előtt bezárultak a társadalmi mobilitás csatornái.

A „munkalapú társadalom” és a családcentrikus társadalompolitika fókuszba állításával a Fidesz nem csupán arra volt képes, hogy ideológiai kereteket állítson fel, és rendpárti politikát folytasson. Az újraelosztási rendszer radikális átalakítása mögött rendkívül gyakorlatias megfontolások is meghúzódtak. A kormány a lendületes anyagi gyarapodás megteremtésével a közép- és felső osztályok között erősítette meg szavazóbázisát, amelyek a soron következő választáson is biztosították számára a szupertöbbséget.

Hogyan lehet, hogy mindenre van
pénz?

„A magyar tündérmese, illetve a magyar példa sikeres lesz egy éven belül” – bizonygatta Matolcsy György még 2012-ben a CNN műsorvezetőjének, Richard Questnek, aki az unortodox gazdaságpolitika furcsaságairól faggatta őt.^[353] Az Orbán-kormány kezdeti gazdaságpolitikai lépéseit és csatáit ugyanis a nemzetközi piac nem díjazta, és egy időre elfordult az országtól. 2016-ban azonban a nemzetközi hitelminősítők már befektetésre alkalmasnak ajánlották Magyarországot. Addigra a költségvetés hiánya tartósan a GDP 3%-a alatt maradt, az államadósság 2019-re a GDP 66,3%-ára csökkent.^[354] A gazdasági növekedés, amely 2012-ben lassan elindult, 2014 után több évben is elérte a 4–5%-os ütemet, amely nemzetközi szinten is jónak számított. 2010-hez képest, amikor Magyarország egy főre eső GDP-je az EU átlagának 65%-át tette ki, 2019-re már 73%-ra nőtt.^[355] Az emberek keresete tíz év alatt jelentősen emelkedett. A munkanélküliség – a közmunkások foglalkoztatottá sorolásával ugyan – az évtized végére szinte teljesen eltűnt. 2010 és 2017 között ömlött az

exportból, a nyugati kereskedelemből származó bevétel is. Eközben a kormány szinte folyamatosan államosított, és a magyar kézben lévő tulajdon aránya a külföldi tulajdonosok terhére folyamatosan nőtt. A rendszerváltás után, az 1994 és 2006 között lezajlott első növekedési ciklust követően 2013-tól újabb fejlődő időszak köszöntött be. A lakosság személyijövedelemadó-terheinek csökkenését a kormány a feljebb részletezett más adónemekkel kompenzálta. A konjunktúra és a béremelkedés miatt az emberek többet költöttek. A növekvő fogyasztás a megemelt általános forgalmi adó révén hatalmas bevételt hozott az államnak: a 2010. évi 2200 milliárd forinthez képest 2019-ben már 4500 milliárd forintot tett ki.^[356] A kormány különböző gazdaságfehérítő intézkedésekkel és az adózás digitalizálásával egyre eredményesebben tudta beszedni az adót, ezzel is növelte az államkassza bevételeit.

2010 és 2020 között dübörögtek az állami beruházások is. Több ezer kilométer utat és vasutat újítottak fel, százszámra épültek középületek, iskolák és óvodák, megújultak templomok, kastélyok és városok főterei, túlnyomórészt az Európai Unió pénzügyi alapjainak felhasználásával^[357] – és soha nem látott számban épültek a kisebb-nagyobb futballstadionok is.

Az európai konjunktúra hullámain

Az Orbán-kormányok gazdaságpolitikai eredményei első ránézésre látványosak. A Fidesz vezetői állítják, hogy az államcsőd szélén tántorgó országot a fennálló liberális-globális rendet felrúgó, a nemzeti szuverenitást érvényesítő „unortodox” politikájukkal mentették meg. Valójában a makrogazdasági egyensúly megteremtésének egyik alapvető forrása a rengeteg, Európai Unióból beáramló pénz volt. A 2013 utáni hét évben a teljes ma-

gyar GDP 4–6%-ának megfelelő uniós forrás áramlott az országba. Magyarország a történelme során soha nem jutott hozzá ilyen mértékű, nem hitel formájú pénzforráshoz. Ez az összeg méreteiben messze felülmúlja a II. világháború után folyósított Marshall-segély összegét. Ez még akkor is rendkívüli jótétemény, ha az uniós fejlesztési forrásokért cserébe Magyarország is megnyitotta piacát, amiből a nyugat-európai cégek igen jól profitáltak.

A magyar költségvetés másik jelentős bevételi forrása az Európai Unió más országaiban dolgozó magyarok hazautalásaiból származott. Ennek a két forrásnak már a pusztán mértéke is elősegítette a gazdaság növekedését, és pozitív hatást gyakorolt a költségvetési egyensúlyra. Paradox módon a tömegek, amelyek egy része az Orbán-rezsim elől telepedett külföldre, pénzutalásaikkal hozzájárultak a rezsim gazdasági sikeréhez.

Egy kormány számára készült kutatás tanúsága szerint a magyar gazdaság az európai uniós források nélkül egyáltalán nem, vagy csak igen kis mértékben növekedett volna.^[358] Emellett, az Orbán-kormány hatalmas szerencséjére, a 2008-as válság után néhány évvel egész Európában növekedési ciklus indult el. A termelékenység az Európai Unió országaiban 2018-ra a válság előtti utolsó évhez képest 8%-kal, Németországban pedig 14%-kal nőtt.^[359] Miután a magyar gazdaság, mindenekelőtt az autó-, a gépipari és az elektronikai termékek gyártása révén rendkívüli módon kötődik a német iparhoz, annak növekedése a magyar gazdaságot is megdobta. Végül pedig 2014-től kezdve az olaj világpiaci ára tartósan lecsökkent, ez szintén kedvezően hatott a gazdaság növekedésére.

Ezek a különlegesen szerencsés körülmények természetesen nem csupán Magyarországra, hanem az egész közép-európai régióra hasonló hatást gyakoroltak, így érdemes a magyar kormány „unortodox” politikájának eredményeit a szomszédos or-

szágok számainak fényében is megvizsgálni. Ha a 2008-as válság évéhez viszonyítjuk a régió országaiban zajló gazdasági növekedést, az derül ki, hogy Magyarország eredménye minden visegrádi partnerétől 1–25%-kal elmarad.^[360]

Az „egyedülálló” orbáni gazdaságpolitika, a „magyar út” tehát egyáltalán nem hozott kiemelkedő sikert Magyarország számára. Azon túl, hogy az Orbán-kormány nyomás alatt tartotta a gazdaság szereplőit, illetve hogy a Magyar Nemzeti Bank az európainál is alacsonyabban tartotta a kamatokat, a rezsim gazdaságalkító működése még csak ténylegesen „unortodox” sem volt. A kormány gazdaságpolitikai lépései belesimultak az annyit támadott liberális európai trendekbe. Gazdasági kérdésekben Orbán kormánya ritkán konfrontálódott az Európai Unió intézményeivel, sőt 2020-ig, az elvárásoknak megfelelően, 3% alatt tartotta a költségvetési hiányt, és csökkentette az államadósságot. Hatalmas összegeket szánt arra, hogy a magyar gazdaság számára kulcsfontosságú ipari multinacionális cégeket az országban tartsa, és az ország fő exportpartnerei továbbra is az európai országok maradtak. Egy ennyire beágyazott gazdaság esetében nem is képzelhető el radikálisan más gazdasági gondolkodásmód.

A kormányzati kommunikációból nem derült ki, hogy a jó eredmények nem – vagy nem csupán – a magyar gazdaság teljesítményének, hanem a nemzetközi pénzpiacok kedvező állapotának és az uniós támogatásoknak köszönhetőek. A kiáramlott pénz emelte a lakosság életszínvonalát, és tompította felháborodását azon, hogy a politikai vezetők környezetében micsoda óriási vagyonfelhalmozás ment végbe. Az ország hosszú távú érdekét azonban az szolgálta volna, ha ebben a kivételesen kedvező, pénzbőséggel jellemezhető időszakban a kormány sokkal nagyobb mértékben csökkenti a költségvetési hiányt, ezáltal erősíti az államháztartás pozícióját, valamint valós teljesítmény

alapján javítja a kis- és középvállalkozások versenyképességét, és a jövőt mozgató tudásalapú gazdaság fejlesztésébe fektet. Ez nem történt meg, hiába jelezték az ország legjobb közgazdászai, hogy egy váratlan válságra a szerkezeti problémáktól szenvedő magyar gazdaság nincs felkészülve. A válság azonban bekövetkezett a koronavírus-járvány idején, és tovább súlyosbodott Oroszország energia-hadviselése és az Ukrajna elleni háború révén.

Orbán gazdasági válságkezelése

A túlfűtött magyar gazdaságban 2018-ra már láthatóvá vált a növekedés lassulása, miközben a nemzetközi elemzők európai gazdasági recesszió közeledését jelezték.^[361] Magyarországot ebben az állapotban érte el a Covid-19-járvány miatt kialakuló gazdasági válság 2020-ban. Bár a megbetegedések számát tekintve az ország az európai középmezőnyben helyezkedett el, az elhunytak számát illetően súlyos volt a helyzet. Közben az infláció 5%-ra kúszott fel,^[362] az államadósság 66%-ról 81%-ra nőtt, a költségvetés hiánya 3%-ról 6,5%-ra emelkedett, és a magyar nemzeti össztermék 5,2%-kal csökkent.^[363]

A kormány válságkezelő programja 2020-ban más európai országokéhoz hasonló eszközöket használt, de sajátos karakterjegyekkel. Orbán ugyanis minden válságot, minden zavaros helyzetet lehetőségnek tekint, hogy hatalmát még jobban megerősítse. A koronavírus-járvány is alkalmat teremtett arra, hogy a kormánypárt a kedvezményezettjeit támogassa, míg vélt vagy valós politikai ellenfeleitől épp a járványra hivatkozva vont el súlyos forrásokat.

A kabinet, egyik első intézkedésével, minden adósra automatikusan érvényes hitelmoratóriumot vezetett be. Ennek eredmé-

nyeként sokkal több adós vette igénybe a törlesztési haladékot, mint amennyien valóban rászorultak, és ez a lépés indokolatlanul nagy terhet hárított a bankokra. Egy másik döntéssel a kormány egy sor helyi adó beszedését magához vonta, és ország-szerte előírta az ingyenes parkolást. A helyi önkormányzatok, amelyeknek a válság során új feladatokat kellett megoldaniuk, a bevételük jelentős részétől elestek. A kormány tudatosan törekedett arra, hogy a válságot kihasználva egyes nagyvárosi önkormányzatokat, de különösképpen az ellenzéki vezetésű Budapestet, anyagilag ellehetetlenítse.^[364]

A kormány, védőpajzsként a koronavírus-járvány negatív gazdasági hatásai ellen, Gazdaságvédelmi Alapot állított fel. Miután az Európai Unió Bizottsága elengedte a 3%-os költségvetési deficitre vonatkozó szigorú előírást, az Orbán-kormány 2020 végére több lépcsőben már 3977 milliárd forintot, a GDP 8–9%-át kitevő összeget osztott szét az alap terhére.^[365] Mindez segítette a költségvetési egyensúlyt, a gazdaság hosszú távú ellenálló képessége azonban nem javult. Az alap legalább 40%-a ugyanis olyan indokolatlan kiadásokra ment el, mint sportlétesítményberuházások támogatása, a budai vár 1945 előtti állapotának helyreállítási munkái, vagy a méregdrága, kínai hitelből épülő Budapest–Belgrád vasútvonal.^[366] Az alap átláthatatlan működése lehetővé tette, hogy abból olyan, a Fideszhez közel álló gazdasági körök is profitáljanak, amelyek nem szorultak támogatásra.

2020 nyarán a kormány, érthető módon, a turizmus szektor megmentésére fókuszált. Megnégyszerezték a turizmus fejlesztésére szolgáló Kisfaludy Program 2020. évi szállodafejlesztési keretét, amelyet pár hét alatt szét is osztottak. Az elnyert összeg 20%-át, 17,7 milliárd forintot a Mészáros Lőrinc tulajdonában álló Hunguest Hotels szállodalánc kapta. További 30%-át Mészáros, Tiborczy István és az ő köreik nyerték el, így a Fidesz körüli

oligarchák vitték el a program keretében kiosztott összeg felét.^[367] Az összehasonlítás végett: a Mészáros 14 luxusszállodájára kapott támogatás összege megegyezett 5166 kisebb szálloda és panzió támogatásának összegével. Mindez csak néhány példa arra, hogy a válság alatt a kormány hogyan alakította a piac átrendeződését.

A koronavírus miatti válságkezelés világszerte a kormányok főszereplésével zajlott, amelyek korábban soha nem látott összegeket költöttek el erre a célra. A Transparency International Magyarország a 2020-as évről készített jelentésében megállapította, hogy a koronavírus-járvány kezelése hozzájárult a demokrácia további kiüresedéséhez, mert a kormány a veszélyhelyzetre hivatkozva rendeletekkel kormányzott, ami rendkívül széles jogosítványokat adott a manőverezéshez.^[368]

2020 karácsonya előtt egy nappal a kormány a válságkezelésre hivatkozva egy hatalmas, 860 milliárd forintos csomagról döntött, amely a 2019. évi teljes magyar költségvetés 3,5%-át tette ki. Ebből a legnagyobb, 94 milliárdos tételt az alig ismert Tihanyi Alapítvány, egy Fideszhez kötődő üzletember magánalapítványa kapta.^[369] Az alapítvány egy elit szakkollégiumot (Matthias Corvinus Collegium) tartott fenn, ahonnan már jó néhány fiatal ejtőernyőzött a Fidesz kormányzati káderei közé. A járvány első hullámának sűrűjében, 2020 tavaszán, a kormány „közérdekű vagyonkezelő alapítvánnyá” nyilvánította a Tihanyi Alapítványt, és az állami tulajdon terhére két értékes ingatlant és további jelentős vagyontárgyakat adományozott számára. A karácsonyi adománnyal együtt a 2020-as év végére az alapítvány már 500 milliárd forintos vagyonnal rendelkezett, amely a GDP 1,7%-át tette ki.^[370]

Az állami vagyon példátlan méretű kiszervezése nyilvánvalóan alkotmányellenes volt. Hogy jogilag támadhatatlanná tegye az akciót, a kormánypárt, immár kilencedik alkalommal, módo-

sította az Alaptörvényt. A módosítás szerint közpénznek ezután csak az állam bevétele, kiadása és követelése minősül, ami azt jelenti, hogy a törvény a közpénz fogalmát elválasztotta a közfeladat-ellátástól.^[371] A vagyonkezelők tevékenységét és gazdálkodását ettől fogva sem állami szervek, sem bíróság nem ellenőrizheti.

A Fidesz-kormány már régóta, a Magyar Nemzeti Bank Pallas Athéné Alapítványainak megalapítása óta próbálkozott a közpénzek jogi értelmű eltüntetésével, az azonban mindeddig nem sikerült, mert a bíróság ragaszkodott ahhoz, hogy a közpénz akkor is közpénz marad, ha magántulajdonba kerül. A koronavírus-válság idejére időzített alkotmánymódosítás azonban minden akadályt elhárított az elől, hogy a kormánypárt soha nem látott mértékű állami vagyont adjon magánkezekbe.

A kormány olyan kirívóan arcátlanul járt el ebben a kérdésben, hogy az Országgyűlésben Orbán Balázs (aki Orbán Viktor-nak nem rokona), a Miniszterelnöki Hivatal államtitkára, egyben a Tihanyi Alapítvány kuratóriumának elnöke terjesztette elő a javaslatot. Mikor az országgyűlési vitában az ellenzék képviselői feldúltan tiltakoztak az összeférhetetlenség ellen, az államtitkár csak annyit mondott: „Két sapkám van”. Majd „arra emlékeztette a képviselőket, hogy Nyugaton és Magyarországon is természetes, hogy egy politikus alapítványok vezetésében is részt vállaljon.”^[372] Ezzel a dolog le volt tudva. Amikor ez a vita zajlott, 2020 decemberében, már nem voltam képviselő, de még így is éreztem azt a gyomorszorító, tehetetlen dühöt, amely az ilyen helyzetekben elárasztja az embert.

2021 tavaszán közalapítványi fenntartás alá került a magyar felsőoktatás 70%-a, továbbá kastélyok, múzeumok, üdülők, kikötők, parkok, földbirtokok, színházak és klinikák. Az állam ellenszolgáltatás nélkül több ezermilliárd forintnyi közvagyonot adott ezeknek a szervezeteknek, amelyeknek vezető testületeit

fideszes politikusokkal töltötték fel. Amennyiben valaha kormányváltás történe Magyarországon, az új kormány számára hozzáférhetetlen lenne ezen alapítványok tevékenysége. A 2010-ben hatalomra jutott Fidesz hosszú távra biztosította gazdasági hatalmát Magyarországon.

Orbán Viktor a kivételesen szerencsés gazdasági időszakot arra használta fel, hogy önfenntartó hatalmi rendszert építsen ki. A pénzbőség és a növekedés lehetővé tette számára, hogy a jövedelmek célzott újraelosztása révén egy kiterjedt választói csoportot érdekeltté tegyen a rezsim fenntartásában. A Fidesz két és fél milliós választói bázisa elég volt ahhoz, hogy 2010 óta minden negyedik évben kizárólagos hatalomba emelje Orbán pártját. A magyar miniszterelnök más modern autokratákhoz hasonlóan megértette, hogy a társadalom nyílt elnyomása helyett jobban megéri a középosztály kifizetésével és politikai propagandával megteremteni azt a biztos választói kört, amely elégséges a hatalom megtartásához.

Nem csoda, hogy Orbán az osztrák *Kronen Zeitung* című lapnak úgy fogalmazott, hogy ha szükséges, mindent, a nyugdíjrendszer, az adórendszer és a költségvetési gazdálkodás szabályait is megváltoztathatatlaná teszi: „...nem csinálok titkot abból, hogy ebben a vonatkozásban megkötöm a következő kormány kezét. És nemcsak a következőét, hanem a következő tízét is.”^[373]

A rendszer csúcán a miniszterelnök áll és a hozzá szorosan kötődő, szűk, „nemzeti vállalkozókból” álló kör. Orbán tudatosan félreértelmezte a nemzeti szuverenitás elképzelését, amelyet végső soron saját politikai mozgásterével azonosított, de ha érdekei úgy kívánták, az elv ellentétét is magáévá tudta tenni. Ez a politika nemcsak hazug, nemcsak hogy nem mutat fel sikeres alternatívát a korábbi magyar kormányok politikájához ké-

pest, hanem Magyarország jövőjének súlyos kárára valósul meg.

Orbán tízéves országglásának igazi újítása a tulajdoni viszonyok teljes újrarendezése volt. Ha valaki megnézi Magyarország 100 leggazdagabb emberét 2010-ben és 2020-ban, láthatja, hogy ez a kör jelentősen kicserélődött, és kevesen maradtak a listán, akik valamilyen módon nem kötődnek Orbán személyéhez. Ők a rendszer fenntartásában érdekeltek. Láncki Andrásnak, a Fidesz egyik fontos tanácsadójának, a Corvinus Egyetem rektorának mondása szállóigévé lett Magyarországon: „Amit korrupciónak neveznek, az gyakorlatilag a Fidesz legfőbb politikája.”^[374]

6

„ÜZLETI ÜGYEKKEKEL NEM FOG- LALKOZOM”

Korrupció, botrányok és az állam
fogyul ejtése

Pénz áll a házhoz

A Fidesz helyi vezetői, az önkormányzati képviselők és mi, országgyűlési képviselők, körülbelül száz ember, rendkívüli találkozóra gyűltünk össze 1993 júniusának első napjaiban. A megbeszélésen pontos pénzügyi beszámolót akartunk hallani a nemrégiben megválasztott pártelnöktől, Orbán Viktortól. A rendszerváltás óta három év telt el, egy évvel voltunk a választások előtt, és pár nappal korábban hatalmas botrány robbant ki a sajtóban.^[375] Kiderült, hogy fél évvel korábban, egy titkos kormányhatározat révén, a Fidesz, a kormányzó MDF-fel közösen, székház céljára nagy értékű ingatlant kapott az államtól, amit aztán nyomban el is adtak 1 milliárd 530 millió (mai értékben 15 milliárd) forintért. Minderről csupán Orbán Viktor és néhány ember tudott, mi, a Fidesz politikusai nem, miként arról sem, hogy mi történt az akkor rendkívülinek számító bevétellel.

Úgy hírllett, a pénz nem került be a pártkasszába, hanem magánvállalkozásoknál kötött ki, közülük az egyik például luxusautó-kölcsönzéssel foglalkozik. A tranzakció és az azt övező titkolózás mélyen megrázott bennünket. Mindannyian a húszas, harmincas éveinkben jártunk, és a Fidesznek, amellyel azonosulni tudtunk, a feddhetetlenség és támadhatatlanság jelentette számunkra a fő karakterét és vonzerejét. Orbán Viktornak nagyon sok mindent kellett megmagyaráznia.

Az ülésre váratlanul két kövér pasas lépett be, akik teljesen elütöttek az ott lévő fiatal társaságtól. Sötét öltönyben, fekete napszemüvegben érkeztek, és aranygyűrűs kezükben aktatáskával végigvonultak a hosszú termen, mintha csak *A Keresztapa (The Godfather)* című filmből léptek volna elő. A két hírhedt jogász, Simicska Lajos és Varga Tamás, gazdasági tanácsadóként működött Orbán mellett. A rendkívül feszült hangulatú megbeszélésen csak úgy záporoztak a kérdések, mindent részletesen tudni akartunk. A tájékoztatás azonban kizárólag a legszűkebb tudnivalókra szorítkozott. Simicska Lajos röviden kifejtette, hogy mindenki nyugodt lehet, semmiféle törvénytelenység nem történt. A pártigazgató azt magyarázta, hogy a Fidesz csupán azt tette, amit a többi párt is, mert a Fidesznek is meg kell teremteni a gazdasági hátterét, hogy önálló politikát folytathasson.

Született 1991-ben egy pártközi megállapodás, amely szerint az új pártokat az MSZP vagyonának terhére hasznosítható ingatlanokhoz kell juttatni, ami ellensúlyozza hátrányukat az MSZP-nek az állampárti időszakban felhalmozott vagyonához képest. Ennek a politikai döntésnek a következménye volt, hogy a Fidesz és az MDF megkapta a nagy értékű székházat. A problémát az jelentette, hogy a kiutalt luxusépület alkalmatlan volt pártszékháznak, az ügylet pedig teljes titokban zajlott az ellenzéki Fidesz és a kormányzó MDF között. Ez egyértelművé tette,

hogy még ha jogilag nem aggályos is a tranzakció, gyanús és politikailag kockázatos lépésről van szó.

Mi, a Fidesz 22 fős országgyűlési frakciója, többet akartunk tudni. Egy rosszkedvű frakcióülésen kiderült, hogy a székházadásból származó pártpénzt a két pénzügyi tanácsadó, Simicska Lajos és Varga Tamás egy sor különböző cégbe terítette szét, amelyek bevételeiket további üzletekbe fektették. Ezek a cégek mind egy szűk kör: a két gazdasági tanácsadó és egy-két fideszes politikus családtagjainak tulajdonában álltak. Egyszerűen nem hittünk a fülünknek.

Simicska, Varga, Orbán és Kövér a Bibó Szakkollégiumból már régebben ismerték egymást, és már ott bensőséges társaságot alkottak. Simicska és Varga 1988-ban nem szálltak be a Fideszbe, hanem jogászi karriert építettek, de már akkor foglalkoztak pénzügyekkel. Miután a Fidesz parlamenti párt lett, és rendszeres állami támogatásban részesült, Orbánék tanácsadóként alkalmazták barátaikat.

Idővel arra is fény derült, hogy Simicskáék a Fidesz holdudvarában dolgozó bankszakembereket és önkormányzati vagyonnal foglalkozó helyi képviselőket is megkerestek, és megpróbálták őket nyomás alá helyezni, hogy juttassák a pártot különleges hitelekhez, illetve embereiket ültessék be a városok vagyongazdálkodási bizottságaiba. Aki ellentmondott, azzal többé nem próbálkoztak, de megjegyezték maguknak az illetőt. Azoknak viszont, akik belementek a „játékba”, attól kezdve Simicskáék állandó jelenlétével és követeléseivel kellett együtt élniük. Nem csoda, hogy a két embernek a párton belül egyre rosszabb lett a híre.

Orbán azt az álláspontot képviselte, hogy a pártnak pénzügyileg mind az államtól, mind magánszemélyektől függetlennek kell lennie. 1994-ben ezt így magyarázta:

A törvényes tulajdonunkkal úgy kell gazdálkodni, ahogy az a Fidesz számára a legelőnyösebb. [...] Mi csak magunkra számíthatunk, nekünk csak az van, amit magunk megszerzünk. Szemben ellenfeinkkel, akik az elmúlt negyven évben megszedték magukat, bespájzoltak a nehéz időkre, vagy jelenlegi kormányzati pozíciójukat használhatják fel gazdasági alapjaik megteremtésére.^[376]

Ha évtizedekkel később bárkinek ismerős lehet ez az eszmefuttatás, nem véletlen. A függőségektől való megszabadulásnak, a „cselekvésre alkalmas tér” megteremtésének igénye a Fidesz-kormányok szuverenitáselképzelésében is visszatér.

Az csak évekkel később derült ki, hogy a székházeladásból származó bevétel befektetése céljából Simicskáék már jóval a pénz érkezése előtt tucatnyi céget hoztak létre, ezek pedig előzetesen felvett hitelekkel gazdasági vállalkozásokba fogtak.^[377] A magánvállalatok hálója, amelyet azóta „Fidesz-közeli cégek-ként” tartunk számon, már 1992-ben körülfonta a Fideszt. A székházeladásból származó hatalmas bevétel sorsát a botrányt követő években az állam ellenőrző szervei nem tudták felderíteni, mert a szükséges vizsgálatokra nem volt jogosultságuk. A „székházbotrány” az Orbán–Simicska-féle jogi-gazdasági innovációk modellje volt, amely végigkísérte a Fidesz működését.

Ellenzékből ellenzékbe

Bár ezeket a bonyolult jogi-gazdasági projekteket Simicska Lajos eszelte ki, Orbán Viktor nélkül semmire sem ment volna. Orbánnak 1990-től meghatározó szerepe volt a Fidesz pénzügyeinek intézésében, először mint frakcióvezetőnek, később mint

pártelnöknek, ő pedig a lehető legkevesebb információt osztotta meg a választott testületek vezetőivel. A frakció és a párt pénzügyei Orbán kezében fonódtak össze. A pártpénzek útja egyre átláthatatlanabbá vált, amikor Orbán külső szereplőket bízott meg a Fidesz pénzügyeinek kezelésével. Nekünk, képviselőknek sokáig nem jutott eszünkbe, hogy a pénzek körül problémák adódhatnak. Orbán – mindannyiunkkal szemben – kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy annak, aki a pénzügyeket irányítja, a párton belül nagyobb hatalom koncentrálódik a kezében. Ebben két lépessel előrébb járt mindannyiunknál. A képviselők és a párt vezetőinek jelentős része a húszas éveit taposta, és ezekben az években a demokratikus átmenet euforikus napjait-hónapjait éltük, egy történelmi folyamat részeseként. Simicska és Varga azonban 1993-ban már gazdag nagymenők voltak a Fidesz pártpénzének köszönhetően.

Az Orbán és Simicska közötti összjáték lényege az volt, hogy a Fideszen, azaz a párton keresztül hozzáférnek a közpénzekhez, amelyeket magánvállalkozásokba kiszervezve Simicska megforgat. A profitok szükséges részét visszaforgatják a pártkasszába, és politikai kampányokra költik, a többletet pedig kiveszik a magáncégekből. Simicska egy korábbi munkatársa szerint az üzletember nevén lévő cégeken felesben osztoztak Orbánnal, erről azonban hitelt érdemlő információ nem került nyilvánosságra.

Az 1990-es években a pártfinanszírozási törvény szigorúan korlátozta a politikai pártok gazdálkodását, így kezdettől útjában állt annak, hogy a pártok valós forrásigényei kielégülhessenek. A pártok ezért külső magánvállalatokkal fizettették meg politikai kampányaik jelentős részét, ami aztán hozzájárult a politika és a gazdasági körök összefonódásához. A párt- és kampányfinanszírozás megoldatlansága, ahogy sok más országban, Magyarországon is a korrupció melegágya lett.^[378]

Miután 1994-ben Orbán kritikusai nagy számban elhagyták a pártot, a pártelnök a pénzügyek irányításában is teljesen szabad kezet kapott. A Fidesz megmaradt tagsága és az Orbán mögött összezárt vezetők, bár nem szerették, hogy a „fiúknak valami vaj van a fejükön”, de elfogadták, hogy az adott, hátrányt jelentő viszonyok között Simicska módszereivel lehet a Fideszt anyagilag megerősíteni, amíg az írott jog határait át nem lépik. A pártérdek és a pártot irányítók magánérdeke összemosódott, Orbán egyértelműen úgy viselkedett, mintha azt mondta volna: „A párt én vagyok.”

Ez jár nekünk

Az ellenzékben töltött években a Fidesz, ahogy a többi párt is, leginkább az önkormányzatokon keresztül jutott többletforrásokhoz. Ha például egy kisváros vezetése megbízott egy céget egy munkával, cserébe azt várta, hogy a vállalkozó támogassa a település polgármesterét vagy pártjának kampányát.^[379] Ez a fajta adok-kapok az 1990-es évektől kezdve a politikai korrupció tipikus formája volt, amelyet minden pozícióba kerülő párt alkalmazott. Egy cégvezetővel folytatott kutatás megmutatta, hogy a „korrupciós díj” a megbízások 10–20%-át tette ki, amely nem a köztisztviselőknél, hanem szinte minden esetben a politikusoknál kötött ki.^[380] Természetesen nem minden politikus, állami tisztviselő és cégvezető volt korrump, de volt épp elég olyan szereplő, aki életben tartotta ezt a rendszert.

A Fidesz 1998-ra gazdaságilag talpra állt. Ezekben az években történt, hogy a Simicska és társai által 1992-ben gründolt cégek, amelyek a székházaladásból folyó pénzeket befektették, rejtélyes módon csődbe mentek. Kiderült, hogy 1995-re ezek a vállalkozások kiürültek, és több százmillió forint köztartozást hal-

moztak fel, majd ezeket a fantomcégeket korábbi tulajdonosaik két külföldi személynek, Kaya Ibrahimnak, illetve Josip Totnak eladták. A rendőrség kiderítette, hogy a két külföldi semmit sem tudott az ügyletekről, a nevükkel és az irataikkal visszaéltek. A régi tulajdonosok ilyenformán megszabadultak adósságaiktól, az adófizetők pénze elúszott, a nyomozást pedig hosszú évekkel később megszüntették.^[381] Addigra már Orbán Viktor volt a miniszterelnök, és bizalmasa, Polt Péter a legfőbb ügyész. Az 1990-es évek második felére, nem kis részben Simicska Lajos tevékenységének köszönhetően, a Fidesz megvetette a lábát a politikai aréna jobboldalán, és az 1998-as választások után Orbán Viktor alakíthatott koalíciós kormányt. Ez további perspektívákat nyitott a gazdasági építkezésre.

A frissen beiktatott miniszterelnök barátját, Simicska Lajost nevezte ki az adóhatóság, az APEH élére. A döntés a közvéleményt mélyen megdöbbenetette, mert Simicskának addigra már kellően rossz híre volt a fantomcégek miatt. Az első perctől fogva felmerült a gyanú, hogy az adóhatóság élén közreműködhetett a korábban tulajdonában álló fantomcégekkel kapcsolatos vizsgálódások nyomainak eltüntetésében. Egy év múlva lemondásra kényszerült. A nyílt közszerepléstől ezek után visszavonult, de informális befolyása jelentős maradt, és a keze messzire ért el. A Magyar Fejlesztési Bank (MFB) vezérigazgatójának tanácsadójaként kamatoztatta tovább tehetségét.

Kormányzó pozícióban a Fidesz vezetői arra törekedtek, hogy olyan cégeket építsenek fel, amelyek az állami közbeszerzéseken részt tudnak venni. Simicska az MFB keretei között az új autópálya-építési program körül bábáskodott, amelyet a bankja finanszírozott. 1998 és 2002 között a legtöbb állami tendert egy Vegyépszer nevű vállalat nyerte el,^[382] amely, mivel nem építőipari cég volt, a munkát alvállalkozókkal végeztette el, s a pénz csupán átfolyt rajta.^[383] A magyar autópályák kilométere

többszörösébe került annak, mint Európa más országaiban. Az ellenzék a Vegyépszert „az Orbán-kormány házi autópálya-építő cégének” nevezte el,^[384] azt feltételezve, hogy a Vegyépszert súlyos összegeket tolt át Fidesz-közeli cégeknek vagy magánszemélyeknek.

Az építőipar megcélzása mellett a párthoz kötődő médiatér bővítése volt a Fidesz másik stratégiai célja. A Fidesz első kormányzása idején a Simicska Lajos tulajdonában álló Mahir megszerezte a legnagyobb klasszikus konzervatív napilap, a *Magyar Nemzet* kiadási jogát, és *Heti Válasz* néven, állami támogatással, konzervatív hetilapot indított.

Az 1998 és 2002 közötti kormányzás idején a Fidesz vezető politikusai szemmel látható magánvagyonra tettek szert. Amikor egyszer egy rendezvényen összetalálkoztam egy régi képviselőtársammal, aki épp államtitkári pozíciót töltött be, a beszélgetés közben a szó kétes pénzügyekre is terelődött. „Ez a pénz jár nekünk” – mondta nekem. A politikusok vagyonnyilatkozata nem mutatott jelentős vagyongyarapodást, ám feleségük, testvéreik, szüleik és gyerekeik szép számmal alapítottak cégeket, amelyek önkormányzati és állami megrendelésekből egyre csak nőttek.^[385] A családi vállalatok profilja a bányáktól és bortermeléstől kezdve a sportlap- és tankönyvkiadáson át a gyógyszer-kereskedelemig és kommunikációs tevékenységig terjedt.^[386]

70–30%

A Fidesz 2002-ben elvesztette a választásokat, addigra azonban már jelentős gazdasági háttérrel épített ki magának. A pozíció nélkül maradt kormánypolitikusok ezeknél a vállalatoknál el tudtak helyezkedni. Simicska cégeinek olyan jól ment, hogy a Fidesz ellenzéki éveiben televíziót és rádiót is tudtak alapítani,

amelyek intenzíven segítettek a közvélemény befolyásolásában. A Fidesz hivatalban maradt polgármesterei szintén nagy szolgálatot tettek a pártnak, tetemes megbízásokkal látták el a Fidesz-közeli cégeket.

A korrupciónak ezek a formái, amelyeket a Fidesz első kormányzása idején és utána alkalmazott, a korra jellemző járadékvadász módszerek voltak. A pártokhoz közel álló vállalatok nem a versenypiacon, hanem állami és önkormányzati megrendeléseken híztak. A közbeszerzések kultúrája csak a 2000-es évektől, az Európai Unióhoz való csatlakozás után vált általánossá, de a pártok ekkor is megtalálták a módját, hogy a tenderkiírásokon a számukra kedves cégeket részesítsék előnyben, amit azok „meg is háláltak”. Időről időre kipattant néhány korrupciós ügy, amelyeket az érintett pártok politikai értelemben megsínylettek. A székházbotrány után 1994-ben a Fidesz bukott nagyot, 1998-ban pedig az MSZP–SZDSZ koalíció veszített a választásokon egy pénzügyi visszaélés miatt. Az úgynevezett Tocsik-ügy után több politikus lemondásra kényszerült, de végül csak a tranzakciót végző jogászt, Tocsik Mártát ítélték el.^[387] A közpénzek terhére elkövetett korrupciós ügyletek eltussolásában a nagy politikai pártok kölcsönösen érdekeltek voltak, és ezeket a mechanizmusokat a „kéz kezét mos” elve alapján alkalmazták. Mint két tényfeltáró újságíró megírta, a Fidesz és az MSZP pénztárnokai – akiknek egyaránt a festői szépségű Szigligeten volt nyaralójuk – megegyeztek abban, hogy a mindenkori kormányhoz és ellenzékhez köthető gazdasági körök rendre 70–30%-os arányban nyerik el az állami közbeszerzéseket.^[388] Ez a rendszer egészen 2010-ig, a Fidesz kétharmados győzelméig fennmaradt.

Az MSZP vezette kormány csak 2005-ben készítette el a pártfinanszírozást átfogó módon szabályozó törvénycsomagot. Addigra azonban a pártok között annyira kiéleződött a politikai küz-

delem, hogy a törvényt sosem fogadták el. A Transparency International nemzetközi korrupcióészlelési listáján 2000–2010 között Magyarország a 29. helyről a 47.-re csúszott vissza.^[389] A szervezet igazgatója szerint a 2000-es évek első évtizedében a közpénzek szabályozására vonatkozó jogszabályi környezet nagyjából rendben volt, de a közbeszerzések területén fennmaradó kiskapuk átláthatatlanná és ellenőrizhetetlenné tették a nagy állami beruházásokat. A döntéshozók ráadásul nem tartották be az összeférhetlenségi szabályokat, és a pártfinanszírozás is megoldatlan volt.^[390] A közjavakkal való visszaélés szétzilálta a társadalmi és gazdasági viszonyokat, és hosszú távon az ország versenyképességét is rontotta.

A 2010-es választások előtt több jelentős, kifejezetten a szocialista és a liberális párthoz kötődő korrupciós ügy is kipattant. A Fidesz azt hirdette a kampányban, hogy felszámolja a pénzügyi ügyeskedést. Egy fideszes politikus egy vállalkozókkal folytatott háttérbeszélgetésen úgy fogalmazott: „...fiúk, az alkotmányos költséget elfelejtették, nem lesz ilyen az új kormány alatt.”^[391] Arra utalt, hogy a megbízások elnyeréséhez szükséges kenőpénzt meg fogják szüntetni.

Mindenhonnán dől a lé

Egy visszautasíthatatlan ajánlat –
a Simicska-éra

A fölényes győzelemmel megívott választás után 2010 tavaszán Simicska Lajos hosszú heteket töltött Orbán Viktor vidéki házában, hogy közösen döntsenek a miniszterek és más fontos

kormányzati tisztségviselők névsoráról. Orbán nem pusztán a kettejük közötti évtizedes bizalmi viszony és Simicska dörzsölt üzleti észjárása miatt engedte döntésközelbe az egykori párt-pénztárnokot, hanem azért is – mesélte egy befolyásos kormánypárti politikus –, „mert ennyivel nemcsak ő, de a párt is tartozott neki”.^[392] Simicska emberei számos kulcspozíciót megkaptak a kormányzati apparátusban, többek között az uniós források szétosztásáról döntő Nemzeti Fejlesztési Ügynökségben és a Közbeszerzési Hatóság vezetésében. Maga Simicska nem vállalt kormányzati pozíciót, de olyan fontos ember volt, hogy a Miniszterelnökséget vezető miniszter és a Fidesz frakcióvezetője naponta egyeztetett vele a törvényhozási kérdésekben.^[393] Hírhedtté vált, hogy az egyik cégének székházában Simicska egyszerűen magához rendelte a különböző minisztereket és államtitkárokat, és közölte velük, „hogy akkor most ez így vagy úgy lesz”.^[394]

Miután Simicska nem viselt közhivatalt, és nem volt semmiért közvetlenül felelős, hatalmas befolyása súlyos problémát jelentett az ellenzék számára. Az Országgyűlésben a legkritikusabb gazdasági törvényjavaslatokat nem is a kormány, hanem egyes képviselők nyújtották be magánindítvány formájában, és nem lehetett átlátni, valójában miféle gazdasági érdekeket szolgálnak. A kormánypárti döntések átláthatatlanná váltak.

Az európai uniós csatlakozás után hatalmas állami beruházások indultak, főképp az építőiparban, amely a gazdaság húzóágazatának számított. Ahogy elődei, úgy a Fidesz is kiemelt figyelmet fordított ezekre. Két évvel a Fidesz 2010-es hatalomra jutása után a nagyberuházások 70%-át a korábbiakhoz képest már teljesen új vállalatok építhették.^[395] Ezek az új cégek bukkantak fel az autópályák, vasutak, közműépítések és városrehabilitációs programok megvalósításában az ország minden pontján. Közülük is kiemelkedett a Közgép Zrt. építőipari vállalat,

amely szédítő sikerrel nyomult a közbeszerzéseken: 2004-ben még csak 1,8 milliárd forint nettó bevétellel rendelkezett, 2008-ban már 20 milliárdos bevételt produkált.^[396] Ugyanez a cég, konzorciumi formában, 2009–2012 között megtízszerezte a bevételeit.^[397] Az építőiparban a Közgép Zrt. lett a megkerülhetetlen „csúcsragadozó”. Egyértelmű volt, hogy a vállalat a Fidesz-kormány kedvencei közé tartozik. Miután egyre több tényfeltáró újságíró foglalkozott a vállalat vizsgálatával, és a parlamenti ellenzék is folyamatosan a Közgép ügyeiről faggatózott, az igazgatója bevallotta, hogy a cég „tényleges tulajdonosa” Simicska Lajos.^[398] Az elnöki pozíciót Nyerges Zsolt üzletember, az Orbán család személyes jó ismerőse töltötte be. Azok a cégek, amelyek a Közgéppel konzorciumban indultak közbeszerzési pályázaton, 2013-ban az összes állami építőipari közbeszerzés 15–20%-át nyerték el.^[399] Simicska és Nyerges elérte, hogy a fideszes többséggel rendelkező önkormányzatok is szinte mindent velük építtettek. A cég megállíthatatlanul nőtt. A tulajdonosok annyira biztosak voltak az újabb állami megbízások érkezésében, hogy a profitból semmit sem forgattak vissza a vállalatba. Évről évre több tízmilliárd forint osztalékot vettek ki a vállalatból személyes használatra.^[400]

Az építőipar mellett Simicska Lajos jelentős érdekeltségeket szerzett a média- és hirdetőpiacon, és kiválóan hasznosítható földek és jövedelmező agrárcégek kerültek a tulajdonosi körébe. A Simicska Lajos körül kiépült cégek azonban szövevényes, átláthatatlan hálót alkottak, a vállalatok gyakran cseréltek gazdát, további alvállalatokat hoztak létre, és cégadataik hiányosak voltak. Magának Simicskának alig volt valami a nevéen, így a vagyonát, akárcsak a Fidesz körül mozgó más üzletemberekét, nemigen lehetett felmérni. Jellemző, hogy 2014-ben a száz leggazdagabb emberről szóló magazin úgy próbálta áthidalni a valódi és az informális gazdasági szereplők körül kialakult kuszaság és

információhiány problémáját, hogy egy „befolyásbarométert” is készített. A százas lista első helyén Orbán Viktor, a harmadikon Simicska Lajos, a hetediken Nyerges Zsolt állt.^[401]

Hol vannak az ellenőrök?

Miközben a közvélemény egyre dühösebben szemlélte a Fidesz körüli üzletemberek arcátlan meggazdagodását, az ellenzék politikusai polgári engedetlenségi akciókkal tiltakoztak, és a Fidesz belső körei is zúgolódtak, mégsem indult egyetlen rendőrségi nyomozás sem hatalommal való visszaélés vádjával.

A Közgép és más hasonló közbeszerzési ügyek rendkívül szembetűnőek voltak, de jogilag nem feltétlenül megkérdőjelezhetők. A Fidesz körüli cégek ugyanis a munkákat közbeszerzési versenytárgyalások útján nyerték el, és bár a Transparency International becslései szerint 10 közbeszerzési eljárásból 7 alkalommal Fidesz körüli cég került ki győztesen, minden alaposan „le volt papírozva”.^[402] A közpénzeket ellenőrző legfontosabb állami intézmények, az Alkotmánybíróság, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, a Versenyhivatal vezetői a Fidesz lekötelezettjei voltak, és szervezeteik feladatkörét maguk korlátozták. Például senki sem várhatta, hogy Domokos László, aki a Fidesz országgyűlési képviselőjéből avanszált az Állami Számvevőszék elnökévé, elmarasztalja a Magyar Villamos Műveket (MVM), amiért előnytelen szerződést kötött Simicska egyik cégével, azok után, hogy az MVM elnöke, Baji Csaba, Simicska Lajos korábbi munkatársa volt. Amikor 2013-ban a Nemzeti Adó- és Vámhivatal egyik ellenőre felmondott, és a nyilvánosság elé állt, úgy nyilatkozott, hogy a hatóság számára egyes üzletemberek érinthetetlenek, noha a hivatal tisztában van vele, hogy a működésük évente ezermilliárdos kiesést okoz a költségvetésnek.^[403]

Említést érdemel a legfőbb ügyész szerepe is, amely pozíciót 2010 után újra Orbán bizalmasa, Polt Péter töltötte be. Az ügyészségi statisztikák szerint a kormányváltás előtti évekhez képest 2010 után a korrupciós bűncselekményekkel kapcsolatos feljelentések száma felére csökkent, az elutasításuk aránya viszont háromszorosára nőtt. Amennyiben mégis indult nyomozás, azt a korábbihoz képest kétszer nagyobb arányban szüntették meg.^[404] Ellenzéki politikusok 2014 és 2020 között 119 esetben tettek feljelentést korrupció gyanúja miatt, de mindössze néhány esetben indult eljárás, és azok sem a kormány tagjai ellen.^[405]

Újítás volt az is, hogy a kormánypárt személyre vagy egyes cégekre szabott törvényalkotással juttatta versenyelőnyhöz gazdasági holdudvarának szereplőit, és teljes, korábban versengő piacokat számolt fel, majd osztott újra. A „dohányzás visszaszorításának céljából” 2013-ban a kormány radikálisan csökkentette a dohányárusító helyek számát, és pályázattal elnyerhető új koncesszióhoz kötötte az üzletnyitást. Egy kiszivárgott hangfelvételtől kiderült, hogy az új engedélyekről a települési Fidesz-irodáknak döntöttek, nem az erre hivatott állami hivatalban.^[406] A jövedelmező, évi 500 milliárdos dohánypiac újraosztását a kormánypárt valójában arra használta, hogy helyi politikusai saját klientúrát építhessenek. Hasonló ügyeskedés révén rövidesen megváltozott a földek, a kiskereskedelmi cégek, a szerencsejátékok, de még a felszámolócégek tulajdonosi szerkezete is.

2010 előtt a volumenében szintén jelentős korrupció nagy összegeket mozgatott ugyan, de decentralizált, kiskapus működést tükrözött. A Fidesz azonban mindent központosított és „törvényessé” tett. Lehetővé vált, hogy a korábbinál jóval nagyobb, kolosszális méretű vagyont lehessen eltulajdonítani a közpénzekből.^[407]

Simicska Lajos érdekeltségi köre mellett se szeri, se száma nem volt azoknak az ügyeknek, amelyek az egyes kormánypolitikusok körül a rezsim első perceitől kezdve a nyilvánosságra kerültek.^[408] Az ellenzék vádjait, miszerint Orbán a saját oligarcháit építi fel, a miniszterelnök azzal szerelte le, hogy ezek az emberek nem oligarchák, hanem „nemzeti nagyvállalkozók”, akiknek felemelkedése az országot szolgálja.^[409] A valóságot az oligarchákról valószínűleg Csányi Sándor bankvezető, a rendszerváltás utáni évtizedek egyik leggazdagabb embere fogalmazta meg. Szerinte az oligarcha az a gazdag ember, aki képes befolyásolni a politikát, de „mondjon nekem egy embert Magyarországon, aki képes befolyásolni Orbán Viktort vagy a Fideszt!”^[410] Orbán rendszerének egyedisége és különlegessége abban állt, hogy nálunk nem külső szereplők, hanem maga a miniszterelnök és a kormányzó párt ejtette foglyul az államot.^[411]

A nevéen lévő vagyont le kell adni
a pártkasszájánál

A Simicska Lajos tulajdonában álló napilapok, televízió és rádió főszerkesztői 2015 februárjában közös nyilatkozatban teljesen váratlanul lemondtak pozíciójukról. A kormányt támogató médiabirodalom vezetőinek lépése mindenkit meglepett, még magát a tulajdonost is. A nyilvánosságtól magát távol tartó médiamogul szinte azonnal a sajtó elé lépett, és közölte: „Most bemelegyek a szerkesztőségbe, és mindenkit kibaszok! [...] Nagyon jól tudom, miről van szó. Orbán egy gecsi!”^[412] A meghökkentő és végtelenül közönséges interjúból kiderült, hogy a Fidesz vállalatbirodalmának több évtizedes ura, az ember, akinek a nevét a

Fidesz köreiben ki sem merték mondani, már hónapok óta nincs beszélő viszonyban a miniszterelnökkel. Az ezt követő hetekben számos, már-már szórakoztatóan dühös interjút adott, és kijelentette, hogy „totális háborút indít” Orbán Viktor kormánya ellen.^[413]

Ebben az időben parlamenti képviselő voltam, és a párttársaimmal heteken keresztül próbáltuk kibogarászni, mi állhat ennek a korábban elképzelhetetlen helyzetnek a hátterében. Úgy tűnt, a konfliktus azért robbant ki, mert az állami cégek mindinkább megvonták reklámtámogatásaikat a Simicska tulajdonában lévő médiumoktól, és ezek a lapok egyre több veszteséget könyveltek el. Kiderült, hogy a kormány a reklámtörvény módosítását tervezi, azzal a céllal, hogy az üzletember televíziójának ötszörös adót kelljen fizetnie. Simicska ekkor állt elő azzal, hogy totális médiaháborút indít Orbán ellen. Médiacégeinek vezetői, hír- és főszerkesztői azonban nem akartak részt venni a Simicska–Orbán-harcban, különösen nem Orbánnal szemben. Ezek az emberek évek óta a Fidesz pártkormányát szolgálták, és ezen a ponton felmondtak Simicskának. A konfliktus ekkor robbant ki a nyilvánosság előtt. Hogy mi lehetett a valódi ok, ami miatt a két régi szövetséges „vérszerződése” felbomlott, továbbra is rejtély volt.

A konfliktus, amely a Simicska által használt obszcén nyelvezet miatt széles körű derültséget keltett, politikai értelemben is fontos volt. Egyfelől kivételes bepillantást engedett a Fidesz rendkívül zárt belső viszonyaiba, másfelől előrevetítette, hogy a gazdasági status quóban változás várható. A kard ki kard küzdelem azonban mindkettejük számára rendkívül kockázatos volt, hiszen évtizedek óta nemcsak mindent tudtak egymásról, de a közösen szerzett irgalmatlan vagyon is összekötötte őket. Simicska Lajos azonban küzdő természet volt. Bizalmas körökben állítólag ilyesmiket mondott: „Ezt az embert én tettem

naggyá, és ha kell, én is tiprom el.”^[414] A következő évek eseményei azonban nem őt igazolták.

A 2014-es választási győzelem után Orbán sorra rakta ki Simicska embereit a kormány- és az állami hivatalok vezetéséből, tehát mindazokat, akiknek korábban fontos szerepük volt abban, hogy az állami források a Simicska-cégek irányába folyjanak. A következő lépésben az üzletember médiacégei, amelyek mögül elfogytak az állami hirdetések, egyre nehezebb pénzügyi helyzetbe kerültek. Ezután Simicska birodalmának ékköve, a Közgép építőipari vállalat szorult vissza a közbeszerzési pályázatokon. A kiterjedt vállalatbirodalomban azonban bőven akadtak még tartalékok, és a pénzember médiacégei felkészültek a csatára. Új embereket vettek fel, új műsorok indultak, és egy sokkal nyitottabb, kritikusabb újságírói időszak kezdődött ezeknél a médiumoknál. Ellenzéki politikusként meglehetősen vicces volt, hogy olyan televíziók és rádiók, amelyek korábban soha nem közöltek hírt rólunk, most egyre-másra hívtak be a műsoraikba, hogy teret adjanak a kormánykritikáknak.

Simicska megpróbálta megállítani Orbánt abban, hogy megfossa őt a vagyonától, de politikai értelemben is nekiesett. Egy kisebb társaságban kijelentette, hogy lelkiismeret-furdalása van, amiért „hagyta Orbánnak szétbaszni az országot”. A saját szerepével kapcsolatban önkritikusan jegyezte meg, hogy „múszáj volt eltanulni a komcsik módszereit, mert fojtogattak bennünket”.^[415] Amikor végiggondoltam, hogy valójában miért esett egymásnak Simicska és Orbán, arra jutottam, hogy a vézérkonfliktus két szereplőjének ugyanaz volt a problémája a másikkal: úgy látták, hogy a másik mindent magának akar, a hatalmat és a pénzt is.

Évtizedeken keresztül, amíg a Fidesz hol kormányon, hol ellenzékben volt, a két férfi közötti gazdasági-politikai együttműködés tökéletesen észszerű és rendkívül gyümölcsöző volt. Azok

után azonban, hogy a Fidesz másodszor is szupertöbbséget szerzett az Országgyűlésben, Orbán már egyedül is rendelkezett a magyar gazdasági-politikai rendszer irányításához szükséges hatalommal. Legfőbb szövetségese teherré vált számára. Az erőszakos Simicska egyre nagyobb politikai kockázatot jelentett Orbánnak és a Fidesznek. A miniszterelnök már megteremtette a párt számára szükséges tartós anyagi biztonságot, és valójában már korábban nekiállt, hogy alternatív gazdasági szereplőket építsen fel Simicska mellett. A jegybank elnöke, Matolcsy György, egy Garancsi István nevű vállalkozó, Andy Vajna filmproducer és mások révén új pénzemberek kezdtek felnőni a rendszer trükkös kedvezményei által.

Az okos Simicska egy ponton átlátta a helyzetet, és – úgy tudni – azt akarta, hogy Orbán, ha már nincs szüksége rá, vásárolja ki őt. Orbánt és környezetét viszont zavarta ez a hozzáállás, „mert – ahogy egyikük fogalmazott – »hallgatólagos megegyezés volt a Fideszben«, hogy ami létrejött, az »Lajos nevéen van, de az nem az övé, hanem a közösségé«”.[416]

A konfliktus 2015. februári kipattanása után a „simicskátlanítás” felgyorsult, és a pénzember gazdasági érdekeltségeire rászállt a kormány. A Fejlesztési Minisztérium új minisztere egyik napról a másikra leállította az M4-es autópálya építését,[417] amelyen a Közgép már hónapok óta dolgozott. A legnagyobb érvágást mégis az jelentette, hogy egy pályázati szabálytalanságra hivatkozva a Közgépet három évre kizárták az összes közbeszerzésből.[418]

Simicska reklám- és közvetítő cégei is a célkeresztbe kerültek. Nem csupán az állami megrendelések tűntek el. Az akkor még Fidesz vezetésű fővárosi önkormányzat idő előtt szerződést bontott Simicska birodalmának másik gyémántjával, a Mahir Cityposter Kft.-vel, amely Budapest klasszikus hirdetőoszlopai-val a város legnagyobb reklámfelületét birtokolta.

Végül a kormány a kolonccá vált oligarcha agrárvállalkozásai-
ra is brutális csapást mért. A Mezőrt agrártermelő csoport,
amely korábban az Európai Unió agrártámogatásainak legna-
gyobb haszonélvezője volt Magyarországon, egy hirtelen meg-
változtatott jogszabály miatt kikerült a támogatott cégek sorá-
ból. Közben Simicska bérelt földbirtokainak területe is egyre
csökkent, mivel a hatóságok nem hosszabbították meg vele a
földbérleti szerződéseket.^[419] Az már csak hab a tortán, hogy a
korábbi oligarcha vállalkozásait ellepték az adóellenőrök, és
volt olyan vizsgálat, amely évekig elhúzódott.^[420]

Egészen szürreális élmény volt megtapasztalni, hogy éppen
azokkal a módszerekkel, amelyeket részben Simicska fejlesztett
ki, és amelyekkel a kormánypárt vállalkozókat és egész szekto-
rokat lehetetlenített el, most a saját emberüket nyírják ki. A par-
lamenti munkában konkrétan tetten érhetők voltak azok az elő-
terjesztések, amelyek kizárólag azt a célt szolgálták, hogy Si-
micska cégeit legyengítsék, például a reklámtörvény rafinált
változtatásai. Annyira durva és gátlástalan volt az eljárás, hogy
jó páran a korábban rettegett oligarcha pártjára álltak. Ellenzé-
ki politikusok bukkantak fel Simicskánál, hogy ha kell, támogas-
sák, persze mindenekelőtt pénzért.

Simicska küzdelme egészen a 2018-as választásig kitartott. A
Fidesz újabb választási győzelmének másnapján Orbán képvise-
letében Kocsis Máté ment el Simicskához, hogy a fegyverletétel
feltételeiben megállapodjanak.^[421] Neki azonban ekkor már
nem volt választása: Orbán teljes kapitulációt követelt. Simicska
még aznap bejelentette, hogy mindenét eladja Orbánhoz hű üz-
lettársának, Nyerges Zsoltnak, és visszavonul.^[422] Az egykori
pártpénztáros-milliárdos vidéki házába költözött, és ettől kezd-
ve ló- és állattenyésztéssel tölti idejét, minden köztevékenység-
től visszavonult.

A miniszterelnök nem csupán egy hatalmi riválistól szabadult meg, hanem saját tábora számára is bizonyította, hogy senki, de senki nem szállhat szembe vele. Különösen erős volt ez az üzenet a Fideszen belül. A Simicska-féle botrányokat ugyanis az elképesztő, offenzív migrációellenes kampánnyal sikerült ellepezni, amelyről a 8. fejezetben lesz majd szó. A pártban sokaknak kényelmetlen volt ennek a kampánynak a szélsőséges radikalizmusa, de ha voltak is kritikus hangok, a Fidesz 2018-as újabb győzelme, amely újra megerősítette Orbánt, elsöpörte őket. Ráadásul a Fidesz gazdasági-politikai elitjében erre az időre befutott egy új generáció, amely tagjainak karrierje Orbán kétharmados rezsimje alatt épült fel. Ők tőle tanulták a politizálás és a pénzcsinálás csínját-bínját, és pozícióikat kizárólag Orbánnak köszönhatték. Ezek a fiatalok bármit képesek megtenni a vezérért.

A jóisten, a szerencse és Orbán Viktor segítségével

„Abban, hogy eljutottam idáig, bizonyára szerepet játszik a jóisten, a szerencse és Orbán Viktor személye, de én soha nem privatizáltam, nem nyúltam le semmit, mindent a munkámmal és az eszemmel szereztem meg” – nyilatkozta Mészáros Lőrinc 2014-ben a *Heti Válasz* című hetilapnak, miután a kis falu, Felcsút polgármestereként egyre többször került az érdeklődés középpontjába.^[423] A polgármester az 1990-es évek végén víz- és gázszerelőként alapított céget, de a 2000-es évek elején majdnem csődbe ment. Miután talpra állt, hivatásszerűen foglalkozni kezdett a futballal, menedzserként és pénzzel is támogatta a falu focicsapatát. Közműépítő cége beindult, és idővel már tár-

sasházak építkezésére is vállalkozott. 2010 után a község felé fordult, és 2011-ben egy időközi választáson megválasztották Felcsút polgármesterének. Ettől kezdve új korszak kezdődött Mészáros életében, amely néhány év alatt csodálatos meggazdagodást hozott számára.

A Mészáros és Mészáros Kft. 2008 és 2019 között csaknem ezerszeresére növelte a bevételeit.^[424] Mészárosnak lett futballcsapata, földje és útépítő cége; Simicska bukása után pedig kastélya, médiavállalata, szállodalánca, bankja, erőműve és energiaszolgáltató vállalata is. A gázszerelő vállalkozó 2019-ben felkerült a *Forbes* milliárdosok listájára is.^[425] Addigra Simicska korábbi cégei is hozzá vándoroltak. Természetesen, a régi recept szerint, nem minden került Mészáros nevére. Személye körül egy óriási vállalatcsoport jött létre, amelynek a falusi polgármester mellett három-négy további ember a tulajdonosa: jellemzően az ő régi ismerősei, illetve alkalmazottai.^[426] Amikor egy interjúban megkérdezték tőle, vállalatbirodalma hogyan szárnyalhatta túl a világ legnagyobb cégeinek, például Zuckerberg Facebookjának növekedését is, Mészáros vidáman csak annyit válaszolt: „Lehet, hogy okosabb vagyok, nem gondolja?”^[427]

Mészáros üstökösszerű felemelkedése illusztrálja, hogyan alakult át a rendszer Simicska bukása után. Míg 2010–2014 között az egyeduralkodónak számító Simicska-féle Közgép Zrt. 500 milliárd forintos bevételre tett szert, az új időszakban a Fidesz-közei vállalkozók már négyszer több beruházási támogatást nyertek el, amely több ember között oszlott szét. A Fidesz környékén új mágnások bukkantak fel. Hatalmi szempontból érthető volt, hogy Orbán közvetlenül hozzá kötődő, egyéni érdekekkel rendelkező szereplőkre építi fel az új klientúrát, akik között már nem tud felnőni egy új Simicska Lajos, és nem formálódhatnak önállósodásra hajlamos hatalmi góccok.

Mészáros üzleti modellje nagyon egyszerű volt. Kizárólag állami megrendelésekből szerezte vagyonát. A megrendelésekhez politikai kapcsolatai és kedvezményes állami hitelek sorozata segítette hozzá.^[428] Ezt a vagyont azután befektette, így cégei tovább gyarapodtak. A 2010-es évek végére Mészáros Lőrinc nem csupán a legvagyonosabb magyar polgár lett, de súlya a magyar gazdaságban is meghatározóvá vált. Az ő és üzlettársai birtokában lévő gigantikus vállalatbirodalomhoz képest Simicska valamikori céghálója már csak egy vékony tortaszeletnek tűnt.^[429]

A Mészároshoz köthető vagyont nehéz megbecsülni. Az egyik konzervatív internetes portál utánanézett, hogy mely építőipari vállalatok szponzorálták a Mészáros Lőrinc falujában felépített különleges footballstadiont otthonául használó Puskás Akadémia FC-t.^[430] Az első tíz legsikeresebb építőipari vállalat között hét Mészáros Lőrinc érdekeltségébe tartozott, egy Orbán Viktor vejének üzleti körét egyesítette, kettő pedig a magyar piacon régóta jelen lévő két osztrák cég, a Strabag és a Swietelsky-csoport volt. A kormányzat csúcsirányítói és a közbeszerzések legnagyobb nyertesei lényegében egy tulajdonosi kört alkottak. A kutatásból az is kiderült, hogy minél közelebb állt egy építőipari óriásvállalat a hatalom csúcsaihoz, annál nagyobb bevételarányos nyereséget produkált. Míg a kormányzattól független építőipari vállalatok jellemzően 2–3%-os haszonkulccsal dolgoztak, korábban Simicska cégeinek esetén ez az arány 6,8% volt, addig Mészáros érdekeltségeinél már 15–16%-ra rúgott.

Országgyűlési képviselőként kénytelen voltam hozzászokni, hogy az orrunk előtt történnek meg a legelképezetőbb lopások, és azon kívül, hogy feltárjuk és kimondjuk, alig tehetünk ellenük valamit. Ennek ellenére 2016-ban Mészáros egyik ügylete nagyon szíven ütött. A vállalkozó ugyanis Balatonalmádiban váratlanul megvásárolta a Ramada hotelt. Balatonalmádiban születtem, és gyerekkoromban a barátaimmal rengeteget játszottam.

tam a szálloda gyönyörű kertjében. Az akkor még Auróranak nevezett sokemeletes tóparti szálloda az üdülőváros egyik emblemikus épülete. Emeleti ablakaiból gyönyörű kilátás nyílik a Balatonra és a környékbeli dombokra. A szállodát az 1990-es években privatizálták, onnantól magántulajdonná vált, és kertjét, strandját bezárták a helyi lakók előtt.

Mészáros 2016-ban bukkant fel a tó körül mint ingatlanbefektető. Ez a szálloda volt az egyik első turisztikai érdekeltsége a Balaton partján, és hamarosan tucatnyi más hotel követte Magyarországon legszebb helyein. A Fidesz körüli gazdasági csoportok már 2010-ben megindultak, hogy meghódítsák az ország legjelentősebb turisztikai központját. Először jacht- és vitorláskikötőket, majd minőségi bortermő területeket szereztek. A szállodák megcélzásával egyértelművé vált, hogy a part menti területekre is igényt tartanak.

A balatoni térfoglalás szokás szerint kormányzati segítséggel zajlott. A tó körüli önkormányzatok tulajdonában álló ingatlanokat, kikötőket szereztek meg, illetve a kormány a hajóforgalmat üzemeltető társaságba, a Balatoni Hajózási Zrt.-be (Bahart) 2019-ben a váratlanul jelentősebb tőkével szállt be. Az önkormányzatok tulajdonhányada mindössze négy nap alatt kisebbségbe került az államéval szemben. A cég tulajdonjogait pedig a Rogán Antal által felügyelt Magyar Turisztikai Ügynökség vette át. „Ahol Rogán Antal megjelenik, nem árt óvatosnak lenni”, fejezte ki aggodalmát az egyik tóparti város polgármestere.^[431] Egy évvel később, 2020 nyarán a pandémia idején néhány hét alatt átverték az önkormányzatokon egy reorganizációs tervet, amely értékes tóparti ingatlanok eladását és a legértékesebb jachtkikötők üzemeltetésének kiszervezését tette lehetővé. A privatizáció nyomban el is kezdődött, méghozzá a koronavírus-járvány gazdasági hatásainak enyhítésére kifizetett támogatásokból. A Bahart elnöke, aki más projektekben Mészáros Lőrinc

üzlettársa volt, a lehető leggátlástalanabb módon a saját vállalkozásai számára adott 2,8 milliárd forint vissza nem térítendő támogatást. Egy online kutatás összeszámolta,^[432] hogy a Fidesz köreihez, többek között Mészáros Lőrínchez köthető cégek 2021-ben 42 balatoni óriásprojekt helyszínén folytattak beruházást. Ezek a Balaton környéki beruházások az egész ország szálloda- és mólófejlesztésre megítélt állami forrásainak felét, 63,5 milliárd forintot megkapták. A Fidesz körüli magáncégek 2021-ben már körülölelték az egész tavat, és a korábban a helyben lakók és nyaralók által használt legszebb területeken állami pénzből luxuskikötőket, lakó- és élményparkokat és szállodákat építettek.

A helyi lakók és önkormányzatok hiába küzdöttek a védett területek beépítése ellen petíciókkal, feljelentésekkel, vagy Áder János köztársasági elnök megszólításával, aki a vizek és a környezet védelmezőjeként kötelezte el magát. A tiltakozásoknak semmi fogantaja nem lett. Az egyik történelmi balatoni település, Szigliget polgármestere 22 év szolgálat után, az egész képviselő-testületével együtt lemondott, és keserűen azt nyilatkozta: „Bizonyos vállalkozókkal, befektetőkkel szemben, úgy érezzük, védtelenek vagyunk. Úgy látjuk, ezeket a folyamatokat településvezetőként már nem tudjuk megállítani, így a testület a lemondásával szeretné felhívni a közvélemény figyelmét a veszélyekre.”^[433] Elmondhatatlanul szomorú voltam, amikor őt hallgattam. Ők elég sokáig kitartottak. A szülővárosom, Balatonalmádi központi parti területei már évekkorábban a Fidesz-közeli cégek martalékává váltak. Több mint elkésérítő, hogy a Balaton körül egyre csökkennek a szabad strandok, horgászterületek és a zöldfelület. A part, a víz és a dombvidék termékeny szőlőültetvényei és borpanziói pedig egy szűk Fidesz körüli érdekkör kezébe kerülnek.

A neve aranyat ér

Mészáros Lőrinc egyre növekvő vállalatbirodalmában persze néha kudarcok is előfordulnak. A gázszerelő-vállalkozó 2017-ben megvásárolta a Mátrai Erőművet, a magyar energiaellátás 15%-át kitevő, szénenergiával működő vállalatot. Nehezen lehetett érteni, hogy miért volt szüksége egy idejétmúlt erőműre, amelyet pár éven belül az európai uniós szabályok alapján mindenképp be kell majd zárni. Az új tulajdonos önbizalma azonban töretlen lehetett, mert bár a vállalat veszteséges volt, az első év végén jelentős osztalékot vett ki a cégből. A dolgok mégsem mentek elég jól: két év múlva meggondolta magát, és vevőt keresett az addigra kivéreztetett „erőműroncs” számára. A vevő nemigen lehetett más, mint a magyar állam, konkrétan az állami Magyar Villamos Művek (MVM). Az üzlet körülményeit titkolták, olyannyira, hogy a vételár mértékét ellenzéki országgyűlési képviselők csak peres úton tudták megszerezni az energiacégtől.^[434] Kiderült, hogy a vállalat a vételáron felül annak háromszorosát igényelte az államtól költségekre, hogy a súlyosan veszteséges Mátrai Erőművet egyenesbe hozza. Az MVM vezetői annyira kockázatosnak találták a vásárlást, hogy miniszteri engedélyt kértek hozzá. Az államot sok tízmilliárd forint veszteséggel megkárosító tranzakció miatt ellenzéki politikusok hűtlen kezelés vádjával feljelentést tettek, de a Nemzeti Nyomozó Iroda bűncselekmény hiányában rövid idő után megszüntette a nyomozást.

Mészáros Lőrinc joggal nyilatkozta, hogy sikereinek kovácsa a jóisten, a szerencse és mindenekelőtt Orbán Viktor. Neve előtt megnyílnak a bankok, a hitelintézetek, ugrásra készen állnak minisztériumi alkalmazottak, üzletei mögött összezárnak az állami ellenőrző intézmények. Mészáros nem rúgja rá senkire az

ajtot, nem kiabál. Ő nem Simicska Lajos. Neki már a neve is elég ahhoz, hogy sikeres legyen egy cég. A Vivien ásványvízgyár, amelyet Mészáros a csődből vásárolt ki, pár nap alatt jövedelmezővé vált, miután a Magyar Államvasutak azonnal rendelt több millió palack ásványvizet, hogy a forró nyárban a vasútállomásokon azt osztogassák az embereknek.^[435] Mészárosnak a telefont sem kellett felemelnie.

A Fidesz közeli cégek a „Mészáros-időszakban” mind eszközökben, mind a portfólió változatosságában messze túllépnek a Simicska-érán. Az építőipar, a mezőgazdaság, valamint a média és hirdetések piacának klasszikus hármását természetesen megtartották. Az első kettő az európai uniós transzferek miatt aranytojáást tojó tyúk, a harmadik pedig a hatalomgyakorlás alapvető eszköze, amelyet állami cégek nagyvonalú hirdetéseit hízlatnak. Mészáros és társai emellett olyan ágazatokba vásárolták be magukat, amelyekben állami monopolpozíciók segítik a bevételek folyamatos gyarapodását, mint például az energiaszolgáltatás vagy a hadiipar.

Irány a jövő!

A Mészáros-érdekeltségek 2017-ben jelentek meg először a tőzsdén. Igaz, nem hagyományos módon, részvénykibocsátással vagy értékes vállalatok felvásárlásával, hanem amolyan „unortodox” módon. Mészáros részesedést vett egy gyenge állapotban lévő cégben, jóval drágábban, mint amit annak fundamentumai indokoltak volna, majd a cég részvényárfolyama rejtélyes módon a sokszorosára emelkedett. A tőzsdei befektetők döbbenet tapasztalták, hogy ez lehetséges. Az „unortodox” tőzsdei folyamat titka egyszerű: a cégek nem hagyományos növekedéssel, hanem a miniszterelnökhöz közel álló ember részvételétől vál-

tak értékessé.^[436] 2023-ban még nem volt világos, hogy ezek a vállalatok képesek lesznek-e bizonyítani piaci körülmények között.

A leglátványosabb példa minderre a 4iG infokommunikációs cég esete. A kis tőzsdei vállalat már évek óta veszteséget produkált, amikor Mészáros vállalatcsoportja megmentőként megvásárolta 2018-ban. Aligha véletlen egybeesés, hogy a kormány pontosan ezzel egy időben állította fel a Digitális Kormányzati Ügynökséget, hogy az központilag vizsgálja meg a minisztériumok, állami intézmények és vállalatok jelentősebb informatikai igényeit, és döntsön a megrendelésekről. Bár az elmúlt évtized tapasztalatai után ritkán lepődöm meg egy-egy Fidesz-közeli cégen, ennek az üzletnek a koordináltsága elképesztett.

A 4iG cég, immár Mészáros korábbi üzlettársának, Jászai Gelértnek a tulajdonában, egy éven belül az állami informatikai közbeszerzések első számú kedvezményezettje lett. A vállalat azonnal jelentős megbízáshoz jutott például a MÁV-tól, és megkapta a Magyar Államkincstár számlavezető rendszerének fejlesztését is, ami azon túl, hogy gigaprojekt, kifejezetten bizalmi megbízás is. A cég a magyar állammal közösen mintegy 1000 milliárd forint értékben vásárolt távközlési multicégeket, és a Vodafone mintegy 70%-os tulajdonrészének megvásárlásával 2023-ra a legnagyobb szereplő lett a magyar telekommunikációs szolgáltatópiacra, amely 3 milliós ügyfélkört szolgál ki. Vezetésében a miniszterelnökséget vezető miniszterhez köthető szereplők kaptak helyet.^[437] A cég regionális kapcsolatai azt is lehetővé tették, hogy a globális úrtávközlésben is szolgáltatóvá váljon. A vállalat a kormányzat nagyratörő terveinek bázisa lett: megállapodtak, hogy 2024-ben CarpathiaSat néven Föld körüli pályára állítanak egy kormányzati és tudományos kutatósokra alkalmas műholdat.^[438] Mészáros üzleti birodalma mellett több jelentős üzleti kör is felépült Orbán Viktor tizenhárom

éves vezetése alatt. Profitjuk az eredeti üzleteiknek tízszeresére, a kivett osztalék hússzorosára nőtt.^[439] Orbán szerint ezek az emberek „nemzeti nagyvállalkozók”, akiknek hivatása az országépítés, és ezért méltók az állam támogatására. Valójában a magyar kormány nem azokat a vállalkozókat segítette, akik piacképes szolgáltatásaikkal és termékeikkel fejlesztették és előrevitték az országot: a „nemzeti vállalkozók” között nem volt senki, akinek cége kormányzati monopóliumok és támogatások nélkül tartósan működőképes lett volna. Erre ékes bizonyíték Simicska Lajosnak a maga korában óriási vállalatbirodalma, amely a kormány célzott jogi szabályozásaival és az állami cégek támogatásai nélkül egy év alatt összeomlott.

Az országgyűlésben nem múlt el interpellációs időszak úgy, hogy az ellenzéki képviselők, magamat is beleértve, ne faggatták volna a miniszterelnököt Mészáros Lőrinc és társainak újabb és újabb mesés akcióiról. Orbán Viktor pedig mindig ugyanazt a választ adta: „Üzleti ügyekkel nem foglalkozom.”^[440]

Ne mi nyerjük a legtöbbet!

Február 1-je minden évben izgalmas nap a magyar politikában, ekkor válik ugyanis nyilvánossá az országgyűlési képviselők éves vagyonynyilatkozata. Orbán Viktor ügyei mindig kitüntetett figyelmet kaptak, teljesen indokolatlanul. Orbán a papírok szerint 2022-ben is az egyik legszegényebb politikus volt az országban. Tulajdonában állt egy nem túl nagy ház Felcsúton, a gyerekkori falujában, feleségével felesben osztoztak egy budapesti lakáson, és nem volt semmi megtakarítása. Nyaralni is leginkább a horvát tengerpartra jártak a gyerekeivel, mint más középosztálybeli családok. Orbán tehát látszólag visszafogottan élt, jól láthatóan a munka volt mindene. Feleségével, Anikóval,

akivel 30 éve ismerjük egymást, rendszeresen összefutottam a budapesti Vasas Sportklubban. Amikor a tornaterem előtt találkoztunk, megálltunk egy pillanatra, hogy megkérdezzük, hogy vannak a gyerekek, aztán mosolyogva elköszöntünk egymástól. Mindazonáltal nehéz volt elhinni, hogy az Orbán család úgy él, mint minden más magyar família. Bár az Orbán házaspár gondosan ügyelt arra, hogy a fényűző élet látszatát elkerüljék, a vagyonsodás a tágabb családban egyre szembetűnőbb volt.

Az már 1999-ben kiderült, hogy állami pénzek nem Orbán Viktortól függetlenül jutottak tágabb családjának vállalkozásaihoz. A „Fiúk a bányában” című cikksorozat alaposan feltárta, hogy Orbán édesapja, Orbán Győző hogyan lett bányatulajdonos a Fidesz körüli korai vállalkozások segítségével.^[441] Ez a tulajdon jelentősen növekedett, amikor az első Orbán-kormány idején az idősebb Orbán kőbányája nagy állami építési projektek beszállítója volt. A folyamatosan bővülő családi vállalatok közvetlenül sosem indultak állami tendereken, mégis lendületesen növekedtek. Egy tényfeltáró portál 2019-ben kiderítette, hogy Orbán Győző Dolomit Kft. nevű cége számos olyan építővállalatnak szállított alapanyagokat, amelyek európai uniós forrásokból építettek utakat, csatornákat, vasutakat és más kiemelkedő közműveket.^[442]

A 2000-es évek elején napvilágot látott egy eset, amelyből kiderült, hogy az Orbán család gyarapodása Lévai Anikó neve alatt is zajlott. A miniszterelnök felesége több tulajdonostárssal együtt jelentős szőlőültetvényeket birtokolt a híres tokaji borvidéken, amelyeket a Fidesz első kormányzása idején állami támogatásokból tudtak bővíteni. Egy nyilvánosságra került dokumentumból kiderült, hogy a vállalkozás vezetősége rendszeresen a miniszterelnöki rezidencián tartotta megbeszéléseit, és a miniszterelnök konkrét instrukciókkal látta el a tulajdonosokat az állami támogatásokat illetően. „Ne nyerjünk annyit,

amennyit kértünk, ne mi kapjuk a legtöbbet” – javasolta nekik.
[443]

Igaz, hogy Orbán Viktor soha életében nem vett a nevére gazdasági vállalkozást. Ugyanakkor, szemben azzal, amit folyton állított, mindig is foglalkozott üzleti ügyekkel, és nemcsak az ország vagy a párt ügyeivel, hanem a család vállalkozásaival is.

A lány és a vő

Orbán Viktor legidősebb lánya, Ráhel esküvőjéről 2013 nyarán a bulvárlapok is tudósíthattak, ami nagy újdonságnak számított, mert a magyar politikában korábban az ilyesmi nem volt jellemző. Már hónapokkal az esküvő előtt szivárogtak a gondosan megtervezett hírek és a fotók a fiatal pár ellesett pillanatairól. A menyegző napjának látványos momentumai a nyilvánosság számára láthatóvá váltak, és a miniszterelnökről és menyasszony lányáról készült fotók ellepték a lapok címlapját. A parasztromantika kellékei között, cigányzene mellett egy lovastanyán lebonyolított hatalmas, előkelő lakodalom volt hivatott szimbolizálni mindazt, amit a miniszterelnök el akart mondani „népének”. Ők egy töről metszett magyar család, ahol az apa tudja családi kötelezettségeit, a család pedig ugyanazt eszi és azt a muzsikát hallgatja a lagzin, mint mindenki más.^[444]

Az esküvő révén a vő, Tiborcz István családjának gazdasági érdekeltségei azonnal reflektorfénybe kerültek. A fiatalember már huszonévesen tulajdonos és ügyvezető volt vállalkozó apjának cégeiben. Kitűnt azonban egy vállalat, amelyet a fiatal férj még Simicska Lajossal együtt alapított korábban: a Közgép leányvállalataként működő, megújuló energiával foglalkozó Elios Innovatív. A cég 2013-ban, épp az esküvő évében önállósult, és ettől fogva egyre több közbeszerzési pályázatot nyert, leginkább

városi közvilágítás korszerűsítésére. Simicska bukása után Tiborcz többségi részesedést szerzett a cégben, amelynek addigra már 34 magyar várossal volt szerződése innovatív, LED alapú közvilágítási rendszer felszerelésére. A LED-es világítás, amely akkor még világszerte kísérleti stádiumban volt, sok helyen komoly problémákat okozott, ugyanis nem volt elég erős a fénye.^[445] Ez a tény irányította rá a figyelmet ezekre a kockázatos önkormányzati beruházásokra.

Tényfeltáró újságírók fedték fel, hogy a közbeszerzési kiírás a legtöbb városban szó szerint megegyezett. A pályázatokat ugyanis olyan cég készítette el, amelynek vezetője Tiborcz István korábbi üzlettársa volt. Az is kiderült, hogy az önkormányzati versenytárgyalások több mint felében az Elios volt az egyetlen pályázó, mivel a specifikációnak csak ez az egy cég felelt meg.^[446] Miután ezek a tények napvilágot láttak, ellenzéki politikusok feljelentést tettek az Elios Innovatív által elnyert közvilágítási munkák ügyében. A rendőrségi nyomozás „versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban” elkövetett bűncselekmény gyanújával meg is kezdődött, eredmény azonban nem született.^[447]

Miután ezek a fejlesztések európai uniós pénzekből valósultak meg, az Európai Csalás Elleni Hivatal, az OLAF is vizsgálódni kezdett. A hivatal megállapította, hogy az Elios Innovatív Zrt. által 2011 és 2015 között elnyert közbeszerzések közül a vizsgált 35 projekt mindegyikében felmerült a visszaélés gyanúja, ráadásul 17 esetben szervezett csalási mechanizmus kiépítése valósult meg.^[448] Az OLAF azt javasolta, hogy az Európai Bizottság az elnyert támogatás teljes összegét, 43,7 millió eurót vonja meg a magyar államtól.

Orbán Viktor kormánya azonban nem akart ebben a rendkívül kínos ügyben összeakaszkodni az Unióval. A magyar kormány úgy intézte el a dolgot, hogy a költségvetésből fizette ki a

cég munkáinak költségeit, a projektet nem számlázta le a bizottságnak. Orbán Viktor vejének, Tiborcz Istvánnak a cége tehát, amely cégtársakkal összejátszva, hatalmas összegekért rossz minőségű munkát szózott rá több tucat magyar városra, az adófizetők pénzéből kapta meg a teljes javadalmazását. Az ügy nagy hullámokat vert a magyar politikában, és még évekkel később, 2020-ban is borzolta a kedélyeket. Orbánnak folyamatosan szembesülnie kellett a kényelmetlen újságírói kérdésekkel. Egy ilyen alkalommal azt mondta: „Az én felfogásomban olyan, hogy európai uniós pénz, nincs is. Az a mi pénzünk. A magyarok pénze. Az EU folyósítja, de a mi pénzünk.”^[449] Orbán kijelentése nem csupán hamis, hiszen az uniós juttatások nagyobb része más európai országok polgárainak adófizetéseiből érkezik Magyarországra, de arról árulkodik, hogy a miniszterelnök úgy gondolja, az uniós pénzekkel a kormány azt tehet, amit csak akar. Az OLAF jelentése és magyar országgyűlési képviselők feljelentése nyomán a Legfőbb Ügyészség is kénytelen volt nyomozást indítani. Mondanom sem kell, hogy a Nemzeti Nyomozó Iroda nem talált bizonyítékot bűncselekményre, így pár hónap után lezárták a nyomozást.^[450]

Az Elios-ügy után a fiatal házaspár egy időre eltűnt a nyilvánosság elől. Tiborcz eladta részesedését ebben a rossz hírű cégben, és átnyergelt az ingatlanbizniszre és a turizmusra. Ez akkor derült ki, amikor Keszthelyen, minden más környékbeli települést megelőzve, Tiborcz István baráti köre szerezte meg az önkormányzattól a város kikötőjét és a környékén lévő értékes régi épületeket.^[451] Ez az eset is nagy port kavart, a keszthelyi polgárok és az ellenzéki politikusok folyamatosan tiltakoztak a kikötő magánosítása ellen. Azóta Tiborcz és Mészáros Lőrinc szállodái nyíltak meg ezekben a patinás épületekben. Az, hogy Fideszhez közel álló üzleti körök nyomás alá helyezik az önkormányzatokat, így vásárolnak meg tőlük jelentős ingatlanokat és

közparkokat, a későbbi Balaton-parti ingatlanfejlesztési projektekhez is modellként szolgált.

Tiborcz új vállalkozása, az ingatlanfejlesztéssel foglalkozó BD-PST vállalatcsoport néhány év alatt több tucat rendkívül értékes szállodát, kastélyt és budapesti műemlék épületet szerzett meg, szinte mind hitelekkel.^[452] A BDPST 2018-ban Mészáros Lőrincről az ingatlanfejlesztéssel foglalkozó Appennin tőzsdei céget is megvásárolta. Ez volt az első eset, hogy Mészárostól közvetlenül vagyron került az Orbán családhoz, de az nem derült ki, hogy a tranzakció járt-e pénzmozgással.

Tiborcz ingatlanbirodalmának fejlesztéseit nem csupán baráti építőipari cégek segítették,^[453] hanem a bőséges állami források is, amelyek az Európai Unió turizmusfejlesztési támogatásából származtak. Nem csoda, ha a turizmus termékfejlesztéssel és vendéglátással kapcsolatos tevékenységeit az Orbán-kormány „stratégiai ágazattá” nyilvánította. A fontos tevékenységet a Magyar Turisztikai Ügynökség koordinálja, amelynek vezetője „folyamatosan kikéri Orbán Ráhel szakértői véleményét”,^[454] aki szabadidejében és fizetés nélkül ad tanácsot az állami hivatalnak. Orbán Ráhel az egyik legnevesebb svájci vendéglátóipari magániskolában, az École hôtelière de Lausanne-ban tanulta ki a mesterséget. A miniszterelnök lánya természetesen nem kapott állami hivatalt, de jelentős befolyással rendelkezik a turizmusfejlesztés és a forráselosztás kérdéseiben is. Hasonlóan alakult a divatszakma sorsa is, ahol szintén létrejött a támogató állami hivatal, a Magyar Divat & Design Ügynökség, amelyet Orbán Ráhel évfolyamtársa és barátnője vezet.

Nem csoda, hogy Orbán Ráhel már 27 éves korában felkerült a *Forbes* magazin által összeállított legbefolyásosabb magyar nők listájára, amelyet abban az évben édesanyja, Lévai Anikó vezetett. Néhány év múlva, 2020-ban már a második helyen állt azzal a megjegyzéssel, hogy ő „a turizmus- és divatszektor mö-

götti láthatatlan kéz”.^[455] Ha valaki Magyarországon a turizmus szektorban vagy a divatszakmában bármit el szeretne érni, felesleges az ügynökséghez fordulnia, legegyszerűbb, ha azonnal Orbán Ráhel keresi – mondták el nekem a legjobb budapesti divatházaknál dolgozó ismerőseim.

Amikor 2012-ben újra beszálltam a magyar politikába, az Orbán-kormány körüli korrupciós kérdések még Simicska közgépés ügyeinek első feltárásánál tartottak. Egy külpolitikai eseményen találkoztam össze egy régi kedves ismerőssel, aki hosszú ideig különböző posztszovjet kelet-európai országokban dolgozott diplomataként. Ahogy a magyarországi eseményekről beszélgettünk, egyszer csak azt mondta: az, hogy egy politikus mennyire korrump, leginkább az őt követő generációban, a gyermekeinél válik láthatóvá. Addig elég jól el lehet rejteni a vagyont, de a gyerekek már költeni akarnak. A barátom bölcs jósnak bizonyult. Orbán Ráhel családja, szüleivel ellentétben, már nem rejtegeti vagyonát és luxuséletmódját. Fényűző lakodal-muk után láthatóvá tették legdrágább autóikat, a világ vezető tervezőinek ruháiban pompáznak, ami igen távol áll a magyar átlagemberek életmódjától. Tiborcz István a leggazdagabb magyarok között a legfiatalabb, 2020-ban a 34. volt a rangsorban. Orbán Ráhel széles körű társasági életet él, amelyet a sajtó is követ. Egy alkalommal az őket ért kritikák nyomán megjelent egy cinikus poszt a Facebook-oldalán: „Férjemmel önálló családkunk van, saját lábunkon állunk, saját erőnkől boldogulunk, saját életünket éljük.”^[456] Egyáltalán nem tartja problémának, hogy státuszukat és vagyonukat kizárólag a miniszterelnök papának és kétes üzleteknek köszönhetik.

Következmények nélküli ország

Orbán Viktor pártállamában 2010 és 2022 között a politikai hatalom centralizálódott, és egy szerteágazó, a stratégiai ágazatokat magában foglaló gazdasági érdekcsoport jött létre, amely a miniszterelnök családja köré szerveződött. A kormányzati szabályozási eszközök révén a korrupció mintázata is szélsőségesen központosított lett. Ezért a szó hagyományos értelmében vett lobbitevékenység Magyarországon már nem is zajlik, mert a rendszer maga építette fel azokat a vállalatokat, amelyeknek az útját egyengette.

A hatalom politikai csúcsán álló miniszterelnök mögött működnek a párt nagyhalai, akik kormányzati pozícióból jelentős gazdasági hálózatokat irányítanak.^[457] Körülöttük százszámra következnek a párt országgyűlési képviselői, polgármesterei és más tisztségviselői, akik mindenekelőtt állami és helyi közbeszerzéseken keresztül gyarapodnak, leginkább európai pénzekből. A kormánypárti politikusoknak ugyanakkor csak minimális befolyásuk van a közügyek alakulására és a törvényhozásra, mert – ahogy a 4. fejezetben bemutattam – a képviselők a legcsekélyebb autonómiával rendelkező szavazógépek. Ők, akik olyan láthatatlanul bújtak meg hátul a parlamenti padsorokban, hogy legtöbbjük nevét négy év alatt sem tudtam megjegyezni, a saját településeiken élet és halál urai. A Fidesz ezen politikai osztályát tekintélyes kiszolgáló intézményhálózat segíti: pályázatíró cégek, tranzakciós jogászok, felszámolók, adósza-kértők, akiket a rendszer jól fizetett munkával lát el. Mindez az ország lakosságának felmérhetetlen mennyiségű adóforintjába kerül.

A másik lényeges elem, amiben Orbán rendszere lényegesen különbözik a korábbi időszaktól, ahogy azt már részletesen be-

mutattam, az állami intézmények ellenőrző funkciójának kiiktatása volt. Az ügyészség, az Állami Számvevőszék vagy a Gazdasági Versenyhivatal leépülése annak ellenére történt meg, hogy az intézmények formálisan léteznek, és felhatalmazásuk is van a kormány ellenőrzésére – csak hogy egyszerűen nem használják. Ezek az intézmények önjáróvá váltak a rendszer kiszolgálásában. Nincs szükség rá, hogy a Miniszterelnöki Hivatalból valaki odatelefonáljon nekik egy-egy kényes ügyben. A gondosan kiválasztott Fidesz-hű vezetők maguktól is tudták, hogy mely vállalatokat és tranzakciókat kell, és melyeket nem kell ellenőrizni. Nem a központi kormányzatot ellenőrzik, hanem a központi kormányzat akaratát közvetítik. Egy olyan ügyészség, amely bizonyos ügyekben szisztematikusan félrenéz, nagyjából olyan, mintha nem is létezne. Európában alig fordult elő, hogy az ellenőrző hatóságok olyan szétesett állapotban legyenek, mint Magyarországon. Ezért hiába a rengeteg bejelentés és feljelentés, vádemelés. Azoknak, akiket a kormány „védelmez”, nem kell félniük a lebukástól. Magyarország következmények nélküli ország lett, és ennek a gazdasági és morális hatása egyaránt pusztító.

Miért nem lázadnak a magyarok?

Joggal merül fel a kérdés, hogy egy ilyen lehetetlen helyzetben hol vannak a felháborodott magyarok? Miért nem tiltakoznak tömegesen, miért nem váltották le azt a pártot, amelyik szét hordta az országot? A politikai ellenzék tevékenysége jelentős részben a korrupció feltárására és a tiltakozásra összpontosul, meg kell értenünk, hogy ez a súlyos probléma miért nem mozgósítja az embereket.

Egy európai uniós felmérés 2020-ban megállapította, hogy a tagállamok közül Magyarországon a legnagyobb azoknak az aránya, akik szerint a korrupcióval együtt lehet élni: a lakosságnak csupán 38%-a utasította el egyértelműen a politikai visszaéléseket.^[458] Egy másik kutatás azt mutatta, hogy az emberek 87%-a súlyos problémának tartja ugyan a korrupciót, de úgy véli, hogy hiába jelentenék a hatóságoknak, nem volna semmi következménye.^[459] A magyarok Orbán uralma alatt egyszerűen beletörődtek a korrupcióba. Ezt mutatja az is, amit egy vidéki agrárvállalkozó egyszer mondott nekem: „Nézd, pár év alatt megtaláltam a helyemet ebben a rendszerben. Nem szeretem, de boldogulok. Beszálítok ugyan egy bizalmi nagykutynak, de van munkám, van megrendelése, haladok előre. Nem akarok felfordulást, mert akkor kezdhetek mindent előlről.”

Egyéb okok is erősítették ennek a lehangelő állapotnak a kialakulását. Orbán Viktor gyakran idézte a megfőtt béka szindróma metaforáját. A valóságban egyébként soha el nem végzett kísérlet szerint, ha egy békát hideg vízbe tesznek, és lassan melegíteni kezdik, gyakorlatilag megfőzhető, mert hozzászokik az egyre forróbb közeghez. Ahogy ebből a fejezetből kiderült, a politikai korrupció mértéke fokozatosan növekszik 2010 óta. 2012-ben még nem úgy néztek ki a dolgok, mint 2016-ban, és 2023-ra már ahhoz képest is elképesztő változások mentek végbe. A helyzet fokozatos romlásával az emberek visszavonultak a kollektív cselekvéstől.

Egy további tényező, hogy a lakosok döntő többsége, akik pár százezer forintos fizetésből élnek, el sem tudják képzelni, hogy mennyi ezermilliárd forint, mekkora vagyon egy fél országot kiszolgáló energiaellátó vállalat vagy egy telekommunikációs cég. Jellemző, hogy az a pár korrupciós ügy, amely az Orbán-rezsim idején mégis átütötte az emberek érzékelésének határait, valójában piti kis ügy volt, mint a Voldemort néven ismertté vált

Mengyi Roland pár száz milliós családja,^[460] egyes politikusok jachtozós-szexelős nyaralása,^[461] vagy Orbán Ráhel tízmilliós órája.^[462]

Végül, az is nyilvánvaló, hogy a mély politikai megosztottság felülírta a korrupcióval kapcsolatos morális fenntartásokat. Az állami szintű korrupció megítélése kapcsán a Fidesz szavazói lényegesen megengedőbbek az ellenzéki beállítódású emberek-nél.^[463] Orbán nacionalizmus révén összetartott hívei elfogadják, hogy a „nemzeti vállalkozók”, megtámogatásával Magyarország erősebb és önállóbb lett, és még Orbán rendszerének óvatos kritikusan is úgy gondolják, hogy a „nemzeti nagyvállalkozók” érdeke és a nemzeti érdek megegyezik.

Mivel az ellenőrzésre hivatott ügyészség érdemi ügyben egy évtized óta nem folytatott le eljárást, a magyar jogrendszer már nem fedi le a társadalmi igazságosság és morál elveit sem, így a társadalmi normarendszer teljesen felborult. Az idézett felmérések épp azt mutatták, hogy a korrupció elfogadásának aránya Magyarországon éppen akkora, amekkora a Fidesz szavazótábor.

Szociológusok régóta állítják, hogy a magyar társadalomban mélyen rögzült bizalmatlanság elfogadottabbá teszi a szabálykerülő magatartást. Az elmúlt évek azt bizonyították, hogy ez a környezet ideológiai töltéssel lehetőséget ad a politikai korrupció kiterjesztésére. A kulturális sajátosságok hangsúlyozása ugyanakkor felmentést ad a cselekvés alól, és oda vezet, hogy beletörődünk abba, ami van.

A hatalommal való visszaélésnek mára világszerte rendkívül kifinomult eszközei fejlődtek ki. A globális gazdasági élet csúcsain ülő üzletemberek, bankárok, jogászok és kormánytisztviselők közötti összefonódásokból Orbán rendszere is tanult, és sokat profitál. A rejtett tulajdonosi háttérű magántőkealapok-

ban bárki elrejtetheti a vagyonát, ami az egész világon súlyos problémát okoz.

Bár az elmúlt évtizedben a tényfeltáró műhelyek és korrupciókutató intézmények számos javaslatot tettek arra, hogyan lehetne gátat szabni a hatalmi visszaélésnek, a közélet megtisztításához az egész politikai elit elköteleződése szükséges. Nehéz elképzelni, hogy erre egy új elit hatalomra jutása nélkül sor kerülhet. A korrupció minden országban jelen van – de az átlátható intézményi környezet ki tudja szűrni a visszaességek, és azt az üzenetet közvetíti az embereknek, hogy a csalás elfogadhatatlan.

7

HADRENDBE ÁLLÍTOTT SAJTÓ

Támadás a sajtószabadság ellen

Az *Index* című online portál teljes stábja hosszú sorokban kígyózott az igazgatóság elnökének irodája felé 2020 júliusának egyik reggelén. Mindannyian a felmondólevelüket szorongatták a kezükben. A drámai eseményt egymillió ember élőben nézte a portálon, ahol mindaddig a napi híreket, interjúkat és szellemes leleplező videókat láthattunk. Az *Index*, az addig legjelentősebb közéleti hírportál akkor jött létre, amikor a legtöbben még csak ismerkedtek az internettel. 2020-ban viszont már 1,7 millió ember olvasta és nézte naponta.^[464]

Miután az újságírók leadták a felmondólevelüket, sajtótájékoztatót tartottak. Elmondták, hogy hosszú évek óta azt tekintették az *Index* független működése feltételének, hogy se a megjelenő tartalom, se a szerkesztőség összetételébe ne avatkozzanak bele kívülről. Két nappal korábban azonban az igazgatóság elnöke felmondott a főszerkesztőnek, Dull Szabolcsnak, és a stáb úgy értékelte, hogy ezzel alapjaiban sérült a függetlenségük. A helyzetre nem tudnak másként tekinteni, mint nyílt nyo-

másgyakorlási kísérletre. A jövőjüket olyan kilátástalannak látták, hogy lényegében az egész 90 fős stáb felállt.

A lemondás híre számomra is rendkívül letaglózó volt. Nem csupán azért, mert én is megrögzött *Index*-olvasó voltam – ráadásul a portál „Kibeszélő” című podcastjában éppen néhány nappal korábban készítettek velem interjút^[465] –, hanem mert az *Index* „kivégzésének” előszele régóta a levegőben érződött. A magyar médiapiac 2010 óta drámaian átalakult, tucatjával szűntek meg és alakultak át a médiumok a hatalom beavatkozásának eredményeképp. Az *Index* a sokadik és egyben a legfontosabb sajtóorgánium volt, amely veszélybe került, de ahogy a korábbi esetekben, itt sem lehetett tudni, mi lesz az az utolsó történés, amely után egy médium nincs többé, vagy többé már nem az, ami addig volt.

A Nemzetközi Sajtóintézet (International Press Institute, IPI) 2019-ben megállapította hogy a magyar kormány rendszerszinten rombolta a sajtó szabadságát, függetlenségét és sokszínűségét; eltérítette a médiapiacot, és megosztotta az újságíró-társadalmat.^[466] Ezzel szemben a magyar kormány tagjai azt állítják, hogy a sajtó kiegyensúlyozott, sőt Orbán Viktor szerint még a német sajtónál is szabadabb és sokszínűbb.^[467] Egy olasz szélsőjobboldali párt konferenciáján kifejtette: „Ha a magyar médiára vetünk egy pillantást, akkor a baloldalnak maximum 60, de inkább csak 50%-a van, és a keresztény-konzervatív jobboldalnak szintén 40–50%-a van.”^[468] Ugyanebben az időben a Mérték Médiaelemző Műhely úgy értékelte, hogy a Fideszhez köthető sajtó a hírpiac 77,8%-át tette ki Magyarországon.^[469]

2010 után külföldi kollégáim rendre azt kérdezték tőlem, vannak-e nálunk újságírók börtönben, fenyegeti-e az újságírókat fizikai veszély, és igyekszik-e a kormány adminisztratív eszközökkel elhallgattatni a kritikus újságírókat. Ebből a fejezetből kiderül, hogy ilyesmi ma már nem szükséges ahhoz, hogy a sajtósa-

badtság súlyosan sérüljön. A sajtószabadság ugyanis nemcsak azt jelenti, hogy a sajtó sokszínű, hanem azt is, hogy az emberek széles tömegei hozzáférnek a lakosság számára fontos tényekhez és olyan gondolatokhoz és véleményekhez, amelyek eltérnek az elképzeléseiktől.

A sokszínű sajtópia kialakulása

Életemben először 1990-ben szerepeltem televízióban, de akkor rögtön főműsoridőben. Az első szabad választás éjszakáján, amikor kiderült, hogy a Fidesz bejutott az Országgyűlésbe, Orbán Viktorral együtt mentünk be a Magyar Televízió stúdiójába, hogy kommentáljuk a fantasztikus eredményt. Mindent átható euforikus hangulatban voltunk, de nemcsak mi, hanem az egész stáb, a szerkesztőktől kezdve az operatőrökig és a világítóig. A választási műsort Baló György vezette, az egyik legismertebb televíziós újságíró, aki már a rendszerváltáskor rendelkezett az azal a szakmai bizalmi tőkével, hogy ezt a történelmi napot levezényelhesse.

Az 1980-as évek második felében, a Kádár-rendszer gyengülésével, a rezsim ellenőrzése egyre csökkent a sajtó felett, az új demokratikus erők viszont még nem voltak elég erősek ahhoz, hogy ezt a folyamatot befolyásolják. Ebben a hatalmi vákuumban az újságírók valódi politikaformálóká váltak: botrányokat robbantottak ki, és közszereplőket buktattak le, mindez rendkívüli változás volt a korábbi évtizedek unalmas, egyhangú és propagandaízű párt-sajtójához képest.

1989-ben százával alakultak új, független lapok, helyi újságok, városi rádiók, tévécsatornák, és megkezdődött az ideológiailag és nyelvezetében is sokszínű sajtópia kialakulása. Amikor 1990-ben az országgyűlési választási kampányban a Veszprém

Városi Televízió közvetítette az első többpárti jelölti vitát, egy csapásra ismertté váltam, mert az egész város látta a közvetítést. Soha előtte nem volt példa arra, hogy egy ilyen vitát a televízió közvetítsen, nem utolsósorban azért, mert a kommunizmus évei alatt nem voltak sem pártok, sem politikai viták.

A Fideszt alapító és győzelemre vivő fiatalok körében is volt egy csoport, amely nem a politikai szerepvállalás felé orientálódott. Ők hozták létre a *Magyar Narancs* nevű liberális hetilapot, amely igyekezett meghonosítani az angolszász újságírás hagyományait és az oknyomozást, ugyanakkor a kelet-európai, irodalmi újságírói tradíciókat is követve, sarkos, sokszor parodisztikus hangnemben tálalta a fordulatos közéleti és kulturális eseményeket. Hogy függetlenségüket biztosítsák, a *Narancs* szerkesztői tudatosan elváltak a Fidesztől. A sajtószabadság aranykora volt az a néhány év.

Az újságírószakmában egy generációs különbség is kirajzolódott. A korábbi autoriter időszakban befutott újságírók közül még a legjobbak szakmai tapasztalatából is hiányzott a pártatlanság és kiegyensúlyozottság beidegződése. A rendszerváltás nyilvánosságában ezek az újságírók sokszor túlléptek a sajtó demokráciában betöltött független szerepkörén, és a közvélemény tájékoztatásán túl maguk is politikacsinálóká váltak. Ez a szereptévesztés és szakmai-etikai hiányosság nagyban hozzájárult a szellemi és a politikai életben kialakuló polarizálódáshoz.

Az állampárti diktatúra elnyomása alól felszabaduló média-szereplők egy ideig abba az illúzióba ringatták magukat, hogy a politikai és a gazdasági szféra befolyása nélkül, velük egyenrangú szereplőként, egyfajta „negyedik hatalmi ággként” működhetnek. Ez azonban sértette a politikai hatalmi érdekeket. A legnagyobb hatású médiumok, az országos közszolgálati televízió és rádió ellenőrzéséért az 1990-es választások után azonnal megkezdődött a küzdelem. Az Antall-kormány azt várta volna el a

közmédiától, hogy segítsen az állampolgárokkal elfogadtatni a rendszerváltozás történelmi feladatait és a kormány lépéseit. A sajtó jelentős része azonban nem akart megfelelni ennek az elvárásnak, függetlenségre törekedett, és kritikusan viszonyult a kormányhoz. Az Antall-kormány politikusai úgy érezték, hogy a főárambeli sajtó nem áll mellettük; ezt azzal magyarázták, hogy a médiumok többsége változatlanul az egykori kommunista elit befolyása alatt áll. Kétségtelen, hogy a politikai elithez hasonlóan a sajtóban sem valósult meg a lusztráció, és az újságírók között is maradtak a kommunista titkosszolgálat által beszervezett szereplők, akik a politika befolyásolását a sajtón keresztül igyekeztek elérni, ami morális terhet rótt az egész újságírószakmára csakúgy, mint az újszülött magyar demokráciára.

A média befolyásolását célzó politikai-gazdasági küzdelmeknek a sajtó emancipációjáért küzdő média maga is szereplője volt. A politikai feszültségekkel párhuzamosan az újságírók tábora is kettévált. A korai 1990-es években, ahogy a régió minden országában, Magyarországon is kialakult a „médiaháború”, amelynek kulcskérdése az volt, hogy a sajtónak elsősorban a kormány ellenőrzése vagy a kormány rendszerátalakító tevékenységének támogatása-e a feladata.

A kormányzó pártok és a média viszonya elmérgesedett. A kormánypolitikusok a többségi elvre hivatkozva igyekeztek korlátozni a kritikus tévé és rádió függetlenségét. Csurka István a kormányzó MDF radikális politikus 1991-ben így fogalmazott:

[...] ma akárhol a világon csak az mondhatja a hatalom birtokosának magát, akinek van saját tévéje. [...] Tekintettel arra, hogy a választások a hatalom kérdése, logikus, hogy a győztes pártok döntő befolyást kell, hogy gyakoroljanak a nemzeti

médiákra. [...] Úgy igazságos, hogy a szabad választásokon megválasztott új győztesek birtokolják azt.^[470]

A kormánykoalíció mindaddig nyomást gyakorolt a Magyar Rádió és a Magyar Televízió többpárti konszenzussal kinevezett elnökeire, amíg le nem mondtak. A helyükre saját klienseiket ültették. A kormánypárt napi- és hetilapokat is indított, amelyek nyíltan a kormány elképzeléseit közvetítették,^[471] a Duna Televíziót pedig azért alapították, hogy a külföldön élő magyarok felé is kinyíljon a magyar médiatér. A kormányzat közvetlen beavatkozása a média működésébe az egész posztszovjet régióban hasonló eszközökkel zajlott, és azt célozta, hogy a hírcsatornákat a hagyományos propagandaszerepnek rendeljék alá. A klasszikus propagandaeszközök használata, például a sulykolás és az ellenség megbélyegzése, azonban visszaütött, és a jobboldali kormánypártok 1994-ben elvesztették a választást.^[472]

A sajtószabadság kereteinek kiépülése évek alatt, tökéletlenül és rengeteg konfliktus révén ment végbe. Az első médiatörvény, amely az elektronikus médiát szabályozta, végül 1995-ben született meg. Ez végre megteremtette azokat az intézményeket, amelyek az elektronikus médiában az újságírói függetlenség és a kiegyensúlyozott tájékoztatás garanciáivá váltak. Az ellenőrző testületek vezetésébe mind a kormány-, mind az ellenzéki pártok jelöltek tagokat, és bár továbbra is maradtak viták, a helyzet konszolidálódott. A sajtó egy részét külföldi befektetők vásárolták meg, a politikai befolyás csökkent a médiában, és az ideológiai sokszínűség elfogadottá vált.

A Fidesz harca a sajtóval

A Fideszt az 1990-es évek elején a magyar sajtó általános rokonszenve övezte. Emlékszem arra, hogy milyen tudatosan igyekeztünk távol tartani magunkat a médiaháborútól, amelyet nem tekintettünk a magunkénak. Ezt az újságírók szerették, ezért bármit el tudtunk mondani a sajtóban, amit csak akartunk. Azt, hogy addig a sajtó mennyire elkényeztetett bennünket, igazából akkor értettük meg, amikor az előző fejezetben bemutatott székházbotrány 1993-ban kirobbant. Ekkor a Fidesz is a sajtókritikák keresztüzébe került, és egy csapásra kényelmetlen kérdéseket kellett megválaszolnunk. Miután a botrány a párton belül is kiélezte a feszültségeket, egyes újságírók kifejezetten ezek bemutatására ugrottak rá,^[473] ami még tovább fokozta a belső küzdelmet. Orbán frissen megválasztott pártelnökként ellenőrzése alá vonta a párt kommunikációját, és egyre ellenségesebbé vált a sajtó képviselőivel szemben. Mint észrevettem, ő és szűk köre épp azzal a sértődöttséggel reagált a kritikus sajtóra, ahogy a jobboldali kormánykoalíció, amelyet korábban lenéztünk és kinevettünk. Orbán azt a következtetést vonta le a jobboldali pártok 1994-es választási bukásából, hogy a rendszerváltás utáni első kormányfő óriási hibát követett el, amiért nem használta ki eléggé hatalmi pozícióját, hogy a jobboldal számára infrastruktúrát, médiát, lapokat, rádió- és tévécsatornákat biztosítson.^[474] Miután 1994-től a Fidesz jobboldali irányváltást hajtott végre, magáévá tette azt az álláspontot, hogy a közszolgálati médiában liberális-szocialista dominancia van. Ez erős túlzás volt, de vitathatatlan, hogy egyesek ellenségesen viszonyultak a Fideszhez, és elhangzottak bántó, provokatív megjegyzések, például egy publicista azt írta a Fideszről, hogy „a szemétkosárból

emeltünk ki, oda is kerültök vissza”.^[475] Ez a szöveg mélyen be-
vésődött a fideszes fejekbe.

Orbán 1998-ban koalíciós kormányt alakíthatott, és azonnal
határozott irányváltást vezényelt a médiapolitikában.

A polgári kormány [...] elődeivel ellentétben a közjó érdeké-
ben aktív szerepet készül vállalni a médiapiaci kínálat és ke-
reslet alakításában. [...] E szándék jegyében hirdette meg a
kormány a polgári sajtó pozitív diszkriminációját. [...] a kor-
mány már nem lehet olyan naiv, hogy [az ellenzék] egyetérté-
sére várva [...] lemondjon bármilyen eszközről, akár a legcse-
kélyebb jelentőségű nyomásgyakorlási lehetőségről, amely kö-
zelebb segíthet ahhoz, hogy [...] valóban pártatlan, közszolgá-
lati funkciójában megerősödő köztvévé jöjjön létre az MTV
romjaiból.^[476]

A Fidesz nem a független sajtó erősödésétől, hanem a jobboldal
hangjának felerősítésétől várta a médiatér kiegyenlítését. En-
nek megfelelően a közmédia főszerkesztői székeibe politikailag
nyíltan elfogult embereket ültettek, és megsokszorozódtak az
erősen kormánypárti műsorok. A Magyar Rádióban bevezették
a heti rendszerességű miniszterelnöki interjúkat. A riporter
sokszor csak a mikrofonállvány szerepét töltötte be, ami az Or-
bán-interjúk gyakorlatában a mai napig nem változott. A Fidesz
anyagilag támogatta a konzervatív napilapokat, a *Magyar Nem-
zetet* és a *Magyar Hírlapot*, és létrehozott egy tőkeerős alapít-
ványt, amely *Heti Válasz* címen konzervatív hetilapot indított.
Eközben a Simicska Lajos tulajdonában álló Mahir Cityposter
hirdetőcég nagyvonalú kormánymegrendelésekből tovább ter-
jeszkedett. A Fidesz vezette koalíció 2002-ben mégis megbukott,
és Orbán csapata ezért újra a sajtót hibáztatta. A Fidesz ezután

még elszántabbá vált, hogy a hozzá közel álló médiát erősítse. Simicska Lajos Hír TV néven televíziót alapított, egy másik Fidesz-szimpatizáns vállalkozó, Széles Gábor pedig az Echo TV-vel lépett be a médiapiacra, amely kifejezetten szélsőjobboldali hangú műsorokat sugárzott. A sajtó sokszínűbbé, ugyanakkor polarizáltabbá vált, de a politikai hangnem nem volt útszéli, a vitákban valódi érvek és ellenérvek hangzottak el.

A hírrádióban és a televízióban a politikai nyomásgyakorlás a 2000-es évek első évtizedében mindvégig jelen volt, azonban egyetlen párt sem tudta saját akaratát korlátlan mértékben érvényesíteni. A médiát ellenőrző intézmények jól működtek, a nyomásgyakorlási kísérleteket pufferként elhárították, és megakadályozták a hatalomkoncentrációt. A változatos médiatulajdonosi szerkezet sokszínű hírsajtót hozott létre, amelyet ugyan domináltak a politikailag elkötelezett orgánumok, mégis számos forrás állt rendelkezésre a kiegyensúlyozott tájékoztatáshoz. Ehhez az is hozzájárult, hogy időközben, jelentős részben a *Magyar Narancs* szellemi köréből indulva, befutott egy új újságíró-generáció, amelynek tagjai nem voltak bekötve a politikai pártokhoz, és fontosnak tartották a független újságírói ethoszt. Ezek az újságírók jelen voltak az írott, rádiós és televíziós sajtóban, és egyre több új sajtóműhelyt hoztak létre. Az 1990-es évek végén két online hírportált is elindítottak, az *Indexet* és az *Origót*, amelyek a független újságírás teljesen új dimenzióit nyitották meg. Ez a termékeny időszak tíz évvel később, 2010-ben drámai gyorsasággal ért véget.

A kormánypárti média térhódítása Magyarországon

Véletlenül botlottam bele abba a Facebook-csoportba, amely egy nappal azután indult, hogy a Fidesz-többségű Országgyűlés új médiatörvényt szavazott meg 2010 karácsonya előtt három nappal. A csoportot „Egymillióan a magyar sajtószabadságért” néven egy civil aktivista, Juhász Péter alapította meg. Egy nap múlva a támogatók száma már 30 ezer fölé emelkedett. Csatlakozáskor sokan megjegyezték, hogy ez az a pillanat, amikor rájöttek, hogy valamit csinálni kell. „Mindig arra várunk, hogy valaki megoldja a problémákat. Senki nem fogja megoldani. Ezért jelentkeztem” – írta az egyik támogató.^[477] A csoport alapítói 2011. március 15-én több tízezer embert megmozgató demonstrációt szerveztek Budapesten a Szabad sajtó útján. A felháborodás addigra túllépett a médiatörvény elleni tiltakozáson. A tömegdemonstráción mindenki a „Nem tetszik a rendszer” című dalt énekelte, amely a kibontakozó mozgalom szlogenjévé vált.

Az intézményrendszer átformálása

Az indulatok teljesen érthetőek voltak. A magyarok 2010 őszén szembesültek az Orbán-kormány egész pályás letámadásával. Például néhány hónap alatt háromszor módosították a sajtószabályozó intézményeket, míg végül összeállt az a rendszer, amely a sokszínű sajtót és a sajtószabadságot nem garantálta többé. A „karácsonyfa alatt” beterjesztett médiatörvényt a Fidesz képviselői mindössze háromnapos vita után jóvá is hagy-

ták, a köztársasági elnök azonnal aláírta, és egy hét múlva már életbe is lépett.^[478]

A jogszabály hatálya a média valamennyi ágára, tehát a rádióon és a televízióon kívül a nyomtatott és internetes sajtótermékekre is kiterjedt. A média szabályozására egy óriásszervezetet hoztak létre Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) néven, ehhez rendelték a távközlési piac szabályozását és a frekvenciagazdálkodást végző hatósági feladatokat is. A média ellenőrzésére, az NMHH részeként, felállítottak egy Médiatanács nevű testületet, kizárólag a Fidesz jelöltjeiből, elnöki posztjára a miniszterelnök kilenc évre kinevezte pártja egyik országgyűlési képviselőjét.

Az új törvény egy óriási szolgáltatóvállalatot, a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alapot (MTVA) is létrehozta, amely magába olvasztotta az összes állami tulajdonban álló közmédiát.^[479] A rendkívül centralizált intézményrendszerben azonnal elindult a rendszerátalakító munka. A közszolgálati médiumokban egységes tartalomirányítást vezettek be, és azonnal elbocsátottak 600 szerkesztőt és újságíró.^[480] A Magyar Távirati Iroda (MTI), amely jelentős állami támogatásban részesült, ingyenessé tette hírszolgáltatásait, így a piaci alapon működő kisebb hírügynökségek pár hónap alatt tönkrementek. Ettől fogva a teljes magyar sajtó arra kényszerült, hogy az MTI hírszolgálatának kínálatából állítsa össze híreit. Igaz, az MTI szerepe addig is domináns volt.

Az Médiatanács és az NMHH a rádiófrekvenciák elosztása területén is ellentmondásos lépéseket tett. Budapestre korlátozták a kritikus hangvételű Klubrádió vételkörzetét, miközben számos új egyházi és konzervatív csatorna indulhatott országszerte. A hatóság súlyos büntetéseket szabott ki azokra a médiumokra, amelyek nem vették figyelembe a sokszor rendkívül homályos új tartalomszabályozási követelményeket.^[481]

A Fidesz látványosan felmondta a két vezető párt osztozkodásán alapuló korábbi médiapolitikát, és konfrontatív stratégiára rendezkedett be, ahol a győztes mindent vitt: a közmédia vezető pozícióit, a hirdetésre szánt állami forrásokat, a frekvenciákat és a műsoridőt. A felügyeleti rendszerből teljesen kiiktatták a fékeket és ellensúlyokat, amelyek megakadályozhatták volna a kormányzó pártszövetséget, hogy a média felett kiterjessze az ellenőrzését. A Fidesz által létrehozott intézmények magát a politikai nyomást intézményesítették.^[482]

A közszolgálati média megszüntetése

Amikor 2010-ben a Fidesz megszerezte a hatalmat, Orbán úgy látta, hogy az ország ideológiai vákuumban van, és ő lehetőséget szerzett arra, hogy kizárólagosan tudja formálni a közvéleményt. Ezt az elképzelést egy belső fórumon meg is osztotta:

Egy hatalmpolitikai rendszernek három forrása van; három formában, három dologgal kell etetni, hogy újratermelődjön: pénzzel, ideológiával és szavazattal. [...] egy nagy kormányzó párt, egy centrális politikai erőter [..] képes lesz arra, hogy a nemzeti ügyeket megfogalmazza – és ezt nem állandó vitában teszi, hanem a maga természetességével képviseli.^[483]

Orbán arra készült, hogy ideológiai hegemonia megteremtése révén nyerje el a választók hosszú távú lojalitását és szilárdítsa meg a hatalmát. E politikai cél megvalósítása érdekében a Fidesz a kezébe vette a közmédia kizárólagos irányítását. Az ag-

resszív hatalomátvétel azonban nem maradt észrevétlen Európában.

A magyar médiahelyzetről 2011 tavaszán vita kezdődött az Európai Parlamentben, melynek során Orbán Viktor heves szóváltásba bonyolódott Daniel Cohn-Bendit német–francia zöldpárti politikussal. Nem sokkal ezután, amikor Cohn-Bendit egy konferencián Magyarországon járt, és sajtótájékoztatót tartott, a Magyar Televízió újságírója, egy negyven évvel korábban megjelent könyv kapcsán provokatívan megkérdezte tőle, hogy demokratikus értékek tartja-e kiskorúak szexuális tárgyú megközelítését.^[484] Cohn-Bendit válaszolt neki, majd hozzátette: lehangolónak tartja, hogy az újságíró a francia szélsőjobb sok évvel korábbi politikai támadásait melegíti fel.

Ehhez képest aznap este a Magyar Televízió „Híradó”-ja olyan bejátszást sugárzott, amely azt mutatta, hogy Cohn Bendit nem válaszol a kérdésre, hanem távozik a sajtótájékoztatóról. A hírt több alkalommal is leadták, és a Magyar Rádió és számos újság is átvette.^[485] Miután a hamisításra fény derült, a szerkesztőt, Papp Dánielt – aki eredetileg a Jobbik alapító tagja volt – több médium is hírhamisítónak nevezte, ami ellen ő bírósági eljárást indított. A bíróság azonban megállapította, hogy Papp Dániel szerkesztőként eltorzította a valóságot, és nevezhető hírhamisítónak. Egy másik perben a bíróság azt mondta ki, hogy a közmédia bírálhatósága társadalmi érdek.^[486]

Egy évvel Orbán 2010-es győzelme után a Magyar Televízió esti „Híradó”-ja tele volt hazugságokkal, a hírek 83%-ában a kormánypárt képviselői kaptak szót, míg az ellenzéki pártok csak elvétve nyilvánulhattak meg.^[487] Ahogy a Fidesz hatalma terebélyesedett, a közmédia tartalmi torzításai is egyre durvábbak lettek. Egy tényfeltáró riportban a televízióban dolgozó újságírók név nélkül elmesélték, hogyan nőtt rajtuk a nyomás az évek során. Eleinte csak az ügyek tálalására kellett figyelni. „Le-

hetett anyagot csinálni a melegekről, civil szervezetekről vagy a menekültválságról is, csak a megfelelő módon, és egyeztetés után.”^[488] Idővel ez változott, és egyre több témát tiltottak be, például a különböző emberi jogi mozgalmak vagy Greta Thunberg szerepeltetését. Ezek bemutatásához külön főszerkesztői engedély kellett. A szerkesztők leginkább szóban, amolyan virágnyelven „instruálták” az újságírókat arról, hogyan kell kinéznie egy-egy anyagnak: „Soha nem fogalmaztak konkrétan úgy, hogy »tudod a Fidesz érdekei szerint dolgozunk és ezt így kéne«, hanem úgy, hogy »hát, igény támadt erre«.”^[489] De az is előfordult, hogy egyenesen a csatorna főigazgatójától, akit az újságírók maguk között csak Pitbullnak neveztek, érkezett határozott kérés. Instrukciókat kaptak, hogy külföldi politikusokra milyen jelzót kell használni: negatív hírben mindig hozzá kellett tenni, hogy az illető „baloldali” politikus, míg jobboldali politikusokkal kapcsolatban kifejezetten kerülni kellett a párthovatartozás említését. Emmanuel Macron francia elnököt nem volt szabad centristának minősíteni, mindig „volt szocialista miniszterként” kellett rá hivatkozni.^[490]

A közmédia annyira elfogult volt a kormánypárt irányában, hogy a 2018-as választási kampány idején a reggeli műsorába egyetlenegyszer sem hívott be ellenzéki politikust. Miután az ellenzéki pártok alkotmányjogi panasszal éltek, az állami televízió hírszerkesztősége azt válaszolta: „Nem várható el a médiaszolgáltatótól, hogy egy adott ügyvel kapcsolatban valamennyi létező álláspontot felderítsen, nem kötelezettsége, hogy minden egyes nyilvánosságra hozott véleményt, azok képviselőivel együtt megjelenítsen.”^[491]

A médiatörvény egyértelműen kimondta, hogy a közszolgálati médiaszolgáltatónak arra kell törekednie, hogy az időszerű politikai események kapcsán a nézők és a hallgatók megismerjék a pártok eltérő véleményét, és kiegyensúlyozottan, a közérdekű-

ség követelményének megfelelően számoljanak be róluk. Igaz, a 2010-es törvény szövegét a Fidesz többször módosította, és így a kiegyensúlyozottság elvárása egyre homályosabb lett. A törvénytörvény ma már korántsem ad világos eligazítást arra, hogy mi számít a vélemények pártatlan bemutatásnak.^[492] A sorozatos törvénytelen ségek 2018-ban már a választások alapjait fenyegették, jogi elégtételre mégis csak jóval később került sor. Az Alkotmánybíróság a választások előtt négy nappal mondta csak ki, hogy a Nemzeti Választási Bizottság (NVB) és a Kúria jogosan marasztalta el a közszolgálati televíziót a súlyos aránytalanságokért.^[493]

Győzelme tudatában a Fidesz nagy önbizalommal készült a 2019-es európai parlamenti választásokra, ami visszatükröződött a médiában is. Két hónappal a választás előtt a Magyar Televízió külpolitikai főszerkesztőségének vezetője, Bende Balázs és az M1-es csatorna igazgatója, Német „Pitbull” Zsolt rendkívüli értekezletre hívta a szerkesztőség munkatársait. A megbeszélés előtt az újságíróktól szokatlan módon begyűjtötték a mobiltelefonokat, egy titkos hangfelvétel mégis kiszivárgott, amelyen a főszerkesztő elmondja a résztvevőknek, hogy mit várnak tőlük az EP-választási kampányban. „Biztos vagyok benne, hogy senkit nem ér váratlanul az, ha azt mondom, hogy ebben az intézményben nem az ellenzéki összefogást támogatják.” Ilyen világosan és nyíltan soha korábban nem tárult a nyilvánosság elé, hogy mi zajlik a köztvében. A vezető ezek után meg is fenyegette a munkatársakat: „Ha ez a kijelentés most valakit váratlanul ér, az most menjen haza. [...] Ennek megfelelően dolgozunk mindannyian. Nincs kérdés.” Majd részletesebben is kifejtette az elvárásokat: „Elsősorban migráció, elsősorban Brüsszel, és egyebek. [...] Aki be van osztva, rá kerül a sor, hogy a megfelelő narratíva, megfelelő módszer és irányvonal mentén anyagot

kell írjon róla. Akinek ez nem tetszik, annak be kell menni a főnökhöz, le kell adnia a felmondását, és el kell menni.”^[494]

Ez a gyakorlat nem csupán a szólásszabadságot szüntette meg, hanem a fenyegető légkört is leleplezte, amelyben a tévé munkatársainak naponta dolgozniuk kellett. Amikor azonban országgyűlési képviselők feljelentést tettek, a rendőrség három nap után lezárta az ügyet, mivel „sem fenyegetés, sem erőszak kilátásba helyezésére nem került sor”.^[495] A NMHH Kommunikációs Igazgatósága közleményében azzal hárította el a vizsgálatot, hogy „a műsorkészítés során elkövetett esetleges jogsértésekre a médiaigazgatási jogszabályok nem terjednek ki”, az a szerkesztői szabadság része.^[496]

A Magyar Újságírók Szövetsége és a politikai ellenzék hiába követelte a Magyar Televíziótól az érintett szerkesztők és vezetők szigorú szankcióját és a közmédia átvilágítását. Sem a televízió, sem az Országgyűlés Kulturális bizottsága nem talált kivetnivalót az ügyben. A sajtót ellenőrző intézmények ma már semmiféle feladatot nem látnak el, ami törvény szerint a mandátumuk, a közmédia a kormány szócsövénévé züllött.

Eközben az Orbán-kormányok több mint tíz éve alatt a közmédia költségvetési támogatása kétszeresére nőtt, és 2021-ben már 115 milliárd forintot tett ki. Ez a pénz mind a központosított műsorgyártó cég, a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap költségvetésébe került. Ennyivel azonban a Fidesz nem érte be. A politikai pártok már megtanulták, hogy a közmédia feletti uralom még a nagyvonalú finanszírozás mellett sem garancia a politikai sikerhez a 21. század szerteágazó médiavilágában. Ahhoz, hogy a hatalom megtartásához szükséges ideológiai hegemóniát felépítse, a kormánypárt a kereskedelmi médiát is uralni akarta. Ehhez pedig leginkább pénz kellett.

A pártos média legfontosabb kelléke: a pénz

Mire a Fidesz 2010-ben hatalomra jutott, a hozzá közel álló üzletemberek, mindenekelőtt Simicska Lajos és köre már rendelkezett újságokkal, rádiókkal és kisebb hírtelevíziókkal, továbbá két plakátcéget és egy ingyenes napilapot is megvásárolt. A 2008-as gazdasági válság után több külföldi tulajdonos is úgy látta, hogy nem tudja nyereségesen fenntartani a lapjait, ezért 2010 után eladták kormányközeli, pénzzel bőven ellátott vállalkozóknak.^[497] Összeállt egy személyileg és ideológiailag a Fidesznek elkötelezett, üzletileg is összekapcsolt jelentős médiaportfólió.^[498] Más Fidesz körüli vállalkozócsoportok inkább az online médiában terjeszkedtek. Új fórumok és blogok^[499] jöttek létre, speciális célokkal. A *Pesti Srácok* című online portál például konzervatív elköteleződésű médiumnak mondta magát, leginkább mégis arról híresült el, hogy megalakulásától fogva mocskolódó és lejárató cikkeket közölt. Meghonosította a durva beszédet a magyar politikában, amelyet azután a Fidesz-média terjesztett tovább.

A jelentős médiaportfólió működtetése és nyereségessé tétele azonban továbbra is jelentős nehézségekbe ütközött, a reklámbevételek nagyon hiányoztak. A kormány körül kiépülő média-cégek azonban építhettek az állami szektor szerepvállalására. Létrejött egy, a maga nemében páratlanul végiggondolt és megszervezett rendszer, amely látszólag törvénysértés nélkül képes volt a jelentős magán-médiabirodalom fenntartására állami források segítségével.^[500]

A folyamat lényege az volt, hogy az állami hirdetési pénzeket baráti cégekhez szervezték ki. Az előző fejezetben már bemutatam, hogy 2010-ben, az Orbán-kormány megalakulásakor, Si-

Simicska Lajos, akinek döntő szerepe volt a kormányzati apparátus felállításában, kipróbált bizalmi munkatársait az államigazgatás és az állami cégek meghatározó pozícióba ültette. A minisztériumokban és állami cégekben, például a Szerencsejáték Zrt. vagy a Magyar Villamos Művek vezetésében ülő emberei gondoskodtak arról, hogy ezek az intézmények sokat hirdessenek, annak ellenére, hogy nem piaci cégek. Ezek kommunikációs közbeszerzéseit rendre ugyanaz a mindössze féltucatnyi kommunikációs ügynökség nyerte el. A nyertes ügynökségek azután az állami hirdetési forrásokat túlnyomó részben a Fidesz érdekkörébe tartozó sajtótermékeknél helyezték el, amelyek így nem csupán túléltek a reklámhiányos időket, hanem olyan nyereségesek váltak, hogy a tulajdonosok már az első évtől jelentős osztalékot tudtak kivenni.

A teljes állami hirdetési kiadások (reklám-, médiavásárlási és PR-megbízás) több mint 70%-át mindössze öt hirdetési ügynökség nyerte el 2014-ben, miközben Magyarországon több mint 100 reklámügynökség, 25 médiaügynökség és 60 PR-ügynökség működött.^[501] Simicska emberei azonban a verseny tisztaságáért felelő Közbeszerzési Bizottságban és a Versenyhivatalban is jelen voltak, és mindent elsimítottak a kritikus ügyletek után.

Hasonló jelenség előző kormányok idején is előfordult, de ilyen fokú aránytalanságra korábban soha nem volt példa Magyarországon. Az állami hirdetések 2010 előtt a média széles köre felé terültek szét, hozzájárultak biztonságos gazdálkodásukhoz, és biztosították a médiapluralizmust. A Fidesz kormányra kerülése után a rendszer olyan döbbenetesen aránytalanná vált, hogy 2013-ban, amikor a magyar médiapiac vállalkozásainak közel fele még mindig veszteséges volt, a Fidesz körüli médiabirodalom összesített árbevétel-arányos nyeresége már 20,5%-ot tett ki.^[502] A második Orbán-kormány első két évében a magyar médiapiacra, jelentős részben az adófizetők pén-

zéből, egy olyan erős médiaportfólió jött létre, amely megkerülhetetlenné vált a nyilvánosságban, és képes volt a híreket a Fidesz igényei szerint összehangolva közvetíteni.

Külön csapást jelentett a független médiára, hogy a kormány valós vagy vélt nyomásának engedve, a jelentős magánvállalati hirdetőik is visszavonták hirdetéseiket a kormánykritikus médiumoktól. Azért nem akartak szembemenni a kormány vélt igényeivel, mert jelentős állami megrendelések is voltak. A hirdetési bevételek megcsappanásával a független sajtótermékek egyre nagyobb versenyhátrányba kerültek.

Médiabirodalom kiépítése új médiatulajdonosokkal

Az *Origo* két főszerkesztőjét, Weyer Balázst és Nádori Pétert 2011-ben váratlanul elbocsátották az internetes lap éléről. A Magyar Telekom által alapított *Origo* lapigazgatója, Vaszily Miklós, akiről még szót ejtek majd, azzal indokolta a menesztésüket, hogy megváltoztak a fogyasztói igények, és új szereplőkre van szükség a lap megújulásához. Kevesen gondolták akkor, hogy az eset politikai megfontolásokból történt.

Az *Origo* csapata az eredeti független szellemben dolgozott tovább. Mégis, a következő időszakban a tulajdonos felől egyre többször érkeztek tartalmi igények, amire korábban nem volt példa. Például azt kérték, hogy a Fidesz frakcióvezetőjének vagyonosodásáról szóló cikkből hagyjanak ki egyes részleteket, máskor arra akarták rávenni őket, hogy egyes, a kormánnyal szemben kritikus cikkek megjelenését halasszák el.^[503]

Az origósok nem fogadták el ezeket az igényeket, sőt 2012-ben a portál egyik újságírója, Pethő András adatigénylési pert indít

tott a Miniszterelnöki Hivatallal szemben, hogy a miniszter, Lázár János külföldi utazásaira költött közpénzekről tájékoztatást kapjon. Miután bírósági felszólításra a miniszterelnökségnek muszáj volt kiadnia a kért adatokat, és az *Origo* leleplező cikket jelentetett meg a miniszter utazási luxusköltekezéseiről,^[504] a főszerkesztőt, Sáling Gergőt kirúgták a portál éléről.^[505] Bár a tulajdonos újra a változó médiafogyasztási szokásokra hivatkozott, a közvetlen politikai nyomásgyakorlás már teljesen egyértelmű volt.

Az *Origóé* volt az első eset, amikor az Orbán-kormány közvetlenül és jól dokumentált módon beavatkozott egy független médiaműhely életébe, és ez egy nagyobb változás előszele volt. Egy évvel a főszerkesztő menesztése után, arra hivatkozva, hogy a német anyacég, a Deutsche Telekom Európa-szerte csökkentette médiaérdekeltségeit, a vállalat eladta az *Origót*. A portált a New Wave Media nevű cég vásárolta meg, amely Matolcsy György, a jegybankelnök unokatestvérének érdekeltségébe, tehát a Fidesz érdekkörébe tartozott. Ráadásul ez a cég sok százmillió forint támogatást és hitelt kapott a Magyar Nemzeti Bank Növekedési és Hitelprogramjából.^[506] Az elképesztő összeférhetetlenséget egy évvel később csak tetézte, hogy az *Origo* a MNB-elnök fiának egyszemélyi tulajdonába került, és még további állami támogatásban részesült.^[507]

Az *Origo* irányvonala teljesen megváltozott. Baráti hangvételt ütött meg a kormánnyal szemben, és a politikai ellenzékről lejáratozó cikkeket közölt.

Egyre több újságíró mondott fel a lapnál. Egyikük szerint értelmetlen szervilizmus alakult ki a szerkesztőségben, másikkal pedig azt mondta: „hitvány hazugságyárat csináltak a lapból, amiről fel sem fogták, mekkora érték”.^[508] Az *Origo* brutális átalakításon ment keresztül: a függetlenségére büszke egyik első magyar online hírportál az online bulvár és a közéleti hírhami-

sítás központjává vált. A 2018-as választási kampány hat hete alatt a bíróság 34-szer kötelezte a portált helyreigazítás közzétételére.^[509]

Igazi mély szomorúság volt bennem, amikor az *Origót*, amely addig a számítógémem nyitóoldala volt, töröltem a kedvencek közül, és a következő években kizárólag hivatalból néztem bele: amikor elolvastam, hogy milyen zagyvaságokat és valótlanosságokat ír a munkámról vagy a párról, amelyet képviseltem. Ettől kezdve az *Index* volt a napindító első hírforrásom.

Az *Origo* teljes átállítása egy elképesztő menetelés első lépése volt, hogy a Fidesz növelje médiafölényét. Az Orbán-kormány jelentős erőket mozgósított, hogy a külföldi médiatulajdonosok számára megnehezítse a nyereséges vállalkozást Magyarországon.

Tévévásárlás strómanokkal

Bár a Fidesz körüli vállalkozók birtokába egyre több sajtótermék került, a kormánypárt vezetői úgy találták, hogy még egy nagy országos kereskedelmi tévécsatornára is szükségük van. Magyarországon két kereskedelmi televízió működött, és miután a 2010-es évek elején a reklámpiac összezsugorodása miatt ezek tetemes veszteséget könyveltek el, a Fidesz számára felcsillant a remény, hogy nagy tévét tudjanak vásárolni.

A TV2 Csoportra esett a választás, amely a német ProSiebenSat.1 (P7S1) társaság tulajdonában volt. A csatorna 2010-től kezdve veszteségesé vált, mégsem volt világos, hogy a tőkeerős médiatulajdonos miért döntött magyar vállalatának eladására mellett, amelyben még 2013-ban is jelentős fejlesztéseket hajtott végre.^[510]

A csatorna megvételére bejelentkezett Simicska Lajos és társa, Nyerges Zsolt, akiknek saját médiaportfóliója úszott az állami hirdetésekben, és ez nagy magabiztosságot kölcsönzött nekik a tárgyalási folyamatban. Simicskáéknak sikerült opciós jogot szerezni a médiacég megvásárlására. Azonban amikor Orbán és szövetségese 2014-ben összevesztek, a Fidesz számára kockázatosá vált, hogy a TV2-t Simicskáék vegyék meg. Ekkor, legnagyobb meglepetésre, a TV2-es tévécsoport vezérigazgatója, Simon Zsolt és gazdasági igazgatója, Yvonne Dederick céget alapított a televízió megvásárlására. Ezután egy hónapokig tartó, bánánköztársaságba illő, közéleti nyilatkozatokkal és szivárogtatásokkal átszőtt bohózat kezdődött el, amely valójában egy vére menő üzleti-politikai csatát fedett el, hogy Simicskát valamiképpen kiiktassák a vásárlók köréből. A Fidesz egykori teljhatalmú gazdasági nagyura, aki maga is a jogi bűvészkedések mestere volt, nem tudta megszerezni a csatornát, mert a TV2 körüli bonyolult céghálót időközben úgy szabták át, hogy ő csak egy kiüresített cégre nyújthatta be opciós igényét.

A TV2 médiavállalatot végül a cég két menedzsere vehette meg, ráadásul mélyen áron alul, és olyan formában, hogy magától a tulajdonostól kaptak hitelt a megvásárlására. Simon Zsoltnak és Yvonne Dedericknek ugyanis nem volt lényeges magántőkéje az akvizícióhoz; teljesen nyilvánvaló volt, hogy nem ők a valódi tulajdonosok. A nagy titokról, hogy valójában ki teremtette elő a vételárat a televízió megvásárlásához, egy év múlva hullott le a lepel. A miniszterelnök szűk bizalmi köréhez tartozó Andrew G. Vajna filmügyi kormánybiztos vette meg a televíziót, méghozzá az állami Eximbank 6,7 milliárd forintos hiteléből, amelyet személyesen a külügyminiszter felügyelt.^[511]

A TV2 tulajdonosváltásakor az Orbán-kormány már nem csupán a háttérből gyakorolt nyomást, mint az *Origo* esetében, hanem jogalkotási eszközzel is beavatkozott az üzleti események-

be. Miközben ugyanis a tárgyalások zajlottak, a kormány bejelentette, hogy jelentős reklámadót vet ki a médiatermékekre. [512] Mivel ez az adónem valójában nem hozott volna jelentős bevételt a költségvetésbe, egyértelmű volt, hogy ezzel a lépéssel sarokba szorították a televíziók tulajdonosait, és lenyomták az árakat, hogy az érdeklődő külföldi vevőket elrettentsék a TV2 megvásárlásától.

A Fidesz a 2014-es választás után nyújtotta be ezt a törvénytervezetet a parlamentnek, gyorsított eljárásban. A szavazás előtti utolsó pillanatban a reklámtörvény tervezetét úgy módosították, hogy az összes adó 80%-át a másik televíziónak, az RTL klubnak kelljen fizetnie. Deutsch Tamás, a Fidesz politikusa elismerte, hogy „van ilyen az életben”, a reklámadó „most politikai fegyverként is lett használva”. [513] A törvény nyíltan beleavatkozott a két magán-televízió versenyébe, amelyek közül az egyik az érdekkörébe tartozott, és háborút indított a többi kereskedelmi médium ellen.

A tulajdonosváltás után a hirdetések a megszokott módon megindultak a TV2 felé. Egy európai ország diplomatájának beszámolója szerint országának Magyarországon működő cégeit fideszes vállalkozók azzal keresték meg, hogy kereskedelmi hirdetéseiket csoportosítsák át a TV2-höz. [514]

Az *Origó*hoz hasonlóan a TV2 is azonnal a kormány propagandaeszközévé vált. Vezető hírműsora, a „Tények” a hírhamisítás műhelye lett, folyamatosan hergel a hajléktalanok és a menekültek ellen, és lejárató kampányokat folytat az ellenzéki politikusokkal szemben. Bár a TV2 is rendszeresen elvesztette a hamis tények közlése miatt ellene indított pereket, az etikátlan működéstől ez korántsem tántorította el.

Amikor a tulajdonos Andrew G. Vajna váratlanul meghalt, a TV2 egy percig sem maradt az örököse kezében. A televízió néhány hét alatt továbbvándorolt, egyenesen Mészáros Lőrinc ér-

dekkörébe,^[515] bizonyítva, hogy még Vajna sem volt valódi tulajdonosa ennek a jelentős médiumnak, csak „megőrzésre kölcsönbe kapta”.

Tarolás a napilapok piacán

Furcsa bejelentést tett közzé 2016 októberében a *Népszabadság* a Facebook-oldalán: „Kedves követőink! A *Népszabadság* szerkesztősége a nyilvánossággal egy időben értesült róla, hogy a lapot azonnali hatállyal bezárták. Első gondolatunk, hogy ez puccs. Hamarosan jelentkezünk.”^[516] Nem lehetett tudni, hogy ez vicc, vagy esetleg hackertámadás eredménye. A nap során aztán sorban jöttek az információk. Az újságírók reggel már nem tudtak belépni a szerkesztői weboldalra és e-mail-fiókjaikba, majd motoros futárral kiküldött levélben közölték velük, hogy átmenetileg felmentik őket a munkavégzés alól. Az egész derült égből villámcsapásként hatott. Az újságírók a szerkesztőség bezárt épülete előtt, az utcán gyűltek össze és tartottak sajtótájékoztatót az általuk ismert tényekről. A lap tulajdonosa azonban csak röviden nyilatkozott, mondván, hogy miután megvásárolta az újság kiadóját, újragondolják a lap jövőjét. A történet érthetetlen és zavaros volt.

A *Népszabadság*, az ország egyik legrégebbi napilapja, hosszú és fordulatos történetre tekinthetett vissza. A kommunista években az MSZMP hivatalos lapjaként milliós példányszámban jelent meg. A rendszerváltás után azután nyugat-európai média-tulajdonosokhoz került, végül a Mediaworks nevű társaságnál kötött ki, amely egy Fideszhez köthető osztrák üzletember, Heinrich Pecina tulajdonában állt.

2016-ban azonban a *Népszabadság* volt az egyetlen országos napi hírújság, amely még nem tartozott a Fidesz köréhez. Meg

kell jegyeznem, hogy fura érzés volt látni, hogy épp a *Népszabadság* – amelyet korábban baloldali irányban elfogultnak tartottam – maradt a sajtószabadság védőbástyája a hírlappiacon. Miután a lap a Médiaworkshöz került, a fideszes politikai nyomás egyre nőtt, de az újság munkatársai úgy vélték, a stabil olvasótábor és a nagy presztízs miatt a lap ellenséges átformálása nem lehetséges. Ez minden bizonnyal igaz is volt, ezért dönthettek úgy a tulajdonosok, hogy a lapot inkább bezárják.

Eközben a Mediaworks egyre csak terjeszkedett. 2016 októberében már három országos napilap, mind a 19 megyei napilap, több magazin és digitális médiatermék tulajdonosaként a második legnagyobb médiatulajdonos lett Magyarországon. Két héttel a *Népszabadság* bezárása után a médiavállalatot az osztrák tulajdonos eladta az Optimus Press nevű cégnek, amely Mészáros Lőrinc érdekeltségébe tartozott.

A médiapiac túlnyomó részéből 2010 és 2016 között sikerült kiiktatni a külföldi tulajdonosokat. Eladta magyar politikai médiaérdekeltségeit a svájci Ringier, a német Axel Springer, a svéd Modern Times Group, a finn Sanoma, a német Pro7Sat1 és a szintén német Funke-WAZ kiadóvállalat is. Az, hogy a külföldi befektetők kimenekültek az országból, rávilágított a magyar médiaipar teljes kiszolgáltatottságára.

Miután Orbánnal összeveszett, Simicska Lajos egyszer azt mondta: Orbán „három csoportra osztja a médiaszereplőket: a kormányzattal teljes egyetértésben lévőkre, a kritikai hangúakra és az ellenségekre, célja pedig az, hogy ezek közül csak az első kategória maradjon, a többieket ellehetetleníti”.^[517] Orbán ambíciója a médiapiac teljes dominanciájára minden független sajtótermék számára egzisztenciális veszélyt jelent. Mégis, azok, akiket még nem ért utol a kormánypárt ragadozó keze, abban bíznak, hogy ők megmenekülhetnek.

Teljes fordulat a médiapiacon

A Mediaworks létrejötte korszakhatárt jelentett a Fidesz körüli médiabirodalom építésében: másfél év alatt szinte a semmiből épült fel az új, immár Simicska-cégektől mentes orbánista médiaportfólió. Az Orbán–Simicska-háború évei alatt a miniszterelnök körüli más bizalmi emberek léptek elő médiatulajdonosokká, azt remélve, hogy ha egy sajtóterméket birtokolnak, növekszik a befolyásuk a párton belül. A Mediaworks pedig az *Origo* és a TV2 mellett a megyei lapok teljes hálózatát, a bulvársajtót és rádiócsatornákat is megszerezte. Ezt a politikailag homogén tulajdonosi körrel rendelkező médiahálózatot az állami költségvetés és az EU által finanszírozott vállalatok látták el működési forrásokkal.^[518]

A Simicska által korábban kieszelt és megvalósított bonyolult médiafinanszírozási rendszer, amelyet az állami szervezetekbe ültetett emberei mozgattak, szintén szükségtelenné vált. A Fidesz-kormány sokkal hatékonyabb módszert hozott létre a rendszer fenntartására. A Miniszterelnöki Hivatal égisze alatt felállt a Nemzeti Kommunikációs Hivatal, amely központosította a kormány és az állami cégek teljes, 40 milliárdos állami költségét.^[519] A hivatal nemcsak a független médiaszereplőket, hanem a riválissá vált Simicska-érdekeltségeket is súlyosan hátrányos helyzetbe hozta: az állami hirdetések ezeknél az orgánumnoknál lenullázódtak. A Fidesz arról is gondoskodott, hogy a reklámadótörvény következtében a még Simicska tulajdonában álló Hír TV, az ingyenes *Metropol* újság és az oligarcha közterületi reklámcégei is aránytalanul nagy adóterhekkel szembesüljenek.^[520]

A magyar sajtótörténet nonszensz intermezzója volt, hogy miután Orbán és Simicska Lajos, korábban a Fidesz első számú

gazdasági oligarchája elvált egymástól, Simicska erőfeszítéseket tett, hogy a tulajdonában lévő médiumok politikai irányultsága leváljon a Fideszről, és kritikus sajtó jöjjön létre. Az újságírók abban bíztak, hogy végre újjáépíthetik a politikai befolyástól mentes, független, modern konzervatív újságírást Magyarországon, amelyet addig a Fidesz mindent lehengetlő kommunikációs gépezete korrumpált. 2015-től három évig tartott ez a háborús időszak. Orbán 2018. évi választási győzelme után azonban világossá vált, hogy Simicska cégei nem bírják a totális ellenszemet, így ő kénytelen volt eladni minden reklám- és médiaérdekeltségét az Orbánhoz lojális Nyerges Zsoltnak.

Orbán második kétharmados ciklusa alatt, 2014–2018 között Magyarországon végbement a magán- és az állami tulajdonú médiumok jó részének informális konvergenciája. Ez a modell, amely állami pénzekre hízott fel politikailag lojális magánmédiát, Berlusconi Olaszországában és mindenekelőtt Putyin Oroszországában valósult meg.^[521]

A független sajtópiacon egyre szűkebb területre szorult vissza, és olyan újságírói műhelyek, mint például az *Index*, a *24.hu*, a *444*, a *Magyar Narancs*, az *Élet és Irodalom* vagy a *HVG*, heroikus küzdelmet folytatnak a Fidesz hatalmának árnyékában, amely gazdaságilag és akár jogi eszközökkel igyekszik ellehetetleníteni a működésüket. Nemcsak az ellenséges felvásárlás vagy a gazdasági csőd állandó veszélye fenyegette őket, hanem új problémákkal is szembesültek: egyre nehezebb volt információhoz jutni.

Annak érdekében, hogy a kormány a politikai híreket lehetőleg teljes egészében ellenőrzése alatt tartsa, a kormánykommunikációs iroda a Magyar Távírási Irodát és ezen keresztül a kormánybarát sajtót pontosan fogalmazott heti panelekkel látta el, amelyeket azok szó szerint közöltek. Viszont a kormány tagjait és a kormánypárt országgyűlési képviselőit nem lehetett szóra

bírni, csupán néhány alaposan kiképzett „beszélő fejnek” volt erre jogosítványa. Maga a miniszterelnök is rendkívül hozzáférhetetlen volt. Ritka tájékoztatóira kizárólag a Fidesz-barát média kapott belépési engedélyt. Heti pénteki rádióinterjúiban gondosan tervezett koreográfia szerint kérdezték őt a megbízható rádiós káderek. Ahogy korábban írtam, rendszeressé vált, hogy egyes médiumok újságíróit még az Országgyűlésből is kiltották.

Hogy a fideszes politikusok elrejtőzhessenek az újságírók elől, a kormány számos alkalommal módosította az információszabadságról szóló törvényt.^[522] Egy sor állami szerv, például a Magyar Nemzeti Bank vagy a Magyar Posta, mentességet kapott a köztájékoztatás kötelezettsége alól. Bevezették, hogy a közérdekű adatok kiadásáért a kormányzervek fizetséget kérhetnek. Olyan módosítás is született, amely arra hivatkozva tiltotta meg az információ kiadását, hogy az egy jövőbeli döntés alapjául szolgál majd.^[523] A kormány elérte, hogy az újságíróknak a leg-
elemibb információkért, például kormányserződésekre vagy bizonyos közkiadások adatainak megszerzéséért is bírósághoz és nemzetközi fórumokhoz kelljen fordulniuk.

Mindemellett a kormány hosszú távon is lehetetlenné tette a döntési folyamatok átláthatóságát. 2010 óta nem készül hangfelvétel és írott jegyzőkönyv az Orbán-kormány üléseiről, csupán egy összefoglaló.^[524] Ezt súlyosbította, hogy a kormány százával titkosította a határozatait, és nemzetbiztonsági kockázatra hivatkozva a nyilvánosságra tartozó fontos információkat tett lát-
hatatlanná.

„Nemzetstratégiai jelentőségű” fideszes magáncég – a KESMA

A Fideszhez közel álló lapok érdekes hírről számoltak be 2018. november 28-án. Mészáros Lőrinc egyik vállalata, a Talentis Csoport felvásárolt több jelentős médiacéget, és rögtön egy pár hónappal korábban alapított szervezetnek, a Közép-európai Sajtó és Média Alapítványnak (KESMA) adományozta. Néhány óra múlva további médiatulajdonosok sorakoztak fel: egy nap alatt egész pontosan 486 Fidesz-kormányt támogató médium tulajdonosa adta fel a nevén lévő, esetenként több tízmilliárdos értékű médiaérdekeltséget, és ingyen odaajándékozta az ismeretlen magánalapítványnak. A napnál is nyilvánvalóbban kiderült, hogy ezek az emberek a kormánypárt strómanjaiként működtek.^[525] A KESMA keretein belül egy kézbe került az összes megyei napilap, az ország legolvasottabb és számos kisebb közéleti hírportálja, a második legnagyobb bulvárlap, az egyetlen ingyenes napilap és két országos hírtelevízió. Az alapítvány vezetésében a Fidesz jól ismert emberei – Liszkay Gábor, Simicska korábbi médiamenedzsere; Varga István, korábbi Fidesz-képviselő; Bajkai István, az Orbán család volt ügyvédje; Szánthó Miklós, az Alapjogokért Központ elnöke; valamint Vaszily Miklós, az *Origo* és az MTVA korábbi csúcsmenedzsere – ültek.

A totális központosításnak egy miniszterelnökhöz közeli ember szerint az volt az oka, hogy „Orbának elege van abból, amikor egyes strómanok és kijelölt tulajdonosok sajátjuknak tekintik, és önkényesen hordják szét a rájuk bízott vagyont”. A kormányközeli cégvilág íratlan szabályai szerint ugyanis „el lehet tenni pénzt, de úgy és annyit, amennyit fent leegyeztettél, ha ezen felül is sápot szedsz, véged. A rablógazdaságnak is megvan a maga betyárbecsülete.”^[526] A kormányzati médiavilág

fenntartása valóban egyre több közpénzt emésztett fel, és a „tulajdonosok” még a veszteséges cégekből is milliárdos hasznot húztak.

Hogy a „tulajdonosok” nem önszántukból szabadultak meg a sajtójuktól, az abból is látszott, hogy többen közülük a Gazdasági Versenyhivataltól (GVH) kérték az összefonódás jogszerűségének vizsgálatát. A hivatal meg is kezdte az ellenőrzést, de néhány nappal később a kormány rendeletben „közérdekből” „nemzetstratégiai jelentőségűnek” minősítette a tranzakciót, ezzel kizárt bármiféle jogorvoslatot. Másnap a GVH saját hatáskörének hiányára hivatkozva lezárta az eljárást, és zöld utat adott a KESMA tulajdonszerzésének.

Ez a lépés teljesen egyértelműen alkotmányellenes volt, mivel az előállt gigacég túlzott piaci befolyást szerzett, ezzel súlyosan torzította a médiapiacot, ellehetetlenítette a tisztességes versenyt, és lényegében megszüntette a média sokszínűségét, a szabad tájékozódás lehetőségét. A Mérték Médiaelemző Műhely számítása szerint a KESMA kezében összpontosult a hír- és közéleti médiapiac árbevételének 40%-a.^[527]

Kovács Zoltán, az Orbán-kormány kommunikációért felelős államtitkára így indokolta a KESMA nemzetstratégiai jelentőségét: „ennek segítségével végre sikerült elérni, hogy »a magyar sajtó közel 50 százaléka a kormány álláspontját közvetítse«”.^[528] Az új rendszer eredményessége szinte azonnal láthatóvá vált: a 19 megyei napilap egységes oldalakkal jelent meg, a helyi újságírók csupán egy-két oldalt tölthettek meg a környék sajátos híreivel.

Egy 2020-ban készült kutatás szerint a magyar közvélemény tisztában volt azzal, hogy az országban a Fidesznek nagyobb befolyása van a médiában, mint az ellenzéknek.^[529] Még a kormánypárti szavazók 65%-a is egyetértett ezzel. A felnőttek csupán 13%-a, a kormánypártokat támogatók 23%-a gondolta, hogy

a média kiegyensúlyozott. Összességében a magyaroknak mindössze egynegyede vélte úgy, hogy a magyar sajtóból meg lehetett ismerni a valóságot. Bár az emberek túlnyomó többsége nem tartotta elfogadhatónak, ha a politikai szereplők beleszólnak a hírek tartalmába, a magyarok 39%-a mégis rendszeresen kormánypárti sajtóból tájékozódott,^[530] részben azért, mert nem nagyon volt más lehetősége.

Mindezek után, ha bárki azt gondolná, hogy ez a hatalmas médiadominancia elég volt a Fidesznek, téved. Úgy tűnik, Simicskának valóban igaza volt, és Orbán a teljes magyar sajtó ellenőrzésére vágyott.

Az Index

Így érkeztünk el az *Index* történetéhez, amellyel ezt a fejezetet indítottam. Az *Indexet* az internet hőskorában, 1999-ben a digitális szakma szereplői alapították. Az *Origo* újságíróihoz hasonlóan ők is nagyon hamar meglátták az internetben rejlő lehetőségeket. Míg azonban az *Origo* kísérletező műhelye mögött a tőkeerős Magyar Telekom állt, az *Index* igazi magyar startupként indult. A kezdeti pénzügyi nehézségek ellenére a csapat másfél év után már napi 100 ezer olvasót tudhatott magáénak, de a növekedéshez szakmai befektetőre volt szükségük. A Wallis Rt. által befektetett tőke hatalmas lökést adott a lapnak, amely hamarosan jövedelmezővé vált, így a tulajdonos 2005-ben továbbadta a portált a CEMP Zrt.-nek. Az csak később derült ki, hogy a CEMP (Central European Media and Publishing) tulajdonosa, Spéder Zoltán, a Fidesz vezetőihez közel álló nagyvállalkozó. Spéderrel a politika is betette a lábát a szerkesztőség életébe, bár ő azt hangoztatta, hogy nem szólt bele többet a szerkesztésbe, mint bármely más nyugati vagy amerikai médiatulajdonos.

[531] A konszolidáltabb, mindenkire szóló *Origo* és a provokatív *Index* tíz éven keresztül határozta meg a magyar online médiapiacot. [532]

A Fidesz 2010-es győzelme után erősebb lett a tulajdonosi érdekvérvényesítés, amit a portál független és öntörvényű újságírói nehezen fogadtak el. A sokasodó konfliktusok miatt az alapító főszerkesztő, Uj Péter elhagyta a lapot, hogy két év szünet után egy kisebb szerkesztőséggel működő, új internetes lapot indítson *444* néven.

Az *Index* azonban továbbra is megőrizte kritikus hangját, és jól lavírozott a függetlenség és a kormány növekvő elvárásai között. Az *Origo* „felszámolása” után az *Index* maradt a legnagyobb hírportál. Nem csoda, hogy Orbánék szemet vetettek rá, és Simicska Lajos, amikor még mindenhatónak számított a kormánypárt pénz- és médiaügyei körül, az *Index*re is opciós jogot szerzett. Bármikor magához vonhatta a lap tulajdonjogát. Egy tényfeltáró riportból kiderült, hogy Orbán türelmetlen volt a független médiával szemben, és már 2014-ben azt akarta, hogy Simicska vegye át és zárja be az *Index*et. Egy belső beszélgetésen azt mondta: „látja, hogy a sajtó testhelyzetet változtatott, és megérti, hogy az újságíróknak természetesebb az, ha kritikusabb alapállást foglalnak el”, majd hozzátette, hogy mindent meg fog tenni azért, hogy olyan médiát hozzon létre, amely feltétel nélkül támogatja őt. [533]

Simicska azonban 2015-ben önállósította magát, és nem vette át az *Index*et. [534] A portál azonban veszélyes volt a Fidesz számára, nem csupán milliós olvasottsága miatt, hanem azért is, mert időközben a laptulajdonos Spéder szoros szövetséget kötött Lázár Jánossal, a Miniszterelnökséget vezető miniszterrel, és ők Simicskával hárman már veszélyes erőcsoportot alkottak a kormányfőre nézve. Spéder Zoltán – aki korábban a Fidesz nagybankjának létrehozásán dolgozott – 2016-ra szintén kegy-

vesztett lett Orbánnál, még a nyilvánosság előtt is meghurcolták.^[535]

Ettől a pillanattól kezdve állandósult a bizonytalanság az *Index* körül, a Fidesz politikai-gazdasági belharcai minden addiginál kiszolgáltatottabbá tették a szerkesztőséget a politikának. Simicska ekkor, 2017-ben érvényesítette opciós jogát az Index Zrt. megvásárlására. A portál működésének és függetlenségének biztosítására Spéder és Simicska alapítványt hozott létre, amelyet három olyan emberre bízta, akikben a szerkesztőség megbízott. A tulajdonosi jogokat egyetlen személy, Bodolai László, az *Index* korábbi jogásza gyakorolta. Minderre azért volt szükség, mert az újságírók nagy része nem lett volna hajlandó közvetlenül Simicskának dolgozni.

Az *Index* önállóságát és a lap fennmaradását az Orbánnal szakító oligarchák, Spéder és Simicska igyekeztek fenntartani, nem annyira a demokrácia, inkább a revans jegyében. A tulajdonosváltással azonban az *Index* elveszítette a CEMP médiaholding által korábban biztosított erős pénzügyi háttérrel, ami gazdaságilag is védtelenebb helyzetbe sodorta. 2017 után nagy kérdés volt, hogy a tulajdonos alapítvány meddig tudja fenntartani a védőhálót a portál számára.

Orbán 2018-as győzelmét követően a Fidesz megerősödött, és Spéderre erőteljes nyomást gyakoroltak, hogy adja el CEMP-érdekeltségeit két, addig ismeretlen, Fideszhez közeli kisbefektetőnek. Miután az *Index* hirdetéseit kizárólag a CEMP kereteiben működő Indamedia ügynökség értékesítette, az *Index* gazdasági pozícióját ettől fogva a Fideszhez kötődő szereplők határozhatták meg. A hirdetési cégbe 2020 márciusában tulajdonosként bekerült Vaszily Miklós, a Fidesz körüli médiabirodalom erős embere. „Mégfagyott a levegő a szerkesztőségben – írta meg az egyik *indexes* újságíró. – Mindenki tudta, hogy Vaszily Miklós neve egyet jelentett az *Origo* bedarálásával és a közmé-

dia teljes irányváltásával.” És valóban, rövidesen gazdasági racionalizálás kezdődött. Az volt a terv, hogy az újságírókat külső cégekbe szervezik ki. Az *Index* újságírói ezt úgy értékelték, hogy megkezdődött a szerkesztőség közösségének szétdarabolása, és ez sértette azt a szerkesztőségi alapelvet, hogy senki se szóljon bele a tartalomba és a szerkesztőség működésébe. Az *Index* híroldalán felállítottak egy úgynevezett függetlenségfigyelő barométert, amelyet a „független” állásból a „veszélyben” állásra kapcsolnak át.^[536]

Ezután a lapigazgató Bodolai László felmondott a főszerkesztőnek, Dull Szabolcsnak. Nem számított azonban arra, hogy az összetartó társaság nem hagyja magát. „Ne hallgassatok!” – javasolta a csapatnak az elbocsátott főszerkesztő, amikor elbúcsúzott a munkatársaitól. Két nap múlva szinte az egész szerkesztőség benyújtotta a felmondását.^[537]

A Fidesz 2020 nyarán hosszú csatározások után bevette a magyar nyilvánosság legnagyobb független bástyáját, az *Indexet* is. Az esemény megrengette a magyar nyilvánosságot, mert az *Index* annyira nagy és fontos médium volt, hogy a sorsa egyformán meghatározta rajongói, olvasói, gyűlölői, valamint a piaci vetélytársai életét is.

Az *Index* megszállása, ahogy más független médiaműhelyekkel is történt, fedősztorival ment végbe. Semmilyen nyoma nem volt, hogy a Fidesznek köze lett volna ezekhez a játszmákhoz. Valójában azonban Orbán Viktor legközelebbi intézői és tanácsadói, Simicska, Spéder, Schmidt Mária és Vaszily Miklós befolyásolták a történéseket. Bodolai László, a jogász, aki az események végjátékában a középpontba került, és akinek a keze között végül is széthullott a portál, valójában súlytalan szereplő volt. Az *Index* rövidesen Mészáros Lőrinc tulajdonosi érdekeltségébe került, és beleolvadt a kormánypárti médiabirodalomba.

Bodolai és Vaszily történetében ezerszámra ismerhetnek magukra a legkülönbözőbb intézményekben – sajtóban, iskolákban, állami hivatalokban, magáncégeknél – tevékenykedő emberek, akik azt gondolták, a hatalom embereivel való haverkodások, sakkozás és ilyen-olyan kompromisszumok révén el tudják kerülni, hogy intézményüknek vagy cégüknek meg kelljen hajolnia a fideszes érdekek előtt. Pedig az elmúlt évtizedben már megtanulhattuk, hogy Magyarországon ez lehetetlen. Orbán rezsimjében nincs függetlenség, nincs középút, nincs megtűrt állapot, csak behódolás vagy ellenállás lehetséges. A Fidesz hatalmi elitjének semmi nem elég, soha nem elégedett, és soha nem áll meg.

Az *Index* új tulajdonosa új stábbal folytatta a lapot, amely éppúgy, ahogy az *Origo*, működik tovább, de a szelleme kimúlt, és ami maradt, az már valami egészen más. A portál 15 éven át küzdött a fideszes befolyásolás, felmorzsolás és megsemmisítés kísérletei ellen, és mindvégig megmaradt függetlennek, de végül elbukott.

Az Átlátszó tényfeltáró műhely évtizedes kutatómunka eredményeként bemutatta, hogy tíz év után a regionális napilapok és rádiók piacán szinte 100%-os volt a Fidesz-média jelenléte. [538] A kormánypárt uralta az országos napilapok 50%-át, a hírportálok 50%-át a televíziós hírműsorok 52%-át, és döntő befolyást gyakorolt az online hírmédiára. Az egyedüli fórum, ahol a független sajtó még többségben van, a közéleti hetilapok piaca (80%), amelynek olvasóelérése azonban nem vethető össze a televízióéval vagy az online portálokéval. Fontosabb azonban, hogy míg a kormány által finanszírozott médiumok koordinálják az üzeneteiket a kormánnyal, a nem fideszes média sokszínű, és az ellenzékkel is kritikus. Az egységes kormányzati médiabirodalom üzeneteivel szemben az ellenzék egyszerűen nem tudja felvenni a harcot. [539]

Erős hatalom vagy szabad sajtó?

A kormánypárt körül 2022-re kiépült egy önálló médiauniverzum, a Fidesz politikai céljai szerint működő hírgyár, amely a magyar lakosság egészét elérte. A kormánypártnak az az érdeke, hogy azt a sajtót, amely ezen a világon kívül esik, szűkítse, a hitelességét roncsolja, és elzárja tőle az információkat, vagy informális módon az ellenőrzése alá vonja. Az ellenzéki előválasztás alkalmával, 2021-ben láthatóvá vált, hogy a Fidesz egy sor bizonytalan háttérű médiumra is befolyást tud gyakorolni, amilyen például az ATV vagy a *Népszava*, valamint baloldalinak vagy semlegesnek beállított hír- és bulvármédiumokat is létrehozott, például az új *Index*, a *Pesti Hírlap* vagy a *168 óra*.^[540]

A Fidesz-kormány a média politikai ellenőrzését nem nyílt erőszak és cenzúra, hanem informális struktúrák, adminisztratív jogi korlátok és a médiaforrások elosztása révén valósította meg. A Fidesz a médiában patrónusi-kliensi rendszert épített fel: a nagyközönséget korrekten szolgáló, etikus újságírást bünteti, a forrásait és az információkat megvonja, és felvásárolja, átalakítja; a kormánypárttal kollaboráns sajtót pedig jutalmazza, gazdagon finanszírozza. Az újságírói szükségletek Maslow-piramisában az állásbiztonság megelőzi az újságírói önmegvalósítást, vagyis az etikus viselkedést.^[541] A kormány médiából éppen távozó egyik újságíró így fogalmazta ezt meg:

Egy ideig van az, hogy jól fizetnek. Aztán van az, hogy nekem nem kell foglalkoznom politikával. Aztán van az, hogy azt nem én írtam. Aztán az, hogy én írtam, de átírták. Aztán az, hogy valamiből el kell tartani a családot. És persze az, hogy nincs más választásom. Mostantól ezek már nincsenek.^[542]

Az elmúlt évtizedben sok ezer újságíró választotta az etikus újságírást, amikor kiléptek a Fidesz-média keretei közül, vagy a gépezet kidobta őket magából; nekik jelentős egzisztenciális áldozatokot kellett meghozniuk. De sokkal többen vannak, akik a Fidesz-médiabirodalom jól megfizetett szolgálóiként berendezkedtek a gyalázkodásra és hazugságra, akik működtetik ezt a világot.

Eközben az újságírásban mélyreható változások zajlottak le világszerte. A médiának a politikától függetlenül is kihívást jelent a tulajdonviszonyok radikális átalakulása, a hirdetési piac összezsugorodása, a technológiai környezet megváltozása, a vélemény-újságírás és az álhírek széles körű megjelenése. Ez megingatta a hírszolgáltatókba vetett általános bizalmat, és hiteltelentette az újságírói hivatást. Ez a médiakörnyezet felhangosítja az extrém és radikális üzeneteket, és ezáltal elősegíti a populistá, demagóg pártok felemelkedését. Orbán állampártjának brutális beavatkozása a médiába, mindenekelőtt a közmédia teljes átalakítása, Magyarországon felgyorsította ezeket a folyamatokat, és összességében gyengítette a demokratikus rendszer védekezőképességét. A szabad média hiánya összefügg a korrupció elterjedésével is, mert megszünteti a nyilvánosság visszatartó erejét.

2023-ban a magyar sajtóról már nem lehet elmondani, hogy szabad, de nincs is még teljes cenzúra. Nem teljes a propaganda, de a sajtó nagy része már nem is újságírás. Nem szabad a médiapiac, de még nem dominál mindent a hatalom. A magyar médiavilág egy szürke zónát alkot, amely évről évre változik, és a helyzet mindig egyre romlik. A Fidesz műve összhangban áll a 21. századi autokráciák, mindenekelőtt a putyini Oroszország mintájával. A hatalom először a független médiát és a kormányt ellenőrző civil szervezeteket támadta meg, érzelmileg polarizálta a társadalmat, hazug információkat kreált és terjesztett, és

végző soron ellehetetlenítette a tisztességes, szabad választásokat.^[543]

Ugyanakkor még az orbáni patrónusi-kliensi médiarendszer keretei közt is vannak újságírók és szerkesztőségek, akik/ amelyek dacolnak a szűkülő lehetőségekkel, és mindig etikus újságírásra törekednek. Az *Élet és Irodalom*, a *Magyar Narancs* vagy a *HVG* hetilapok mellett új internetes médiumok jöttek létre, például a *Direkt36*, a *444*, a *Mérce*, a *24.hu*, a *Telex*, a *Válasz*, vagy a *Jelen* és a *Magyar Hang* hetilap. Elindult a *Szabad Európa*, az *Euronews* és a *Deutsche Welle* magyar nyelvű online adása. Új technológiák segítségével új médiumok alakultak, például a *Partizán* YouTube-csatorna, amely pár év alatt többcsatornás online televízióvá nőtte ki magát, és egyre több színvonalas közéleti podcast jött létre. Az újságírók állandóan építkeznek és fejlesztenek, hogy megtalálják a híreik pontos, szellemes és érdekes megosztásának és elemzésének módjait. Egy későbbi, szabad, versenyen alapuló rendszerben mindez hatalmas előny lehet majd.

A sajtószabadság kérdése Magyarországon súlyosan aggasztó, ugyanakkor alapvető változás csak akkor várható, ha a Fidesz politikai dominanciája megszűnik, és a következő kormányok hatalmával szemben erősebb fékek és ellensúlyok jönnek létre.

8

A KOMMUNIKÁCIÓTÓL A PROPAGANDÁIG

A tökéletes kampány megalkotása

A Charles de Gaulle repülőtéren Orbán Viktor 2015. január 15-én a következőket nyilatkozta:

A gazdasági bevándorlás rossz dolog Európában, nem szabad úgy tekinteni rá, mintha annak bármi haszna is lenne, mert csak bajt és veszedelmet hoz az európai emberre, ezért a bevándorlást meg kell állítani, ez a magyar álláspont. [...] mi nem fogjuk megengedni, legalábbis amíg én vagyok a miniszterelnök [...], hogy a bevándorlók célpontjává váljon Magyarország.^[544]

Orbán hazafelé tartott a Párizsban megrendezett tömegfelvonulásról, amelyen milliónyi francia polgár fejezte ki: nem hagyják, hogy a köztársaság értékeit, a sajtószabadságot és az egymás iránti toleranciát dzsihadista terroristák megbontsák. A demonstrációra azt követően került sor, hogy a *Charlie Hebdo* című francia szatirikus lap szerkesztősége ellen bevándorló-

múlttal rendelkező, szélsőséges fegyveresek terrortámadást hajtottak végre, amelyben és a terroristák felkutatására induló, napokig tartó hajszában összesen 17 ember halt meg.

Mindez hónapokkal azelőtt történt, hogy 2015. áprilisban Magyarország határain felbukkant volna az első szír menekült. Őket később tíz- és százezrek, majd addig sosem látott méretű menekültválság követte Európában. Orbán azonban már a *Charlie Hebdo*-merénylet után arra a következtetésre jutott, hogy a bevándorlás kérdése a közeljövőben az európai politika középpontjába kerül majd, és ezt a kártyát érdemes Magyarországon is kijátszani. Magyarország sosem volt ugyan bevándorló-célország, sőt az emberek általában inkább kivándoroltak innen, de 2015-ben, az úgynevezett balkáni bevándorló-útvonal megnyílásával pár hónapra mégis a menekülők tranzitországává változott. A menekültáradatot a világsajtó is látványos képsorokban közvetítette. Orbán már az első csoport felbukkanásakor határozott menekültellenes álláspontot hangoztatott, és az Európai Unióban zajló válságtárgyalásokon azt javasolta, a menekülőket egyáltalán ne engedjék be az Európai Unió területére. Véleményét azzal tette hangsúlyossá, hogy 2015 nyarán Magyarország és Szerbia határán 175 km hosszú kerítést építtetett.

Mindeközben kormányzati óriásplakát-kampány indult: „Ha Magyarországra jössz, nem veheted el a magyarok munkáját!” – harsogták a feliratok. Ebből a vak is láthatta, hogy az üzenet nem a menekülőknél, hanem a lakosságnak szól. A félelemkeltő kampány, amely 2015-ben kezdődött, végül egy átfogó, konspirációs teóriává nőtte ki magát. Ez politikailag annyira kifizetődött a Fidesznek, hogy még a 2018. évi országgyűlési választások előtti kampányt is – amikor Magyarországon már nem volt egyetlen menekült sem, és az európai helyzet is konszolidálódott – erre a tematikára építették. A széles körű politikai kampányt a Fidesz pártkormányja tervezte és finanszírozta, és a Fi-

desz által uralt médiabirodalom bonyolította le. A Fidesz Európában példátlan méretű és hangnemű kampányai nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a párt 2018-ban és 2022-ben is újabb választási győzelmet aratott.

A tökéletes kampányrecept

A Fidesz alapításától fogva kiemelkedő figyelmet fordított a profi politikai kommunikációra. A párt botcsinálta „kommunikációs stratégiái”, akik a Fidesz 1990-es kampányát a svéd Roxette zenekar, „Listen to your heart” című számának zenéjére építették fel, már eleinte is nagy becsben álltak. A plakátunkon a puszkoló kommunista vezetők, Brezsnyev és Honecker mellett egy fiatal csókolódzó pár szerepelt, és a választásra biztatta az embereket.

Amikor a Fidesz az 1990-es évek második felében jobboldali pártként profilírozta újra magát, a neokonzervatív politikai nyelv szakítást jelentett a múlttal, és az emberek mindennapi tapasztalataira épített. A közérthető nyelvezet, amely 1998-ban új kommunikációs stratégiával párosult, jobban működött, mint a szocialista és a liberális pártok inkább technokrata retorikája. A Wermer András vezette kommunikációs team megértette a Fidesz élcsapatával, hogy marketing az egész világ, a politika olyan áru, mint a mosópor. A párt vezetőinek azt tanácsolták, hogy viselkedjenek úgy, mintha már nyertek volna, mert a választók ahhoz húznak, aki sikeresnek látszik. A Fidesz politikusai ekkor sajátították el, hogy sosem a riválisokhoz, hanem mindig kifelé, az emberekhez beszélnek, akár a televízióban, akár személyes vitákban vesznek részt. A szöveggel összehangolt viselkedés, gesztusok és öltözködés gyorsan befogadhatóvá tette a politikai üzenetet. Orbán Viktort már fiatal miniszterelnökként

exkluzív kommunikációs csapat vette körül, amely minden egyes lépését előkészítette és rögzítette. Emellett a Fideszt ekkor már szigorúan centralizált pártkommunikáció jellemezte, amelynek lényege az állandó offenzíva és az üzenetek folyamatos szajkózása volt.^[545]

Ez a kommunikációs fölény nagyban hozzájárult a Fidesz 1998-as választási sikeréhez. A következő, elvesztett választás után Orbán szélnek eresztette kommunikációs tanácsadóit. Valami újra volt szüksége. Ekkor bukkant fel körülötte Habony Árpád, aki segített felépíteni az új Orbán-figurát: a tweedzakós „emberek emberét”.

Habony annak ellenére lett megkerülhetetlen szereplő a pártban, hogy soha nem kapott formális posztot. A kihívó, sokszor arrogáns tanácsadót Orbán állandóan maga mellett tartotta. A 2000-es években Habony tovább építette az Orbán körül kialakuló személyi kultuszt. A Fidesz oktatási és kutatási központját, a Századvég Alapítványt a politikai stratégiai kommunikáció bázisává alakították át. Habony 2010-re már fontosabb ember lett, mint a Fidesz körül mozgó politikai ideológusok, vagy akár a párt elnökségének tagjai.^[546]

Habony mellett Orbán másik fontos szövetségese Arthur J. Finkelstein amerikai kommunikációs tanácsadó volt.^[547] Finkelstein az 1970-es évek óta dolgozott az amerikai Republikánus Pártnak, és arról vált hírhedtté, hogy zsidó származása ellenére három ízben is közreműködött a nyíltan rasszista, homofób, feminista- és abortuszellenes Jesse Helms észak-karolinai szenátor újraválasztási kampányában. Az elsők között volt, akik már az 1970-es években adatbázis-alapú kampányokat építettek, ami lehetővé tette, hogy a mikrotargeting eszközével különböző választói csoportoknak más-más üzenetet közvetítsenek. Nem hitt az ideológiákban, csak a számokban. Azt képviselte, hogy a szavazók alapvetően nem racionális lények, hanem döntéseiket be-

nyomásaik és érzelmeik alapján hozzák meg, és a politikusnak az a dolga, hogy túljárjon az eszükön.^[548]

Finkelstein emellett a negatív kampány mestere volt. Receptjének lényege az, hogy az ellenfélre kell összpontosítani, nem a saját jelöltre. Használj bármilyen apróságot az ellenfél múltjából, ami alapján liberálisnak címkézheted, használj egyszerű, erős szavakat, és irányítsd a figyelmet a káoszra, amit az ellenfél kormányzása eredményezhetne. Szüntelenül ismételd a szlogeneket minden csatornán. Ez a negatívkampány-módszer sarkba szorítja az ellenfelet, és szinte lehetetlen ellene védekezni.

Az Amerikában kipróbált és tökélyre fejlesztett módszer brutalitásával mi akkor szembesültünk először, amikor 2012-ben az Együtt politikai mozgalom megalapításával Bajnai Gordon a nyilvánosság elé lépett. A Fidesz kommunikációs stábja összefüggéstelen mozzanatokot emelt ki Bajnai múltjából, amelyeket egymás mellé raktak, felnagyítottak, és az ezekhez kapcsolt üzenetekkel igyekeztek őt morálisan és politikailag lejáratni. Fejére olvasták egy agrárvállalat csődjét, a 2008-as gazdasági válságot, és személyét a leginkább elutasított politikusokkal kötötték össze. Mindezzel azt sugallták, hogy Bajnai morálisan vállalhatatlan, és ha hatalomra jutna, az országot káoszba döntené. Ez a durva karaktergyilkos kampány akkor itthon hidegzuhanyként ért bennünket.

Még képviselőként egyszer a parlamenten kívül összefutottam a Fidesz egyik vezető politikusával, akivel 25 évvel korábban jó barátságban voltunk. Büszkén mesélte, hogy épp spanyol konzervatív párttársak számára szervezett kampánytréninget. Eldicsekedett, hogy Arthur Finkelsteintől tanulta a mesterséget. Mi volt a legfontosabb, amit tőle tanult, kérdeztem tőle, mire azt válaszolta, hogy Finkelstein abszolút profi. Ez abból is látszott, hogy bár együtt élt egy férfival, minden gond nélkül felépített

egy melegházasság-ellenes kampányt egy republikánus szenátornak. Majd miután nyertek, a pasijával elutazott Massachusetts államba, összeházasodtak, és gyerekeket fogadtak örökbe. Az ismerősöm azt látta profi működésnek, hogy Finkelstein teljesen le tudta választani személyes értékválasztásait a politikai termékről, amelyet eladott, és amelyet mások meggyőzésévé próbált tenni. Igazán megrökönyödtem, amikor ezt elmesélte, de segített megértenem, hogy a Fidesz politikusai milyen ideálok és minták alapján működnek. Finkelstein meghatározó szerepet vitt a Fidesz kormányzati kampányainak felépítésében. Egy fideszes szakértő úgy beszélt róla, hogy az ő kezében összpontosulnak a stratégiai kérdések: ő értelmezte a számok közti összefüggéseket, ő tett javaslatot az üzenetek megfogalmazására és közvetítési technikáira. „Finkelstein az agy.”^[549]

A lejárata módszerének kidolgozása mellett Finkelstein életének másik csúcsteljesítménye, hogy sikerült a „liberális” kifejezést szitokszóként elterjeszteni. Az 1990-es években Amerikában folytatott kampányai a fehér középosztály egzisztenciális félelmeire építettek, amelyeket a liberálisokhoz kapcsolt. Ez a kétpólusú amerikai rendszerben kifejlesztett recept olyan erős volt, hogy a többpárti európai politikai kontextusban is sikeresnek bizonyult liberális, baloldali és zöld politikusok ellen. Finkelstein módszere az, hogy ki kell választani egy kisebbséget, amellyel kapcsolatban széles körű előítéletek élnek egy adott társadalomban. Ezután a negatív érzések és félelemmagok felnagyítása révén erősíteni lehet az ellenérzéseket, végül a negatív tartalmakkal felruházott kisebbség megjelenését rá kell kenni a liberálisokra. Ha tíz évvel korábban valaki azt mondja nekem, hogy ez a trükk eljátszható, hangosan kiröhögöm. 2015 után azonban bebizonyosodott, hogy milyen gyorsan véghez vihető egy ilyen kommunikációs fordulat.

Orbán berobban a menekültellenes kampánnyal

Amikor 2015 tavaszán az első közel-keleti származású menekültek felbukkantak Magyarországon, a kormánypárt már készen állt a kommunikációs panelekkel: ezek az emberek a jobb élet reményében, ellenőrzés nélkül özönlenek be Európába. Magyarországnak nincs szüksége megélhetési bevándorlókra! – visszhangoztak Orbán szavai naponta a parlamentben. Az országot hamarosan ellepték a gigantposzterek: „Ha Magyarországra jössz, be kell tartanod a törvényeinket!” A parlamentben, bármiről volt is szó, a fideszesek mindig a menekülteknél kötöttek ki. Szisztematikusan keverték a „menekülő” és a „bevándorló” kifejezést, és parazitaként, veszélyes bűnözőként és terroristaként állították be őket.

Én azonban arra törekedtem, hogy a jelenséget gazdasági, biztonsági és emberieségi szempontból, annak összetettségében próbáljam megérteni. Mivel a kormánytól szerzett információban egyáltalán nem lehetett megbízni, sorra végigjártam a menekültbefogadó állomásokat. Még az egyik leginkább érintett görög szigetre, Lesboszra is sikerült elutaznom, hogy az ottani hatóságoktól és segélyszervezetektől, első kézből tájékozódjam a probléma tágabb összefüggéseiről.

Tények alapján azonban teljesen hatástalan volt érvelni a magyar nyilvánosságban. A kormány rendkívül hatásosan kényszerítette rá a közbeszédre a saját értelmezési keretét, ami az emberek „idegenektől” való zsigeri félelmeire épített, és azt állította, a bevándorlók hazánkat fenyegetik. A menekültválsággal kapcsolatos diskurzus lehetetlenné vált.

A Fidesz 2015-ös plakátkampánya azokat a cigányellenes, bűnbakképző szövegeket ismételte, amelyek a magyar közgon-

dolkodásban hosszú idő óta jelen voltak. Tíz évvel korábban a Jobbik mint szélsőjobboldali párt épp ilyesmivel kampányolt sikeresen.^[550] A Fidesz a lakosság cigányellenes előítéleteit, a jóléti sovinizmusra építő elutasítást fordította át a menekültekre. Közben a Bevándorlási Hivatal naponta egyre magasabb számokat jelentett be az ekkor már csak egységesen migránsnak nevezett tömegek érkezéséről.

A kormány által sebtében felhúzott szögesdrót határkerítést szeptember első napjaiban hatalmas nemzetközi sajtóérdeklődés mellett zárták le Szerbia felől. Miközben a kormány a fizikai fenyegetettséget súlykolta, Orbán kommunikációs fordulatot hajtott végre, és a „gazdasági bevándorlás” helyett „népvándorlásról” kezdett beszélni: „Európa jólétben szunyókáló népei végre megértették, hogy végveszély fenyegeti az életelveket, amelyekre Európát építettük.”^[551] Ettől kezdve a menekültválságot az európai értékrendet veszélyeztető civilizációs fenyegetettségként jelenítette meg, ami tovább srófolta a félelmeket.

A menekültek bűnbakként való kipécézése a maga módján zseniális választás volt arra, hogy a Fidesz félelemkeltő ellenfelet mutasson fel. Az antiszemitizmusnak és a cigányellenességnek Magyarországon már nem volt újdonságértéke, ráadásul a nyílt rasszizmus törvénytelennek számít. A Fidesz viszont új „ellenséget” talált: a „migránsokat”, amely ellenségképet elsőként a párt maga tudott felépíteni, a téma hozzájuk kötődött. Az átutazó menekülők, az ismeretlen idegenek kiválasztása cinikusan szólva épp azért volt lenyűgöző, mert nem lehetett látni őket.^[552] A nem létező, arctalan bűnbakkal szemben sokkal könnyebb felkelteni a félelmet és az ellenszenvet, különösen, ha hasonló előítéletek más csoportokkal szemben már beépültek a közgondolkodásba.

Ahogy a menekültek elérték a kontinens központi országait, az Európai Unió vezetői az országok közötti szolidaritás jegyé-

ben úgy döntöttek, hogy kötelező befogadási kvótát javasolnak a tagországok számára. A tervezet szerint Magyarországnak 1294 főt kellett volna befogadnia. A magyar kormány ezt kerek perec elutasította, mondván: a menekültkérdés a globális civilizáció válságjelensége, amelyet a szokásos eszközökkel nem lehet megoldani.

A „migráns” kifejezés, amely a magyar nyelvben korábban nem volt elterjedt, egy sor teljesen új lekicsinylő nyelvi összetétel alapjává vált, például „migránssimogató”, „migránsbarát”, „migránspaktum”. Ezek a dehonesztáló, gúnyos kifejezések arra szolgáltak, hogy a menekültekkel kapcsolatban felépített negatív érzéseket a Fidesz a saját kritikusaikra is átragassza. Ez a kampány a Finkelstein-féle nyelvi háború tökéletes megvalósítása volt.

Amikor 2015 szeptemberében, a legnagyobb menekülthullám idején Angela Merkel elmondta híres beszédét: „Wir Schaffen das”, azaz „meg tudjuk csinálni, hogy nagy tömegű menekültet befogadunk Németországba”,^[553] Orbán ellenlábására talált. Ettől kezdve ő testesítette meg a merkeli „Willkommenskultur” (befogadás kultúrája) tökéletes elutasítását, neve és politikája egész Európában ismertté vált. A magyar miniszterelnök arra kényszerítette európai kollégáit, hogy reagáljanak az ő radikális elképzeléseire, amelyeket korábban csak szélsőséges politikusok képviseltek. Orbán nézetei és módszerei immár nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi közvéleményt is élesen megosztották. Orbán számára ez eszményi környezetet jelentett: mind-egy, hogy negatív összefüggésben, de tematizálni tudta a közbeszédet, még ha az európai nyilvánosságot nem tudta is uralni. Ennek révén más országokban is híveket szerzett.

Hiába csökkent idővel a menekülők száma, a migrációs válság politikai hullámait nem lehetett megállítani. Orbán népszerűsége rendületlenül növekedett. Az európai közvélemény megvál-

tozott, és a radikális jobboldali tömörülések Európa-szerte megerősödtek.

A Fidesz 2016-ban népszavazást kezdeményezett Magyarországon, ahogy a 4. fejezetben írtam. A referendum a terv szerint azt a célt szolgálta, hogy a kormány kemény kvótaellenes álláspontját, amely az európai uniós országok közötti diskurzusban nehezen volt védhető, a lakosság többségének véleményével támogassa meg. A kérdés így hangzott: „Akarja-e, hogy az Európai Unió az Országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhassa nem magyar állampolgárok Magyarországra történő kötelező betelepítését?”

Kommunikációs úthenger

A kormány óriásplakátjai azonnal megjelentek az egész országban, rajtuk a lekezelő szöveggel: „Üzenjük Brüsszelnek, hogy ők is megértsék!” Azok után, hogy a kormány korábban rávetítette a romákkal kapcsolatos félelmeket a menekültekre, a Fidesz-kommunikáció összekötötte a menekülteket az Orbánt bíráló európai politikusokkal. A ravasz kampányszlogen arra is rávilágít, hogyan különböztette meg a Fidesz kommunikációja „Brüsszelt”, azaz a rossz Európát a „jó Európától”, amely védelmez, és amelyet értelemszerűen a Fidesz testesített meg. A „brüsszelezéssel” a Fidesz azt sugallta, hogy az unió bürokratái és liberális politikusai egy önálló érdekekkel rendelkező, homogén csoportot alkotnak, amelyet a nemzetállamokkal szemben mozgósítani tudnak egyfajta háttérhatalomként. Erre azért volt szükség, hogy az Európa-párti lakosság számára elfogadhatóvá tegyék az unió vezetői elleni támadást.

A kormánykommunikáció nyelvi háborúja azt a célt szolgálta, hogy a Fidesz meglehetősen radikális álláspontját a józan ész

szempontjából magától értődő döntésnek állítsa be. Nekünk, ellenzéki politikusoknak az volt az egyik legnagyobb dilemmánk, hogy a menekültválságról szólva hogyan kerüljük el a Fidesz szóhasználatát, amely azt jelentette volna, hogy egyetértünk az álláspontjukkal.

A népszavazás az ötlet felbukkanásától kezdve hatalmas politikai kihívást jelentett az ellenzék számára. Álláspontunk szerint ugyanis a népszavazási kérdés alkotmányellenes volt, ráadásul rendkívül manipulatív, hiszen józan ésszel csak egyetlen módon, nemmel lehetett rá válaszolni. Hatalmas viták után, a többi ellenzéki párttal egyetértésben úgy döntöttünk, hogy a népszavazás ellen bojkottot hirdetünk. Az első probléma rögtön az volt, hogy a gőzhengerszerű kormányzati kampánnyal szemben hogyan juttassuk el az üzenetünket a választókhöz. Az állami televízió és a Fideszhez közel álló médiumok éjjel-nappal randalírozó menekülő tömegekről szóló képsorokat mutattak. Naponta készültek riportok a nyugat-európai városokban élő bevándorlók és helyi lakosok közötti konfliktusokról, a kormány szlogenjei minden létező rádió- és tévécsatornán dőltek az emberekre, és az utca is tele volt velük.

A propagandakampány azt sugalmazta, hogy Európát elfoglalták a muszlim bevándorlók, akiknek nyilvánvaló szándékuk, hogy benépesítsék a mi világunkat. A kormánymédia hamis interjúkat készített, például amelyekben külföldről „hazamene-kült” magyarok a nyugati városok élhetetlenségét bizonygatták.^[554] Egy interjúról kiderült, hogy az utca embereként megszólított személy valójában egy német szélsőjobboldali AfD (Alternative für Deutschland) politikusa.^[555] Innen-onnan összevágott, hamis kontextusban felhasznált filmbetétekkel, például évekkel korábban Amerikában felvett képsorokkal illusztrálták a kormánykommunikáció narratíváját.^[556] A Magyar Televízió „Heti Terror” címmel műsort indított, amelyben a Fidesz által fizetett

propagandisták szakértőként magyarázták a legelképezhetőbb, bevándorlóknak tulajdonított bűntényeket. Se szeri, se száma nem volt a hamisított „tudósításoknak”. Egy kutatás szerint csak az *Origo* portálon naponta 13 migrációs témájú hír jelent meg, minden esetben negatív színben tüntetve fel a bevándorlókat úgy, hogy a szerzők egyetlen alkalommal sem vállalták a nevüket.^[557]

Annyira fontos politikai kérdés volt a népszavazás a Fidesz-nek, hogy a kormány hihetetlen összeget, 8,6 milliárd forintot költött el a kvótaellenes kampányra. Ez az összeg magasabb volt annál, mint amit a brit kormány szánt a teljes Brexit-kampányra.^[558] A különbség az volt, hogy míg a brit kormány az összeget szétosztotta a kampányoló pártok és civil szervezetek között, addig Magyarországon az egész összeget a kormánypárt maga költötte el az adófizetők pénzéből a saját álláspontjának népszerűsítésére. Más pártok és szervezetek egyetlen fillér támogatást nem kaptak.

További, inkább érzelmi-politikai nehézséget jelentett számunkra, hogy bojkottot végső soron akkor vetünk be, amikor egyszerűen nincs más értelmes lehetőség. Kényelmetlen volt annak tudatában kampányolni, hogy azért döntöttünk így, mert tehetetlenek vagyunk. „Ne menj el szavazni, ne vegyél részt ebben a gonosz színjátékban!” – ez volt az üzenetünk.

A teljesen egyenlőtlen verseny végül érvénytelen eredményt hozott, mivel a népszavazáson a választóknak csupán 44%-a vett részt.^[559] Az érvénytelen szavazatok fényében ez azt jelentette, hogy csupán 41,3% szavazat volt érvényes. Úgy értékeltük, hogy az ellenzéki bojkott végül győzedelmeskedett, az emberek többségét nem lehetett átejtetni. A képet azonban árnyalta, hogy azok, akik érvényesen szavaztak, szinte mind a Fidesz álláspontját erősítették meg. A Fidesz jogilag nem, de politikailag elérte célját: mozgósította szavazótáborát, menekültellenes pro-

pagandóját elképesztő hangerővel hónapokig napirenden tartotta, és lehetőséget adott Orbánnak, hogy az Európai Tanácsban nyomatékosan képviselje kompromisszumképtelen álláspontját. A miniszterelnök természetesen győzelemként értelmezte az eredményt, és az „emberek követelésének eleget téve” azonnal alkotmánymódosítást kezdeményezett, amelyről a 4. fejezetben volt szó.

A folyamatos gyűlöletkeltő kampány, amely rájátszott az emberekben megbúvó félelmekre, nagyon bejött a Fidesznek. A párt népszerűsége folyamatosan nőtt,^[560] az idegenellenesség korábban sosem látott módon megerősödött.^[561] A magyarok többsége 2016-ban a menekültkérdést látta az ország legnagyobb problémájának. Finkelstein gyűlölködő és megosztó receptje a „mester” közreműködése nélkül is tökéletesen működött, aki ebben az időben már súlyos betegségben szenvedett, és 2017-ben meg is halt.

Egy gátlástalan konspirációteória-kampány

A 2017-es év tavaszán újabb plakáttenger öntötte el az országot. A startpisztolyt, mint mindig, Orbán Viktor lőtte ki, ezúttal a húsvét alkalmából adott nagyinterjújában. Kijelentette: „Az egész ügy arról szól, hogy Soros György a nyilvánosság elől rejtetten, magyarországi szervezetein keresztül temérdek pénzzel támogatja az illegális bevándorlást.”^[562] Felelevenítette, hogy a magyarság, mint mindig, most is szabadságharcot vív, és a hadszíntér központjában most a migráció áll. Ebben a harcban, állítása szerint, a magyar nemzet ellenfelei a Soros György^[563] amerikai pénzember által támogatott szervezetek. Soros az

1980-as években aktívan támogatta a demokratikus szervezete-
ket, például a Fideszt, de ezt manapság nem szokás emlegetni a
párt történetével kapcsolatban.

A miniszterelnök ebben a szellemben vezette fel a migrációel-
lenes kampány továbbfejlesztett változatát. „Ne hagyjuk, hogy
Soros nevéssen a végén!” – állt a plakáton, amely a menekült-
válság mögött álló globális machinátorként a filantróp Soros gú-
nyosan nevető arcát ábrázolta hatalmasra nyomtatva. A fide-
szes médiagépezet pedig újabb határokat lépett át. „Soros a ha-
miskártyás!” „Soros dróton rángatja a brüsszeli politikusokat!”
„Soros az egész világot befolyásolná!” „Soros megölte volna az
anyját!” – hirdették a szalagcímek, „Szélsőbaloldali erőszakul-
lámra számíthatunk Sorostól Budapesten” – bömbölték a rádiók
és a kormánytelevíziók. A Parlament falain belül éjjel-nappal
„sorosozás” folyt. Természetesen mi, az ellenzék képviselői
mindannyian „Soros bérenceivé” váltunk, akik a menekültára-
dat révén törünk Európa tönkretételére. Az Orbán által felvá-
zolt teória ezerszeresre nagyítva harsogott a kormánypolitiku-
sok szájából, a Fidesz-médiából és a házak falairól.

Miután hónapokig ömlöttek az emberekre a képtelen hazug-
ságok, a kormány újra „nemzeti konzultáció” szervezésébe fo-
gott. A polgároknak kiküldött levelekben az első kérdés így
hangzott: „Soros György arra akarja rávenni Brüsszelt, hogy Af-
rikából és a Közel-Keletről évente legalább egymillió embert te-
lepítsen az Európai Unió területére, így Magyarországra is. Ön
támogatja a Soros tervnek ezt a pontját?”^[564] A „kérdőívben”
feltárult a Fidesz kommunikációs agytrösztjének újabb lelemé-
nye: egy sor hazugság, amelyeket összességében „Soros-terv”-
nek neveztek el. Eszerint Brüsszel rá akarja kényszeríteni a ma-
gyarokat, hogy bontsák le a határkerítést, és a bevándorlóknak
fizessünk fejenként kilencmillió forintot, a „terv” célja pedig,
hogy „az egyes országok nyelve és kultúrája visszaszorul-

jon...”^[565] Mindez valójában arra szolgált, hogy a lakosság félelmeit erősítse, és alapot teremtsen rá, hogy a kormánynak „meg kelljen védenie” az országot a „külső ellenségtől”. A morális pánikkeltés, amelyet a magyar kormány közpénzen dolgozott ki és bonyolított le, a tetőfokára hágott. A mindent átható kampány egészen a 2018-as választások napjáig tartott.

Soros személyének kiválasztása és a hozzá kapcsolt civil szervezetek elleni támadás nem Orbánék találmánya volt. Finkelstein és üzlettársa, George Birnbaum korábban már Izraelben is kipróbálta,^[566] de igazán Magyarországon vált be. Birnbaum 2019-ben egy svájci lapnak adott interjúban azzal dicsekedett, hogy Sorosnak mint főellenségnek a kitalálása az összes termékük közül a legsikeresebb volt.

Soros tökéletes választásnak bizonyult. Egyrészt rá lehet aggatni a liberális címet, másrészt megtestesíti azt, amit a konzervatívok annyira utálnak sikeres baloldaliakban: egy pénzügyi spekuláns, aki közben gyengébb kapitalizmust szeretne. Harmadrészt nem politizál, így nincsenek politikai eszközei a visszavágásra, és még csak nem is él az országban.^[567]

Birnbaum kifejtette, hogy az Orbánnal folytatott közös munka során először, 2008-ban a kommunistákra mentek rá, 2010-ben a fináncióke képviselőire, 2015-ben a brüsszeli bürokrátákra, végül 2018-ban Sorosra és a liberálisokra.

Bár a Soros-ellenes kampányt nem antiszemitanak szánták, felépítése klasszikusan ezekre a toposzokra épült, ami szintén régi előítéleteket mozgósított. Soros lett minden gonosz megtestesítője. A milliárdos pedig a finkelsteini tapasztalatnak megfelelően nem tehetett semmit. „»Minél inkább visszautasította volna a támadásokat, annál inkább alátámasztotta volna azt az ál-

lítást, hogy beleavatkozik a politikába» – magyarázza Birnbaum. – Pedig Sorosnak esze ágában nem volt beszállni a magyar politikába.”^[568] A tanácsadó azt is elismerte, hogy a Soros-formulával olyan erős és hatékony ellenségképet gyártottak, amely globális, szabadon hozzáférhető és remekül adaptálható.

A Fidesz saját közvélemény-kutató cége szerint már 2016 végén is 61% volt azoknak a magyaroknak az aránya, akik negatív tulajdonságokat társítottak az egyébként számukra ismeretlen Soros György személyéhez, sőt az ellenzéki pártok szavazóinak fele is osztotta ezt a véleményt.^[569] A választási kampányban már nem kellett mást tenni, csak Soros nevéhez kapcsolni az ellenzéki politikusokat, így ők is negatív színben, „Soros bábjaként” tűntek fel. A kampányban az ország olyan plakátokkal volt tele, amelyek az ellenzéki pártok vezetőit mutatták, akik mögött sátáni mosollyal az arcán Soros állt.

A menekült- és Soros-ellenes kampány elképesztő politikai és társadalmi károkozását mindazonáltal nem lehet Finkelsteinékre hárítani. Az ő technológiájukat csakis azok a politikusok használják, akikben megvan erre a hajlandóság, akik a hatalmuk érdekében a társadalomban létező félelemmagok kikeltetésével tudatosan felnagyított veszélyekről beszélnek, és a félelmek hullámain lovagolnak. A 2016–2018 között folyó gigantikus kampány, amely évekig uralta a magyar közbeszédet, a Fidesz központosított gépezetének mesterműve volt, amelyet a 2010 után felépített kommunikációs és médiabirodalom által bonyolítottak le.

Jól bejártatott gépezet

Míg a Simicska által dominált években a média finanszírozása még sokszereplős játszma volt, 2015 után a Fidesz közvetlenül a

Miniszterelnöki Hivatalban helyezte el a központi párt- és kormánykommunikáció szervezetét. Mint az előző fejezetben már írtam, Rogán Antal miniszter vezetésével állt fel a Nemzeti Kommunikációs Hivatal, a szuperügynökség, amely megtervezte és le is bonyolította a kormánypárt politikai kampányait, és emellett koordinálta mintegy 1500 állami intézmény reklámköltségeit, mintegy 190 milliárd forintot. Ugyanebben az évben a kormány szuperhivatala 25 milliárd forinttal rendelkezett.^[570]

A politikai kampányok tervezése egy tényfeltáró írás szerint úgy zajlott, hogy először a Századvég Kutatóintézet és az általa megbízott közvélemény-kutató cég nagymintás és fókuszcsoportos felmérések segítségével kiválasztotta a nyilvánosságban használandó kifejezéseket, majd meghatározták a tévé- és plakátkampányok szöveg- és képi világát, valamint politikai tartalmait. „Kifejezetten olyan, könnyen visszaidézhető szókapcsolatokat, kifejezéseket keresnek a kampányokhoz, amelyek erős negatív érzelmi reakciókat váltanak ki fideszes és bizonytalan ellenzéki szavazókból” – ismertette a cég egyik volt munkatársa.^[571] Így alakult ki, hogy az „Európai Unió helyett mindig Brüsszelt kell mondani, mert azt könnyebb összekötni a bürokráciával és az arctalan, pénzéhes háttérhatalommal”. A Közép-európai Egyetemet Soros-egyetemként, az ellenzéki politikusokat balliberálisként kellett említeni, a civil szervezetek említésekor pedig hozzá kellett tenni, hogy „külföldről finanszírozott szervezet”.^[572]

Rogán Antal miniszter vagy államtitkára hetente eligazítást tart az aktuális kommunikációs irányokról és a médiában használandó panelekről a kormánypárt beszélő fejeinek, a kormánymédia tartalomfelelőseinek és a fideszes elemzőknek. A heti üzeneteket szétküldik a Fidesz helyi embereinek is. Néhány alkalommal hozzám is eljutott ilyen bizalmas anyag a Fidesz köreiből, benne nem csupán az utolsó szóig kidolgozott útmutató-

val, hanem annak jelzésével is, hogy a témában ki nyilatkozhat, „...a kormány kommunikációjáért felelős emberek heti rendszerességgel jártak be eligazítani a vezérkart. A velük történt egyeztetésen dőlt el, hogy kit hívnak be, milyen témát és hogyan dolgoznak fel” – nyilatkozta egy televíziós főszerkesztő egy újságírónak.^[573]

Kormánylapoknál dolgozó újságírók szerint a politikailag legfontosabb propagandisztikus vagy lejárató anyagok készen érkeztek hozzájuk, csak bizalmi emberek kezén mentek át, és váratlanul, név nélkül jelentek meg az újságban. Ki volt találva, hogy mely médium közölje először a valóságtorzító hírt, amely aztán futótűzként terjedt tovább az egész médiabirodalomban. A rendszer két központja az állami média, a másik a KESMA a maga mintegy 500 médiaérdekeltségével.

A közéleti médiumok és hírműsorok mellett külön szerepet kapott a bulvársajtó, ahol könnyedebb történetekbe ágyazva, egyszerű, negatív üzenetekkel járatták le a kipécézett „ellenfeleket”. Habony keze alatt és az Echo TV-ben kialakult a közéleti bulvár kormánypárti formája, amely kifejezetten mocskolódásra specializálódott.^[574] Bayer Zsolt, a Fidesz alapító tagja, régi ismerősöm, aki annak idején vidám, jó humorú fickó volt, a 2010-es években saját show-műsort vezetett, amely a Fidesz kritikusaival élcelődött, hogy hitelességüket megkérdőjelezze. Közben szépirodalmi novellákat jelentetett meg, műsoraiban közönséges, alpári nyelvezetet használt, és sokszor kifejezetten uszító hangnemben beszélt. „Takarodjatok haza a teveszaros sivatagotokba, és zabáljatok ott, amit találtok. Pénzt meg keressetek, ahogy kartok [sic!] és ahogy tudtok” – írta egy jegyzetében a menedékkérőkkel kapcsolatban.^[575] Bayer és kollégái a magyar média fősodrában elfogadottá tették a gyűlöletkeltő, lázító nyelvet, amely a Fidesz ellenségképgyártó és megosztó politikáját tökéletesen szolgálta.

A pártkormány kommunikációs kampányainak megvalósítását kolosszális mértékű költségvetési pénz támogatta. Ebből telt arra is, hogy a minisztérium évente több száz, havonta akár 8–10 közvélemény-kutatást is végezzen, és folyamatosan szondázza a közhangulat minden rezdülését.^[576] Az ellenzéki pártoknak jó, ha évi néhány felmérésre jutott pénzük. Bár a Nemzeti Kommunikációs Hivatalt eredetileg a költségvetési pénzek gazdaságos elköltésének indokával hozták létre, az ügynökség évről évre egyre nagyobb összegeket költött el. 2020-ban például 150 milliárd forintot, egy olimpiai stadion megépítési költségénél többet fordított médiahirdetésekre.^[577] Ez az irdatlan összeg százával tartott el olyan magánműködőket, amelyek piaci körülmények között azonnal eltűnnének. Az állami reklámbevételek aránya számos esetben a 60–70%-ot is meghaladta.^[578]

Ezt a rendkívül hatékony gépezetet vetette be az Orbán-kormány 2022 februárjában, amikor Oroszország megtámadta Ukrajnát, éppen a magyarországi parlamenti választási kampány idején. A támadás, amely 70 év után megbontotta Európa békéjét, rendkívül rossz fényben tüntette fel Orbánt, aki jó kapcsolatokat épített ki Vlagyimir Putyinnal. A kormány kommunikációs apparátusa azonban néhány nap alatt képes volt felépíteni egy olyan narratívát és közérdekű információs kampányt, amely Orbánt a béke és biztonság emberének, az ellenzéket pedig veszélyes háborús uszítónak állította be. A kormány hirdetései két héten belül elárasztották a lapokat, az utcákat és a televíziókat, egységesítve azt a Fidesz választási kampányával. A Fidesz-kormány médiabirodalma 2022-re már a közösségi médiát is uralta.^[579] A Facebookon és a YouTube-on futótűzként terjedtek el a jól fizetett, hivatásos influenszerek üzenetei: „ez nem a mi háborúnk”. A kampány azt a célt szolgálja, hogy lebontsa a magyarok természetes szolidaritását az ukránokkal szemben, relativizálja Oroszország felelősségét, és támogassa Orbán opportunis-

ta politikáját. „A baloldal vért kínál az embereknek olaj helyett. A baloldal választása a háború választása. Mi békét akarunk!” – írta a miniszterelnök a Facebook-oldalán.^[580] A politikailag kényelmetlen helyzetet a Fidesz bőségesen finanszírozott és tökéletesen koordinált médiabirodalma sikeresen fordította a maga javára. A háború megindulása után egy évvel a kormány továbbra is állandó, támadó hangú kampányt folytat. „A szankciók tönkretesznek minket” szlogennel Európa ellen tüzel, de lejárta az oktatás áldatlan állapota miatt tiltakozó tanárokat,^[581] az adóváltoztatás miatt tüntető kisvállalkozókat vagy a kínai akkumulátorgyár ellen tiltakozó civil szervezeteket^[582] is.

Kormányzati célokat szolgáló kommunikációs intézmények persze minden országban vannak, és ennek előnyeit és a forrásbőséget a politikai vezetők maximálisan kihasználják. Azonban Orbán Magyarországon a kormány és a Fidesz kommunikációs apparátusa egy és ugyanaz. Ez az apparátus félrevezető „konzultációk” révén folyamatosan bővíti a kormánypárt adatbázisait, ezzel is segítve a sok csatornán zajló, költséges politikai kampányokat, amelyek mind ez ideig újra és újra hatalomra segítették a Fideszt.

Ha, ahogy a Fidesz politikusai hangoztatták, valóban létezne Magyarországon sokszínű és kiegyensúlyozott médiatér, akkor a tudatosan kreált hamis hírek és konspirációs teóriák nem tudtak volna gyökeret verni, mert a kormánytól független média ellenpontozná az álhíreket. Azonban a kritikus médiumok nem tudják feltartóztatni a robusztus kormánymédia nyomulását.

9

PASSZÍV NÉP?

A társadalom megfélemlítése és depolitizálása

Amikor 2017-ben széles körű aláírásgyűjtés kezdődött Budapesten, hogy népszavazás döntsön a kormányzat tervéről, miszerint 2024-ben a város rendezze az olimpiát, egy kutatóintézet igazgatója a következőket írta a munkatársainak:

Felhívom a figyelmeteket arra, hogy a finanszírozásunk az ME-ből jön! Nem szeretnék a munkatársaktól olyan posztokat, like-ot látni, amely az olimpiát (sic!) támadja. [...] Mindenkinek lehet véleménye, de arra kérlek benneteket, hogy ezt ne nyilvánosan tegyétek, mert árthattok ezzel az intézménynek. Aki önállósodni akar politikailag, exponálja magát más irányokban, annak azt üzenem, hogy nem kötelező itt dolgozni...

[583]

Az intézet egyik fiatal munkatársa lájkolta az aláírásgyűjtő Momentum Mozgalom Facebook-felhívását, akit ezután az igazgató a teljes stáb előtt megalázott. Az eljárást a kutatóintézet jogásza

szóvá tette, akit ezek után másnap elbocsátottak.^[584] A körlevél és a munkatársáért kiálló jogász kirúgása jól szemlélteti a viszonyokat. Az Orbán-rezsim akarnok hatalmától rettegő, ugyanakkor azt kiszolgáló szervilis, túlbuzgó intézményvezetők akár törvénytelen eszközöket is bevetnek, hogy megfélemlítsék munkatársaikat.

Orbán hosszú ideje tudatosan törekedett arra, hogy a társadalmi hálózatokat a hatalom érdekei szerint szervezze újjá, és ebben az autonóm, független polgároknak, civil szereplőknek és szerveződéseknek nem volt helyük. A rezsim szisztematikusan dolgozik azon, hogy minél többen függő helyzetbe kerüljenek tőle. A függőség eltántorítja az embereket, hogy nyilvánosan véleményt formáljanak a közéleti kérdésekben. Képviselőként szinte minden választói gyűlésen találkoztam olyanokkal, akik azt mondták: „A fiam meg a menyem helyett vagyok itt. Ők olyan helyen dolgoznak, hogy bajba kerülnének, ha kiderülne, hogy ellenzéki párt rendezvényén vesznek részt.” A rezsim megfélemlítő viselkedésének eredményeként az emberek széles tömegei visszavonultak a véleményükkkel a privát szférába, és távol tartják magukat a közügyektől.

Az évszázados szabadsághiány és kifejezetten a kádári gulyáskommunizmus kialakított egyfajta passzivitást a magyar lakosságban, és ez a rendszerváltás utáni években csak lassan oldódott. Egy jelentős kutatás 2009-ben azt tapasztalta, hogy a magyarok kevésbé bíztak egymásban, továbbá a civil és politikai szabadságjogok biztosítását kevésbé tartották fontosnak, mint közép-európai szomszédaik.^[585] Egy másik kutatás arra mutatott rá, hogy Magyarországon kevésbé jellemző a bizalom, a tolerancia, a munkahelyi önállóság, a segítőkészség és a sikerorientáció, azaz a cselekvő attitűd, mint Nyugat-Európában.^[586] A magyarok több mint fele számára fontosak voltak a hagyományok, nem hittek az esélyegyenlőségben, nem voltak túl tolerán-

sak; alapvetően stabilitásra, változatlanságra és konformitásra vágytak, és az államtól várták gondjaik megoldását. Sokan pedig leginkább semmiben sem hittek, és mindenben kételkedtek. A passzivitás, a bizalmatlanság és a közélettől való tartózkodás kultúrájának megváltoztatását a rendszerváltás utáni kormányok sajnálatos módon nem tartották fontosnak. Bár a civil kultúra újraéledt, az aktív állampolgárságra nevelés nem vált az oktatás alapvető részévé, a polgári attitűdök lassan vertek gyökeret. A fiatalok 2010-ben jellemzően csak családi körben vagy a barátaikkal beszélgettek politikáról, civil szervezetekben csupán 9%-uk vállalt feladatot, közéleti tevékenységet még annál is kevesebben folytattak. A Budapesti Sziget Fesztiválon készült összehasonlító felmérések szerint a magyar fiatalok lényegesen kevésbé vettek részt tiltakozó eseményeken, sztrájkokban vagy polgári engedetlenségi akciókban, mint nyugat-európai kortársaik.^[587]

A stabilitásra törekvés és a közügyek iránti passzivitás tökéletes táptalajt nyújtott ahhoz, hogy a rendszerszerű kiszolgáltatottság növelésével és a megfélemlítés eszközeivel Orbán elérje a félelmek önjáróvá válását. Ahogy a fenti eset mutatja, a félelmek beivódtak a társadalmi identitásba, és a lakosság depolitizáltsága magától értetődővé vált.

A társadalmi szervezetek mint a
„demokrácia akadályai”

„...a kormányzati politika megítélésének nincs objektív mércéje. Ha pedig nincs ilyen mérce, akkor nem is érdemes a kormány elszámoltathatóságával kapcsolatos igényekkel előállni” – írta a már többször idézett G. Fodor Gábor.^[588] Ő és kollégái már

évekkel a Fidesz hatalomra jutása előtt azt hangoztatták, hogy megbukott a demokratikus kormányzás liberális elképzelése (miszerint az állam akkor tud jó szolgáltatásokat nyújtani, ha a polgáraival állandóan egyeztet). Vagyis szerintük a „jó kormányzás” (good governance) helyett az állam feladata maga a jó kormány (good government) megvalósítása. Azt képviselték, hogy a jólétet, a szolidaritást és a méltányosságot csak az állam tudja mindenki számára felelősen biztosítani. A rossz kormányzásért a felelősség egyértelműen a kormányé, ezért a választáson leváltható, ez maga a vegytiszta demokrácia. Ha ellenben a kormány a civil szerveződések és a különböző érdekcsoportokat beemeli a döntéshozatalba, akkor szétteríti a felelősséget, és a közérdek feloldódik. Ezért tagadták, hogy a nem kormányzati szereplőkkel való érdekegyeztetés segítségével javítható a kormány döntéseinek minősége és társadalmi elfogadottsága. Arra a következtetésre jutottak, hogy ha a közérdeket kizárólag a kormány tudja képviselni, akkor a demokratikus kormányzás érdeke az aktív és erős állam. G. Fodor ezzel az elképzeléssel ágyazott meg a Fidesz hatalomkoncentráló politikájának.

Ennek szellemében a Fidesz már 2011-ben véget vetett az összes – a kormány, a munkaadók és a munkavállalók hármására építő, 20 éve működő – érdekegyeztető fórumnak. Helyükbe a vegyes összetételű, önkényesen kiválasztott tagokból álló Nemzeti Gazdasági és Társadalmi Tanácsot (NGTT) hozta létre, ez a testület azonban már nem rendelkezett a kormányzati döntéseket érdemben befolyásoló jogosítványokkal. A kormány a Munka Törvénykönyvének 2011-es módosításával gyengítette a munkavállalók és a szakszervezetek jogait. Ennek eredményeképp a munkavállalók szervezettsége 2009–2020 között 12%-ról 5%-ra csökkent, és 10%-kal csökkent azoknak a munkahelyeknek a száma is, amelyekben szakszervezet egyáltalán működött.

[589] A sztrájk törvény módosítása annyira megszigorította a

sztrájk feltételeit, hogy az alkalmasint sztrájkban részt vevő munkavállalók az állásukat kockáztatták. A munkabeszüntetések száma, különösen a közszférában, 2011 után jelentősen visszaesett.^[590]

A közalkalmazottak és köztisztviselők kiszolgáltatottsága fokozódott, amikor a Fidesz jelentős államigazgatási területeket, például a közoktatási rendszert központosította. Az intézményvezetőket tömegesen lecserélték, és a tanárokat arra kötelezték, hogy a korábbi, szabadon választott kamarák és szakszervezetek helyett korporatív testületekbe tömörüljenek. A Nemzeti Pedagógus Karba beléptetett pedagógusok számára például etikai kódexet írtak elő, amely ellentmondásos elvárásokat fogalmazott meg a tanárok nem oktatási tevékenységével kapcsolatban. Ez a fajta nyomásgyakorlás önkorlátozásra és öncenzúrára készítette a tanárokat, és megnehezítette, hogy a diákokkal szabadon beszélhessenek a közélet aktuális kérdéseiről.

A PISA-felmérés (Programme for International Student Assessment), amely az OECD-országokban egységesen vizsgálja a 15 éves diákok alapvető készségeit és műveltségét, már 2016-ban jelezte a magyar oktatási rendszer minőségi romlását. Öt évvel a Fidesz oktatási reformja után a magyar gyerekek teljesítménye minden készségterületen romlott.^[591] Ez bizonyíték volt az oktatás elhibázott átalakítására. Ennek nyomán több tízezres civil megmozdulásokra került sor, amelyek az emberi erőforrások miniszterének lemondását és önálló oktatási tárca létrehozását követelték. „Tanítanék” néven egy pedagógusokból, Civil Közoktatási Platform néven pedig oktatási szakemberekből álló mozgalom alakult, amely javaslatokat fogalmazott meg az oktatáspolitiká javítására. Ezek a kicsi szervezetek két éven keresztül számos tüntetést és szolidaritási akciót voltak képesek szervezni, mindenféle látható eredmény nélkül. A kormány mindent lesöpört az asztalról, a csoportok vezetőit nyilvánosan

megtámadták és lejáratták. A tanárok széles tömegei nem mertek csatlakozni a mozgalomhoz, a sok kis esemény pedig nem tudott elég erőt felmutatni, hogy a kormányt rávegye a diszfunkcionális centralizált rendszer és az alaptanterv korrekciójára. A közsférában dolgozók személyes autonómiája minden területen súlyosan sérült az elmúlt évtizedben. Az oktatási rendszer további jelentős romlása néhány évvel később, 2021-ben és 2022-ben újabb mozgalmat hívott életre, amelyben a diákok is szerepet vállaltak. Orbán ekkor a határozott kezű belügyminiszter, Pintér Sándor kezébe helyezte az oktatási rendszer válságmenedzselését, világosan jelezve, hogy a tiltakozásokat kemény kézzel fogják letörni, és nem hagyják, hogy a tanárok beleszóljanak az oktatás átalakításába. Orbán így képzei a „jó kormányt”.

A középosztály kiszolgáltatottságánál még súlyosabb azoknak a helyzetük, akik – ahogy az 5. fejezetben bemutattam – kistelepülésen élve a közmunkából élnek. A közmunka kiterjesztése azt eredményezte, hogy ezek az emberek a helyi polgármesterektől teljes függésbe kerültek. Sok helyi vezető igyekezett korrekt módon megszervezni a munkát, de sokan visszaéltek hatalmi pozíciójukkal. „Van olyan polgármester, aki úgy fizeti ki az embereket, hogy megmondja, melyik boltjában költhetik el a pénzt. Más közmunkásként van lejegyezve, aztán a polgármester vállalkozásában dolgozik plusz heti 3–4 ezer forintért. Ez egy rémálom” – magyarázta egy falusi lakos.^[592] Ezeknek a teljesen kiszolgáltatott embereknek senki nem képviselte az érdekeit, viszont a Fidesz képessé vált a politikai beszerzésükre. A közmunkaprogramba való be- vagy kikerülés alapjaiban határozza meg ezeknek az embereknek a mindennapi létfeltételeit, így azt teszik, amit mondanak nekik, nem foglalkoznak azzal, hogy a lelkiismeretük szerint szavazzanak.^[593]

Orbán Viktor rendszerében a társadalom depolitizálása a rezsim fenntartásának egyik legfőbb biztosítója. A félelem szorongást okoz és megbénít. A tiltakozás sem érzelmileg, sem egzisztenciálisan nem éri meg.^[594] Ezért Magyarországon sokan tartanak attól, hogy a politikai aktivizmusnak még a legelemibb megnyilvánulása, például egy Facebook-lájk is egzisztenciális kockázatokkal jár.

A civil szféra összezsugorodása

A magyar társadalom relatív passzivitása ellenére 1990 után a civil társadalom hatalmas fejlődésnek indult, annak köszönhetően, hogy Magyarországon az állammal szembeni civil autonómiáknak és a decentralizációnak történelmi hagyományai voltak. A 19. század végén Magyarországot is a helyi közösségek, egyesületek, alapítványok, sportklubok, gyülekezetek, szak-szervezetek, szomszédsági, rokoni és baráti kapcsolatok sűrű szövődése szőtte át, és habár ezeket a 20. század történelmi eseményei jelentősen megtépázták, 1990 után a szabad civil társadalom felépítménye mégis az önkormányzatiság ethoszán alapult. A korábbi néhány ezerhez képest tízezerszám alakultak helyi és országos társadalmi szervezetek, és 2010-ben már 65 ezer alapítvány, egyesület és érdekvédő szervezet működött. A törvényi szabályozás az európai sztenderdek követé, és nagy szabadságot biztosított a kollektív cselekvés tereinek megszervezésére. A kormányzati támogatások mellett az is ösztönzően hatott, hogy mindenki felajánlhatta a személyi jövedelemadójának 1%-át egy-egy civil szervezet számára. A kormányzati támogatásokról demokratikusan létrehozott testületek döntöttek, a 2004-ben induló Nemzeti Civil Alapprogram működési támogatás folyósítását is lehetővé tette a társadalmi szervezetek számá-

ra. A civil szervezetek magántámogatásának kultúrája ugyanakkor a 20. század végén gyenge volt. Kelet-Európában a civil szféra csak részlegesen épült újjá, és nagyban ki volt szolgáltatva az államnak.

A társadalmi szervezetek trendszerű fejlődésében nagy változást hozott, amikor 2011-ben az Orbán-kormány módosította a civiltörvényt. A változások azt célozták, hogy a társadalmi szervezeteket a közszolgálatosság felé tolják el. Azokat a csoportosulásokat, amelyek állami feladatok átvállalására voltak képesek, központi finanszírozással támogatták meg. Ez a lépés azt sugallta, hogy a civil szervezeteknek ki kell érdemelniük az állam támogatását. Ez jelentős szemléletbeli fordulatot jelentett ahhoz képest, amikor a civil szektort az emberek szabad önszerveződésén alapuló cselekvésének tekintette az állam. Az új szellemiségnek megfelelően átalakított szerv, a Nemzeti Együttműködési Alap (NEA) sok ezer szervezet támogatását megszüntette, másokkal viszont stabil és hosszú távú támogatási együttműködést kötött. Például kiemelt költségvetés mellett egyházi segítő szervezeteknek helyezték ki a hajléktalanellátást és a családi kríziskezelést, amelyek nem tartoztak a kormány prioritásai közé. A nemzetközi segítségnyújtással, humanitárius tevékenységgel foglalkozó szervezetek forrásait is jelentősen megnövelték, mivel a humanitárius segítségnyújtást a kormány beemelte a magyar külpolitika eszköztárába, és ehhez szüksége volt a nemzetközi fejlesztésben jártas szervezetek tapasztalataira. Bár ezeket a szervezeteket is aggasztotta, ahogy a kormány a civil szférát átalakította, a források bővülése visszatartotta őket a kritikák megfogalmazásától.^[595]

Szemben a teljesen autoriter államokkal, mint Oroszország vagy Törökország, amelyek bezártak civil szervezeteket, és vezetőiket letartóztatták, a Fidesz „csupán” megosztotta e szerve-

zeteket annak érdekében, hogy a társadalom szabad szerveződéseit is minél inkább a hatalom kontrollja alá vonja.^[596]

A civil szervezetek elleni nyílt támadások

Budapest egyik nyugodt kis belvárosi utcájának lakói 2014 szeptemberében egy reggel félelmetes akcióra ébredtek. Az egyik bérházba tucatnyi rendőr vonult ki, és bejelentés nélkül ellep-ték az egyik lakást. Az ottlévőktől elvették a telefonjukat, és megfenyegették őket, hogy súlyos büntetést szabnak ki rájuk, ha nem működnek együtt. A rendőrök egész nap a laptopokat és az iratokat bújták – a lakásban egy iroda működött –, majd délután az egyik személyt négy rendőr további iratokért az otthonába kísérte. Addigra már több százan gyűltünk össze a szűk utcában, és az akcióról készült fotók pillanatok alatt felkerültek a Facebookra. Azért mentünk oda, hogy tiltakozzunk az eljárás ellen, ugyanis a hatósági támadás a Norvég Civil Alap magyarországi programját bonyolító Ökotárs Alapítvány ellen irányult, az elvezetett személy pedig a civil szervezet vezetője, Móra Veronika volt, akit sokan ismertünk, és nagyra tartottunk.

A megfélemlítő rendőri fellépés teljes mértékben indokolatlan és törvénytelen volt, hiszen az alapítvány, amelyet már korábban is vizsgált állami hivatal, mindig is jogszerűen működött. Világos volt, hogy ez esetben politikai támadásról van szó. Már csak azért is, mert néhány hónappal korábban Lázár János, a Miniszterelnökséget vezető miniszter levélben tiltakozott a norvég kormánynál, amiért a hivatala nem tudja ellenőrizni a Norvég Alap civil célú, a kormánytól független szervezetek által szétszított támogatásait.^[597] A norvég kormány azonban elzár-

között attól, hogy a magyar kormány kontrollja kiterjedjen a civil forrásokra is, mert az erről szóló kormányközi szerződésben a felek ebben állapodtak meg.

Az Ökotárs Alapítvány elleni rendőrségi erődemonstrációval párhuzamosan több tucat más civil szervezetet is visszaélések elkövetésével vádoltak meg a hatóságok, és eljárást indítottak ellenük.^[598] Közben a kormány magas rangú szereplői és a miniszterelnök súlyos vádakot fogalmaztak meg: „ezek külföldiek által fizetett politikai aktivisták, [akik] befolyást kívánnak adott pillanatban és adott kérdésekben gyakorolni a magyar államéletre”.^[599] A Fidesz sajtójában lejárató kampány indult a „norvég civil szervezetek” ellen. A kormány ettől kezdve három éven keresztül támadás alatt tartotta a Norvég Civil Alapból támogatott több tucat szervezetet. A Fidesz azt nehezményezte, hogy a támogatott szervezetek a kormánytól független anyagi forrásokhoz jutottak, és nem voltak kiszolgáltatva a kormánynak. Mi több, széles tudásbázisukon képesek voltak alaposan elemezni a kormány működését, rávilágítottak az ellentmondásokra és törvényteleniségekre, ráadásul nemzetközi beágyazottsággal rendelkeztek. Egy ilyen helyzetet a teljes hegemoniára törekvő Orbán-kormány nem volt hajlandó eltérni. Évekig tartó pereskedés után kiderült, hogy a civil szervezetek hatósági végzését személyesen Orbán Viktor rendelte el,^[600] miközben egy német lapinterjúban úgy tett, mintha nem is tudná, miről van szó.^[601]

A magyar és a norvég kormány hét éven keresztül, egészen 2021-ig tárgyalt arról, hogy milyen feltételekkel hívhatja le a kormány a Norvég Alap Magyarországnak szánt fejlesztési támogatását, amelyből a civil szervezeteknek járó összeg 5%-ot, 9 és fél millió eurót tett ki. Orbánék akkora kockázatnak tartották, hogy civil szervezetek akár csak egy kevés, tőlük független forráshoz is jutnak, hogy inkább a Magyarországnak járó 220 mil-

lió euró infrastrukturális fejlesztési támogatásról is lemondtak.
[602]

A Norvég Civil Alap által támogatott szervezetek hatósági zaklatása évekig tartott, de semmiféle törvénytelenésre nem derült fény. A legvédtelenebb csoportok egy része, főképp a vidéken tevékenykedő civil szervezetek, az offenzíva hatása alatt felmorzsolódtak. A Fidesz alelnöke és gyűlöletkarmestere, Németh Szilárd pár év múlva elismerte, hogy az egész norvég ügy gyakorlatilag műbalhé volt.^[603]

A folyamatos lejárató kampánnyal a kormánypártnak azt is sikerült elérnie, hogy a közélettel foglalkozó civil szervezetekkel szemben kialakult egyfajta bizalmatlanság. Hasonlóan a gazdasági társaságok és a sajtó felosztásához, a kormány ez esetben is a megosztásra törekedett, és különbséget tett a „jó”, az alkalmazkodó, illetve a „rossz”, a politikával foglalkozó civil szervezetek között.

A Norvég Civil Alap által támogatott szervezetek közül sokan mégis túléltek a támadásokat, új forrásokat kutattak fel, és még elszántabban képviselték a véleményüket. Ez bosszanthatta a kormányt, mert miután az alapot elűldözte az országból, a kormánypropaganda új formulát eszelt ki. A Fidesz már említett alelnöke, Németh Szilárd azt nyilatkozta, hogy vannak álcivil szervezetek, amelyeket külföldi finanszírozóik azért tartanak fenn, hogy „a globális nagytőkét és a politikai korrektség világát átnyomják a nemzeti kormányok fölött. [...] Ezeket a szervezeteket minden eszközzel vissza kell szorítani és el kell innen takarítani.”^[604]

A kommunikációs kampány a civil szervezetek elleni támadás újabb mérföldkövét készítette elő. A Fidesz 2016-ban egy új, „a külföldről támogatott szervezet átláthatóságáról” című törvénytervezetet tett le az Országgyűlés asztalára, amelyet a 4. fejezetben már említettem. Ez a jogszabály a pénzmosás megakadályo-

zására és a terrorizmus elleni fellépésre hivatkozva nagyobb átláthatóságot követelt a civil szervezetektől. Előírta, hogy minden társadalmi szervezetnek, amely külföldi támogatótól évente 7,2 millió forintnál több pénzt kap, regisztrálnia kell magát a kormány erre a célra felállított Civil Információs Portálján, és minden nyilvános megjelenésén fel kell tüntetnie, hogy ő „külföldről támogatott szervezet”. Ezt a törvényt az Oroszországban 2012-ben elfogadott „külföldi ügynök” törvény ihlette, amely abból indult ki, hogy a külföldről finanszírozott szervezetek a társadalmi befolyásuk által országon kívüli érdekeket érvényesítenek, ezáltal magas kockázatot jelentenek a nemzetbiztonságra és a függetlenségre.^[605]

A törvény súlyosan diszkriminatív és így alkotmányellenes voltát az is bizonyította, hogy rengeteg kivétel szerepelt benne: nem vonatkozott a sport-, a nemzetiségi, az egyházi szervezetekre és a politikai pártok alapítványaira sem, több ezer olyan, részben a Fidesz körül nyüzsgő szervezetre, amelyek rengeteg forrást gyűjtöttek külföldről. Orbán egy interjújában el is szölte magát: szerinte Magyarországon 63 Soros György által támogatott szervezet van, ebből pedig ki lehetett találni, hogy mindössze ez a pár tucat szervezet áll a kormánypárt célkeresztjében.^[606]

A kormánypárt konspirációs teóriája szerint, ahogy az előző fejezetben írtam, a migránsok (veszélyes terroristák) és az (őket segítő) civil szervezetek mögött Soros György áll. Egy másik törvény a Soros György alapította magánegyetemet, a Közép-európai Egyetemet (CEU) támadta meg azzal, hogy szabálytalanul működik.^[607] A törvény 26 év fennállás után arra kötelezte az egyetemet, hogy újra akkreditáltassa magát a magyar hatóságoknál, és a további működés feltételéül egy, a magyar állam és az Egyesült Államok között megkötendő államközi szerződést szabott. A kormány így jogosítványt szerzett magának, hogy a

CEU létezését befolyásolja. A Fidesznek ez a két, egymással kommunikációs szinten összekapcsolt törvénymódosítása stigmatizáló és megfélemlítő volt, és egzisztenciális veszélyt jelentett az egyetem és több civil szerveződés számára egyaránt.

A civil törvény tárgyalásakor az Országgyűlés Igazságügyi bizottságában hallgatóként részt vett néhány civil szervezet aktivistája. Amikor az ellenzéki képviselők elmondták a véleményüket, ők kis táblákat emeltek fel, ilyen szövegekkel: „Nem! a civilek megbélyegzésére!”; „Szót kérünk!”; „Ne szavazzák meg a civiltörvényt!” Erre az elnök felfüggesztette az ülést, mondván, a demonstráció nem volt előre bejelentve. Hasonló akciókat egyébként rendszeresen szerveztünk, hogy egy-egy fontos ügynek sajtónyilvánosságot adjunk. Jellemző annak az időszaknak a durvaságára, hogy az esetet Bayer Zsolt, a Magyar Televízió sztárműsorvezetője a következőképpen kommentálta: „Ha még egyszer ezek vagy ilyenek megjelennek a Parlament épületében, [...] akkor úgy kell őket kivágni, mint a macskát szarni. Ha a taknyukon és a vérükön kell őket kirángatni, akkor a taknyukon és vérükön. [...] Ha kell, akkor szanaszét kell verni a pofájukat.”^[608]

Mind a civil-, mind a CEU-ellenes törvény az Európai Unió bírósága elé került. 2020-ban a bíróság két különböző döntésben az Unió alapszerződésével ellentétesnek ítélte, és az Orbán-kormányt a visszavonásukra kötelezte. Természetesen a Fidesz már a törvények megalkotásakor tudta, hogy sértik az EU-jogelveket és a magyar Alaptörvényt is, és elbuknak a bíróságon, de a 2018-as választás előtt minden erővel demonstrálni akarták, hogy a „nemzetnek belső ellenségei” vannak. A választási kampány során – ahogy a 8. fejezetben említettem – „Stop Soros!” néven törvénycsomagot terjesztettek elő, amely illegális tevékenységnek nyilvánította a bevándorlóknak és menedékkérőknek nyújtott szolgáltatásokat, és az ezzel foglalkozó szervezete-

ket különadó megfizetésére kötelezte. Az előzőekhez hasonlóan, ez a romboló politikai akció is csupán kommunikációs fogás volt, hiszen ahogy kémkedésért és terrorcselekményért nem indult soha eljárás civil szervezet ellen, adóbefizetésre sem kötelezte az állam egyiküket sem.

A megfélemlítéssorozat hihetetlenül hatékonynak bizonyult. Az évekig tartó, végeláthatatlan támadások meggyötörték a civil szervezeteket. Az offenzíva több külföldi adományozót is eltántorított. Egy alkalommal, amikor egy német alapítvány vezetőjével beszéltem, akinek a szervezete a demokratikus állampolgárság erősítésén dolgozik, azt mondta nekem, hogy nem szeretnének olyan országban tevékenykedni, ahol nem látják őket szívesen. Végtelenül lehangoló volt látni, hogy az Orbán-kormány olyan körökben is át tudta vinni az akaratát, amelyeknek semmi félnivalójuk nem volt tőle. Bár Soros György Nyílt Társadalom Alapítványa (Open Society Foundations) valóban Orbán célkeresztjében volt, és a székhelyét el is költöztette Budapestről, az Orbán-rezsim német érdekeltségeket semmiképpen nem támadott volna meg. A németekkel fennálló jó kapcsolat mindig is alapvető érdek volt a Fidesz számára. Újra az a kérdés merült fel, hogy mi várható az Orbán-kormánynak kiszolgáltatott civil szervezetek ellenálló képességétől, ha Orbán szeme villanására nagy és tőkeerős nemzetközi szereplők is elfordulnak Magyarországtól?

Mozgalmi kormányzás

Orbán szeretett volna megszabadulni a kormánnyal szemben kritikus civil szervezetektől, de a magát a demokrácia legfőbb megtestesítőjének tekintő Fidesznek politikai céljai megvalósításához is szüksége volt civil szervezetekre.

Korábban már írtam, hogy 2012-ben, amikor az Együtt mozgalom útnak indult, durva lejárató kampányposzterek árasztották el a budapesti autóbuszokat és a város hirdetőoszlopait. A sok ezer négyzetméternyi felületen egy Civil Összefogás Fórum (CÖF) nevű szerveződés hirdetett – mint később egy bírósági perben kifejtették – politikai ismeretterjesztő kampány céljából. [609] Ezt a szerveződést a fideszes média ismert figurái, például Bayer Zsolt alapították 2009-ben. A CÖF azzal vált széles körben ismertté, hogy Orbán Viktor mellett óriási felvonulásokat, úgynevezett békemeneteket szervezett. Az óriás tüntetésekre a Fidesz helyi irodáiban lehetett regisztrálni, és a párt híveit autóbuszokkal szállították Budapestre, hogy Orbán Viktort és a Fideszt „megvédjék a támadásoktól”.

Az a trükk, hogy a Fidesz szervezésében, a kormánypárt finanszírozásában a rezsim által alkalmazott személyek által működtetett, magukat függetlennek beállító szervezetek a Fidesz érdekében mozgósítanak, azóta a rezsim mindennapos eszközévé vált. [610] A CÖF meghatározó figurái egyben a Fidesz propagandamédiájának hangadói és a riválisokkal szembeni lejárató kampányok kivitelezői voltak. Annak érdekében, hogy a Fidesz vezetőinek a keze tiszta maradjon, a párt a legmocskosabb karaktergyilkos kampányait kiszervezte a CÖF körül összegyűlő pártbizalmasoknak. Ráadásul a politikai kampányokra specializálódott CÖF elnöke, Csizmadia László cinikus módon megkapta a civil szervezetek támogatásáért felelős Nemzeti Együttműködési Alap elnöki pozícióját is. Munkaidőben Csizmadia a kormány pénzét osztogatta az „arra érdemes” civil szervezeteknek, munkaidő után pedig a kormányt támogató agitációs szervezet vezetőjeként tevékenykedett. Az alap, csakúgy, mint a gazdag állami cégek, például a Magyar Villamos Művek, támogatta a CÖF tevékenységét. [611]

Tizenhárom év alatt a Fidesz az álcivil szervezetek egész sorát hozta létre. Például az Alapjogokért Központ nevű szervezet, amely milliárdos kormányzati forrásokból működik,^[612] magát civilnek álcázva foggal-körömmel védte a kormány álláspontját nemzetközi fórumokon, hogy semlegesítse a valóban civil emberi jogokat képviselő szervezetek kritikáit.^[613] A központ vezetője, Szánthó Miklós 2022-ben házigazdája volt a Budapesten megrendezett radikális jobboldali amerikai Conservative Political Action Conference-nek (Konzervatív Politikai Akció Konferencia, CPAC), és ugyanabban az évben a CPAC denveri nagygyűlésén fogadást rendezett Orbán Viktor tiszteletére.^[614] Szánthó 2019-től kezdve betölti a Fidesz körüli médiakonglomerátum, a KESMA elnöki pozícióját is. Ezek a kormányzat által létrehozott szervezetek tudatosan összezavarják és megtévesztik a közvéleményt, és hiteltelenítik a valódi civil kezdeményezéseket.

A kormány egy másik módszere az, hogy egyes autentikus civil szervezeteket kiválaszt, jelentős forrással látja el, majd arra használja, hogy a politikai üzeneteit hangoztassák, és (ál)demokratikus legitimitációt nyújtsanak a hatalomnak. A Nagycsaládok Országos Egyesülete (NOE) például, az egyik legrégebbi, több száz helyi szervezettel rendelkező közösség-szervező civil szervezet, amelynek alapításában a rendszerváltás idején az édesanyám is részt vett, kitüntetett szerepet kapott a rezsim családpolitikájának propagálásában. Az egyesület rendezvényeit ellepték a fideszes politikusok, és a NOE vezetői átvették a rezsim propagandisztikus beszédmódját. Ezek a szervezetek akaratlanul is hozzájárulnak ahhoz, hogy a civil ethosz rombolódik, és a társadalom elveszíti ellenálló képességét.

Civil kurázsi

Bár a Fidesz-kormány erőteljes csapást mért az autonóm szervezetekre, és a források drasztikus átalakításával sokezernyi társadalmi szervezet létét kérdőjelezte meg, az állampolgári tiltakozás a Milla 2010-es létrejöttétől fogva folyamatos. „A célunk a cselekvésen keresztüli bevonás. Elsősorban az aktivizmuson van a hangsúly. [...] Demokráciaélmény, ez nekünk fontos, ezért csináljuk a fórumokat. Aktivizmus, közösségi cselekvés és szolidaritás” – fejtette ki egy egyetemista, amikor megalakították a Hallgatói Hálózatot.^[615]

A kormány 2011-ben módosította a felsőoktatási törvényt, amely megnyirbálta az egyetemek autonómiáját, drasztikusan csökkentette az állami finanszírozású képzések egyetemi keretszámait, és a diákhitelt felvevő diákok számára súlyos feltételeket írt elő. A Hallgatói Hálózathoz oktatók és középiskolások is csatlakoztak, és több mint egy éven keresztül szerveztek tüntetéseket, egyetemfoglaló akciókat, hogy a kormányt visszakozásra kényszerítsék. A kormányra akkora nyomás nehezedett, hogy kénytelen volt reagálni a diákok tiltakozására.

A felelős minisztérium az egyeztetésekbe bevonta a hivatalos Hallgatói Önkormányzatot (HÖÖK) is, azt a szervezetet, amelynek hivatalból minden diák a tagja volt. Miután pedig ezt a csoportot sikerrel kooptálták, a náluk radikálisabb Hallgatói Hálózatot kiszorították a tárgyalásokról. A Hallgatói Hálózat ebben a formájában végül feloszlott, de szervezői fontos politikai tapasztalatokra tettek szert, és a későbbiekben egy sor új civil és politikai csoport alapításában vettek részt, például a Momentumban. A másfél évig tartó küzdelem eredményeként a kormány a keretszámok csökkentésére vonatkozó elképzeléseit

visszavonta, de a felsőoktatás mélyreható átalakítását a diákok nem tudták megakadályozni.

Ebben az időben több nagy tüntetésre is sor került. Közülük a legjelentősebb az internetadó bevezetése elleni megmozdulás-sorozat volt, amely 2015-ben, kivételesen, meghátrálásra kényszerítette a kormányt. Az internetadó jól megragadható egyszeri kérdés volt, és sok fiatal tiltakozását is kiváltotta. A bonyolultabb és fajsúlyosabb problémák felmerülésekor azonban a helyzet a tiltakozók számára nem volt ilyen egyszerű. Sándor Mária kórházi ápolónő 2015-ben, egy tavaszi reggelen egy elkeseredett Facebook-bejegyzésben arra biztatta kollégáit, hogy a nővérhiány miatti túlmunka és az alacsony bérek ellen tiltakozásul fekete ruhában menjenek dolgozni. Nemsokára több ezer nővér, ápoló és orvos viselt már fekete ruhát, majd szimpatizánsaikkal együtt az utcára vonultak, és hónapokon keresztül tüntettek. Végül elérték, hogy a kormány képviselői egyeztetésre hívják őket. A kormány azonban ezúttal nem a profi szakszervezetekkel ült le tárgyalni, hanem a kevésbé felkészült tiltakozó nővérekkel, akiknek a követeléseit azonnal lesöpörték az asztról. Ugyanakkor kihasználták, hogy ennek a mozgalomnak arca is volt, és a Fidesz lejárató gépezete azonnal beindult Sándor Mária ellen. A cinikus támadások és a kormány kifárasztó stratégiája felémésztette a tiltakozó egészségügyi dolgozók minden energiáját. A mozgalmat indító ápolónő idegösszeomlást kapott, és maga jelentette be, hogy a mozgalom véget ért. Az emberek megérthették, hogy azt, aki a kormánnyal szemben kritikát fogalmaz meg, a rezsím tönkreteszi. A dilemma az volt, hogy megéri-e nyilvánosan tiltakozni, vagy jobban járnak a szervezetek, ha a minisztériumnál kilincselnek.

Az egészségügyi szervezetek csak évekkel később, a koronavírus-járvány idején jutottak el oda, hogy egységesen és határozottan lépjenek fel, és akkor el is értek részeredményeket. A jár-

vány kapcsán fény derült az egészségügy súlyos hiányosságaira, ezért 2023-ban a kormány az egész egészségügyet átalakító reformfolyamatba fogott. Amikor azonban a Magyar Orvosi Kamara hozzászólt a tervhez, a kormánypárt a kötelező kamarai tagságot egy rapid parlamenti döntéssel egyszerűen megszüntette, hogy az érdekképviselőt megfossza erejétől. Ahogy a pedagógusok esetében, az egészségügyben sem engedte a kormány az autonóm szakmai vélemények érvényesülését.

Az érdekvédő és az általános aktivizmus mellett a részvétel élményorientált formája is megjelent az elmúlt évtizedben, mindenekelőtt a Magyar Kétfarkú Kutya Párt megnyilvánulásaiiban. A viccpárt 2015-ben a migrációs válság idején robbant be, amikor közösségi adományokból finanszírozott plakátjaikat kiragasztották az országban. A Kutypárt a Fidesz menekültellenes poszttereit parodizálta, és efféle szövegeket gyártott: „Ha Magyarországra jössz, légy üdvözölve, nekünk munkánk Londonban van”, vagy „»Az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő« – Szent István intelmei Imre herceghez”. Ezeket mindenki értette, és nagy derűtséget váltottak ki. A viccpárt szellemes szövegeit tartalmazó matricákat emberek ezrei ragasztgatták szerteszét az országban, cselekvési lehetőséget kínálva azoknak is, akik féltek a felvonulásoktól vagy a nyilvános Facebook-posztoktól.

A civil tiltakozások megszorodása mindazonáltal nem jelenti azt, hogy abba a polgárok széles tömegei bekapcsolódtak volna. Politikusi éveim alatt megszámlálhatatlanul sok megmozdulás szervezésében vettem részt, és még több tüntetésen voltam jelen. Gyakori élményem volt, hogy a felvonulók közül túl sok embert ismertem. Tüntetéskutatásokból is kiderült, hogy a demonstrálok között sok a visszatérő szereplő, a civil szervezeti vagy pártaktivista.^[616] 2019-ben úgy tűnt, a magyaroknak mindössze 2–3%-a vesz részt nyilvános tiltakozó megnyilvánu-

lásban.^[617] A civil mozgalmak és a politikai ellenzék csak ritkán tudott a leginkább kormánykritikus embereken túli, széles tömegeket mozgósítani.

A Fidesz-kormány támadásai egy percre sem szüneteltek. A 2018-as választás előtt a CÖF felvonulást szervezett, ahol Orbán Viktor kifejezetten fenyegető beszédet mondott: „Mi sosem gyűlöltünk és nem is fogunk gyűlölni senkit [...] de harcolni fogunk az ellen, amit Soros György birodalma ezzel az országgal tenni akar. [...] A választás után természetesen elégtételt fogunk venni, erkölcsi, politikai és jogi elégtételt is.”^[618] Orbán fenyegetése mindenkire vonatkozott, aki nem a Fideszt támogatja, hiszen – ahogy ebben a beszédben kifejtette – minden ellenzéki, aki nem fideszes, az valójában bevándorláspárti „Soros-ügynök”.

A kormány 2020 tavaszán bejelentette, hogy kilenc állami egyetemet modellváltás címén magánalapítványi működésbe helyez. Közalapítványokat hoztak létre, és az élükre a kormánypárthoz lojális emberekből álló kuratóriumokat neveztek ki. A nagy múltú Színház- és Filmművészeti Egyetem (SZFE) kuratóriumának vezetői posztját egy különösen ellentmondásos művészre bízták. Vidnyánszky Attila arról híresült el, hogy miután a Fidesz-kormány 2012-ben a Kaposvári Egyetem színészképzésének vezetését követően a Nemzeti Színház élére is kinevezte, a nemzeti kultúra terjesztése nevében brutális kultúrharcot indított. Bár tehetséges rendező hírében állt, ez a nimbusz a politikai szerepvállalással hamar elszállt.^[619]

Az SZFE átalakításakor azonban a kormány váratlan akadályba ütközött: az oktatók és a diákok egyöntetűen elutasították a kormány diktátumát. Az egyetem teljes vezetése lemondott, a diákok pedig piros-fehér építkezési szalaggal vették körül az épületet, és elbarikádozták magukat. Azt követelték, hogy a kormány állítsa vissza az egyetem autonóm szakmai vezetését. Az SZFE mellett széles körű szolidaritás bontakozott ki. Az egyetem

épülete előtt állandó demonstráció zajlott „Szabad ország – szabad egyetem!” szlogennel. Naponta százak érkeztek, akik szendvicsekkel és süteményekkel támogatták az épületfoglaló diákokat. Esténként a magyar színészvilág kiemelkedő szereplői és legendás rendezői álltak őrt az egyetem teraszán, és őrizték a szabadság lángját. A nemzetközi színházi világ nagyjai is megmozdultak, Mundruczó Kornél rendező pedig, akinek a *Pieces of a Woman* (Egy nő darabjai) című filmjét épp azokban a napokban vetítették a Velencei Nemzetközi Filmfesztiválon, stábjával #FreeSZFE feliratú pólóban vette át a neki ítélt díjat.^[620]

A kormány azonban bekeményített. Senkivel nem tárgyaltak, sőt az egyetem élére egy katonatiszt személyében új kancellárt neveztek ki. A majd három hónapos rendkívüli akciónak végül a koronavírus-járvány második hulláma vetett véget. A járványveszélyre való tekintettel a diákok felfüggesztették az akciót. Az épületet másnap biztonsági őrök vették át, a diákok félévi tanulmányait az új vezetés azonnal érvénytelenítette.

A pandémia, mint annyi minden más, jól jött Orbán rezsimjének: a kormány aránytalanul széles körben tudta korlátozni a szabadságjogokat.^[621] Egy autós-dudálás felvonulás miatt, amely a járványkezelés anomáliái ellen tiltakozott, és ahol az emberek egyáltalán nem is találkoztak, a rendőrség milliós bírságot szabott ki a szervezőkre.^[622] Az egészségügyben dolgozóknak megtiltották, hogy felmondjanak, valamint azt is, hogy a nyilvánosság számára bármilyen információt kiadjanak.

A kormány legtöbbször sikert aratott a civil szervezetek felett, a civil aktivizmus mégis hatalmas fejlődést járt be tíz év alatt. A nyomás alá került szervezetek egymással összetartó és egymást támogató hálózatokat alakítottak ki, és másokat is arra buzdítottak, hogy szálljanak szembe a Fidesz helyi helytartóival. Úgy tűnik, a 2020-as évekre megtört a Fidesz körül kialakult félelmi légkör. Az országgyűlési választások előtt 2021-ben sok százez-

ren vettek részt az ellenzéki pártok előválasztásában, és erre az időre a korábbiaknál sokkal politikusabbá és stratégikusabbá váltak a szakmai és civil érdekérvényesítő megmozdulások.

Az Orbán-rezsim mindent megtett az állampolgárok politikai passzivitásának fenntartására. Amíg lehetett, a középosztály számára kiszámítható jólétet biztosított, és azzal fenyegetett, hogy ha megszűnne a Fidesz hatalma, mindez odaveszne. Az alsóbb státuszú csoportok társadalmi elégedetlenségét pedig részben egzisztenciális függőség kialakítása révén, részben agresszív, félelemre apelláló kampányokkal szerelték le. A demokratikus ellenálláshoz szükséges kritikus tömeg Orbán tizenhárom éves hatalma alatt még nem állt össze, de a kormányzati eszközök eldurvulásával előbb-utóbb megtörik a jég.

III

MAGYARORSZÁG EURÓPÁBAN ÉS A VILÁGBAN

10

AKI A MÚLTAT ELLENŐRZI, A JÖVŐT ELLENŐRZI

Történelmi revizionizmus és kol-
lektív emlékezet

A Terror Háza Múzeum második emeletére lassan emelkedik fel a lift. Ablakából rálátni az épület szűk belső udvarára, ahova beszorítottak egy T55-ös szovjet tankot. Körülötte többemeletnyi magasságban a terror áldozatainak fémbe maratott képei fedik a falakat. A liftből kilépve a Kettős Megszállás termébe érkezünk, ahol egy villamosszerű építmény egyik falát vörösre, a másikat feketére festették. A fekete oldali monitorokon az 1939–1944 közötti időszak filmkockái peregnek a Molotov–Ribbentrop-paktumtól kezdve a magyar nácik, a nyilaskeresztesek hatalomátvételéig. Az építmény vörös oldalán a filmek a II. világháború szovjet hadműveleteinek felvételeivel indulnak, és a kifosztott ország képei elevenednek meg rajta. A náci és a kommunista megszállást együttesen bemutató terem erőteljes színei és hangeffektusai hatásosan vázolják fel a kettős megszállást, amelyre az egész múzeum koncepciója épül.

A kettős megszállást szimbolizáló járműtől továbbsétálva a látogatót egyre elképesztőbb élmények érik. A Nyilaskeresztes Párt tárgyalótermét megformázó történelmi panoptikumot és a náci propagandát, vagy a Rákosi-korszak 1950-es évekbeli rémtetteire emlékező termeket ijesztő, csikorgó zajok töltik meg, érzékletessé téve a félelmet, amely ezekben az időkben az embereket uralta. A múzeum legnyomasztóbb része a pince, ahol hátborzongatóan kicsi és sötét cellákban a 20. század válogatott kínzóeszközeit és technikáit mutatják be a szenvedők nyögéseitől és hörgéseitől kísérvé. A cellasor végén egy szentélyszerű térbe, a Könnyek Termébe érkezünk, ahol a terror áldozatait megjelenítő, gyertyával megvilágított keresztek között sétálhatunk, miközben misztikus fény és zene árad szét. A földszintre visszaérve a Búcsú termében a látogatók egy lendületes történelmi ugrással 1989-ben találják magukat, az 1956-os hős miniszterelnök Nagy Imre újratemetésének ünnepi ceremóniáján. Az egyik képernyő Orbán Viktor beszédét mutatja, miközben egy másik képernyőn a szovjet csapatok kivonulását láthatjuk korabeli filmfelvételekről. A két film kockái azt sugallják, mint ha Orbán Viktornak szerepe lett volna a szovjet csapatok távozásában.

Az erős, provokatív színházi eszközökkel működtetett, érzelmekre és érzékekre ható kiállítás rémületet és utálkozást vált ki. A színpadiasság és az emberi szenvedést bemutató hanghatások a terror érzéki megtapasztalását célozzák. A kiállítás üzenete rendkívül egyszerű és világos: a diktatúrák összehasonlíthatók és folyamatosak, és nem lehet csupán a nácizmust és a faszizmust elítélni, ugyanakkora súllyal kell beszélni a kommunizmus bűneiről is. A koncepció legnagyobb hibája, hogy a múzeumi tárlat a végsőkig leegyszerűsítve tálalja és állítja szembe a 20. század áldozatait és tetteseit. Valójában, a magyar társadalom legtöbb családját így vagy úgy a náci és a kommunista dik-

tatúra is érintette, sőt a korabeli társadalom nagy része mindkettőt áldozatként és tettesként is megélhette. Feltehetően elsősorban az áldozati élmény vált maradandóvá mindenütt, írta a koncepció történész kritikusa.^[623] A múzeumban bemutatott perspektíva mintegy tagadja azt a tényt is, hogy mind a nyilaspart, mind a kommunisták jelentős tömeget tudtak megmozgatni és integrálni.

Párhuzamos múltak

A Terror Háza alapítói azonban nem árnyalt történelemképet akartak bemutatni, hanem egy új, az orbáni áldozati sémára épülő történelemértelmezést igyekeztek formába önteni. (A múzeumot az első Orbán-kormány idején hozták létre, 2002-ben.) Ennek a magyarázatnak a sarokköve, hogy a két világháború között a Horthy-rendszer nagyjából demokratikusan működött, és az ország csak 1944-ben, a német megszállással veszítette el önállóságát: előbb a náci németek, majd a szovjet megszállók által támogatott kommunisták fosztották meg a szabadságától. Állítása szerint az ország csak évtizedekkel később, 1990-ben, a rendszerváltáskor éledt újjá.

Az 1944-es határvonal rögzítése azért lehetett fontos dátum, mert így nem kellett foglalkozni a két világháború között hatalmon lévő jobboldali politikai elit kudarcával, amelynek következtében a II. világháború során Magyarország a teljes pusztulásba sodródott. Orbánék fontos történelmi előképnek tekintik a Horthy-érát. A kiállítás alkotói a 20. század nemzeti kudarcainak felelősségét szinte teljes egészében az idegen, elsősorban a kommunista megszállásra tolták.

Az 1944-es német megszállás időpontját a Fidesz-kormány az 2011-ben elfogadott új Alaptörvényben is rögzítette. A „Nemzeti

hitvallásának nevezett preambulum így fogalmaz: „Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elveszített állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodiktól, az első szabadon választott népképviselő megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.”^[624] A történelmi emlékezetnek ez a szelektív, leegyszerűsített és Fidesz-kompatibilis értelmezése kulcskérdés az orbáni nacionalista-populista rezsim számára. Olyannyira, hogy Budapesten a Parlament épületét körülvevő Kossuth teret az 1944. február előtti időszak városképe alapján építették vissza. Az 1944 és 2010 között emelt épületeket és szobrokat lebontották és eltüntették, mintha az az időszak nem is lett volna.

1944 történelmi jelentőségét hivatott növelni, hogy 2014-ben, a német megszállás 70. évfordulóján, a kormány emlékművet állított a „megszállás áldozatainak”. Az alkotás már a tervek nyilvánosságra kerülésekor heves ellenállást váltott ki a városban. A bizarr emlékmű Gábiel arkangyal és a német birodalmi sas küzdelmét ábrázolja, melynek értelmezése az, hogy Magyarország (a védtelen Gábiel arkangyal figurája) csak elszenvedte a háborús bűnöket, amelyeket a megszálló németek (az angyal felett tomboló német sas) követtek el. A szobor kritikusai szerint az alkotás üzenetében tagadja a tényt, hogy a magyar zsidók elhurcolásában a magyar állami adminisztráció óriási segítséget nyújtott, amit pedig számos történelmi munka igazolt. Ha nem lett volna olyan túlbuzgó a németbarát magyar politikai elit, akkor a háborúnak ebben az utolsó időszakában több száz-ezer életet lehetett volna megmenteni.

A Terror Háza Múzeum kiállítását és a német megszállás áldozatainak emlékművét új történelmi narratíva bevezetésének céljával hozták létre. A jobboldal álláspontja szerint a magyar gondolkodásban a holokauszt emlékezete eltűzött, a Trianon-emlékezet és a kommunizmus bűneinek elismerése viszont

gyenge. A Fidesz emlékművei a 20. századi magyar történelemnek egy másik értelmezését adják, amely nem tagadja a holokausztot, hanem, úgymond, ellensúlyt képez vele szemben. Ez az „ellensúlyképzés” azonban nem arra törekszik, hogy konszenzust teremtsen a széttartó történelmi emlékezetben, sokkal inkább a megosztottságot építi. A történetek leegyszerűsítése és szimbolizmusa hosszú ideje létező előítéletekre épít.^[625]

A történelem eltorzítása ellen számos történész emelte fel a szavát, és jelentős társadalmi tiltakozás bontakozott ki. A megszállási emlékmű körül civil szervezetek 2014-ben „Szabadság-színpadot” állítottak fel, ahol még évekkel később is folyamatosan zajlottak az esti beszélgetések. Történészek és művészek adtak elő, holokauszt túlélők és utódaik emlékeiből pedig egész „oral history” (a túlélők által elmesélt történelem) kiállítás állt fel.

Az Orbán-rendszerre jellemző módon a szobrot végül hivatalosan nem adták át, de nem is bontották le. A mű a maga ellentmondásosságában ma is a téren áll. Mellette látható a tiltakozók közösségi ellenkiállítása, amely képekben és dokumentumokban meséli el, mi történt valójában Magyarországon 1944 tavaszán. Kevés pontja van Budapestnek, ahol az orbáni rendszer abszurditása ilyen kézzelfoghatóan megtapasztalható.

A hős Magyarország

„Ruszkik haza!” „Le a vörös csillagot!” „Szabad választást!” – skandálta a hatalmas tömeg Pécsen, az egyetem előtti ’48-as téren. Az emberek zászlókat lobogtattak, amelyek közepéből kivágták a kommunista címet. Szinte a teljes diákság és az

oktatók többsége ott volt, a városi munkások teherautókkal érkeztek. Innen vonultak a város szívébe, a Széchenyi térre.

Így emlékszik az 1956-os forradalom napjaira nagymamám, Péterfia Karola az ez idő tájt vezetett naplójában.^[626] A család fele a tüntetésen volt, a kisebb gyerekek a férjével, Zoltánnal otthon maradtak, és a Szabad Európa Rádió hallgatták, mi történik Budapesten. Hatalmas volt a lelkesedés. A főtéren a tüntetés vezetői beszédet mondtak, nagy éljenzés közepette. „Bejelentették, hogy Pécsen is megalakult a forradalmi bizottság, és kérték, ha van valaki a tömegben, aki tud oroszul, jelentkezzen, mert tolmácsra van szükség.” Karola, akinek nyelvtanárként a korábbi években németből orosztanárrá kellett átképeznie magát, nem sokat gondolkodott, a beszédek végén jelentkezett a szervezőknél. „Parlamenteknek kellett lenni – írta –, lefordítani a forradalmi tanács nyilatkozatait és leveleit a Szovjet Katonai Tanács részére.” A nagymamám nagyon bizonytalannak és drámainak látta a helyzetet. „A forradalmi tanács tagjai nagyon éretlenek és szervezetlenek, alig van köztük intelligens koponya.”^[627] Nagyapámmal együtt néhány emelkedett óra kivételével rendkívül feszültek voltak, hetekig alig aludtak. Mégis, akkor is reménykedtek még a forradalom sikerében, amikor november 4-én a szovjet csapatok bevonultak Magyarországra, és a Nagy Imre-kormány a jugoszláv nagykövetségre menekült. A nyilvánvaló kockázatok ellenére 1956 októberében a családom magától értetődőnek tartotta, hogy részt vegyenek a forradalmi tevékenységben. A remény, hogy a kommunista Magyarország megváltozhat, magával ragadta őket. Az egyik nagybátyám, aki az egyetemisták ellenállásának megszervezésében vett részt, később hónapokig letartóztatásban volt. Nagymamám testvére, Patek Alajos évekig börtönben ült, mert a budapesti Ganz-MÁ-

VAG Gépgyár főmérnökeként támogatta a Forradalmi Munkás-tanács tevékenységét. A kommunisták ugyanabba a sopronkőhi-dai munkatáborba vitték, ahová a nyilasok 1944-ben. Akkor azért börtönözték be, mert szabotálta, hogy a németek leszerel-jék és elszállítsák a gyár gépeit.

1956 az a ritka történelmi pillanat volt, amikor a különböző társadalmi osztályok, az értelmiség, a fiatalok és a munkások egyesíteni tudták erőiket. A forradalom céljai, ha némiképp ek-lektikusak voltak is, világosan megmutatták, mit akar a magyar nemzet. A zászló, amely lyukas volt, mert kivágták belőle a szovjet-kommunista címert, a forradalom fő szimbólumává vált, és az idegen szovjet elnyomótól való nemzeti függetlensé- get jelképezte. A többpártrendszer, a szabad választások, a sza- bad sajtó és szabad szerveződések követelése mind azt a vágyat tükrözték, hogy Magyarország demokratikus államként működ- jön. A gyűlölt kommunizmussal szemben pedig baloldali rend- szer keretei bontakoztak ki, béremeléssel, munkásönkormány- zatokkal és sztrájkjoggal. Magyarország népe ezen alapvetések mentén tudott egyesülni, és tudta elfogadni a reformkommunis- ta Nagy Imrét a forradalom és a koalíciós kormány vezetőjének. [628]

A nemzetközi közösség azonban nem támogatta az önállósá- gáért küzdő Magyarország küzdelmét. A semlegesség a hideghá- ború kényes egyensúlya idején valójában elképzelhetetlen volt. A magyar forradalommal párhuzamosan kialakuló szuezi vál- ság nem csupán a nagyhatalmak figyelmét terelte el a magyar helyzetről, de lehetőséget adott a Szovjetuniónak, hogy a Nyu- gat hallgatólagos jóváhagyásával eltíporja a forradalmat. [629] 1956 decemberében, amikor Pécsen és Budapesten még ellenál- ló csoportok harcoltak, és a nagyszüleim – sok tízezer más ma- gyarhoz hasonlóan – a Szabad Európa Rádió hallgatták az ENSZ-ben zajló magyar vitáról szóló híreket, még mindig abban

reménykedve, hogy a nyugati világ közbeavatkozik, már minden eldőlt. 1918 és 1945 után a demokratikus magyar progresszió újra azt élte meg, hogy a Nyugat cserben hagyta.

Azt, hogy a demokratikus Magyarországnak az 1956-os forradalom lehet a legfőbb nemzeti mítosza, már Antall József, az első szabadon választott kormány miniszterelnöke 1990-ben felvette. „Azt hiszem, október 23-ára emlékezni azt jelenti, hogy nemzeti mitológiánk egy fejezetét, egy időszakát kell újra megfogalmaznunk. [...] Ha nincsenek mitológiák, ha nincs mitológia, akkor nincs lelki közösség.”^[630] A forradalom történeti kutatása a frissen megalapított 1956-os Intézet keretében azonnal meg is kezdődött.

Hamarosan kirajzolódtak azonban a különböző emlékezetpolitikai megközelítések, és a küzdelmek, amelyek arról szóltak, hogy „ki 1956 igazi örököse”. A szocialista pártot terhelte a saját múltja, és a sokévnnyi történelemhamisítás nem tette számukra lehetővé, hogy a 20. század értelmezésére hiteles történettel álljanak elő. Kádár János hosszú uralma épp az ’56-os forradalom elfojtásával és a véres megtorlással kezdődött. Az SZDSZ közvetlen folytatója volt az 1980-as évek demokratikus ellenzéki mozgalmának, amely azáltal, hogy illegális kiadásban jelentették a forradalom értelmiségi vezetőinek emlékiratait és elemzéseit, felélesztette az ’56-os forradalom emlékét. A jobboldali csoportok számára az 1956-ban aktivizálódó katolikus egyházi körök jelentettek kapcsolódási pontot. A Fidesz számára is nagyon fontos volt 1956 emléke, mert a forradalom az egyetemisták tüntetésével indult, és a harcokban is sok fiatal vett részt, a híres „pesti srácok”. Orbán Viktornak 1989-ben Nagy Imre újrateremtésén elmondott beszéde erre a történelmi örökségre mutatott rá. 1956 összetett valóságának tehát sok olvasata volt lehetséges. A rendszerváltás után ezt a sokrétű történelmi hagyatékot kellett megőrizni és feldolgozni.

Újrahasznosított mítoszok

„Egy nép azt mondta, elég volt!” – hirdették a házfalnyi poszterek 2016 őszén Budapesten. A plakátok a felfegyverzett '56-os utcai forradalmárokat, a legendás pesti srácokat ábrázolták: elszánt tekintetű fiatalok micisapkában, kezükben dobtáras géppisztoly vagy Molotov-koktél, amelyet éppen egy szovjet tankra készültek hajítani.

A plakátkampány annak az egész évet átfogó ünneppsorozatnak a része volt, amelyet a Fidesz-kormány szervezett az 1956-os forradalom 60. évfordulójára. Orbán Schmidt Mária történészt, a Terror Háza Múzeum vezetőjét bízta meg az évforduló koncepciójának kialakításával. Ő pontosan tudta, mit vár tőle a kormány. Nem valamiféle küzdelmes múltértelmező megemlékezésben gondolkodott, hanem olyan 1956-képet állított elő, amely a Fidesz politikai céljait szolgálta. Az erős politikai akarat mellett 13,5 milliárd forintos költségvetés, saját szellemi műhely, valamint számtalan, a kormányzó párt által ellenőrzött média- és propagandafelület állt rendelkezésére az emlékév megszervezésére.^[631]

Schmidt Mária és Orbán Viktor jól tudta, hogy a kollektív emlékezet, amely a valóságos történelemből a nyilvános szférában zajló küzdelmes folyamat eredményeként alakul ki, formálható, és ekként fontos politikai eszköz.^[632] A történelmet megérteni azt jelenti, hogy tudatában vagyunk a dolog komplexitásának, és elegendő tárgyilagossággal rendelkezünk ahhoz, hogy a tényeket és a cselekvők indítékait, dilemmáit többféle perspektívából szemléljük.^[633] A kollektív történelmi emlékezet ezzel szemben elfogult, a múlt eseményeit egyetlen nézőpontból szemléli, és leegyszerűsíthető jók és rosszak küzdelmére, felmutathatók benne meseszerű, archetipikus szereplők. Orbánéknak

a forradalom 60. évfordulójára megalkotott 1956-narratívája épp erre épített: egy könnyen befogadható pillanatot rögzített az utókor számára a Molotov-koktélok dobáló, hősiess, fiatal suhancokról, és a velük szemben felvonuló szovjet tankokról.

A pesti srácok képe volt az egyik erős toposz, amely az 1956-os forradalomról rögzült az emberek fejében Magyarországon és a világban egyaránt. Orbán régóta velük azonosította magát és a pártját. A másik toposz viszont a volt kommunista Nagy Imréné, aki a forradalom követelésére a nemzet demokrata miniszterelnökévé vált, és aki a bukás után a bíróság előtt állva híres beszédében azt mondta: „Kegyelmet nem kérek!”^[634]

A Fidesz '56-os panteonjából azonban Nagy Imrét kitörölték: a reformer kommunista vezető egyszerűen nem illett bele Orbán újraírt történetébe. Azt a Nagy Imrét, akinek 1989-es történelmi újratemetésén politikai karrierjét megalapozta, eltüntették. A reformkommunisták kiradírozásával Orbán Viktor arra törekedett, hogy antikommunizmusát hitelesítse, és személyes politikai szerepét felértékelje.

A másik fontos célja pedig az volt, hogy 1956 mítosza ráerősítsen rezsimjének alapjára, a szuverenitás logikájára. Orbán 2016-os ünnepi beszédét erre a kérdésre futtatta ki: „Nekünk, magyaroknak van tehetségünk a szabadsághoz. [...] A szabadság mindig mindenütt egy egyszerű kérdés: mi döntünk a magunk életéről vagy valaki más?”^[635]

Orbánék '56-os kampánya egy régi, a magyar közgondolkodásban évszázadok óta jelen lévő emlékezeti sémát töltött meg új tartalommal, amely így épül fel: 1. Külső erő támad az országra, amely még régi dicsőségét gyászolja. 2. A magyarok a gyáson felülemelkedve lelkesülten szembeszegülnek a külső fenyegetettséggel, és kardot rántanak az elnyomók ellen. 3. Küzdenek a végsőkig, még akkor is, amikor már nincs remény, vigaszuk csupán a dicső elbukás. 4. Élteti őket az a jövőbe vetett (il-

luzórikus) remény, hogy eljön majd egy újabb dicsőséges pillanat a felemelkedésre.^[636] Az 1956-os emlékév erre a populista varázsmesemodellre épült. Kövér Lászlónak az Országgyűlés elnökeként elmondott 1956-os ünnepi beszédében ez jól tetten érhető: „az az erő, ami az ellenséges túlerő által legyőzött, a külvilág által cserben hagyott magyar forradalmat mégis győztessé tette, a népben, a magyar emberekben rejlett”. Majd így folytatta: „Az 1956-os forradalom nem az elitek, a reformer kommunista pártkáderek, az értelmiség különböző csoportjai, hanem a nép, az egyszerű emberek forradalma volt.”^[637] Orbán ünnepi beszéde még inkább ráerősített erre a mitikus vonulatra: „Senki sem tudhatja, honnan van az erő és készség a magyarokban, akik a semmiből támadva, parittyás Dávidként minden száz évben egyszer a legnagyobb csodákra képesek” – hirdette 2016. október 23-án, a lyukas zászlóval fellobogózott Parlament előtt a tízezernyi ünneplő embernek.^[638]

Amennyire tetszetős Orbánék új 1956-mítosza, annyira hamis. Mint minden forradalom, 1956 is összetett és sok tekintetben ellentmondásos volt. Orbánék éppen azt próbálják meg kiradírozni belőle, ami igazán nagyszerű volt benne. A forradalom szűk két hete alatt a sztálinista szorításban széthullott magyar társadalom gyors önszerveződésről és kivételes együttműködési képességről tett tanúbizonyságot. Az emberek képessé váltak arra, hogy előítéleteiket leküzdve együttműködjenek egy nagyobb cél érdekében. A valós történet azonban nem szolgálja Orbán Viktor hatalmi érdekét, amely a jó-rossz leegyszerűsítő mítoszára épül. Ráadásul az ő világában nem érték a civil önszerveződés és a plurális sokszínűség, mindaz, ami mindennél erősebben mutatkozott meg 1956-ban. Orbánnál csak két szint van: az egyének szintje és a „nemzet” szintje. A kettő között számára nincs semmi, sem társadalom, sem intézmények: „Ha hazánk

nem szabad, mi sem lehetünk azok” – nyilatkozta ki ünnepi beszédében.

Schmidt Mária az ünnepi év zárókonferenciáján szájbarágósan vonta le a rezsim számára fontos tanulságot: remélhető, hogy valamennyien megtanultuk ’56 példájából, hogy „csak magunkra számíthatunk, és nekünk kell mindent magunknak kiharcolni; az a legbiztosabb, ha mi magunk vesszük a kezünkbe sorsunk irányítását”.^[639] De vajon kikkel szemben? Az emlékév plakátjait tanulmányozva és a beszédeket hallgatva észrevehetjük, hogy az 1956-os forradalmat eltipró „ruszki” sehol sem jelennek meg. Úgy tűnt, mintha a magyar szabadságharcosok valami általános, korszakokon átívelő gigantikus „birodalom” ellen küzdöttek volna. A Fidesz kormányzati propagandaműsoraiból, az unalomig sulykolt kommunikációs panelekből azonban kiderült, hogy mely „idegen hatalmak” ellen kell ma is szabadságharcot folytatni: a multinacionális vállalatok, a bankok, a menekültek „hordái” és a mögöttük álló erők, legfőképpen az Európai Unió ellen. A Fidesz által újraértelmezett „pesti srácok” 2016-ban a 21. század orbáni Magyarországnak új „ellenségeivel” küzdöttek. Számukra napjaink „élet-halál” kérdése az, hogyan lehet megvédeni az európaiakat attól, hogy egy globális összeesküvés részeként fejük felett az Európai Unió egy „modern kori birodalommá” váljon.^[640] 1956 átértelmezése után már csak egy történelmi momentum volt hátra, hogy a Fidesz számára teljes legyen a 20. századi magyar történelem átformálása: a csodálatos 1989-es év.

Aki személyesen űzte ki a szovjet csapatokat

A berlini fal leomlásának és a hidegháború végének 30. évfordulóján, 2019-ben Európa-szerte megemlékezések zajlottak. Berlinben, Prágában, Varsóban, Lipcsében vagy Temesváron nagy rendezvényeken ünnepelték a szabadságot és Európa újraegyesülését. Magyarországon azonban alig történt valami – dacára annak, hogy az Orbán-rezsim számára a látványos történelmi megemlékezéseknek nagy hagyományuk és jelentőségük van –, mégpedig azért, mert, ahogy láttuk, a Fidesz mai vezetői nem 1989-től, hanem 1990-től számolják a magyar rendszerváltást.

Furcsa lehet ez annak fényében, hogy az 1989-es esztendő milyen fontos volt mind Magyarországon, mind a Fidesz saját történetében. 1989 januárjában a Fidesz még egy ismeretlen, kicsi, ellenzéki, ifjúsági tömörülés volt, decemberre azonban már országos párttá növekedett, és olyan ismertségre tett szert, hogy néhány hónappal később önálló erőként indulhatott el az első szabad országgyűlési választásokon. Ezt a rendkívüli időszakot én is a Fidesz egyik vezetőjeként éltem át.

Miután az 1990-es évek közepétől a Fidesz liberális pártból a politikai jobboldalra navigálta magát, az antikommunista jobboldali szavazók megnyerése érdekében azt a történelmi narratívát kellett felhangosítania, amely szerint a kommunizmus idején a keresztény középosztály volt a leginkább elnyomva. Ehhez kapcsolódott a két világháború közötti időszak rehabilitálása és Magyarország II. világháborús szerepének újraértékelése is, ahogy erről már volt szó. Ebben az antikommunista narratívában 1989-et nem lehetett a rendszerváltás legnagyobb pillanataként ünnepelni, mivel – ahogy a bevezető fejezetben írtam –

1989-ben tárgyalásos átmenet zajlott Magyarországon, amelynek az akkor még hatalmon lévő „kommunisták” is részesei voltak. 1989-ben a demokratikus rendszer alapjai az utolsó „kommunista” kormány részvételével álltak fel; az a kormány folytatta le a tárgyalásokat Gorbacsov szovjet pártfőtitkárral a szovjet csapatok kivonásáról, ők tették lehetővé az ’56-os hősök újratemetését. Természetesen a szocialista állampárt vezetői az egyre erősödő hazai ellenzék nyomása alatt tevékenykedtek, és leginkább előremenkültek. A nyomásgyakorlásban fontos szerepe volt a liberális Fidesznek, a párt tudatos, szellemes és akcionista politikájának. De akár tetszik, akár nem, az MSZMP utolsó hatalmon lévő reformista kormánya a demokratikus átmenet megvalósításának részese volt. A jobboldalra törekvő Fidesz leegyszerűsített antikommunizmusával mindez nem fért össze. Az igazi magyar 1989 sztori bezavar az orbáni történelmi emlékezetbe.

Ennek megfelelően az Orbán-kormány rendkívül visszafogott megemlékezést tervezett az 1989-es év 30. évfordulóján. Az emlékév egyik fő attrakciója egy kisfilm volt *30 éve szabadon* címmel a „Csodák Éve” tiszteletére,^[641] amely azért készült, hogy a nyári zenei fesztiválokön bemutatva emlékeztessék a fiatal generációt, micsoda történelmi időszak tette lehetővé mai szabadságukat. Csakhogy hiába zengett az 1989-es év kiemelkedő történelmi pillanatait bemutató filmkockák alatt a Scorpions zenekar dala, a „Wind of Change”,^[642] a fiataloknak nem jött be a propaganda. A reklámfilmben ugyanis mindössze egyetlenegy 1989-es magyar politikai szereplő bukkant fel: a fiatal Orbán Viktor, ahogy a szovjet csapatok kivonulását követeli. A sajtóban azonnal heves kritikák érték a filmet, hiszen 1989 nem Orbánról szólt. Persze, a június 16-ai beszéd valóban jó volt. Ám nem a Fidesz szervezte meg az 1956-os hősök újratemetését, és nem Orbán Viktor vágta át a Nyugatot a Kelettől elválasztó vas-

függöny drótyját. A kerekasztal-tárgyalásoknak nem Orbán volt a főszereplője, hanem Antall József, Kis János és Tölgyessy Péter, valamint több tucat más ellenzéki politikus. Az ellenzéki szervezetekben több ezer ember dolgozott, a rendszerellenes demonstrációkon több százezren tüntettek. A demokratikus átmenet főszereplői és résztvevői többnyire élnek, írnak, interjúkat adnak, filmeket forgatnak, és mesélnek a gyerekeiknek. Ezért 1989 történetének átírása egyelőre nem sikerült, nem sikerülhetett a Fidesznek. A *30 éve szabadon* című kisfilmet a tiltakozás miatt már az első nyári fesztivál után levették a napirendről, és többet nem mutatták be.

Orbán azonban nem hagyott fel azzal, hogy az 1989-es demokratikus rendszerváltás történetét átírja, mert a magyar függetlenségi hagyomány egyetlen letéteményeseként akarta láttatni magát. Szerinte az „igazi magyarok”, azaz az ő követői, sui generis szabadságszeretők. 2019. október 23-án így beszélt:

A magyar mindörökre szabadságszerető nép. [...] A nyugati világban mintha úgy néznénk ki, mint a diktatúrák földje, és ezt valahogyan magunknak is meg a világnak is el kéne magyarázni, hogy ez egy félreértés. [...] Magyarországon soha, semmikor, semmilyen szabadságellenes politikai erő külső katonai segítség nélkül nem kapott többséget.^[643]

A különleges nemzet

A gyerekeim már gyerekkorukban nagyon szerették a történelmet. Emlékszem, hogy egyszer a tizenkét éves fiam elkeseredve jött haza az iskolából. „Anyá, ez borzasztó. Tényleg ilyen lúzer nép vagyunk?” – fakadt ki, amikor történelemórán a sokadik

megszállásról, elbukott forradalomról, hamvába holt szabadságharcról tanultak. Pedig akkor még nem is tartottak a 20. századnál. Aznap egész este erről beszélgettünk. Megbeszéltük, hogy bizony, a magyaroknak sok hős forradalmuk volt, de a mindenkor uralkodó elitek is számos súlyos hibát követtek el. Térkép felett áttekintettük, hogy itt, Közép-Európában, nagyhatalmak közé szorítva, nemcsak a magyarok, hanem a többi nép is sokat szenvedett az évszázadok során. Keserű tapasztalatainkkal nem vagyunk egyedül. Megbeszéltük, hogy milyen jó, hogy ma már a világ szerencsésebb feléhez tartozunk, szabadságban és békében élünk. Emlékeztettük magunkat arra, hogy a gyerekeim nagyszüleinek még háborúk és forradalmak közepete kellett felnőniük, de a szüleiknek, vagyis az én generációmnak már béke, sőt 1989 után szabadság jutott osztályrészül. Ők pedig már az Európai Unióba születtek bele. Néhány évvel később a gyerekeim nagy élvezettel vetették bele magukat az iskolai családtörténet-feladat elkészítésébe. Hosszan interjúztak a nagyszüleikkel, akik az 1930-as és 1940-es években születtek, és rácsodálkoztak, hogy a történelmi események mennyi nehéz dilemmával szembesítették őket a 20. század során. Ehhez hasonló beszélgetések révén más kollektív emlékezet is megteremthető volna, amelyben mi, magyarok képesek vagyunk a megbocsátásra, a befogadásra, a nehézségekkel való szembenézésre és az együttélésre. Orbán és csapata az emberi dilemmák és a bonyolult történelmi örökség leegyszerűsítésével egyetlen emlékezet fennmaradását akarta megteremteni, amelyben kivételes hősként kell magunkra tekintenünk. Miközben „siránkozás”, azaz szembenézés helyett újramesélte a magyar történelmet, a „különleges magyar nép” mítoszával Orbán nem a múlt, hanem a jelen politikai közösségét formálta. A trianoni tragédia 100. évfordulóján, 2020-ban egyenesen így beszélt:

A magyaroknak ezredéves magasságban van a történelmi horizontja. Innen szét lehet tekinteni, innen messzire lehet látni. [...] Vissza egészen az idők kezdetéig. Látjuk, amint a nagy sztyeppe vándorló népeinek százai eltűnnek és odavesznek a történelem porfelhőiben. Látjuk, hogy mi, magyarok se el nem tűntünk, se oda nem vesztünk, hanem a latin, a germán és a szláv népek gyűrűjében, különálló minőségünket megőrizve, hazát alapítottunk. [...] Nincs a világnak egyetlen olyan nemzete sem, amely kibírt volna ilyen száz évet. [...] Nagy nemzetté válni csak az tud, aki megjárja a maga kálváriáját. [...] A magyarok soha nem engedhetik meg maguknak a gyengeség luxusát. Mindig csak az lehet a miénk, amit meg tudunk védeni. Ez a törvény és ez a mi sorsunk. Ezért számunkra minden mérkőzés addig tart, amíg meg nem nyerjük.^[644]

Ez a beszéd, Orbán politikai krédója egy tökéletes populista mesebeszéd. A nemzet fogalmához – amely az értelmezésében egyfajta misztikus közösséggé vált – történelmi nagysága, különlegessége, felsőbbrendűsége mellé erőt, könyörtelenséget és győzelmet társított. A nép eredetének visszavetítése a minél távolabbi és minél dicsőbb múltba minden etnonacionalizmus központi gondolata. Azoknak a kis kelet-európai nemzeteknek a vezetői, amelyek a történelem során sokszor veszítették el függetlenségüket, ahol az országhatárok ide-oda vándoroltak a fejük felett, és amelyek még most is a nemzetállam bűvöletében élnek, különösképpen szeretnek mitikus történelmi előzményeket feleleveníteni a maguk legitimálására. Orbán minden beszédében győz, és megveti a veszteseket. Elvégre egy nagy miniszterelnök nem vezethet vesztes népet. Hogy győztesnek látsszék, békeidőben is szembe kellett szállnia nála nagyobb „hatalmakat” megtestesítő erőkkel: leginkább az Európai Unióval. Provokatív

Európa-ellenes akcióinak pirruszi győzelmein és győzelemként előadott vereségein keresztül mutatta meg híveinek, hogy képes átvinni a magyarokat a vesztes oldalról a győztesek közé. Azt a tudatot építette, hogy nagyobbak vagyunk, mint valójában, és annak ellenére, hogy kis ország vagyunk, nagy tettekre születünk, és vezetésre teremtett nép vagyunk.

A Fidesz emlékezetpolitikájában az ország mindig áldozatként tűnik fel, ahol a bűnöket mindig mások követik el, de mindig rajtunk csattan az ostor. Ez nem mond ellent annak, hogy hősként is lássuk magunkat. A végeredmény azonban az, hogy a múltunkat alapvetően traumák sorozataként éljük meg, ami lehetővé teszi, hogy elkerüljük az árnyalt történelemértelmezést és a szembenézést.^[645]

A Fidesz az új történelmi narratívák kanonizálásához új tudományospolitikai műhelyeket állított fel, és ellehetetlenítette azokat az intézményeket, amelyekben az övétől eltérő valóságértelmezések születhettek. Ezzel a szándékkal magyarázható, hogy a kormány felszámolta a rendszerváltáskor létrehozott 1956-os Intézetet, és beolvasztotta a Fidesz által fölállított Veritas Történetkutató Intézet és Levéltárba. A Magyar Tudományos Akadémia tudományos kutatóintézeteit egyetlen központosított hálózatba szervezték, és ezzel a kormány az egyetemek után az akadémiai intézetek felett is közvetlen irányítói pozícióra tett szert. A tudományos történetkutató intézetekkel szemben olyan műhelyeket hozott létre, mint a Terror Háza Múzeum, a XX. Század Intézet és a XXI. Század Intézet, amelyeknek az a feladatuk, hogy alternatív emlékezetpolitikát alakítsanak ki a köztudat formálására.

Vajon alkalmas-e az a nép sikeres jövőkép megteremtésére, amely elhazudja saját bonyolult történelmét, miközben e történelem feldolgozatlan öröksége jelen van a kultúrájában, a reflexeiben és a mindennapi dilemmáiban? Az orbáni emlékezetpo-

litika a korábbi évtizedekhez képest sokkal intenzívebben épít mitikus mesékre, primitív ellenségképekre és elhallgatásokra, amelyeket a rendszer nagy igyekezettel propagál. A morális tartalommal megtöltött áldozati múlt képzele béklyót köt a szabad gondolkodásra, és ellehetetleníti, hogy a sikeres jövőkép a jelen és a jövő valós politikai kérdéseiről folyó vitában kristályosodjon ki. Orbán Viktornak történelmi lehetősége lett volna arra, hogy száz év megosztottság után segítsen létrehozni egy konszenzusos múltképet a magyarok között. Ő azonban nem a lehetséges és kívánatos jövő gyakorlatias eszméje körül teremtett egységet, hanem a múlt hamis értelmezése körül. Közösen osztott múlt és jövőkép híján Magyarország nehezen tud navigálni Európában és a bennünket körülvevő világban.

11

PÁVATÁNC

Orbán Viktor a világban

„Semmiről sincs megállapodás, ameddig nincs megállapodás mindenről” – írta Orbán Viktor Ursula von der Leyennek 2020. november 16-án, és bejelentette, hogy Magyarország kormánya kész vétót emelni az Európai Unió 2021–2027-es költségvetésének és a helyreállítási alapjának a megszavazása ellen, amelyet a koronavírus-járvány okozta gazdasági visszaesés ellensúlyozására hoztak létre az európai országok.^[646] Orbán azt kifogásolta, hogy a rendkívül előnyös pénzforrás mellé az Európai Tanács felállított egy feltételrendszert a jogállam és az Unió pénzügyi integritásának védelmére. A döntés a 27 tagállam vezetőjének egyhangú támogatását igényelte, így Orbánnak jogi értelemben lehetősége nyílt arra, hogy a nemzeti érdekre hivatkozva akadályozza az új alap felállítását.

A vétóval való fenyegetés különösen barátságtalan politikai eszköz volt, mivel a 2020. évi koronavírus-járvány minden országot nehéz gazdasági helyzetbe hozott. Orbán akciója még a német kereszténydemokrata pártnál is kiverte a biztosítékot, és ennek eredményeképp tíz év után végül Angela Merkel pártja is

kihátrált Orbán mögül. Az Európai Unió konzervatív pártcsaládjában és Európa politikai elitje számára Orbán Viktor ekkor vált vállalhatatlanná: kollégái úgy érezték, hogy súlyosan gyengíti az Unió egységét.

Nyugati partnereink hosszú éveken át elszigetelt jelenségként kezelték és meglehetősen tétlenül figyelték, hogy Orbán Viktor tekintélyelvű rendszert épít Magyarországon. A szövetségesek csak a 2010-es évek végére értették meg, hogy Orbán politikája egy nemzetközi trend része, amely rombolja a liberális demokratikus világrendet, és ez Európa számára is biztonsági kockázatot jelent.

Orbán Viktor hazai politikai dominanciáját kihasználva a nemzetközi porondon is egyre nagyobb befolyást követelt magának. Ez a fejezet azt mutatja be, hogyan érte el, hogy megkerülhetetlen szereplővé váljon Európában, és mit jelentett mindez Magyarország számára.

A szabadság mindig Nyugatról érkezik

A közép-európai kis népek, köztük a magyarok, évszázadok óta a kontinentális európai nagyhatalmak, az Oszmán Birodalom, az osztrák–német hatalmak és Oroszország befolyása alatt éltek. A kis népek próbáltak lavírozni ezen erők között, de sosem tudtak olyan átfogó szövetséget létrehozni, amely ellenállóvá tette volna őket a nagyhatalmi befolyással szemben. Magyarország számára a 20. század az Osztrák–Magyar Monarchia tagjaként kezdődött, és a magyarországi nemzetállam tragikus módon a trianoni békével született meg. Sorsát később Németország, majd a Szovjetunió hegemon törekvései határozták meg.

A Szovjetunió összeomlása hatalmi vákuumot teremtett a közép-európai régióban, a terület országai pedig saját akaratukból úgy döntöttek, hogy a náluk fejlettebb demokratikus nyugati gazdasági, politikai és védelmi együttműködésekhez csatlakoznak. Ez az egyértelmű nyugati orientáció több száz éves történelmi tapasztalatra épült.

A korai Fideszben a külpolitikai csapat volt az egyik legerősebb holdudvar, és 1991-ben mi voltunk az elsők, akik *Új tartalmú szuverenitás felé*^[647] címmel külügyi koncepciót tettünk le az asztalra. A program az európai egységesülés köré szerveződött. Abban bízunk, hogy 2002-ben már mi is a közös európai pénzzel fizethetünk. A transzatlanti kapcsolatoktól kezdve a szomszédság- és kisebbségpolitikáig terjedő alapos, logikus anyag lehetővé tette, hogy fiatal korunk ellenére meggyőzően szerepeljünk a nemzetközi találkozókön.

Magyarország, Lengyelország és Csehszlovákia államfői, Göncz Árpád, Lech Wałęsa és Václav Havel 1991-ben létrehozták a Visegrádi Együttműködést, és a három ország 1991-ben felvételét kérte az Európai Közösségbe és a NATO-ba. A Nyugat az 1990-es évek közepétől egységben kezelte a régiót a Baltikumtól a Balkánig, és csak lassan, hosszú tárgyalási folyamat után engedte be a kelet-európai országokat a szövetségi rendszerébe. Magyarország 1999-ben csatlakozott a NATO-hoz, 2004-ben pedig, kilenc másik állammal együtt, az Európai Unióhoz. A társulás nem hozott azonnali látványos fellendülést. A kelet-európai országok gazdasági és politikai értelemben is versenyhelyzetben találták magukat a nyugatiakkal. A politikai-gazdasági eliteknek meg kellett tanulniuk az új keretek között működni, és ez további alkalmazkodást követelt meg.

Magyarország, ahogy a bevezető fejezetben írtam, a 2000-es években egyre jobban eladósodott, amit a 2008-as gazdasági válság csak súlyosbított. A gazdaság hanyatlása miatt nemzetkö-

zi befolyása csökkenni kezdett, a régiós befolyásról szóló korábbi ambíciók elszálltak. Az ekkor ellenzékben lévő Orbán nem csupán a gazdaság növekvő eladósodása miatt aggódott, hanem azért is, mert úgy vélte, Gyurcsány Ferenc kormánya túlzottan szorosra fűzi a szocialista párt hagyományos jó kapcsolatait Oroszországgal. A Fidesz megalakulásának évfordulóján, 2007-ben a fiataloknak mondott beszédében így fogalmazott:

[...] tartsanak ki a nyugatos Magyarország mellett, ne engedjék, hogy erről az útról Magyarországot letérítsék. Szeressék, hogy Magyarország egy nyugatos ország, ami azt jelenti, hogy hiszünk az emberi akarat szabadságában, és hiszünk az egymásért vállalt kölcsönös felelősségben, ami elválaszthatatlan része a nyugati kultúrának. Lehet, hogy az olaj keletről jön, de a szabadság mindig nyugatról érkezik.^[648]

A magyar politikai elitben ekkor még teljes volt a konszenzus, hogy Magyarország külpolitikája három pilléren nyugszik: a nyugati szövetségi rendszerbe való integráción, a barátságos szomszédságpolitikán és a magyar kisebbségek jogainak erősítésén.

Merjünk nagyok lenni!

Ehhez képest radikális változásnak tűnt, amikor a miniszterelnökké avansált Orbán 2010-ben arról kezdett beszélni, hogy mivel a nyugati típusú kapitalizmus válságba került, azok az országok tudnak gazdaságilag fennmaradni, amelyek ragaszkodnak az értékrendjükhöz, például India és Kína. Kifejtette, hogy a kelet-közép-európai országoknak saját érdekeik figyelembevétel-

le mellett meg kell találniuk a közös hangot Oroszországgal.^[649] Ez teljesen új gondolat volt a Fidesz korábban harcosan oroszellenes vezetőjétől.

Orbán a gazdasági válság után kialakult nemzetközi elbizonytalanodásban esélyt látott arra, hogy az ország pozícióit a nemzetközi térben újra megerősítse. A 2000-es évek gazdasági-politikai hanyatlása után egy ambiciózusabb külpolitikát én is érhetőnek gondoltam. Észszerűnek találtam azt is, hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatok és az ország diplomáciai erőfeszítései jobban össze legyenek hangolva. A keleti nyitás politikája és annak ideológiai felhangja – amelyről az 5. fejezetben volt szó – azonban nagyon meglepett. Orbán székfoglaló miniszterelnöki beszédében kijelentette: „Le fogjuk győzni a »merjünk kicsik lenni« szemléletét”, amelyet szerinte a szocialista-liberális elődei képviseltek, és amelyet a Nyugatnak való állandó alkalmazkodási kényszer jellemezett.^[650]

Orbán először Martonyi Jánost, a nagy tapasztalattal rendelkező diplomatát nevezte ki külügyminiszterré. Martonyi 2011-ben új külpolitikai stratégiát vázolt fel, amely arra törekedett, hogy erősítse az ország szerepét az euroatlanti kapcsolatrendszerben, és növelje a magyar szerepvállalást a globális terrorizmusellenes, élelmiszer-ellátási és egészségügyi programokban. Javasolta a kereskedelmi nyitást a közel-keleti és ázsiai partnerek irányába.^[651] Ez a stratégia azonban, amely a világra való nyitást a nyugati szövetségesi rendszerből nézve képzelte el, sosem valósult meg. Orbán a Miniszterelnöki Hivatal keretei között párhuzamos külkapcsolati vezetőt nevezett ki Szijjártó Péter személyében, aki később váltotta Martonyit a külgazdasággal megerősített külügy miniszteri székében.

2014-ben a nagykövetek éves értekezletén Orbán beszédet tartott, amelyben meghirdette a keleti nyitás politikáját. Kifejtette, hogy el kell távolodni az ideológiai alapú külpolitikától, és

a viszonyítási pont ezentúl nem azoknak a szervezeteknek a rendszere lesz, amelyeknek amúgy Magyarország is tagja – így az EU vagy a NATO –, hanem a nemzeti érdek. A kormányfő szerint az ideológiai megközelítést csak a „félnotás országok számára találták ki az okos országok”.^[652] Arra hivatkozott, hogy az USA, Németország vagy Hollandia aggályok nélkül kereskedik Kínával és Oroszországgal, és senkinek nincs erkölcsi joga Magyarországot a szőnyeg szélére állítani, ha ugyanezt teszi.

Orbán arra törekedett, hogy a világrend átalakulási folyamatából másoknál nagyobb előnyt kovácsoljon, és jobb pozíciót verkedjen ki magának a korábbiaknál, amelyet a nemzetközi te-repen is a „centrális erőter” megteremtésével igyekezett elérni. A nyugati szövetségi rendszer perifériáján elhelyezkedő Magyarország számára ez csak úgy volt lehetséges, ha az ország kelet felé erősíti politikai és gazdasági kapcsolatait. A kormány előtérbe helyezte a kétoldalú építkezést, mert a multilaterális kapcsolatokról úgy vélte, hogy a „blokkmentalitás” lassú, több kötöttséggel jár, és hátrányosabb, mert Magyarország nem kap-hat benne meghatározó szerepet.^[653]

A „keleti nyitás” látszólag pragmatikus, gazdasági célú programja 2014-ben épp egybeesett az „illiberális állam” meghirdetésével. Orbán a demokratikus intézmények foglyul ejtése és második kétharmados győzelme után azt tűzte ki célul, hogy a keleti hatalmakhoz hasonló, központilag vezényelt kapitalista rendszert építsen ki, és ebben a keleti hatalmak támogatására is számított. Az új miniszter feladata volt a „keleti nyitás” megvalósítása, és Szijjártó Péter gyökeresen átalakította a minisztérium szerkezetét, hogy ezt lehetővé tegye. A hagyományos diplomáciai tevékenység helyett elsőbbséget nyert a gazdasági kapcsolatok fejlesztése. Az európai és amerikai partnerekkel dolgozó diplomaták számát csökkentették, de még inkább azokat, akik a multilaterális intézményekkel foglalkoztak.^[654]

Az ország hagyományos partnereivel való barátságtalan bánásmód, a nemzetközi szervezetek elhanyagolása és a magyar politikában zajló antidemokratikus lépések miatt a kormány egyre több vitába keveredett európai és amerikai partnereivel. Orbán azonban úgy vélte, hogy a változások és válságok idején a konfliktus alapállapot. Lekicsinylően beszélt a konfliktuskezelő diplomáciai kultúráról, és a nagyköveteknek azt a feladatot adta, vállaljanak konfrontációt a fogadó országgal, és álljanak ellen minden nyomásnak, amely Magyarország szuverenitását veszélyezteti, jelentsen is bármit ez a szuverenitás.^[655] Meggyőződése volt, hogy a diplomácia nem más, mint a nemzetek közötti verseny, és aki gyorsabban lép, előnyre tesz szert.

A „keleti nyitás” alkalmas volt az azonnal reagáló külpolitikai és külgazdasági stratégia megvalósítására. Mivel a 2008-as válság után csökkent az euró-zóna növekedési üteme, Orbán remélhette, hogy Magyarország gazdasági kapcsolatainak lendületet lehet adni, ha a feltörekvő, gyors gazdasági növekedést produkáló ázsiai országok felé nyit.

A „keleti nyitás” első szembetűnő eredménye Recep Tayyip Erdoğan török elnök 2013-as budapesti látogatása volt, ahová 125 üzletember és több száz újságíró is elkísérte. A látványos találkozók során ambiciózus célokat tűztek ki a felek. Azt tervezték, hogy három év alatt megduplázzák a két ország közötti kereskedelem volumenét, továbbá energetikai, katonai és kulturális együttműködési nyilatkozatot írtak alá. A következő években Orbán és Erdoğan találkozási rendszeressé váltak, tele szimbolikus és ünnepi eseményekkel, hol Ankarában, hol Budapesten. Orbán Viktor egyre többet beszélt a történelmi török–magyar barátságról, és 2018-ban Magyarország felvételét kérte a török nyelvű és muszlim országokat tömörítő Türk Tanácsba, hogy még alaposabban összebarátkozzon a kaukázusi ázsiai országokkal.^[656]

Az évek alatt azonban a török–magyar kereskedelmi együttműködés csak szerény sikereket tudott felmutatni. 2019-ben, az Orbán-kormány gazdasági sikereinek csúcsán, a térség és Magyarország közötti áruforgalom mindössze négy milliárd dollárt tett ki, az EU-s országokkal folytatott kereskedelemhez viszonyítva csupán 2%-ot.^[657] A gyenge eredmény ellensúlyozására az egyébként harcos Orbán Erdoğan 2019. évi vizitje alkalmával azt mondta: „Fontos az üzlet, [...] de a magyarok azt gondolják, hogy a világon a legfontosabb dolog nem az üzlet és nem a pénz, hanem az, hogy az embernek legyenek barátai.”^[658] Ennek a furcsa barátságának a jegyében a magyar kormány politikai gesztusokat tett Erdoğannek, például 2019-ben támogatta, hogy Törökország „biztonsági zónát” hozzon létre a török–szír határon, és bevonuljon Szíria területeire.

A nagy török–magyar barátságból mindenesetre egy török üzletember, Adnan Polat igen jól profitált. A magyar miniszterelnök évek óta jó barátságban állt Polattal, a török Galatasaray futballcsapat korábbi tulajdonosával, akivel 2005-ben ismerkedett meg a Bajnokok Ligája egyik futballmeccsén.^[659] A milliárdos török üzletember szoros kapcsolatot ápolt a török politikai elittel, és támogatta Orbánt abban, hogy kapcsolatot építhessen ki Erdoğan kormányával. Ő lett a Török–Magyar Üzleti Fórum elnöke, 2015-től pedig az ő cége üzemeltette a törökországi magyar nemzeti kereskedőházakat is, hogy a magyar kis- és középvállalkozások piacot találjanak Törökországban. A Polat család magyar és külföldi vállalatai bonyolult céghálón és a magyar állam közel-keleti kereskedőházain keresztül kapcsolatban álltak Orbán Viktor vejének, Tiborcza Istvánnak a cégeivel.^[660] A 2010-es évek végére Adnan Polat már a magyar szélenergia-iparág és luxusingatlan-piac egyik legjelentősebb befektetőjévé vált.

Barátkozás Oroszországgal

Az Orbán Viktor és Vlagyimir Putyin között 2014 januárjában, két új magyarországi atomenergia-blokk megépítéséről szóló titkos megállapodás irányította rá a figyelmet arra, hogy Orbán Oroszországgal kapcsolatban megváltoztatta korábbi pozícióját. 2008-ban, amikor Putyin lerohanta Grúziát, Orbán még így nyilatkozott: „Olyasmi történt, amely [sic!] a hidegháború vége óta nem fordult elő. A nyers erőpolitika birodalmi szemléletű és erejű érvényesítése, amelyet Oroszország most vállalt, az elmúlt 20 évben ismeretlen volt.”^[661]

Egy évvel később, 2009-ben, a választások előtt Orbán találkozott Vlagyimir Putyinnal, és új fejezetet nyitottak a kapcsolatukban, amelyet korábban hűvös távolságtartás jellemezett. Magyarország, a legtöbb közép-európai országhoz hasonlóan, túlnyomóan orosz energiaforrásokra támaszkodott, így ezen a találkozón beszéltek az olaj- és gázellátás kérdéseiről. Utóbb derült ki, hogy már ekkor szóba került a Paksi Atomerőmű bővítésének terve is, amelyet Orbán korábban ellenzett. A miniszterelnök egyik régi ismerőse a következőképpen magyarázta az oroszokkal szembeni fordulatot: „Viktor rájött arra, hogy az EU-val szemben ez egy jó zsarolási potenciál.”^[662]

Orbán 2010 után hamar pragmatikusra fordította hozzáállását, és a kormány néhány év alatt átvette a befolyást a korábban részben a szocialista párthoz kötődő üzleti köröktől az orosz állammal való energetikai kereskedés felett. 2013-ban már úgy tudott tárgyalni Putyinnal a hosszú távú gázarról, hogy a Fidesz pártpolitikai érdekeit is érvényesíteni tudta.

Az Orbán-kormánynak azonban nem volt egyszerű felépítenie az Oroszországhoz való új viszonyt, mert a Fidesz hagyományos oroszellenességével Vlagyimir Putyin is tisztában volt. A jó

kapcsolatok megalapozásához minden bizonnyal szükség volt rá, hogy Orbán kötelezettségeket vállaljon, például a paksi erőmű bővítése formájában, orosz hitelből és orosz rendszer alapján, noha erre akkor az ország nem volt rászorulva, hiszen a meglévő erőmű 2032-ig biztosan szolgáltat áramot. Az Országgyűlés folyosói beszélgetéseiből kiderült számomra, hogy a titkos paksi megállapodás a Fidesz politikusait is meglepetésként érte, és aggodalommal töltötte el. A pártban sokan rosszalóan figyelték a barátkozást az oroszokkal. Azzal az orbáni logikával győzködték magukat, hogyha pragmatikus okokból a jó viszony elkerülhetetlen, akkor legalább hozzák ki belőle a legtöbbet.

A magyar és az orosz kormány szívélyes viszonya 2014 után érzékeny témává vált, amikor Oroszország annektálta az Ukrajnához tartozó Krím félszigetet, és orosz csapatok vonultak be Kelet-Ukrajnába. A területi agressziót az Európai Unió és az Egyesült Államok mélyen elítélte, gazdasági szankciókat vezettek be, és felfüggesztették Oroszországgal a kétoldalú diplomáciai kapcsolatokat. Orbán próbált egyensúlyozni az egyre konfliktusosabb helyzetben. Az oroszoknak tett gesztusként zajosan tiltakozott a szankciók ellen, de az Európai Tanácsban megszávazta.

Vlagyimir Putyin 2015 februárjában nálunk sosem látott biztonsági intézkedések közepette Budapestre érkezett. A fél ország felett légtérzárát rendeltek el, az orosz elnök légi flottáját katonai vadászgépek kísérték az országhatártól a fővárosig. Budapesten egész napra megbénult a közlekedés. Mi, ellenzéki politikusok azonban azért elleneztek az eseményt, mert Orbán épp akkor fogadta az orosz elnököt, amikor az Európai Tanács az Oroszországgal való diplomáciai kapcsolatok korlátozásáról döntött.^[663]

Ráadásul a közös sajtótájékoztatón Putyin felszólította az ukrán erőket, hogy adják fel Debalceve városát.^[664] A látogatás csakis orosz erődemonstrációként volt értelmezhető, azaz Putyin akkor is el tudja érni, hogy nagy pompával fogadják Európában, amikor a kontinens vezetői szankciókkal büntetik az országát.

Egy másik meglepő eseményként 2014-ben a magyar kormány csatlakozott az orosz vezetésű és kétes háttérű Nemzetközi Beruházási Bankhoz (International Investment Bank, IIB). A bank 2019-ben Moszkvából Budapestre helyezte székhelyét, amely diplomáciai mentességet kapott a magyar kormánytól. A parlament Nemzetbiztonsági bizottságában komoly aggodalmak merültek fel azzal kapcsolatban, hogy a diplomáciai védelem alkalmas lehet a kémkedés elfedésére.^[665] Az IIB budapesti jelenlétét Magyarország NATO-szövetségesei is kifogásolták, ezeket a kifogásokat azonban a kormány félresöpörte.

A nyilvánosság előtt a kormányzati szereplők azt hangoztatták, hogy az orosz kapcsolat csak biznysz, kizárólag a gazdasági előnyöket szolgálja Magyarország számára. Ám a kapcsolat politikai természete is tetten érhető volt. Orbán jó néhány ötletet átvett az „illiberális” putyini rendszertől. A „nemzeti vállalkozóknak”, a miniszterelnökhöz lojális szereplők körének felépítése más gazdasági szereplők kárára egyértelműen putyini mintát követett. A demokráciát korlátozó számos törvény – például a civil szervezetek megfélemlítésére szolgáló „külföldről támogatott szervezetek” törvény, vagy a pedofilellesnek mondott megellenes törvény – még nyelvezetében is hasonlított az azonos témában elfogadott orosz törvényhez.^[666] A Fideszhez kötődő hatalmas médiabirodalom pedig rendszerszinten alkalmazta az orosz kormány médiában terjesztett hamis híreket a nyugati világ lejáratására.^[667]

Orbán hite, hogy megfelelően tud bánni a putyini Oroszországgal, azért is volt aggasztó, mert az orosz elnök politikáját áthatotta a birodalmi logika. Putyin 2005 óta következetesen azt képviselte, hogy a Szovjetunió összeomlása a 20. század legnagyobb geopolitikai katasztrófája.^[668] Onnantól fogva expanzív politikát folytatott a volt Szovjetunió régiójában. Miután Putyin a NATO-t tekintette legnagyobb kockázatnak Oroszország biztonságára nézve, a NATO-tag Magyarország nemigen tölthetett be számára más szerepet, mint hogy rajta keresztül befolyásolni tudja a nyugati szervezeteket. Mindez nem volt akadály a annak, hogy Oroszország a különböző európai országokkal a maga számára előnyös üzleteket kössön.

Putyinnak jól jött, hogy Magyarországon keresztül konfliktusokat gerjeszthet a nyugati szövetségesek között. A nyílt „illiberális” fordulat mellett Orbán bevándorlásellenes politikája is ezt a célt szolgálta. A Fidesz-párti médiában a bevándorlással kapcsolatban is ellenőrizetlenül folytak orosz dezinformációs propagandaoldalak hírei.^[669] Magyarország 2014 után Ukrajnával kapcsolatban szintén ellentmondásos politikát alakított ki. Egyfelől szolidaritást vállalt, amikor Oroszország bevonult a Krímbe és Donbászba. Ugyanakkor az Orbán-kormány éveken át ellehetetlenítette, hogy a NATO és Ukrajna között vegyes bizottság álljon fel, arra hivatkozva, hogy az ukrán nyelvtörvény sérti a magyar kisebbség jogait.^[670] Ukrajna párbeszédének blokkolása a NATO-val aránytalanul kemény válasz volt a nyelvtörvény problémáira.

Az Orbán-kormány 2021 szeptemberében aláírt egy új 15 éves szerződést az orosz állami Gazprom céggel. A gáz szinte azonnal megindult a Török Áramlat gázvezetékén, amelyet pár hónappal korábban nyitottak meg. Ez a vezeték lehetővé tette, hogy Oroszország Ukrajna elkerülésével szállítson gázt Európába, ami rendkívül hátrányos volt Ukrajna számára. Az Orbán-

kormány lépéseivel Magyarország végső soron orosz érdekeket érvényesített a különböző nemzetközi platformokon. A 2021. évi új gázszerződés egyben azt jelentette, hogy a magyar energiaellátás több mint egy újabb évtizedre az oroszoktól fog függni.

Amikor 2022-ben Putyin megtámadta Ukrajnát, az európai államok számos gazdasági érdekelttségük ellenére egységesen felsorakoztak Ukrajna támogatása mellett. Orbán Viktor kormánya azonban zajos különutas politikát hirdetett meg. Elismerte Ukrajna jogát a területi szuverenitáshoz, megszavazta az Unió által bevezetett szankciókat, de minden más kérdésben Ukrajnával szembeni kritikus álláspontot képvisel. A magyar állami médiumok az orosz álhíreket terjesztik, amely elmosza a különbséget az agresszor és a megtámadott ország felelőssége között. A magyar kormány úgynevezett „békepárti narratívája” azt sugalmazza, hogy a béke érdekében a Nyugat vonuljon vissza, és Ukrajna – ha kell egyoldalúan – adjon fel területeket. Orbán ebben a kritikus és kiélezett helyzetben is kockázatos politikát hirdetett és megpróbál belőle profitálni, miközben Magyarországot még inkább elszigeteli nyugati szövetségeseitől.

Udvarlás Kínának

A kínai kereskedelmi kapcsolatokat még a szocialista vezetésű kormány indította be 2003-ban, az akkori kormányfő, Medgyessy Péter pekingi utazásával. Mire Orbán 2010-ben hatalomra került, már 200 kínai cég telepedett le Magyarországon, többek között a Huawei, a ZTE és a Lenovo, de ezek csupán az összes befektetés 2–3%-át tették ki.^[671]

A Fidesz, Oroszországhoz hasonlóan, korábban Kínával kapcsolatban is rendkívül kritikus volt. Ellenzéki pártként még

2008-ban is elítélték, amikor a kínai kommunista rezsim erőszakkal leverte a tibeti tüntetők megmozdulását. A párt meghatározó politikusai 2009-ben részt vettek a Tibetet Segítő Társaság tüntetésén, és kiállításuk demonstrálására meghívták a dalai lámát Budapestre, aki 2010-ben el is látogatott a magyar fővárosba. Orbán időközben kormányra került pártjának vezetői azonban ekkor már nem fogadták a meghívott vendéget. Orbán ugyanis 2009-ben elutazott Pekingbe, és a Fidesz Kína-politikájában is új fejezetet nyitott. Addigra eldöntötte, hogy nyit a keleti hatalmak felé, és abban bízott, hogy a válság sújtotta magyar gazdaság finanszírozásához Kínától tud majd forrásokat szerezni. Ven Csia-pao miniszterelnök személyében 2011-ben, 24 év után, kínai vezető érkezett Magyarországra. A Fidesz korábban Tibet-párti miniszterei közül Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes a repülőtéren személyesen fogadta a kínai vezetőt, Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere azonban azt kérte Orbántól, hogy „ne kelljen szembeköpnie magát”.^[672] A Fidesz politikusai ezt a hirtelen váltást is nehezen élték meg.

Ahogy az 5. fejezetben esett szó róla, Orbán „keleti nyitás” programja rendkívül ambiciózus célokat tűzött ki, de – nem túl meglepő módon – nem sok magyar cég tudott piacot szerezni Kínában. Magyarországnak nem voltak sem különleges termékei, sem Kína számára értékes erőforrásai, és a vállalatok nem voltak képesek Kínában gyárakat építeni. A kormány ezért inkább a befektetések ösztönzésére összpontosított. Ez az ambíció találkozott a kínaiaknak azzal a célkitűzésével, hogy a kelet-európai régióban fektessenek be. Kína 2013-ban létrehozta a 17+1 együttműködést Kelet-Közép-Európa kis országaival, hogy egységes piacként kezelhesse ezt a területet. Az együttműködés az „Egy övezet, egy út” globális kezdeményezés részeként mindegyik vasútfejlesztésre, logisztikai és telekommunikációs befektetésekre fókuszált. Magyarország 2015-ben elsőként írt alá

nyilatkozatot Kínával, 2017-ben pedig Budapest adott otthont a 17+1 országok éves találkozójának. A megnyitón Orbán azt fejtette, hogy Európa legversenyképesebb befektetési környezete Kelet-Közép-Európa, és ez a régió Európa gazdasági növekedésének motorja. A világgazdasági távlatokról úgy vélte, hogy „most a Kelet csillaga áll magasan”.^[673]

Orbán törekvésének, hogy Kína nagy ívű és távlatos projekteket hozzon a térségbe, első sikereként kormánya megállapodást kötött a Belgrádot Budapesttel összekötő szupergyorsvasút-vonal építéséről. Ezen a vasútvonalon az „Egy övezet, egy út” program részeként, a tervek szerint a görög Pireusz kikötőjéből érkezik majd az áru az Európai Unióba. Hatalmas botrány tört ki, amikor kiderült, hogy a magyar kormány rendkívül kedvezőtlen feltételekkel állapodott meg a projektről. A mindössze 160 km hosszú vasúti építkezés tervezett költsége 750 milliárd forint, amelynek kétharmadára az Orbán-kormány kínai hitelt vett fel. Már az első számítások azt mutatták, hogy a beruházás a legoptimálisabb becslés alapján is csak 130 év alatt térülne meg Magyarországnak.^[674] Soha nem épült még Magyarországon ilyen drága vasút, amelynek útvonala ráadásul Budapestig egyetlen magyar várost sem érint, tehát az országon belüli forgalomra alkalmatlan. Az erős kritikák elől menekülve a kormány 10 évre titkosította a megvalósíthatósági tanulmányt és a kínaiakkal kötött hitelszerződést. Orbán egy rádióinterjúban azal magyarázta a beruházás hasznosságát, hogy szerinte ez a vasút azért jó, „mert ezen fognak menni az áruk. Hogy ez forintban hogyan térül meg, azt másodlagosnak tartom.”^[675] A felháborodást fokozta, hogy 2019-ben kiderült: az óriási beruházás kivitelezési munkáit egy olyan konzorcium nyerte, amelyben fele-fele arányban a kínai állami vasúttársaság cégei, illetve Mészáros Lőrinc építőipari érdekeltsége vesz részt.^[676]

A Magyarországon jelen lévő legjelentősebb kínai vállalat, a Huawei akkor került a figyelem középpontjába, amikor 2018-ban az amerikai vezetés kémkedéssel vádolta meg a céget.^[677] Az Orbán-kormány már jóval az 5G-hálózati technológia bevezetése előtt stratégiai megállapodást kötött a Huawei-jel, amely több állami telekommunikációs fejlesztésben is részt vett. A kínai vállalat 2019-ben regionális logisztikai központot nyitott Magyarországon, és háromezer embert foglalkoztat. Amikor a Trump-adminisztráció idején az Egyesült Államok és Kína között kiéleződött a versengés, a Huawei neuralgikus ponttá vált. Amerika-ellenes kibertámadások elemzése ugyanis rámutatott, hogy a Huawei által kiépített 5G-technológia súlyos információs kitétséget okoz.^[678] Bár a Trump-adminisztráció a korábbi amerikai vezetésnél barátságosabban viszonyult az Orbán-kormányhoz, Mike Pompeo amerikai külügyi államtitkár 2019-es budapesti látogatásakor emlékeztette Szijjártó Péter külügyminisztert, hogy Peking kézfogása néha olyan kötelezettségekkel jár, amelyek gazdaságilag és politikailag is lekötöztetik egy országot.^[679] Szijjártó ezt visszautasította, sőt egy másik alkalommal azt állította, hogy a Huawei magyarországi jelenléte stratégiai és nemzetgazdasági érdek, mert Magyarország az 5G-rendszer kiépítésével meg akarja előzni vetélytársait. Ez az attitűd élesen elvált más közép-európai országok megfontolásaitól.

Az Orbán-rendszerrel szembeni fenntartások ezekben az években az Európai Unióban is egyre erősödtek. Az európai partnerek nehezen emésztették meg, hogy Orbán Oroszország után Kínával kapcsolatban is különutas politikát folytat. A magyar kormány az Európai Tanácsban több olyan közös nyilatkozatot is megvétózott, amely élesen bírálta a kínai kommunista vezetés emberi jogokat eltipró politikáját, Hongkong elnyomását, vagy a Dél-kínai tengeren folytatott fenyegető katonai had-

gyakorlatokat. Ezek a gesztusok tovább erősítették a bizalomhiányt Orbánnal szemben. Ugyanakkor a magyar kormány Huawei kapcsolatos tevékenységét Európából nem érthette kritika, mert az Unió nagyon lassú volt az IT-technológia biztonsági feltételeinek kidolgozásában, és több európai ország is engedélyezte a cégnek, hogy részt vállaljon az 5G-hálózat fejlesztésében. Egy magyar diplomata szerint a magyar kormány Kínával kapcsolatban azt az eljárást folytatta, hogy ha a NATO kifejezetten kért valamit, azt betartotta, de ahol nem volt közös álláspont, ott a kormány azt tette, amit a németek.^[680] Igaz, Németország 2021-ben szigorú információs technológiai törvény révén keretek közé szorította a kínai fejlesztéseket, ebben azonban Magyarország nem követte.

2021 áprilisáig a magyar közvéleményt nemigen érdekelték a Kínával kapcsolatos ügyek. Akkor azonban újabb botrány robbant ki. Egy tényfeltáró cikkből kiderült, hogy az Orbán-kormány újabb gigantikus kínai állami hitelből, 540 milliárd forintból kínai magánegyetem építését tervezi Budapesten.^[681] A titokban meghozott kormányrendelet szerint az egyik legnagyobb sanghaji egyetem, a Fudan Budapesten nyit campust hat ezer diák számára, a magyar költségvetés terhére.

A hír kiverte a biztosítékot a közvéleményben. Olaj volt a tűzre, hogy az egyetem céljára felajánlott Duna-parti területre Budapest és a magyar kormány együttműködésében egy tízezer diák számára otthont adó diákváros épült volna lakásokkal, kollégiumokkal, szolgáltatóintézményekkel, sportpályákkal. A Fudan-elképzeléssel ez a terv ellehetetlenült. Orbán kormánya mindent elfogadott, amit a kínaiak kértek, annak érdekében, hogy az egyetemet Budapestre csábítsák, még azt is, hogy a campust kínai munkások kínai alapanyagokból építsék fel.

Az esemény 2021-ben mobilizálta a teljes ellenzékot. Budapest ferencvárosi polgármestere és a főpolgármester vezetésével a

tervezett építési területen nagy ceremónia keretében átnevezték az utcákat, például Szabad Hongkong út, Dalai Láma utca, Ujgur Mártírok útja névre.^[682] A Fudan Egyetem terve ellen hatalmas tüntetés szerveződött, amelyen az ellenzék újra együtt vonult fel. A projekt már a pusztán méreténél fogva veszélyeztette azt a nemzetstratégiai célt, hogy a magyar egyetemek a legjobb nyugat-európai egyetemek színvonalára emelkedjenek. A felháborodás olyan nagy volt, hogy a kormány elnapolta a döntést, és ezzel kifogta a szelet az ellenzéki tiltakozó mozgalom vitorlájából.

2020 után minden korábbinál nagyobb ázsiai befektetési hullám indult meg Magyarországra, ami az Orbán-kormány új iparpolitikájának és kiemelkedő állami támogatásának eredménye volt, és amely az elektromosautó-gyártásra fókuszált. Ennek keretében több akkumulátorgyár építésére is sor került. 2022-ben például megindult a kínai CATL akkumulátorgyár 3000 milliárd forint értékű bővítése Debrecenben. Az akkumulátorgyártás azonban nem csupán súlyos környezeti problémákat vet fel, de kétséges, hogy ez az iparág képes-e új pályára állítani a magyar gazdaság szerkezetét, mivel az ázsiai befektetők nem támaszkodnak a hazai vállalkozószférára és nem járulnak hozzá sem az üzleti és a technológiai innovációhoz, sem a humán tőke fejlődéséhez. Az akkumulátorgyártáshoz szükséges alapanyagok ráadásul Kínából származnak, és az egész értékláncot az ázsiai óriás uralja.^[683] Ezzel az új iparfejlesztési iránnyal Magyarország jelentős mértékben ki lesz téve a kínai kapcsolatoknak. A jelentős gazdasági költségekkel járó lépés csupán a keleti nyitás kontextusában érthető. Kérdéses azonban, hogy a tőke- és innovációszegény Magyarország képes-e megformálni egy olyan centrális szerepet az elektromosautó-iparág termelési láncában, amelyhez sem természetes adottságok, sem a szükséges energia nem áll rendelkezésre.

Bár Orbán Viktor kormányzásának idején végig a nyugati pénzintézetek és az Európai Unió ellen agitált, arra hivatkozva, hogy sértik Magyarország szuverenitását, közben ő maga sokkal nagyobb és átláthatatlanabb hitelekkel terhelte meg a magyar lakosságot, mint a nyugati szervezetek valaha. Az Orbán-kormány nagyberuházásai ráadásul rendre egy szűk érdekcsoport gazdasági érdekeit szolgálják. A hatalmas és kockázatos beruházási projektek inkább a politikai kapcsolatokat olajozták meg, semmint a magyar gazdaságot fejlesztették. Ugyanakkor Orbán eddigi tizenhárom éves vezetése alatt Oroszország és Kína agresszívabb hatalommá vált, amelyek egyre nagyobb kihívást jelentenek az Európai Unió számára. A Kelet-barát orbáni politika ezért nem pusztán magyar, hanem európai biztonsági kérdéseket is felvet.

Magyarország számára ez katasztrofális helyzetet idézett elő, mert a szövetségesek bizalma elszállt a kormány iránt. Orbán keleti nyitása nem történhetett másképp, mint a nyugati szövetség kárára.

Pávatánc a szövetségesekkel

Orbán a kezdetektől tudta, hogy a „keleti nyitás” politikája konfliktusokhoz vezet, szakítani azonban nem kívánt a nyugati szövetségesekkel. Valójában éppen a NATO és az európai uniós tagság tette számára lehetővé, hogy nyíltan szembemenjen az amerikai vagy német politikai ambíciókkal. A szövetségesi intézmények ugyanis a legkisebb tagországoknak is garantálták a beleszólást a döntésekbe, amelyre ezeken a rendszereken kívül Magyarországnak semmi esélye nem lett volna.

2012-ben egy zárt körű konferencián Orbán így magyarázta híveinek az egyensúlyozás lényegét:

A világban van egy táncrend a diplomáciában, ezt a táncot, ezt a pávatáncot, az elutasítást úgy kell előadni, mintha egyébként barátkozni szeretnénk. Ezek azok a politika művészetéhez tartozó mozdulatok, hogy majd a hét javaslatból kettőre-háromra (úgyis megcsináltuk már, csak ők nem vették észre) rábólintunk, a maradék kettőt pedig, amit nem akarunk, azt úgy utasítjuk el, hogy a többségét tulajdonképpen elfogadtuk. Ez egy bonyolult játék, afféle pávatánc.^[684]

Orbán arra tanította kollégáit, hogyan kell manőverezni a lehetőségek között, és kijátszani a kevésbé tájékozott partnereket.

Amerikát nem érdekeljük

Országgyűlési képviselőként 2016 nyarán egy kis delegációval az Egyesült Államokba utaztam, Barack Obama utolsó hivatalban töltött évében. Orbán addigra már éles konfliktusba került az amerikai adminisztrációval. Budapesti látogatása alkalmával Hillary Clinton erős kritikával illette az Orbán-kormány demokráciát romboló lépéseit.^[685] Az amerikai adminisztráció nem nézte jó szemmel Orbán közeledését Oroszországhoz. A korrupciót szintén problémásnak tartották: 2014-ben rendszerszintű áfacsalás miatt kitiltottak az Egyesült Államokból több magyar állami tisztviselőt, többek között a Nemzeti Adó- és Vámhivatal elnökét. Az USA és Magyarország közötti kapcsolatok a mélypontra jutottak. Mégis, washingtoni látogatásunk alkalmával nyilvánvalóvá vált, hogy összességében az amerikaiak kielégítőnek tartják az Orbán-kormány politikáját. A magyar kormány ugyanis kifogástalanul teljesítette a NATO-kötelezettségeket, sőt amikor az USA arra kérte szövetségeseit, hogy az Irakban és Szi-

riában működő Iszlám Állam terrorszervezet elleni harcban csatlakozzanak hozzá, a magyar kormány az ország méretéhez képest nagy kontingenst küldött a háborús zónába. Az amerikaiak számára Magyarország védelmi és gazdasági szempontból volt érdekes, és Orbán tisztában volt ezzel. Megtette, ami szükséges volt ahhoz, hogy a viszony ne szakadjon meg: együttműködött védelmi kérdésekben, és stratégiai együttműködés révén támogatta a jelentősebb, Magyarországon befektető amerikai vállalatokat.^[686] Más kérdésekben pedig nem érdekelte őt az amerikaiak véleménye.

Az amerikai látogatásunk éppen arra az időre esett, amikor Nagy-Britanniában a Brexit-népszavazást tartották. Tanúja voltam annak, hogy a döntés az európai uniós kilépésről mennyire megrázta az amerikai döntéshozókat. Az országban éppen a Hillary Clinton és Donald Trump közötti elnökválasztási kampány zajlott. Magyaroként, aki a megelőző években már megtapasztaltam, hogy a politikában korábban elképzelhetetlen dolgok is megtörténhetnek, úgy láttam, hogy Trump győzelme is elképzelhető. Ettől függetlenül nagyon meglepett, amikor Orbán Viktor kifejtette, hogy szerinte Magyarország és Európa számára Trump elnöksége lenne előnyösebb. Leginkább Trump menekültellenes politikája, a titkosszolgálatok megerősítésére tett javaslata és a demokráciaexport befejezésének ígérete imponált neki.

Orbánnak ebben a kérdésben nem volt sok vesztenivalója. A Fidesz viszonya az amerikai Demokrata Párttal addigra elmérgesedett, de egy új republikánus vezetéstől Orbán azt várhatta, hogy a politikai kapcsolatok javulnak, és Trump a nemzetközi szintén is támogatja kezdeményezéseit. A magyar kormány több millió dollárt fizetett amerikai lobbistáknak, hogy a hivatalos diplomáciai kapcsolatokon túl egyengessék az Orbán-kor-

mány erőfeszítéseit a Trump-adminisztráció csúcsain, és szerveznek találkozót számára az amerikai elnökkel.^[687]

Bár az amerikai radikális jobboldalon sokan szimpátiával figyelték Orbán liberalizmusellenes kultúrharcat, a magyar miniszterelnök vágya, hogy különleges elbánásban részesüljön, nem volt magától értetődő. Amikor Trump 2019-ben fogadta Orbánt, elismerte, hogy jó munkát végzett, és sikerült fenntartania a biztonságot országában.^[688] Az Egyesült Államok ugyanakkor Trump idejében is az orosz kapcsolatrendszeren keresztül viszonyult a magyar politikához: a külügyi vezetés nem nézte jó szemmel az orosz tőke benyomulását, az erős energetikai köteleket és a Nemzetközi Beruházási Bank budapesti megjelenését. Nem lendített a kapcsolaton a kínaiakkal való intenzív együttműködés sem, amelyet, mint már említettem, Mark Pompeo szóvá is tett látogatása alkalmával. Orbánék továbbra is a védelmi együttműködésen keresztül semlegesítették a kritikákat. Magyarország kötelezettséget vállalt, hogy folyamatosan emeli hozzájárulását a NATO költségvetéséhez, a magyar csapatok további nemzetközi missziókban vállaltak szerepet, és 2020 nyarán a magyar kormány egymilliárd dollár értékben kötött szerződést amerikai–norvég légvédelmi rakéták vásárlásáról.^[689] A kormány továbbá megállapodott a Shell-lel abban, hogy a horvátországi Krk kikötőjében megépülő LNG-terminálból cseppfolyósított gázt vásárol – ez különösen fontos volt az amerikai félnek, és megteremtette a lehetőséget, hogy Magyarország később az Egyesült Államoktól is vásárolhasson LNG-gázt. E kis lépéseknek köszönhetően a magyar kormány javítani tudott az Egyesült Államokkal való párbeszédén Trump elnökségének idején.

Kishatalmi politika

Orbán különutas politikája a 2015-ös menekültválság kapcsán vált a világ számára láthatóvá, ahogy erről a 8. fejezetben volt szó. A magyar miniszterelnök elsőként kezelte a menekültválságot biztonsági kérdésként, kerítést épített, és élesen elítélte, amikor az Európai Unió a menekülőket országkvóták szerint tervezte elosztani a kontinens országai között. Orbánnak 2015 őszén sikerült mozgósítania a visegrádi négyek közép-európai országait, Lengyelországot, Csehországot és Szlovákiát, hogy közösen utasítsák el Angela Merkel Willkommenskultur-politikáját.^[690]

Korábban a Visegrádi Együttműködés legnagyobb eredménye az volt, hogy a kohéziós pénzek ügyében a csoport jobban tudott lobbizni az Európai Unióban. A menekültkérdésben kialakított közös elutasító álláspont határozott karaktert adott a négy ország együttműködésének. A kemény intézkedések és a határ lezárása, amelyeket a nemzetközi sajtó és a nyugati politika mélyen elítélt, valójában megértésre találtak az Európai Unióban, amelynek nem voltak kiforrott intézkedései a válság kezelésére. Orbán számára jelentős győzelem volt a visegrádi országok politikájának összehangolása. Ráadásul azt is elérte, hogy a közép-európai országok a „Brüsszellel szembeni” közös álláspontot a „nemzeti szuverenitás védelmében” fogalmazták meg. Ezzel saját „szuverenista” politikáját ideológiai szintre emelte, és az európai politika napirendjére tűzte.

A 2015. évi menekültválság újra ráirányította a figyelmet arra, hogy a hatékonyabb döntéshozatal érdekében az Európai Unió reformjára van szükség. Kihasználva ezt a helyzetet, Orbán úgy keretezte a visegrádi csoport küldetését, mint amelyik – szemben a nyugat-európai országokkal – autentikusan képviseli

a zsidó-keresztény európai hagyományt. „Számunkra a tét ma már Európa, az európai polgár életmódja, az európai értékek és nemzetek megmaradása vagy eltűnése, illetve felismerhetetlenségig történő megváltozása” – szögezte le egyik beszédében.^[691] Orbán alapjaiban változtatta meg a visegrádi csoport profilját. Az eredetileg elkötelezett Európa-párti társulásból kifejezetten Európa-szkeptikus, a nemzetállamok befolyásának erősítésére törekvő csoportot hozott létre, amely képessé vált arra, hogy a korábbinál erőteljesebben befolyásolja, leginkább lassítsa és blokkolja az európai döntéshozatali folyamatokat.

A Visegrádi Együttműködés megerősödését az az igény motíválta, hogy tíz év tagság után a közép-európai országok nagyobb beleszólást szerezhessenek az európai ügyek intézésébe. Ezzel teljes mértékben egyet lehetett érteni. A problémát az jelentette a magyar ellenzék és végső soron a szomszéd országok számára is, hogy Orbán negatív Európa-politikája dominálta ezt a közösséget.

Orbán vezető szerepétől a többi kormány ódzkodott, és a négy ország döntő kérdésekben nem tudott egységes álláspontot kialakítani. Szlovákia és Csehország ellenérzésekkel figyelte a magyar és a lengyel kormány kompromisszumképtelen álláspontját a jogállami kérdésekben. Szlovákia az eurózóna tagjaként szoros Európa-párti politikát képviselt. Magyarország és Lengyelország között hagyományosan jók voltak a kapcsolatok, ezt azonban beárnyékolta Orbán túlzottan szívélyes kapcsolata Vlagyimir Putyinnal, mert Lengyelország számára a terjeszkedő Oroszország és az orosz–kínai közeledés lehetősége alapvető biztonsági kockázatot jelentett. A különbségek ellenére a visegrádi csoportosulás hozzásegítette Orbánt, hogy elképzeléseit megjelenítse a nemzetközi porondon.

Orbán nem csak a visegrádi négyeken keresztül igyekezett növelni befolyását a régióban. Azzal, hogy a szomszéd országok-

ban élő, mintegy egymillió magyar számára lehetővé tették a kettős állampolgárságot, a nekik szóló pénzügyi támogatásokat megtízszerezték, és hatalmas állami befektetéseket tettek, látványos terjeszkedés indult a régióban. Ezeket a lépéseket a szomszéd országok nehezményezték, de – sokszor fogcsikorgatva – eltűrték. Botrány csak akkor robbant ki, amikor 2021-ben az Orbán-kormány több ezer hektár termőföldet akart megvenni a szomszéd országok területén a magyar költségvetés terhére. A szlovák kormány ekkor már keményen fellépett, és a kormány elállt a vásárlástól.^[692] Bár formailag magyar agrárvállalkozók támogatását tűzte ki célul, nehéz volt nem úgy látni, hogy a kormány Magyarország 100 évvel korábban elveszített területeiből akar valamennyit visszavásárolni. Az Orbán-kormány százmilliárdokkal támogatott szomszéd országokban élő magyar vállalkozókat és mediatermékeket, műemlék épületeket vásárolt nem diplomáciai célra, templomokat és óvodákat újított fel, és magyar állami vezetők bejelentés nélkül jöttek-mentek ezekben az országokban, megsértve a nemzetközi egyezményeket.^[693] Orbán kormánya, amely saját szuverenitására olyan érzékeny volt, a lehető leggátlástalanabban és legrafináltabban tevékenykedett más országok területén.

Ennek egy feltűnő példája volt, hogy a hazájában korrupciós vádakkal elítélt volt macedón miniszterelnököt, Nikola Gruevszkit a magyar kormány diplomatai kémfilmekbe illő módon, érvényes útlevél nélkül szöktették át Magyarországra, ahol politikai menedékjogot kapott.^[694] Az oroszbarátnak tekintett Gruevszki és Orbán régóta szövetségesek voltak, és kormányközeli magyar befektetők számos macedón mediaterméket megvásároltak, amelyek támogatták Gruevszki kampányait, és álhíreket terjesztettek ellenzéki és civil csoportok lejáratására.^[695] Az ügyben az Európai Unió is kérdőre vonta Orbánt, ő azonban a

nyilvánosság előtt csak annyit mondott, hogy „az ember tisztességesen bánik a szövetségeseivel”.^[696]

A nyugat-balkáni országokban való befolyásszerzési törekvések egy másik ellentmondásos példája volt, amikor 2021 őszén Orbán Viktor váratlanul Bosznia-Hercegovinába utazott, és százmillió eurós támogatást ajánlott fel a szerb vezetőnek, Milorad Dodiknak.^[697] Dodik ezekben a hónapokban etnikai alapú elszakadási kampányt folytatott a rendkívül törékeny bosnyák–horvát–szerb államban, veszélybe sodorva az 1995-ben megszületett, a boszniai háborút lezáró daytoni békeszerződést. Orbán váratlan akciója a kiélezett helyzetben kockázatos és indokolatlan, magyar szempontból pedig érthetetlen volt.

Ahogy a magyar diplomácia egyre több zavaros ügybe keveredett, a Visegrádi Együttműködés országai mind óvatosabbak lettek. Amikor Orbán és Kacziński 2020-ban vétóval fenyegette meg az uniós válságcsomag megszavazását, a cseh és a szlovák politikusok egyértelműen elhatárolódtak tőlük. Volt, aki úgy ítélte meg, hogy a magyar kormány visszaél a visegrádi négyek brandjével, a szlovák államfő Zuzana Čaputová pedig azt nyilatkozta, hogy a magyar és a lengyel álláspont sértheti Szlovákia nemzeti érdekeit.^[698] Végül 2022-ben Putyin Ukrajna ellen indított háborúja után a Fidesz-barát lengyel kormánypárt is kihát-rált Orbán mögül.

Manőverezés Németországgal

Orbán tevékenysége a 2015. évi menekültválságtól kezdve egyre több kellemetlenséget okozott európai partnereinek. A magyar diplomaták sokszor kerültek harapófogóba, ezért a Fidesz korábban nem látott, erőteljes diplomáciai offenzívát épített fel. A menekültválság során a magyar nagykövetek Európa-szerte

háttérbeszélgetéseket folytattak és cikkeket írtak a helyi lapokba, hogy magyarazzák a kormány álláspontját. Európa „pacifikálásában” kiemelt szerep jutott a német politikai elit megdolgozásának.

2015 őszén Berlinben részt vettem a Német–Magyar Fórum éves konferenciáján, amely szinte kizárólag az európai menekültválságról szólt. A két ország kormányának politikája ebben az időben szöges ellentétben állt egymással. Magyar részről rajtam kívül csak a Fidesz politikusai voltak jelen, német oldalról viszont minden parlamenti párt képviseltette magát. A meghívásom csupán annak volt köszönhető, hogy a konferenciát szervező német külpolitikai intézet ragaszkodott ahhoz, hogy személyemben magyar ellenzéki politikus is szólaljon fel. A fórumot évek óta a Fidesz dominálta. A magyar kormánypárt politikusai, Németh Zsolt és Szájer József – mindketten valamikori kollégáim, akikkel a mai napig beszélő viszonyban vagyok – a párt legtapasztaltabb diplomatái voltak. A Fórumon rendkívül kifinomultan és meggyőző erővel magyarázták el a Fidesz menekültpolitikájának lényegét, úgy, hogy az igazodjon a német közönség elvárásaihoz. Arra gondoltam, milyen jó lenne, ha a magyar parlamentben is ilyen értelmes viták folynának.

Ezekben a hetekben Orbán Viktor is Németországban járt: a Bajor Keresztényszociális Unió (CSU) évnyitó frakcióülésén szólalt fel, és tárgyalt Horst Seehoferrel, a párt elnökével, bajor miniszterelnökkel és nem mellesleg német szövetségi belügyminiszterrel. Közös sajtótájékoztatójukon Orbán úgy fogalmazott: „A realitást szeretném visszahozni a politikába”, és megköszönte a CSU-nak, amiért a párt segítette neki, hogy a határok védelmének kérdését komolyan vegyék Európában.^[699] Seehofer nyilvánosan elismerte Orbán erőfeszítéseit a rend fenntartásában. Orbán minden módot megragadott arra, hogy a német konzervatívokat maga mellé állítsa, mert tudta, hogy ha a németek

elfogadják, amit tesz, akkor Európában is egyszerűbb lesz a dolga.

Az intenzív kapcsolatápolásra nagy szükség is volt, mert a magyar és a német kormány viszonyát folyamatos viták nehezítették. Amikor Angela Merkel német kancellár 2015 februárjában Budapesten járt, a sajtótájékoztatón, teljesen szokatlan módon, nyílt vitába bocsátkoztak Orbán Viktorral. Merkel aggódott a civil szervezetek és a média szabadsága miatt, vita volt köztük az Oroszország elleni szankciók szükségességéről és arról is, hogy létezhet-e egyáltalán „illiberális állam”.^[700]

Orbán hírneve Németországban meglehetősen rossz. A német sajtó már a 2010. évi médiatörvény és az Alaptörvény újraírásától kezdve, politikai szimpátiától függetlenül, rendkívül kritikusan ír a magyarországi fejleményekről. A német szociáldemokrata, a liberális és a zöld párt erősen kritizálja az Orbán-kormányt. A Fidesszel egy szövetséget alkotó Kereszténydemokrata Unió (Christlich Demokratische Union, CDU) számára Orbán komoly kihívást jelentett. A német politikusok a demokrácia- és emberi jogi problémákat jellemzően nem a kétoldalú kapcsolatokon keresztül, hanem az európai uniós intézményekben vetették fel. Németország számára az Európai Unió egysége és integritása mindig is nemzetstratégiai érdek volt. Nem csupán azért, mert az európai szabadpiac jól szolgálja a német gazdaság és nagyvállalatok érdekeit, hanem azért is, mert a német politikának több mint 70 éve, a második világháború óta az Európai Unió biztosítja a nacionalizmuson túllépő ideológiai stabilitást és a demokratikus fejlődés külső kereteit. A német egyesítés után, amikor Németország messze a legnagyobb európai ország lett, az uniós keret még fontosabbá vált ahhoz, hogy az ország megnövekedett gazdasági és politikai erejét a kisebb európai országok ne tekintsék biztonsági kihívásnak.

Orbán nyíltan szembement ezekkel az érdekekkel, a konzervatív német kormánypárt mégis nagyon sokáig kiállt a Fidesz mellett. Merkel következetesen képviselte azt a hagyományos német álláspontot, hogy még a legproblematicusabb partnerekkel is előrébb lehet jutni a párbeszéd fenntartásával, mint ha a partvonalon kívülre szorítanák őket. Merkel egyik tanácsadója 2020-ban azt mondta nekem, hogy a CDU stratégiája a Fidesszel az, hogy bevonják a magyar pártot, amibe feltétlenül szükséges, de elszigetelik azokban a helyzetekben, ahol a jelenlétük bonyodalmakat okozhat. Berlinből nézve Magyarország egyáltalán nem volt olyan fontos szereplő az európai színpadon, mint Orbán szerette volna, és a német kormányzat sokkal jelentősebb diplomáciai erőfeszítéseket tett a Kacziński vezette lengyel PiS párttal való együttműködés fenntartására, mint Orbán megnyerésére.

Ugyanakkor Orbán kormánya rendkívül jól kiszolgálta a Magyarországra települt német termelővállalatokat, amiről az 5. fejezetben volt szó. Bár a német cégek látszólag a politikai viszonyoktól függetlenül intézték ügyeiket, több eset is bizonyítja, hogy nagyon is elfogadták a Fidesz által diktált játékszabályokat. Kiderült például, hogy a korábbi szokással ellentétben a német autógyárak 2010 után nem hirdettek többé független médiumokban, mert nem akarták kockáztatni, hogy elveszítsék a magyar kormányzat jóindulatát.^[701] Az Orbán-kormány és a német nagytőke közötti együttműködés olajozottan és mindkét fél számára haszonnal működött.

A német politika ugyanakkor jóval összetettebb szereplőkből és érdekekből áll össze, mint az Magyarországról látszik. A politikai kapcsolatok kielégítő működtetéséhez Orbánnak stabil támogatókra volt szüksége. A kritikus törvényeket ezért már előre lefordították német nyelvre, és a kormány legcivilizáltabb tagjai rendszeres megbeszéléseket folytattak a kormányzó német kon-

zervatív politikusokkal, a fontosabb gazdasági vezetőkkel és vezető lapok szerkesztőivel. Ebben mindenekelőtt Frank Spengler, a Konrad Adenauer Stiftung budapesti irodájának befolyásos vezetője segített. Spengler, akivel időről időre én is beszéltem, egyszer azt mondta, hogy ő a Fideszen belül a mérsékelt, jó embereket segíti. Úgy vélte, hogy Orbántól nem kell tartani, mert a Fidesz, ahogy a német pártok, majd leváltja őt, ha nem hozza a párt számára az eredményeket. Hogy csupán rendkívül opportunistá volt-e, vagy súlyosan félreismerte a Fideszt mint pártot, nehezen tudtam megállapítani.

A Fidesz mindig is biztosította a német elit számára azt, ami számukra a legfontosabb: a politikai stabilitást, a kedvező gazdasági környezetet és jól képzett, olcsó munkaerőt. Orbán ügyesen táncolt a sokszor megalkuvó német politikai és gazdasági elit elvárásai és a tiltakozók között.

Az európai játéktér

A Fidesz harmadik, 2018-as győzelme után Orbán rendkívül magabiztossá vált Európában. Az Európai Parlament 2019. évi választási kampányának a Fidesz nagy reményekkel és energiával vágott neki. A párt az akkoriban megállás nélkül zajló menekültellenes kampányra építette fel politikai reklám-hadjáratát, és a „keresztény civilizáció” leáldozásával fenyegetett. Amikor a kampány egy pontján Jean-Claude Junckernek, az Európai Bizottság konzervatív elnökének, Orbán párttársának képe is felbukkant az óriásplakátokon, a sokat sejtető felirattal: „Önnek is joga van tudni, mire készül Brüsszel!”, a 2018-ban nyugvópont-ra jutott átmeneti béke – amelyről a 4. fejezetben írtam – újra felborult az Európai Néppárt frakciójában.

„Súlyos kárt okozott az Európai Néppártnak Orbán Viktor magyar kormányfő az új magyar kormányzati kampánnyal” – jelentette ki Manfred Weber frakcióvezető a *Der Spiegel* című német hírmagazinnak.^[702] Az, hogy Orbán saját párttársait is felhasználta negatív kampányra, heves vitát váltott ki, és végül az Európai Néppárt úgy döntött, hogy átmenetileg felfüggeszti a Fidesz tagságát. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a 2019-es európai választás után az összeülő új Európai Parlament néppárti csoportjában ne lett volna helye a Fidesznek. Az Európai Néppártnak szüksége volt a Fidesz szavazataira ahhoz, hogy a német konzervatív Ursula von der Leyent meg tudják választani a bizottság elnökévé.

A politikai lojalitás megszokott elvárásait mindazonáltal lassan kikezdte Orbán nyílt hadakozása Brüsszel ellen, a keleti nyitás az orosz és a kínai érdekszféra felé, valamint az átláthatatlan kavargás Közép-Ázsiában és a Balkánon.^[703]

Orbán agresszív, ugyanakkor opportunistá viselkedése számunkra, ellenzéki politikusok számára is megnehezítette, hogy eredményes külpolitikai tevékenységet folytassunk. Többször szembesültem a dilemmával, hogy vajon milyen kérdésekben és meddig lehet egyetérteni a magyar kormánnyal, amikor jogos problémákat feszeget, de számomra elfogadhatatlan módon. Például a Visegrádi Együttműködést nagyon fontosnak tartottam, de láttam, hogy szemben a csoport intézményesülésére irányuló erőfeszítéssel, Orbán kormánya hatalmi-ideológiai céljaira igyekezett felhasználni a szomszédokat. Európában úgy könyvelték el a Visegrádi Együttműködést, mint romboló szövetséget. Komoly kérdés volt a menekültprobléma kezelése is, amely – közvetlen tapasztalatból tudom – 2015-ben súlyos feladatokat rótt a magyar menekültügyi és bevándorlási hatóságokra. Ugyanakkor nem lehetett egyetérteni Orbánék sokszor embertelen politikájával, a kvótarendszertől való totális elzár-

közással és a visszataszító menekültellenes kampánnyal. A magyar kormány joggal tette szóvá, hogy a nyugat-európai országok szisztematikusan elszipkázzák tőlünk a magasan képzett fiatalokat, ami egyes kritikus szakmákban, például az egészségügyben tarthatatlan helyzetet teremtett. Számos alkalommal az is igaznak bizonyult, hogy az Európai Bizottság kettős mércét alkalmaz, például a legtöbb európai kutatási konzorciumban a kelet-európai akadémiai intézetek, 15 évvel a csatlakozás után is, jobbára csak alvállalkozóként vehettek részt. Orbánék azonban minden Magyarországot ért uniós kritikára kettős mércét kiáltottak, és így képtelenség volt a valós problémákról beszélni.

Az Orbán-kormánynak az Európai Unióban folytatott kalandorpolitikáját a magyar ellenzék nagy része szégyenteljesnek és súlyosan elhibázottnak találta. Képviselőként magam is jelentős energiát fordítottam arra, hogy lengyel, cseh és szlovák politikusokkal együtt egy előretekintő és összetartóbb Európai Unió vízióját vázoljuk fel a visegrádi országok nevében. Javasoltuk, hogy a közép-európai országok mihamarabb csatlakozzanak az eurózónához és az európai ügyészség intézményéhez, amelyben sem Magyarország, sem Lengyelország a mai napig nem vesz részt. Az Unió számára pedig azt szorgalmaztuk, hogy jöjjenek létre megfelelő intézmények a jogállam védelmére, formálódjon közös védelmi és külpolitika, és az európai pénztranszferok kifizetéséhez kötődjenek szigorúbb feltételek.^[704] A „Visegrád 4 Europe” néven indított programunk népszerűsítése közben azonban időnként váratlan akadályokba ütköztünk. A régió legjelentősebb biztonságpolitikai konferenciájának vezetője, akivel kiváló szakmai kapcsolatban voltam, szabadkozva jelezte, hogy bár nagyon is támogatja a programunkat, a Fórumon nem tudja biztosítani a bemutatását, mert a magyar külügyminiszter, Szijjártó Péter egyértelművé tette, hogy ha magyar ellenzéki politikus szót kap a konferencián, akkor ő ott nem jele-

nik meg. Márpedig a régió külügyminisztereinek évenként megrendezett nyilvános vitája a Fórum kiemelkedő eseménye volt, és a szervezők nem akarták kockáztatni a jó kapcsolatokat a magyar kormánnyal. Orbánék keze a határokon túl is messzire elért.

A világban zajló geopolitikai változások, Kína és Oroszország egyre offenzívabb politikája, Donald Trump elnökké választása, ami láthatóvá tette, hogy az Egyesült Államok visszavonulóban van a transzatlanti együttműködésből, valamint a Brexit arra készítette az európai vezetőket, hogy újragondolják a kontinens jövőjét. Az Európai Unió egységének elmélyítése a kelet-európai országok csatlakozásával a 2000-es évek közepén lényegében megállt, mert a 12 állam integrációja óriási feladatot jelentett a blokk számára. Egy bő évtizeddel később azonban már nyilvánvaló volt, hogy tovább kell lépni.

Emmanuel Macron 2017-ben a globális változásokra reflektáló messzemenő európai reformokat hirdetett meg. Az európai szuverenitás megerősítése érdekében közös védelmi politika kialakítására, a határok közös ellenőrzésére, egységes migrációs, klíma- és gazdaságpolitika bevezetésére tett javaslatot, és felszólított a demokrácia hathatósabb monitorozására.^[705] Angela Merkel egy évvel később terjesztett elő reformelképzeléseket a közös euró-költségvetés és bankunió bevezetéséről és a biztonsági együttműködés megerősítéséről. A német kancellár azt javasolta, hogy a konszenzusalapú külpolitikai döntéshozatalt többségi megoldással váltsák fel, amely kiiktatja egy-egy ország indokolatlan vétójának problémáját. A két vezető Németországban, a mesebergi kastélyban tartott találkozón jelentette be a változtatási szándékát. „Lényegében új fejezetet szeretnénk nyitni. Az a célunk, hogy megakadályozzuk, hogy Európa megosztottabbá váljon” – jelentették ki.^[706]

Ebben a kritikus időszakban Orbán és Kacziński szabályszegő kormánya az uniós döntéshozatal alapjait feszegette. Az Európai Néppárt elnöke, Joseph Daul és a parlamenti frakció vezetője, Manfred Weber ekkor jelezte Orbánnak, hogy politikájával a kizárást kockáztatja az Európai Néppártból. Fülthanúk szerint Orbán ekkor megfenyegette a néppárti vezetőket, mondván: „Ha megpróbáltok kitenni, tönkreteszlek benneteket.”^[707]

Macron és Merkel reformtervei jelentős kockázatot jelentettek Orbán Viktor öntörvényű, „szuverenista” rezsimje számára. Orbán mindenképpen meg akarta akadályozni az Európai Unió további mélyítését. Meghirdette a „lázadás évét”, ahogy erről a 2. fejezetben írtam, és 2019-ben európai politikusok ellen kampányolt. Közben azon dolgozott, hogy összefogja azokat a szélsőséges erőket, amelyek az Európai Unió további erősödése ellen küzdöttek. Angela Merkel minden erőfeszítése ellenére elkerülhetetlen volt a konfrontáció Orbán és az Európai Néppárt között.

Európai ellenlépések

Tíz évvel a Fidesz úgynevezett „alkotmányos forradalma” után, 2020 őszére állt össze az Európai Unió első jogállamisági jelentése, amely azonos elvek és szempontok alapján tekintette át a demokrácia állapotát a szövetség összes tagállamában. Az összefoglaló négy kiemelt területet vizsgált egységesen – az igazságszolgáltatás függetlenségét, az antikorrupciós intézményeket, a médiapluralizmust és az alkotmányos fékek és ellen-súlyok rendszerét –, világosan közvetítve, hogy „senki se kérdőjelezhesse meg azt, hogy a jogállamiság, a demokrácia és az alapvető szabadságjogok társadalmunk alapvetését és közös identitását alkotják”.^[708]

A Magyarországról szóló beszámoló rendkívül óvatosan fogalmazott ugyan, mégis sötét képet festett a magyar kormány demokratikus teljesítményéről. „Abszurd és valótlan”, értékelte a jelentést az igazságügy-miniszter, és arra panaszkodott, hogy a készítői civil szervezetek véleményét is kikérték. Orbán Viktor még messzebb ment: nyilvánosan követelte, hogy a jelentésért felelős európai biztos, Věra Jourova mondjon le posztjáról.^[709]

Amikor 2020-ban az uniós tagországok úgy döntöttek, hogy a 2021-ben kezdődő költségvetés és a koronavírus miatt létrehozott történelmi léptékű rekonstrukciós alap kifizetéseit jogállami feltételekhez kötik, ahogy a fejezet elején írtam, Orbán kormánya foggal-körömmel küzdött azért, hogy ezt megakadályozza. Még arra is képes volt, hogy a történelmi jelentőségű pénzalap megszavazását vétóval fenyegetse meg. Orbán számára a legcsekélyebb vizsgálódás is élet-halál kérdésnek mutatkozott, mert korlátozhatta a hozzáférést a hatalmas uniós pénzforrásokhoz, amelyekre a rendszere nagyban támaszkodott.^[710]

Mire a kompromisszum megszületett, a Fidesz és az Európai Néppárt között teljesen elmérgesedett a vita. Manfred Weber frakcióvezető azt hangoztatta, hogy akinek nincs takargatnivalója, annak nem kell tartania a jogállamisági kritérium és a költségvetési kifizetések összekapcsolásától.^[711] Ezek után Deutsch Tamás, a Fidesz veterán politikusa, EP-képviselő Weber megnyilvánulását egy tévéinterjúban a Gestapo módszereihez hasonlította.^[712] Orbán pedig interjút adott a *Die Welt* című konzervatív német lapnak, amelyben az Európai Unió eljárását a Szovjetunióéhoz hasonlította.^[713] A válságcsomag megvétózása és hosszú-hosszú évek után megérett a helyzet, hogy az Európai Néppárt megszabaduljon a Fidesztől. Orbán nem várta meg a végső megaláztatást. A kritikus szavazás előtt egy nappal, 2021 márciusában kiléptette képviselőit a pártcsoportból.

A Fidesz húsz évig volt az Európai Néppárt tagja. A nagy európai konzervatív pártok vezetői éveken keresztül éltették Orbánt. „Az Európai Néppárt, Európa számára a keletről fújó friss szellő még mindig a Fidesz generációja felől fúj, Orbán Viktor felől fúj, és barátai felől, akik legyőzték a kommunizmust” – nyilatkozta lelkesen Wilfried Martens, az EPP elnöke 2006-ban.^[714] A párt nyugati politikusai még 2014-ben is aktívan kampányoltak Budapesten a Fidesz mellett, amikor a kormánypárt már súlyosan rombolta a magyar demokratikus intézményrendszert. Az EPP-nek, Európa legerősebb pártszövetségéként súlyos felelőssége van abban, hogy Magyarország olyan messze távolodott az európai normáktól. Az EPP-ből való kiszorulás és azok után, hogy Orbán az ukrán háborúban az európai országoktól látványosan különböző, oroszbarát pozíciót foglalt el, a Fidesz és vele Magyarország az európai politika perifériájára szorult.

Jóllehet Orbán folyamatosan kritizálta az Európai Uniót, és a „népek Európája” nevében következetesen lassította az európai reformfolyamatokat, a fennálló status quo hosszú ideig tökéletesen szolgálta tekintélyelvű rezsimjének építését és fenntartását. Az áldozat pozíciójába helyezte magát, és folyamatosan hangoztatta, hogy a nyugati országok nem mondhatják meg a keletieknek, hogyan éljenek. Ezzel sikeres narratívát épített fel, amely Kelet-Európa-szerte visszhangra talált, és óvatosságra intette az európai reformereket. Orbán, építve az európai politika képmutatására, hallatlan befolyásra tett szert, és noha egy kis ország vezetője, az Európa-kritikus erők szimbolikus vezéralakjává vált.

Orbán látványos befolyásszerzését alapvetően az tette lehetővé, hogy az Európai Unió a legkisebb országoknak is beleszólást biztosít a döntésekbe. Ez a pozíció felértékelte Magyarország jelentőségét az Unión kívüli országok, például Oroszország vagy Kína számára is. Ezek a rezsimek messzemenőig kihasználták

Orbán Viktor pávatáncattitűdjét: kielégítették Orbán önző és korrupst igényeit, és általa gyengítették az európai egységet. Magyarország tizenhárom év alatt megbízhatatlanná vált partnere számára, és Orbán autokrata rendszere idővel az európai társadalmi békére is kockázatot jelentett.

Vlagyimir Putyin háborúja Ukrajna ellen egy csapásra véget vetett annak a kényelmes geopolitikai környezetnek, amelyben Orbán egy bő évtizede lavírozott. 2022-ben az európai országok azonnal felülbírálták Oroszország-politikájukat, és mind morális, mind stratégiai megfontolásokat figyelembe véve egyértelműen a megtámadott Ukrajna mellé álltak. Oroszország egy több mint 75 éves békét tört meg, amikor megtámadott egy szuverén országot. Orbán Viktor, a „szuverenizmus” hangos védelmezője, sarokba szorult. Ellentmondásos pozíciója láttán, amelyben a birodalmi és revizionista szemléletet érvényesítő Putyin politikáját a háború idején is védelmébe vette, Magyarország legközelebbi barátai is hátat fordítottak neki.

2023-ra Magyarország válaszüthöz érkezett, amelynek tétje végső soron Magyarország európai uniós tagsága.

A Nyugat bírálatának hosszú története van Magyarországon. Fülep Lajos, a 20. század elején élt művészettörténész, lelkész 1934-ben úgy vélte, hogy a Nyugattól való elfordulás nemzeti öncélúság, és az egész Nyugat–Kelet dilemma csak „reménytelen helyben topogás”, hiszen a Kelet „ködbe vesző, léggé foszló révület vagy a nemzeti-keleti jelszavával támadó-védekező selejtesség”.^[715]

Orbán Viktor megrészegült a Kelet bámulatos felemelkedésétől, és erre tett fel mindent. A nyugati gazdasági válságban a forradalmi változtatások lehetőségét látta meg, és vizionárius vezérként lépett fel. „Ha ki merjük mondani, hogy semmi értel-

me Nyugat-Európát másolni, hanem a szabadság szellemének jegyében a saját gazdasági rendszereinket kell fölépíteni, ha ezt ki merjük mondani, akkor óriási lépést tettünk a siker irányába” – hirdette.^[716]

Orbán elhitette a magyarok sokaságával, hogy általa Magyarország különlegessé válik, és ő nagyobbá teszi az országot, mint amekkora valójában. Ez büszkeséggel tölti el híveit, ugyanakkor felélesztette a Nyugattal szembeni sérelmeket, azt állítva, hogy a Nyugat nem ismeri el és nem respektálja Magyarország érdekeit. Valójában 2022-re ugyanaz a helyzet állt elő, mint amelyet Fülep Lajos már 1934-ben megfogalmazott: Magyarország a Nyugathoz képest kicsit továbbra is le van maradva, és ezen egykönnyen nem is tudunk változtatni. Az, hogy képesek vagyunk-e a nyugati integráció hozta történelmi lehetőségeket a nemzet javára fordítani, csak rajtunk múlik. A Nyugat-ellenesség nem más, mint a saját kudarcunk elrejtése, csak „léggé foszló révület”.

Orbán kalandorpolitikája nem tette Magyarországot sem nagyobbá, sem erősebbé, csupán veszélyesebbé és elszigeteltebbé. Tizenhárom év után Magyarország barátai és szövetségesei elidegenedtek tőlünk. Ennek súlyos következményei lehetnek a Fidesz politikájára és így az egész országra nézve. A Nyugat centrumával szembemenni olyan kockázat, amelybe Magyarország a 20. század során már többször belebukott.

Nagyszüleim, szüleim és az '56-ban a függetlenségért harcoló felmenőim az elmúlt száz évben végig elnyomó rezsimek árnyékában próbáltak szabad, autonóm életet élni. Egész életükben abban reménykedtek, hogy Magyarország egyszer felszabadul, és elfoglalja helyét ott, ahol van: Európában. Arra törekedtek, hogy mi, az unokáik és gyermekeik ismerjük meg Magyarország valódi történelmét és sajátos kultúráját, de tanuljunk nyelveket, járjuk a világot, hogy értelmes életet élhessünk, és ne hagyjuk

magunkat elmerülni a provinciális önsajnálatban. Amikor a Fidesz megalakult, éppen erre a feladatra szerződött, ezért éreztem a magaménak, és ezért csatlakoztam hozzá. Amikor Magyarország kinyílt a Nyugat felé, a fiatal Fidesszel nem legyőzni akartuk a világ fejlett régióit, hanem elérni őket, és együtt élni velük. A Nyugat-Európával való versenyzés reménye szemfényvesztés lett volna.

A 20. század során számos európai nemzet, amely elveszítette területeit vagy feladta gyarmatait, képes volt világhatalomból normális európai néppé válni, és újratervezni törekvéseit a világban. Úgy tűnik, nekünk, magyaroknak még nem sikerült megértenünk, hogy kik vagyunk, és elfogadnunk, hogy mire vagyunk képesek. A generációm, a Fidesz nemzedéke, akik belenőttünk a szabadságba, és akiknek a csillagos ég volt a határ, kudarcot vallottunk. A gyerekeinknek kell vállalni a nehéz feladatot, hogy kilépjenek az elveszített nagyság bűvöletéből és a valóság talaján találják meg a boldogulás útját.

UTÓSZÓ

Orbán tizenharmadik éve tartó rendszere a baráti társaságunkon is mély nyomokat hagyott. Vannak, akik elhagyták Magyarországot, és brüsszeli, luxemburgi európai intézményeknél vagy berlini civil szervezeteknél helyezkedtek el. Egyikük eladta sikeres technológiai cégét, még mielőtt a Fidesz vállalkozói köre felvásárolta volna. Egy másikuk, egy kutatóvállalat vezetője, elveszítette minden kormányzati megbízatását, de meg tudta menteni intézetét azáltal, hogy nemzetközi konzorciumokba dolgozik be. Az újságíró barátaim mind elveszítették a munkájukat, és új állást kellett keresniük, de volt közöttük, aki annyira kiábrándult, hogy örökre felhagyott az újságírással. Én néhány évet újra eltöltöttem a politikában. Mindannyian az értelmes cselekvés tereit kerestük. Az Orbán-rendszer mindannyiunk életét felforgatta. Tizenhárom év alatt megszámlálhatatlan politikai vitát folytattunk egymással. A rezsim nyomása és a szakmai, sokszor egzisztenciális kitettség gyakran tette próbára a barátságunkat. Közben a gyerekeink felnőttek, egyetemre mentek. Alig maradt közülük valaki Magyarországon. Nem tudjuk még, hogy látnak-e majd perspektívát ebben az országban, hogy Európa legjobb egyetemlein megszerzett tudásukat hazahozzák és itthon kamatoztassák.

Amikor 2022. április 3-án a Fidesz sorban negyedszer is kétharmados többséget szerzett a Magyar Országgyűlésben, világos volt, hogy az „illiberális” magyar kísérlet folytatódni fog. Addigra azonban, a „bőség éveinek” elmúltával, az ország már súlyos gazdasági recesszió jegyeit mutatta, és Orbán rendszere válságba került. Más tekintélyelvű rezsimekhez hasonlóan a Fidesz hanyatlása is elkezdődött. Egy évvel a negyedik győzelem után már látszik, hogy a Fidesz kormánya csak egyre több hazugsággal, egyre erősebb központosítással és egyre keményebb lépések árán tudja kordában tartani a növekvő elégedetlenséget, a rendszer tovább radikalizálódik, és Magyarország egyre több konfliktust vállal nyugati partnereivel.

A magyar ellenzék, amely tizenhárom év alatt számos jobbrosszabb stratégiát tesztelt, hogy megmérkőzzön Orbán pártjával, az újabb vereség után minden korábbinál mélyebb válságba zuhant. Az ellenzék azonban mindig újjáéled. A kérdés az lesz, hogy folytatódni fog-e a kistílű rivalizálás, a leegyszerűsített, tagadásra épülő politizálás és a kis pártok Orbán lojális ellenzékévé válnak, vagy képes lesz az ellenzék felnőni az ország vezetésének feladatához. Meg tudja-e értetni a magyarokkal, hogy a Nyugattól való sértett eltávolodást a hatalmi vágy motíválja, és ez az uniós tagság elvesztéséhez és Magyarország végzetes lecsúszásához vezethet? Az ellenzék feladata, hogy ennek a kockázatos jövőnek az alternatíváját építse fel, és színvonalas jövőképet tárjon az ország lakói elé.

Orbán keménykezű, ellenséges politikája az európai partnerek számára is további, egyre súlyosabb kihívást jelent. Bár a 2022-es évben az Unió határozott lépéseket tett, hogy feltételekkel szembesítse Orbán hatalommal visszaélő kormányát, az Európai Unió továbbra sem rendelkezik átfogó stratégiával és egységes politikai akarattal, hogy a tekintélyelvű kormánypártokat hogyan kezelje a blokkon belül. Putyin Ukrajna elleni háborúja

azonban megmutatta az addig kényelmes európai elitnek, hogy a történelem nem lineáris, és a hatalmi mámor sosem múlik el. Új időszak kezdődött.

A 2008. évi pénzügyi válság után világszerte politikai vállalkozók bukkantak fel, akik kihasználták az emberek riadalmát, és erős államot és biztonságot ígértek. Orbán Viktor is ennek a kivételes fordulatnak az idején jutott igazán hatalomra. A politikai tisztesség szabályait felrúgva, Orbán uralma letérítette Magyarországot a demokrácia útjáról, és így megfosztotta az ország lakóit a hosszú távú civilizációs fejlődés lehetőségétől. A magyar társadalom elveszítette erkölcsi iránytűjét, mert az egységes demokratikus szabályrendszer megszűnt létezni. A kapzsiságra, gyűlöletre és érzelmi manipulációra épülő politikai kultúra elterjedésének hosszú távú hatásai felmérhetetlenek.

A demokrácia újjászületése nem lesz egyszerű Magyarországon. Az „illiberalizmus” meggyökeresedése súlyos nehézségeket okoz majd az elkövetkező kormányok számára.

Mégis, a demokrácia visszatérése nem lehetetlen. Az autonómiára törekvésnek és az önkormányozó társadalomnak évszázados hagyományai vannak nálunk. A politikai elit erőfeszítései ellenére az ország egyáltalán nem megosztott. A legtöbben elutasítják a kultúrharcot, amelyet a politika rájuk erőltetett. Magyarországon létezik Orbán Viktortól független, magasan képzett szellemi elit, amely képes az ország vezetésére. A magyarok pedig túlnyomó részben egyetértenek abban, hogy a mi kultúránk a szabadság ideája köré szerveződik, és elválaszthatatlanul a Nyugat része vagyunk.

A demokráciát az autonómia ethosza, a politikai tisztesség és a közösség erőfeszítései tartják össze. A történelmileg szerencsés generációm, amelyik azt gondolta, hogy a történelem min-

dig előremegy, eltékozolta ezt a lehetőséget. A legjobb, amit tehetünk, hogy elmondjuk mindenkinek, mit tanultunk. Minden erőnkkel segítenünk kell az utánunk következő nemzedéket, hogy vissza tudja állítani Magyarországot a demokrácia vágányára, és szembe tudjon szállni a tekintélyelvű erőkkal, amelyek mindig készen állnak a támadásra.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Sok nagyszerű embernek vagyok hálás, amiért segítettek, hogy ez a könyv elkészüljön.

Mindenekelőtt köszönöm Katrin Kinzelbach, Charles Kovacs, Ivan Krasztev, Joshua Muravchik és Róna-Tas Ákos biztatását, akik meggyőztek, hogy írjam meg, hiszen Magyarország történetét azoknak kell elmesélniük, akik benne élnek.

Köszönöm Amanda Coackley, Judy Dempsey, Cas Mudde, Hajdú Mónika, Nick Thorpe és Rosie Whitehouse értékes tanácsait, akik figyelmemet lényeges, praktikus kérdésekre irányították.

Nagyon hálás vagyok Bajnai Gordonnak, Rosa Balfournak, Hegedűs Istvánnak, Tim Judah-nak, Stefan Lehnének, Michael-Meyer Resendének, Natalie Nougayrède-nek, Doug Saunders-nek és Ivan Vejvodának barátságukért, a kérdéseikért és a sok beszélgetésért, amelyek segítettek gondolataim pontos megfogalmazásában.

Köszönöm sok magyar barátomnak, akik elolvasták a kézirat egyik vagy másik fejezetét, felhívták a figyelmemet egy-egy fontos történetre, és észrevételeikkel pontosították az események részleteit. Köszönöm Bárd Petra, Bodrogi Bea, Brückner Gergely, Enyedi Zsolt, Feledy Botond, Jakab András, Kovács Krisztina, Kovács Eszter, László Róbert, Lőrincz László, Martin József Péter,

Miklósi Zoltán, Pardavi Márta, Romsics Gergely, Szelényi Gábor, Tóth Gábor Attila, Urbán Ágnes és Valentinyi Ákos! Többen is voltak, akik nem akarták, hogy feltüntessem a nevüket, ami szégyen a rendszerre nézve, amelyben élünk. Nekik is hálás vagyok, és remélem, hogy ezt tudják.

Különösképpen köszönöm Kerényi Györgynek és Vajda Évának, hogy végigkísérték a könyv születését, megjegyzéseket fűztek a tartalmához, és tippet adtak, hogyan lehet olvasmányosabb. Az ő lelkesedésük is hozzájárult ahhoz, hogy az írás hosszú folyamatában felmerülő problémákon túl tudtam lendülni.

Mélyen le vagyok kötelezve a könyv első kiadójának, a Hurst Publishers csapatának, különösképpen pedig Michael Dwyernek, aki bízott benne, hogy jó könyvet írok, és Alice Clarknak, a csodás szerkesztői segítségért. Továbbá nagyon köszönöm a HVG Kiadó vezetőinek, Szauer Péternek és Budaházy Árpádnak, hogy vállalták a könyv magyar kiadását, Dufka Hajnalkának a könyv felelős szerkesztését és kiadásának menedzselését, Sebes Katalinnak a nagyszerű szerkesztői munkát, Szabó Balázsnak a borító tervezését, és Sugár Juditnak a promócióban nyújtott rengeteg segítségét.

Nem tudom kifejezni, mennyire hálás vagyok szüleimnek, Péterfia Katalinnak és Szelényi Pálnak, valamint nagyszüleimnek, Patek Karolának, Lovász Erzsébetnek, Péterfia Zoltánnak és Szelényi Pálnak, akiknek az élete a szabadság szakadatlan kereséséről szólt, és akiktől egy életre szóló inspirációt kaptam. Életem kalandjában férjem, Karvalits Ferenc az állandó társam, a kiapadhatatlan erőforrás, aki mindig támogatta szakmai és politikai ambícióimat, beszélgetéseink során újra és újra próbára tette az elképzeléseimet, és mellettem állt a sikereimben és a kudarcaimban. Annyira köszönöm Neked!

Végül köszönöm az ERSTE Stiftungnak, amely meghívott a bécsi székhelyű Institut für die Wissenschaften vom Menschen Europe's Future programjába, és a berlini Robert Bosch Academynak, amely lehetővé tette, hogy két éven át Richard von Weizsäcker-ösztöndíjasként kutathassak és dolgozhassam. A Bécsben és Berlinben töltött idő, távol a zajos magyar közéletről, gazdag intellektuális környezetet és nyugalmat biztosított számomra, amelyben a könyvet meg tudtam írni.

Budapest, 2023. április

Szelényi Zsuzsanna (1966, Veszprém) a nemzetközi kapcsolatok szakértője, demokráciakutató, korábbi országgyűlési képviselő, a Közép-Európai Egyetem (CEU) Demokrácia Intézetének programigazgatója. Tanulmányait az ELTE-n, a Budapesti Közgazdasági Tudományegyetemen, valamint a bostoni Tufts Egyetemen végezte. A rendszerváltás után a Fidesz egyik vezetője és országgyűlési képviselője, később az Együtt egyik alapítója és országgyűlési képviselője volt. Tizenöt éven át tevékenykedett az Európa Tanács tisztviselőjeként. A berlini Robert Bosch Academy Richard von Weizsäcker ösztöndíjasa volt. Könyve *Tainted Democracy – Viktor Orbán and the Subversion of Hungary* címmel az Egyesült Királyságban is megjelent.

Jegyzetek

[← 1]

A magyar választási rendszer 1989 óta két pilléren nyugodott: az aránytalan, „a győztes mindent visz” többségi rendszeren és egy azt kiegészítő, arányos listás rendszeren. A 176 egyéni választói kerületben kétfordulós volt a szavazás, és a legtöbb szavazatot elnyert jelölt kapta meg az országgyűlési mandátumot. A 152 országgyűlési helyet megyei listákra leadott szavazatok eredményeként osztották szét a pártok között, 58 mandátumot pedig az egyéni körzetekben a vesztes jelöltekre leadott szavazatokból származó, úgynevezett kompenzációs lista alapján osztottak ki. Így állt össze az akkor 386 fős Országgyűlés.

[← 2]

„Orbán Viktor beszéde a Vörösmarty téren (2010. április 25-én)”, 2010-2014.kormany.hu, 2010. április 25.

[← 3]

Uo.

[← 4]

Uo.

[← 5]

Orbán Viktor beszéde a XVIII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor (Tusványos) zárónapján: „Orbán Viktor nemzeti katarzist akar”, Index.hu, 2007. július 21.

[← 6]

1995 márciusában a Bokros Lajos pénzügyminiszter nevével fémjelzett kiigazítási csomag helyreállította a magyar gazdaság megbomlott külső-belső egyensúlyát, és megteremtette a felzárkózó országokra jellemző, gyors gazdasági növekedés újraindulásának alapjait. Az intézkedéscsomag ugyanakkor az életszínvonal jelentős zuhanásával járt.

[← 7]

Gyurcsány Ferenc miniszterelnök beszéde 2006. május 26-án az MSZP zárt frakcióülésén. A teljes balatonőszödi beszéd, [Népszabadság Online Archivum](http://NepszabadsagOnlineArchivum), 2007.

május 26.

[← 8]

2006. június 10-én a Gyurcsány-kormány óriási megszorító csomagot jelentett be, amely tartalmazta a gáz és a villamos energia árának növelését, az áfakulcs emelését, valamint a kulturális szolgáltatások árának emelését is.

[← 9]

Debreczeni József: *A 2006-os ősz*. Miskolc, De.hu Kft., 2012.

[← 10]

A Fidesz országgyűlési frakciója például minden alkalommal, amikor a miniszterelnök beszélt, kivonult az ülésteremből. A 2006–2010 közötti időszakban paritásos alapon egyetlen parlamenti bizottság sem állt fel, mert a Fidesz nem kooperált.

[← 11]

„Az Országgyűlés 1/2010 (VI. 16.) politikai nyilatkozata a Nemzeti Együttműködésről”, 2010-2014.kormany.hu, 2010. június 14.

[← 12]

„Schmitt Pál: lefekvés előtt mindig van puszi vagy kézfogas”, Nol.hu, 2010. június 25.

[← 13]

Kovács Áron: „Tölgyessy kétszáz problémás pontot talált az Alaptörvényben”, Origo.hu, 2011. április 18.

[← 14]

Arató, Andrew – Halmai, Gábor – Kis, János (szerk.): „Opinion on the Fundamental Law of Hungary”, lapa.princeton.edu. Könyv alakban: In: Tóth, Gábor Attila (szerk.): *Constitution for a Disunited Nation, On Hungary's 2011 Fundamental Law*. Budapest-New York, Central European University Press, 2012.

[← 15]

Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2011, 71.

[← 16]

„Orbán: Gránitszilárdságú az Alaptörvény”, Mandiner.hu, 2012. január 2.

[← 17]

Miniszterelnökség: „1848 és 2010 is megújulást hozott” (Orbán Viktor ünnepi beszéde, Budapesten), [2010–2014.kormany.hu](http://2010-2014.kormany.hu), 2010. március 15.

[← 18]

Uo.

[← 19]

Petőfi Sándor: „Föltámadott a tenger...” Arcanum.com.

[← 20]

Szilágyi Ákos: *A populista – A politikai varázsmese morfológiája*. Budapest, Irodalom Kft., 2010.

[← 21]

Mudde, Cas – Rovira Kaltwasser, Cristobal: *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford, Oxford University Press, 2017.

[← 22]

„»Nem leszünk gyarmat!«, Orbán Viktor ünnepi beszéde, Budapesten”, [2010–2015.miniszterelnok.hu](http://2010-2015.miniszterelnok.hu), 2012. március 15.

[← 23]

Uo.

[← 24]

Uo.

[← 25]

Póti László: „Új minőség az orosz külpolitikában”, *ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések*, 2006. 4.

[← 26]

Bayer József: „A szuverenitás politikaelmélete”, *Magyar Tudomány*, 2013. április 2.

[← 27]

Békés Márton: „Mi magunk”, kommentar.info.hu, 2020, 1.

[← 28]

Nagy Gergely Miklós: „»A rendszer igazságait védem« – Interjú G. Fodor Gáborral”, Magyarnarancs.hu, 2015. március 8.

[← 29]

Ez a felsorolás a 2010–2019. évi állapotot mutatja.

[← 30]

Krekó, Péter – Enyedi, Zsolt: „Orbán’s Laboratory of Illiberalism”, *Journal of Democracy*, 2018, 29/3. 39–51.

[← 31]

„Orbán Viktor beszéde a Kossuth téren (2010. május 29.)”, [2010–2014.kormany.hu](http://2010-2014.kormany.hu), 2010. május 29.

[← 32]

Böcskei Balázs: „Orbán, a »kreatív fejedelem«”, Nepszava.hu, 2018. május 15.

[← 33]

G. Fodor Gábor: *Az Orbán-szabály*. Budapest, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2021, 26.

[← 34]

„Az Orbán-szabály a politikai tudás foglalata” (a XXI. Század Intézet online könyvbemutatója), [Youtube.com](https://www.youtube.com), 2021. május 5.

[← 35]

Az összes felszólaló uo.

[← 36]

G. Fodor Gábor, i. m., 20.

[← 37]

Körösényi András – Illés Gábor – Gyulai Attila: *Az Orbán-rezsim – A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest, Osiris, 2020, 139.

[← 38]

Fekete Doboz: „Mi leszel, ha nagy leszel?” (interjú Orbán Viktorral), *Film.indavideo.hu*, 1989.

[← 39]

Uo.

[← 40]

Uo.

[← 41]

Róna-Tas Ákos: „Fidesz – MI-DESZ? Nemzedékek és pártok”. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991*. Budapest, Fidesz Press, 1992, 608–10.

[← 42]

Hegedűs István: *Rút pártviszály. Pártok és változások. A Fidesz politikai fordulata*. Doktori (PhD-) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, 2004.

[← 43]

„Fidesz, 1988. Politikai programnyilatkozat” In: Bozóki András i. m., 1992, 110–13.

[← 44]

Az 1956-os mártírok újratemetésének ünnepi díszlete Bachmann Gábor és ifj. Rajk László tervei alapján készült.

[← 45]

„Orbán Viktor beszéde Nagy Imre újratemetésén”, *Mandiner.hu*, 2009. június 16.

[← 46]

Petőcz György: *Csak a narancs volt (A Fidesz története Fodor Gábor, Hegedűs István, Molnár Péter, Szelényi Zsuzsanna, Ungár Klára visszaemlékezésében)*. Budapest, Irodalom Kft., 2001, 121.

[← 47]

Bozóki András: *Politikai pluralizmus Magyarországon*. Budapest, Századvég, 2003, 312.

[← 48]

„Homályból homályba”. In: Bozóki András i. m., 1992, 316.

[← 49]

Kövér László – Orbán Viktor: „A koalíció én vagyok!” Magyarhirlap.hu, 1991. december 4.

[← 50]

„Orbán Viktor beszéde a Fidesz pécsi kongresszusán, 1992. február 7-én”. In: Kéri László: *Orbán Viktor*. Budapest, Századvég, 1994, 180.

[← 51]

„Orbán Viktor beszéde Mosonmagyaróváron 1990. október 26-án”. In: Kéri László i. m., 156.

[← 52]

„A Fidesz gazdaságfilozófiája”. In: Bozóki András i. m., 1992, 608.

[← 53]

Janis, Irving L: *Groupthink – Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*, Houghton Mifflin, 1983.

[← 54]

„Orbán Viktor a liberális kormány szükségességéről”. Orbán beszéde a Fidesz 1992. évi kongresszusán, Youtube.com, 1992.

[← 55]

Bojtár B. Endre: „Kövér László bevallotta: kényszerből lett jobboldali a Fidesz (interjú a házelnökkel, a Fidesz akkori frakcióvezetőjével 1994-ből, amikor rá-

jött, hogy ő volt a világ legostobább, legnaivabb embere)”, Magyarnarancs.hu, (1994. július 14.) 2019. december 25.

[← 56]

1988–1993 között a Fideszt 13 fős kollektív vezetés (választmány) irányította, és kiemelt szerep jutott a párt arcát képviselő 22 fős frakciónak. A pártnak 1993-ig nem volt egyszemélyi vezetője.

[← 57]

Hegedűs István-interjú, In: Petőcz György i. m., 275.

[← 58]

Fodor Gábor mellett Molnár Péter és Ungár Klára is elhagyta a Fideszt.

[← 59]

Váradai Júlia: „Orbán Viktor: »Az ország nem biztos, hogy tudja, hogy mi a jó neki«”, Magyarnarancs.hu, (1994. május 13.) 2019. november 29.

[← 60]

Bojtár B. Endre i. m.

[← 61]

Debreczeni József: *Arcmás*. Budapest, Nórán Libro, 2009, 102.

[← 62]

Uo., 113–15.

[← 63]

Uo., 388.

[← 64]

Tellér Gyula: „Az elit nem vész el, csak...” Beszelo.c3.hu, 1995, 3/5.

[← 65]

„Orbán Viktor beszéde 1997. június 12-én a Zeneakadémián, a Polgári Ellenzék Napja alkalmából”. In: Orbán Viktor: *Beszédek, írások, interjúk 1986–2006*. Heti Válasz Press, Budapest, 2006, 164.

[← 66]

„G. Fodor Gábor atombombája, a Fidesz őszi beszéde – vad visszhangok jobbról az interjúnkra”, Magyarnarancs.hu, 2015. február 21.

[← 67]

Mair, Peter: *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. London–New York, Verso Books, 2013.

[← 68]

Rényi Pál Dániel: *Győzelmi kényszer – Futball és hatalom Orbán világában*. Budapest, Magyar Jeti Zrt, 2021, 128.

[← 69]

G. Fodor Gábor i. m., 18.

[← 70]

„»Nos, a Fidesz nem akar államosítania Narancs-interjú Orbán Viktorral 1998-ból”, Magyarnarancs.hu (1998. február 19.) 2013. május 31.

[← 71]

Debreczeni József i. m., 2009, 141.

[← 72]

Gavra Gábor: „»Ma már ők is dogmatikusok« – Bence György filozófus a mai és a régi Fidesz-ről”, Magyarnarancs.hu, 2003. március 20.

[← 73]

Debreczeni József i. m., 2009, 135.

[← 74]

„Kossuth téri Fidesz-nagygyűlésen elhangzott teljes Orbán Viktor-beszéd”, Ma.hu, 2002. április 14.

[← 75]

Váradi Júlia i. m.

[← 76]

„Lezáruló tisztogatás a Fideszben: Minden szinten szinte mind megy”, Magyarnarancs.hu, 2004. március 25.

[← 77]

„Orbán Viktor Dísz téren tartott beszéde”, Ma.hu, 2002. május 7.

[← 78]

„Orbán: »...ha mozdulnunk kell, együtt mozdulhassunk«”, Index.hu, 2002. május 7.

[← 79]

Greskovits, Béla: „Rebuilding the Hungarian Right through Civil Organization and Contention: The Civic Circles Movement”, *EUI Working Papers*. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, RSCAS 2017/37.

[← 80]

Uo.

[← 81]

„Szövetség születik – Orbán Viktor beszéde a Fidesz 2003. évi kongresszusán”, Magyarnemzet.hu, 2003. május 17.

[← 82]

„Orbán Viktor október 23-i beszéde”, Gondola.hu, 2002. október 24.

[← 83]

Gavra Gábor: „A Fidesz átalakulása: Véget ért egy fejezet”, Magyarnarancs.hu, 2003. május 1.

[← 84]

Enyedi, Zsolt: „The Role of Agency in Cleavage Formation”, *European Journal of Political Research*, 2005. 44/5. 697–720.

[← 85]

Debreczeni József i. m., 2009, 203.

[← 86]

M. László Ferenc: „A Fidesz útja a győzelemhez – A pincétől a padlásig”, Magyarnarancs.hu, 2009. június 11.

[← 87]

Pethő András: „Az Orbán-dilemma fogságában – A Fidesz utolsó válságának története II.”, Origo.hu, 2010. április 2.

[← 88]

Bessenyei Zsolt: „Belháború a Fideszben: Egy új üzenet érkezett”, Magyarnarancs.hu, 2007. január 25.

[← 89]

„Orbán: Nyílt és szervezett hazugság áldozatai lettünk”, Index.hu, 2006. július 21-én.

[← 90]

Pethő András i. m.

[← 91]

Uo.

[← 92]

„Orbán Viktor beszéde a Kossuth téren, 2006. október 6-án”, Youtube.com, 2006. október 6.

[← 93]

„Schmidt Mária ante portas”, Magyarnemzet.hu, 2007. január 15.

[← 94]

„Megőrizni a létezés magyar minőségét”, 2010-2015.miniszterelnok.hu, 2010. február 17.

[← 95]

Uo.

[← 96]

Körösényi András – Illés Gábor – Gyulai Attila i. m., 57.

[← 97]

Pethő András i. m.

[← 98]

Körösényi András – Illés Gábor – Gyulai Attila i. m., 153.

[← 99]

Borbás Barna: „Se populizmus, se hibrid rendszer: bemutatjuk az »Orbán rezsim« legújabb megfejtését”, [Valaszonline.hu](https://www.valaszonline.hu), 2020. december 9.

[← 100]

Nagy József: „Lázár János: Orbán Viktor állja és adja is a pofonokat, de amint korrektül viselkednek vele, simulékonyabbá válik”, [24.hu](https://www.24.hu), 2021. január 26.

[← 101]

„Százmilliárd forintot kapott az államtól az év végére a Matthias Corvinus Collegium”, [Hvg.hu](https://www.hvg.hu), 2020. december 25.

[← 102]

Tucker Carlson *Tonight, Fox News*: „Tucker: Why can't we have this in America?” [Youtube.com](https://www.youtube.com), 2021. augusztus 7.

[← 103]

Tucker Carlson *Tonight, Fox News*: „Hungarian prime minister hits back at Biden calling him a ,thug' on ,Tucker””, videó, [Youtube.com](https://www.youtube.com), 2021. augusztus 5.

[← 104]

„Orbán Viktor a demokráciáért harcol – Tucker Carlson a Mandinernek” (Kohán Máttyás és Szilvay Gergely interjúja Tucker Carlsonnal), [Mandiner.hu](https://www.mandiner.hu), 2021. augusztus 5.

[← 105]

Tucker Carlson i. m., 2021. augusztus 5.

[← 106]

A Fidesz-kormány jelentős erőfeszítéseket tett a „sikeres magyar modell” terjesztése és a radikális konzervatív ellenállás európai méretű megszervezése ér-

dekében. 2020-ban felsőoktatási intézményekből hálózatot hoztak létre, amelyben szerepel a Nemzeti Közszerológati Egyetem (Ludovika – UPS), a Mathias Corvinus Collegium, a lengyel Collegium Intermarium vagy például a Marion Maréchal által Franciaországban és Spanyolországban alapított Társadalomtudományi, Gazdasági és Politikai Intézet, amelyek a „mainstream” progresszív egyetemi trendekkel folytatott küzdelmet tűzték ki célul.

[← 107]

Romsics Ignác: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Budapest, Osiris, 2012, 144.

[← 108]

Széky János: *Báránvakság – Hogyan lett ilyen Magyarország?* Pozsony, Kalligram, 2015.

[← 109]

Csurka István: „Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán”, *Magyar Fórum*, 1992. augusztus 20.

[← 110]

„Kövér László, Fidesz, felszólalása a Magyar Országgyűlésben”, parlament.hu, 1992. augusztus 8.

[← 111]

„A Fidesz politikai programnyilatkozata, 1988”. In: Bozóki András i. m., 1992, 110.

[← 112]

Csepeli György – Örkény Antal: „A magyar nacionalizmus változó arca”. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1996*. Budapest, Tárki, 272–95.

[← 113]

„Orbán Viktor-interjú”, *Kossuth Rádió, Vasárnapi újság*, 2002. január 27.

[← 114]

Sz. I. M.: „Orbán Viktor: az álmoknak nem lehet határt szabni”, [Index.hu](http://index.hu), 2000. augusztus 20.

[← 115]

Blázsovcics Livia – Pásztor Zoltán: „Nem lesz vendégmunkáshullám”, magyarnemzet.hu, 2001. december 29.

[← 116]

„Orbán beszéde a Testnevelési Egyetemen”, origo.hu, 2002. április 9.

[← 117]

MTI: „Kokárdát a választásokig!” magyarnemzet.hu, 2002. március 13.

[← 118]

Csík Rita: „Gyurcsány: felelős hazafi nem mond igent”, *Népszava*, 2004. november 30.

[← 119]

Személyes interjú Bárdi Nándor történésszel, 2020. március 20-án.

[← 120]

Interjú Orbán Viktorral, *Hír TV*, 2004. november 7. Idézi: Szabó Ildikó: *Nemzet és szocializáció*. Budapest, L'Harmattan Kft., 260.

[← 121]

Tellér Gyula i. m.

[← 122]

Szűrös Mátyás és Pozsgay Imre, a volt MSZMP legfelsőbb vezetéséhez tartozott; Orbán több minisztere: Martonyi János, Járai Zsigmond, Gógl Árpád és Pintér Sándor az MSZMP tagjaként, a szocialista államapparátus szakmai vezetésében vett részt; Boros Imre, Tasnádi László államtitkár és Szita Károly polgármester titkosszolgálati tiszték, illetve informátorok voltak; Gyuricza Béla katonatiszt, Sümeghy Csaba üzletember volt, ők mind a Fidesz elitjének részesei lettek az 1990-es években.

[← 123]

Lánczi András: *Konzervatív kiáltvány*. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor Kft., 2002.

[← 124]

Balázs Zoltán: „Political Theory in Hungary after the Regime Change”, *International Political Anthropology*, 2014/1.

[← 125]

Mándi Tibor: „Politikai gondolkodás”. In: Körösenyi András (szerk.): *A politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 2015, 25.

[← 126]

Kardos Gábor: „Az államok szuverén egyenlősége”. In: Jakab András – Fekete Balázs: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, Real.mtak.hu, 2018.

[← 127]

Techet Péter: „Carl Schmitt és a nemzetiszocializmus”, *Politikatudományi Szemle*, XXI/1. 133–52.

[← 128]

Schmitt, Carl: *A politika fogalma – Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford.: Cs. Kiss Lajos. Budapest, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 2002, 206.

[← 129]

Szilágyi Ákos: *A kékek és a zöldek – Hideg polgárháború Magyarországon*. Budapest, Új Palatinus Könyvesház, 2010.

[← 130]

Dreher, Rod: *Crunchy Cons: The New Conservative Counterculture and its Return to Roots*. New York, Three River Press, 2006.

[← 131]

Ilyen intézmény volt a Századvég mellett a XXI. Század Intézet, a *Demokrata* című hetilap, 2006-tól a *Kommentár*, majd a *Nemzeti Érdek* című folyóirat, 2009-től a *Mandiner* és a 888.hu online portál is.

[← 132]

Applebaum, Anne: *Twilight of Democracy*. New York, Doubleday, 2020.

[← 133]

Krastev, Ivan: „The Strange Death of the Liberal Consensus”, *Journal of Democracy*, 2007,18/4. 56–63.

[← 134]

„A munkaalapú állam korszaka következik (Orbán Viktor beszéde a XXV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban 2014. július 26-án, Tusnádfürdő)”, *2015–2019.kormany.hu*, 2014. július 26.

[← 135]

Zakaria, Fareed: „The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreignaffairs.com*, 1997. novemberdecember.

[← 136]

„A munkaalapú állam korszaka következik. (Orbán Viktor beszéde...)” i. m.

[← 137]

Deneen, Patrick J.: *A liberalizmus kudarca (Why Liberalism Failed)*. Ford.: Kisantal Tamás, Budapest, Libri, 2021.

[← 138]

Scruton, Roger: *A konzervativizmus jelentése (The Meaning of Conservatism)*. Ford.: Szabó Péter. Budapest, Novissima, 2002.

[← 139]

Jankovics Márton: „Lenyűgözött Orbán olvasottsága, kevés az ilyen vezető”, *24.hu*, 2019. november 21.

[← 140]

Cseke Balázs: „Orbán kitüntette a Sorost bíráló brit filozófust”, *Index.hu*, 2019. december 3.

[← 141]

Copf Áron: „Szurkov – A hibrid politika ideológusa”, *Kommentar.info.hu*, 2019, 4.

[← 142]

Székely, Tamás: „PM Viktor Orbán: »Political correctness no longer offers protection«”, *Hungarytoday.hu*, 2015. január 12.

[← 143]

„A Nyugat öntelt, a Kelet felébredt – Schmidt Mária és Kozma Imre a migrációról”, *Mandiner.hu*, 2015. november 30.

[← 144]

Sántha Helga: „A svédországi bevándorlás biztonságpolitikai vetületei”, *Mandiner.hu*, 2015. július 1.

[← 145]

Speidl Bianka: „Migráció és terrorveszély – helyzet, tényezők, kilátások”, *Migrációkutató.hu*, 2015. október 2.

[← 146]

Veszprémi, Bernát László: „A Peculiar Alliance: Progressive Parties and Muslim Voters in Certain Western European Countries”, *Limen – Journal of the Hungarian Migration Research Institute*, 2020, 1/1. 181–96.

[← 147]

Orbán Viktor: „A baloldal azért nem szereti a magyarokat, mert magyarok”, *Mandiner.hu*, 2015. július 27.

[← 148]

Csurka István: „Mementó”, *Magyar Fórum*, 1998. február 8.

[← 149]

Tóth István György – Keller Tamás: „Értékek 2013. Bizalom, normakövetés, az állam szerepéről és a demokráciáról alkotott vélemények alakulása Magyarországon”, *tarki.hu*, 2013. október.

[← 150]

Juhász Attila – Molnár Csaba – Zgut Edit: „Menekültügy és migráció Magyarországon”, *Politicalcapital.hu*, 2017.

[← 151]

1999-ben: osztrák Szabadság Párt: 26,9%, Svájci Emberek Pártja: 28,9%; 2009-ben: norvég Haladó Párt 22,9%, Egyesült Királyság Függetlenségi Párt: 27,5%, francia Nemzeti Front: 24,86%, Dán Emberek Pártja: 26,6%; 2014-ben Jobbik: 20,3%. Forrás: „European Parliament / Result 2014 European elections”, [Euro-parl.europa.eu](http://euro-parl.europa.eu).

[← 152]

Aitana, Guia: „The Concept of Nativism and Anti-Immigrant Sentiments in Europe”, EUI Working papers MWP 2016/20, cadmus.eui.eu.

[← 153]

Szakacs, Gergely – Than, Krisztina: „From liberal hero to right-wing icon, Orbán's appeal trumps rival”, Reuters.com, 2018. április 8.

[← 154]

Stawski, Dominik – Wintzenburg, Jan Boris: „Was wäre, wenn eines Ihrer Kinder sich als homosexuell outen würde, Herr Orbán?” Stern.de, 2021. február 7.

[← 155]

A turulmadár a kereszténység előtti, ősi magyar mondavilág szereplője, az eurázsiai sámánhit jellegzetes figurája, amelynek védő szerepet tulajdonítanak. A 19. században a harciasság szimbólumaként jelent meg; az 1930-as évek közepétől a náci nyilaskeresztes párt jelvényévé vált, ezért használata a mai napig heves vitákat vált ki.

[← 156]

„Orbán Viktor beszéde a XXIX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban” Miniszterelnok.hu, 2018. július 28.

[← 157]

„A nemzeti liberalizmus öröksége”, Antalljozsef25.hu, 1991. október 12.

[← 158]

„Orbán Viktor beszéde a XXIX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban” i. m.

[← 159]

A Pew Research Center 2018-ban Kelet-Európa országaiban készített felmérése szerint a magyar lakosság 56%-a válaszolta, hogy vallásos, de csak 13% állította, hogy a személyes hit fontos szerepet tölt be az életében. Forrás: Pewresearch.org.

[← 160]

„Orbán Viktor napirend előtti felszólalása a Magyar Országgyűlésben, 2015. november 16-án”, 2015-2019.kormany.hu.

[← 161]

Diekmann, von K. H. – Vehlewald, J. – Biskup, D.: „Der Ton aus Deutschland ist Schrott, grob, aggressiv”, Bild.de, 2016. február 24.

[← 162]

Bayer Zsolt: „A pápa esze”, Badog.blogstar.hu, 2016. augusztus 1.

[← 163]

Fabinyi Tamás evangélikus és Beer Miklós katolikus püspök 2017-ben. „Mi a menekülteket támogatjuk. Kérjük, csatlakozzon hozzánk!” UNHCR-hirdetés.

[← 164]

„»Féltem ezt az országot a morális zülléstől« – Fabiny Tamás a püspökök videójáról”, Kotoszo.blog.hu, 2017. július 7.

[← 165]

„Orbán Viktor beszéde a XXIX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban” i. m.

[← 166]

Orbán Viktor: „Együtt újra sikerülni fog”, Magyarnemzet.hu, 2002. augusztus 9.

[← 167]

Uo.

[← 168]

„Konrad Adenauer beszéde a Kölni Egyetem aulájában 1946. március 24-én”, Konrad-adenauer.de.

[← 169]

Stumpf András: „»Az a lényeg, hogy fájjon« – Interjú Erdő Péter bíborossal bójtról, politikáról, keresztény Európáról”, Valaszonline.hu, 2019. április 19.

[← 170]

Az Európa Tanács nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről és azok megelőzéséről szóló egyezménye (Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence), Jogkodex.hu, 2011. április 12.

[← 171]

RTL Klub: „Kövér: A nők önmegvalósítása a szülés” (Kövér László beszéde a Fidesz 2015. évi kongresszusán), videó, Youtube.com, 2015. december 13.

[← 172]

A társadalmi nem vagy gender (más írásmóddal dzsender) olyan tanult (nem biológiai) tulajdonságok, szerepek, viselkedésmódok halmaza, amelyet a társadalom elvár az egyéntől biológiai neme alapján.

[← 173]

RTL Klub: „Kövér: A nők önmegvalósítása a szülés” (Kövér László beszéde a Fidesz 2015. évi kongresszusán), videó, Youtube.com, 2015. december 13.

[← 174]

Novák Katalin: „Hogyan lehet sikeres egy nő?”, Youtube.com, 2020. december 13.

[← 175]

Orbán Viktor: „Együtt újra sikerülni fog”, Magyarnemzet.hu, 2002. augusztus 9.

[← 176]

Skjelsbaek, Inger – Leidig, Eviane – Beau Segers, Iris – Thorleifsson, Cathrine: „What role gender play in the far right?” Sv.uio.no, 2020. szeptember 7.

[← 177]

Zalan, Eszter: „Poland and Hungary battle to eradicate 'gender' in EU policies”, Euobserver.com, 2020. december 16.

[← 178]

Kováts Eszter: *Genderőrületek Németországban és Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 2022, 24.

[← 179]

Uo.

[← 180]

SZP: „Démonizálja a nőket védő egyezményt Németh”, [Hirtv.hu](https://www.hirtv.hu), 2017. május 21.

[← 181]

Balint, Kata: „Hungary’s Pivotal Role in the Global Network against Sexual and Reproductive Rights”, [Isdglobal.org](https://www.isdglobal.org), 2021. december 21.

[← 182]

„Orbán Viktor beszéde a Második Demográfiai Fórumon”, [2015–2022.miniszterelnok.hu](https://www.2015-2022.miniszterelnok.hu), 2017. október 25.

[← 183]

A 2021 szeptemberében megrendezett Budapesti Demográfiai Csúcs rendezvényen olyan szélsőjobboldali politikusok voltak a díszvendégek, mint Mike Pence, volt amerikai alelnök, Éric Zemmour, francia politikai újságíró és Marion Maréchal-Le Pen, a francia National Rally párt politikusa. Felszólalt továbbá Andrej Babiš cseh, Janez Janša szlovén kormányfő és Aleksandar Vučić szerb elnök.

[← 184]

„Orbán Viktor beszéde a IV. Budapesti Demográfiai Csúcson”, [Kormany.hu](https://www.kormany.hu), 2021. szeptember 23.

[← 185]

A woke (ébredés) az amerikai fekete közösségből induló szellemi áramlat, amely eredetileg azt jelentette, hogy valaki tájékozottan és tudatosan viszonyul a társadalmi igazságtalanságok és a faji egyenlőtlenségek problémájához. A kifejezés 2014-ben egy rendőrök által bántalmazott afroamerikai halála után a „Black Lives Matter” mozgalom „Stay Woke!” szlogenjében éledt újjá és terjedt el széles körben. A rasszista társadalmi igazságtalanságot visszautasító személyt jelöli. A radikális jobboldal elutasítja és szitokszóként használja.

[← 186]

Masci, David – Lipka, Michael: „Where Christian Churches, Other religions stand on gay marriage”, [Pewresearch.org](https://www.pewresearch.org), 2015. december 21.

[← 187]

„T/13647. számú törvényjavaslat Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosításáról”, [Parlament.hu](https://www.parlament.hu).

[← 188]

„2021. évi LXXIX. törvény a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról”, [Mkogy.jogtar.hu](https://www.mkogy.jogtar.hu).

[← 189]

„Commission refers Hungary to the Court of Justice of the EU over violation of LGBTIQ rights”, [Ec.europa.eu](https://ec.europa.eu), 2022. július 15.

[← 190]

„Orbán Viktor interjúja a 888.hu-n”, [Kormany.hu](https://www.kormany.hu), 2016. december 15.

[← 191]

„Orbán Viktor ünnepi beszéde az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc 170. évfordulóján”, [2015–2022.miniszterelnok.hu](https://www.2015-2022.miniszterelnok.hu), 2018. március 15.

[← 192]

Az alt-right egy új politikai irányzat, amely elutasítja a hagyományos jobboldali konzervativizmus legnépszerűbb tanait, a politikai korrektséget veszi a célkeresztjébe, miközben jellemzően rasszista és gyűlöletkeltő radikális nyelvezetet használ. A közösségi médián és influenszereken keresztül terjeszti elképzeléseit.

[← 193]

Yiannopoulos, Milo: „Veszélyek és esélyek a XXI. században”, [Youtube.com](https://www.youtube.com), 2018. május 28.

[← 194]

„PM Orbán receives speakers from V4 conference »The Future of Europe« in Parliament” (Douglas Murray, Stephen K. Bannon és David P. Goldman interjúja

Orbán Viktorral), Abouthungary.hu, 2018. május 25.

[← 195]

Reuters Staff: „Ex-Trump strategist Bannon says work with Hungarian PM Orbán: media”, Reuters.com, 2018. november 17.

[← 196]

Coppins, McKay: „The man who broke politics”, Theatlantic.com, 2018. november.

[← 197]

Rove, Karl: The President’s »Boy genius«, Npr.org, 2006. június 13.

[← 198]

Enyedi, Zsolt: *Illiberal Conservatism, Civilizationist Ethnocentrism, and Paternalist Populism in Orbans Hungary*. DI Working paper, 2023/03, CEU Democracy Institute.

[← 199]

„Bajnai Gordon beszéde a Millán”, Nol.hu, 2012. október 24.

[← 200]

Tóth Csaba – Török Gábor: „Az új pártrendszer”. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport, 2014*. Budapest, Társki, 2014, 516.

[← 201]

„Bajnaiék lennének a legerősebb ellenzéki párt”, Index.hu, 2012. november 7.

[← 202]

„Orbán Viktor soha nem volt ilyen népszerűtlen”, Origo.hu, 2012. május 29.

[← 203]

„Orbán a legnépszerűbb politikus, Gyurcsány a lista végén szerepel”, Hvg.hu, 2011. május 17.

[← 204]

„Ipsos: Bajnaiék 300 ezer bizonytalan szavazót aktivizálhatnak”, Hvg.hu, 2012. november 15.

[← 205]

„Bajnaiék lennének a legerősebb ellenzéki párt”, i. m.

[← 206]

„Így mondott le Jávor Benedek”, Hvg.hu, 2012. november 18.

[← 207]

„Kongresszus után: »Orbánt nem lehet középről leváltani« – Egyedül maradnak Bajnaiék?”, Hvg.hu, 2012. november 18.

[← 208]

Keszthelyi András: „Fintorgó összefogás – A 2014-es ellenzéki választási együttműködés tanulságai”, Magyarnarancs.hu, 2017. december 30.

[← 209]

Például Hunvald György és Molnár Gyula szocialista politikusokkal szemben, akik polgármesterként is tevékenykedtek, ez időben korrupciós eljárás folyt.

[← 210]

A csapatom magját Solti Attila kampányfőnök, Lennert Márton, Zsitva Tibor és Hunya Péter alkotta, akikhez később többtucatnyi, majd több száz ember csatlakozott.

[← 211]

A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet szerint március 25-én a kormánypárt a teljes népesség 36%-ának, ezen belül a választani tudó „biztos” szavazók 47%-ának támogatását tudhatta maga mögött.

[← 212]

Nemzeti Fejlesztési Minisztérium: „Nemzeti Energiastratégia 2030”, 2010-2014.kormany.hu, 2012.

[← 213]

„»Ez a mi életünk, nem a kormány biznisze« – Orbán Viktor beszéde országjáró körútján Rákosmentén”, 2010-2015.miniszterelnok.hu, 2008. március 3.

[← 214]

„Mitől fosztja meg a paksi megállapodás Magyarországot?” (Szelényi Zsuzsanna beszéde a Magyar Országgyűlésben 2014. szeptember 14-én), parlament.hu.

[← 215]

Csillag Ádám: „Csepeli György előadása Magyar Bálint *A magyar maffiaállam anatómiája* c. könyvének bemutatóján a Mozsárban”, [Youtube.com](https://www.youtube.com), 2015. június 1.

[← 216]

„Együtt: Csak szavakban családbarát a kormány”, Mandiner.hu, 2015. november 5.

[← 217]

Nagy Gergely Miklós: „Belvárosi mutyimérleg: a Rogán-botrány után még nagyobb tempóval adja el ingatlanjait a fideszes kerület”, Magyarnarancs.hu, 2019. június 3.

[← 218]

„Letelepedésikötvény-biznisz”, *K-Monitor Adatbázis*, k-monitor.hu.

[← 219]

Tóth, István János – Hajdú, Miklós: „Cronyism in Hungary. Empirical analysis of public tenders 2010–2016”, Crcb.eu, 2022. december 13.

[← 220]

Magyar Bálint (szerk.): *Magyar Polip – A posztkommunista maffiaállam*. Budapest, Kossuth, 2014.

[← 221]

„Korszakalkotó politikusként és metafizikai gondolkodóként mutatja be Orbán Viktort G. Fodor Gábor könyve”, Hvg.hu, 2021. május 5.

[← 222]

Levitsky, Steven – Way, Lucan A.: *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. New York, Cambridge University Press, 2010.

[← 223]

Természetesen ez a Fidesznek nem okozott problémát, hiszen ők részben a kormány nevében, részben erre a célra létrehozott „civil szervezetek” révén bármikor tudtak hirdetni.

[← 224]

A Fidesz végül a településkép védelméről szóló törvényt módosította úgy, hogy nem adható árkedvezmény olyan hirdetőnek, amelynek az éves állami támogatása eléri az összes bevétel felét, például a pártoknak.

[← 225]

„Megszólalt az atv.hu-nak Orbán a »rabszolgatörvényről«”, Atv.hu, 2018. december 11.

[← 226]

Karácsony a szavazatok 50,86%-át, fideszes ellenfele, Tarlós István a 44%-át szerezte meg. A főváros 23 kerületéből 14-et az ellenzék, 7-et a Fidesz nyert meg, 2 helyen független polgármester győzött.

[← 227]

„A Fidesz kommunikációs stratégiája a 2019-es önkormányzati választásokon – Gyors-elemzés”, Mertek.atlatszo.hu, 2019. november 13.

[← 228]

„Lázár János: 2022-ben az elmúlt 30 év legdurvább kampánya jön”, Hvg.hu, 2019. december 20.

[← 229]

Kisistók Levente: „Fidesz-vezetés, ellenzéki esélyek – Ipsos”, [Közvéleménykutatók.hu](http://Kozvelemenykutatok.hu), 2014. február 13.

[← 230]

Ligeti Miklós – Mucsi Gyula – Hortobágyi Emese: *Kampánykód – Kampány finanszírozás, tanulságok és javaslatok*. Budapest, Transparency International Magyarország, 2015.

[← 231]

A magyar választási rendszer 1989 óta két pilléren nyugodott: az aránytalan, „a győztes mindent visz” többségi rendszeren (az egyéni körzetekben a mandátumok 45%-ának sorsa dőlt el) és az azt kiegészítő, arányos listás rendszeren. A 176 egyéni választókerületben kétfordulós volt a szavazás, és a legtöbb szavazatot elnyerő jelölt kapta meg az országgyűlési mandátumot. 152 országgyűlési helyet megyei listákra leadott szavazatok eredményeként osztották szét a pártok között, 58 mandátumot pedig az egyéni körzetekben a vesztes jelöltekre leadott szavazatokból származó úgynevezett kompenzációs lista alapján osztottak ki. Így állt össze a 386 fős Országgyűlés.

[← 232]

A 2011-es törvénymódosítás eredményeként az arányosság alkotmányos szempontját biztosító megyei listákat teljesen megszüntették, és az egyéni körzetekből származó mandátumok aránya 53%-ra nőtt.

[← 233]

László Róbert: „Két választási reform között? – Tanulmány a Political Capital és a Friedrich Ebert Alapítvány budapesti irodája által közösen szervezett konferenciához” Valasztasirendszer.hu, 2015. október 15.

[← 234]

Szlovákiában is él több százezer magyar nemzetiségű állampolgár, de a Szlovák Országgyűlés kimondta a kettős állampolgárság tilalmát, így a Szlovákiában élő magyarok számára nem nyílt meg a választási lehetőség Magyarországon.

[← 235]

László Róbert i. m.

[← 236]

Török Bernát: „A politikai reklámozás magyar szabályozásáról”. In: Cserny Ákos (szerk.): *Választási dilemmák. Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megméréttetése tárgyában*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2015. 151–74.

[← 237]

„Kvk.III.37.328/2014/6. számú határozat”, Kuria-birosag.hu, 2014.

[← 238]

László Róbert: „Választási ráncfelvarrás Fidesz-érdekek mentén”, *Fundamentum.hu*, 2018. 2–3. szám.

[← 239]

Papp Zsolt: „Változnak a »közlekedési szabályok« – meglepő döntésre készül a parlament”, *Napi.hu*, 2015. június 2.

[← 240]

OSCE, Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala: *Magyarország Országgyűlési választások 2018. április 8. Az EBESZ / ODIHR Korlátozott választási megfigyelő misszió zárójelentése*. Varsó, ODIHR, 2018. június 27.

[← 241]

„Feljelentést tett az ellenzék a nyíregyházi plakátjai eltűnése miatt”, *Népszava.hu*, 2019. szeptember 20.

[← 242]

„»Bírság-bajnok« – így oltogatja Orbán az NVB elnökét”, *Youtube.com*, 2018. április 13.

[← 243]

„Az első 100 nap”. In: Bozóki András i. m., 1992, 315.

[← 244]

„Orbán Viktor felszólalása az Országgyűlésben”, *Parlament.hu*, 1991. szeptember 9.

[← 245]

Uo.

[← 246]

„Elmarasztal az OVB, megvédenek a jogászok, oszt jó napot”, *Index.hu*, 2006. április 21.

[← 247]

Fődi Kitti: „Kövér László eddig összesen 79 millió forintra büntette a parlamenti képviselőket”, *444.hu*, 2020. október 28.

[← 248]

Botos Tamás: „Pharaon? Tiborcz? Orbán tökéletes válasszal úszta meg a felkérdezést”, 444.hu, 2017. december 11.

[← 249]

Országgyűlés Hivatala: „Összehasonlító adatok az Országgyűlés tevékenységéről 2006–2010, 2010–2014, 2014–2018 ciklus”, Parlament.hu, 2018.

[← 250]

Varga Zs. András: „Totalitarian Aspects of the Actual Concept and Practice of the Rule of Law”. In: Pokol Béla – Téglási András (eds.): *The Gradual Emergence of the Juristocratic State*. Budapest, Dialóg Campus, 2019, 71.

[← 251]

Bod Tamás: „Domokos László leendő ÁSZ-elnök pályaképe – Szereti a pénzt”, Magyarnarancs.hu, 2010. június 24.

[← 252]

MTI: „Nem mindig voltak »jó gazdák« az egyetemek, főiskolák az államtitkár szerint”, Eduline.hu, 2014. augusztus 2.

[← 253]

„Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezései”, Jogtar.hu.

[← 254]

MG: „Mit hoz az Alaptörvény módosítása?”, Index.hu, 2013. március 11.

[← 255]

„Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary: Adopted by the Venice Commission at its 95th Plenary Session, Venice, 14–15 June 2013”, Venice.coe.int. Ebben az ügyben a kormány később némi visszako-
zásra kényszerült, de csak a bírói függetlenség és az Országos Bírósági Hivatal kérdésében volt hajlandó engedményeket tenni.

[← 256]

Sólyom László: „A hatalommegosztás vége”, Nol.hu, 2013. március 11.

[← 257]

„Népszavazás 2016. október 2. – összesített eredmények”, Valasztas.hu, 2016. október 11.

[← 258]

A XIV. cikk (1) bekezdés módosítása: „T/332. számú javaslat. Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítása”, Parlament.hu, 2018. május.

[← 259]

Az 1. cikk (2) bekezdés módosítása: uo.

[← 260]

Az I.) cikk (1) bekezdés módosítása: „T/13647. számú törvényjavaslat Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosításáról”, Parlament.hu, 2020. november.

[← 261]

Magyar Helsinki Bizottság: „Mi az Alaptörvény? Miről rendelkezik? Ki és hogyan módosíthatja?” Helsinki.hu, 2022. augusztus 10.

[← 262]

Sonnevend, Pál – Jakab, András – Csink, Lóránt: „The Constitution as an Instrument of Everyday Party Politics: The Basic Law of Hungary”. In: Bogdandy, Armin von – Sonnevend, Pál (eds.): *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area*. Oxford, UK – Portland, OR, Hart Publishing, 2015. 33–110.

[← 263]

Magyar Bírói Egyesület: „Kövér László beszéde a bíróságok függetlenségének 150. évfordulója alkalmából tartott emlékülésen”, Kuria-birosag.hu, 2019. április 24.

[← 264]

International Federation for Human Rights: „Judicial Independence (Still) Under Threat in Hungary”, Fidh.org, 2019. december 6.

[← 265]

erdelyip: „14 bíró beszélt arról, hogyan számolják fel az igazságszolgáltatás függetlenségét Magyarországon”, 444.hu, 2020. április 6.

[← 266]

Teczár Szilárd: „Durva támadások a bírói függetlenség ellen”, [Magyarnarancs.hu](https://www.magyarnarancs.hu), 2019. január 11.

[← 267]

Vadász Viktor: „Az Országgyűléshez fordul az Országos Bírói Tanács”, [Országosbíróitanács.hu](https://www.orszagos-biroitanacs.hu), 2019. május 8.

[← 268]

„Handó: Néhány bírótársunk külföldre szalad, és elárulja a hazánkat”, [Nemzeti.net](https://www.nemzeti.net), 2018. június 17.

[← 269]

„Hungary: Fearing the unknown – how rising control is undermining judicial independence in Hungary”, [Amnesty.org](https://www.amnesty.org), 2020. április 6.

[← 270]

Szurovecz Illés: „Orbán szerint igazságtalan, hogy kártérítést kaphatnak a roma gyerekek, akiket éveken át elkülönítettek az iskolában”, [444.hu](https://www.444.hu), 2020. január 9.

[← 271]

Magyar Bírói Egyesület i. m.

[← 272]

Teczár Szilárd: „Jobbról előzőtt”, [Magyarnarancs.hu](https://www.magyarnarancs.hu), 2020. október 22.

[← 273]

Varga Zs. András alkotmánybíróként előadója volt a rémhírterjesztés új büntetőjogi tényállását vagy a Stop Soros civil szervezeteket büntető törvényeket alkotmányosnak mondó döntéseknek.

[← 274]

Varga Zs. András: „Valóban a legkevésbé veszélyes hatalom? Létezik-e természetes korlátja a bírói függetlenségnek”. In: Tóth. J. Zoltán (szerk.): *A jog többretegűsége*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020, 79–95, idézet: 79.

[← 275]

Botos Tamás: „Szájer néhány éve még egészen mást gondolt a fékek és ellensúlyok rendszeréről, mint most Orbán”, 444.hu, 2014. december 15.

[← 276]

„Orbán Viktor beszéde az Európai Parlament plenáris ülésén (2011. január 19.)”, [2010–2014. kormany.hu](http://2010-2014.kormany.hu), 2011. január 19.

[← 277]

„Report on the situation of fundamental rights: standards and practices in Hungary (pursuant to the European Parliament resolution of 16 February 2012)”, [European Parliament Report](http://EuropeanParliamentReport), 2012. február. 12.

[← 278]

„A Tavares-jelentés csorbítaná Magyarország szuverenitását – Orbán Viktor napirend előtti felszólalása és viszontválasza”, [2010–2014.kormany.hu](http://2010-2014.kormany.hu), 2013. július 4.

[← 279]

„Az Országgyűlés 69/2013. (VIT 5.) OGY a Magyarországot megillető egyenlő elbánásról”, kozlonyok.hu, 2013. július 4.

[← 280]

Barbrière, Cécile: „Daul: »Orbán is the enfant terrible’ of the EPP family but I like him«”, Euractiv.com, 2015. július 3.

[← 281]

„Kettős mérce a Sargentini-jelentésben”, Nézőpont.hu, 2018. szeptember 6.

[← 282]

„Magyarország, Országgyűlési Választások. Az EBESZ/ODIHR Korlátozott választási megfigyelő misszió. Zárójelentés”, Osce.org, 2018. április 8.

[← 283]

„Közös álláspont a magyarországi civilelles törvényről”, Helsinki.hu, 2017. június 13.

[← 284]

„A CEU közleménye a budapesti működéséről”, [Ceuedu](#), 2022. február 1.

[← 285]

Ágoston Zoltán: „Az Európai Bíróság elítélte Magyarországot a lex CEU miatt”, [Index.hu](#), 2020. október 6.

[← 286]

European Anti-fraud Office: „Final report, Case No OF/2015/0034/B4”, [tasz.hu](#), 2017. december 22.

[← 287]

Sargentini, Judith: „Jelentés a Tanácsot az Európai Unióról szóló szerződés 7. cikke (1) bekezdésének megfelelően az Unió alapértékeinek Magyarország általi súlyos megsértése egyértelmű veszélyének megállapítására felszólító javaslatról” (Jelentés – A8-0250/2018), [Europarl.europa.eu](#), 2018. július 4.

[← 288]

„Orbán Viktor felszólalása az úgynevezett »Sargentini-jelentés« vitájában”, [2015–2022.miniszterelnok.hu](#), 2018. szeptember 11.

[← 289]

Több jelenlévő egybehangzó közlése szerint.

[← 290]

Miután 2017 decemberében Lengyelországgal szemben is elindult a 7-es cikk szerinti eljárás, 2019 után a két állam kölcsönösen meg tudta vétózni az Európai Tanácsban, hogy a másikkal szemben folyó eljárás a következő szakaszba lépjen.

[← 291]

„Tovább romlott a magyar jogállamiság állapota az Európai Bizottság jelentése szerint”, [Tasz.hu](#), 2021. július 21.

[← 292]

MTI: „Vera Jourová bizottsági alelnök megsértette Magyarországot, távoznia kell pozíciójából”, [2015–2022.miniszterelnok.hu](#), 2020. szeptember 29.

[← 293]

Magyar Bírói Egyesület i. m.

[← 294]

Orbán Balázs – Palkó Attila: „A jogállami univerzum tágulásáról és ennek veszélyeiről”, *Kommentar.info.hu*, 2019/2.

[← 295]

Pech, Laurent: „The Rule of Law in the EU: The Evolution of the Treaty Framework and Rule of Law Toolbox” (Working Paper No. 7.), *Reconnect-europe.eu*, 2020. március.

[← 296]

„Orbán Viktor: a magyar győztes nemzet”, *2010–2014.kormany.hu*, 2012. május 31.

[← 297]

NJ: „Itt van Orbán tízparancsolata”, *24.hu*, 2012. május 31.

[← 298]

„Orbán Viktor: a magyar győztes nemzet” i. m.

[← 299]

G. Fodor Gábor: „Gazdaság/politika”. In: G. Fodor Gábor (szerk.): *Nemzeti érdek*. A nemzetstratégiai gondolkodás lapja, Új folyam, 11–12, 2015/1.

[← 300]

Ez az úgynevezett „spontán privatizáció” annak volt köszönhető, hogy a nemzeti kerekasztal-tárgyalásokon a tulajdonosi viszonyokról, gazdasági ügyekről érdemben nem esett szó. Ez volt az ára annak, hogy 1989 nyarán az MSZMP beleegyezett a tárgyalásos átmenetbe, azaz a békés rendszerváltásba. Valójában az 1990-es években már a külföldi tőke bevonása lett a meghatározó privatizációs forma. Forrás: Bozóki András: „Az ellenzéki kerekasztal (első) története” (2. rész), *Beszélő*, 1991, 2/9.

[← 301]

A fiskális alkoholizmus olyan pénzügyi politikát jelent, amikor a kormány tudatosan és lényegesen többet költ, mint amennyit a bevétele megengedne.

[← 302]

A szürkegazdaság fogalma, szemben az illegális cselekményeket jelentő fekete-gazdaságéval, az adóelkerülést szolgáló tevékenységeket takarja. A szürkegazdaság szereplői a piaci versenyben a legálisan dolgozó konkurensikkal szemben tisztességtelen előnyre tesznek szert, az állami költségvetést pedig jócskán megrövidítik.

[← 303]

Az IMF, az Európai Unió és a Világbank 2008 novemberében összesen 20 milliárd eurós készenléti hitelkeretet nyitott meg Magyarország számára, eredetileg 17 hónapra, amelyet később meghosszabbítottak.

[← 304]

Pethő András – Kovács Áron: „Így ment neki Orbán a brüsszeli falnak”, *Origo.hu*, 2010. június 8.

[← 305]

„Söralátét nagyságú adóbevallást ígér Orbán”, *Adó.hu*, 2010. április 26.

[← 306]

Ezt az adót a Fidesz később eltörölte, amikor már saját apparátusával szemben is alkalmaznia kellett volna.

[← 307]

Keller-Alánt Ákos: „A magánnyugdíjpénzek nyomában – Feloszt, kiró, elvesz”, *Magyarnarancs.hu*, 2015. november 18.

[← 308]

Jankovits Soma: „Így tűnt el a nyugdíjvagyon”, *Origo.hu*, 2014. március 11.

[← 309]

„Belefulladunk a különadókba”, *Hvg.hu*, 2016. március 16.

[← 310]

„Új irány Magyarország! Új irány magyarok!” (Orbán Viktor országértékelő beszéde Budapesten), *2010–2015.miniszterelnok.hu*, 2009. március 6.

[← 311]

„2014 a rezsiharc éve lesz” (Orbán Viktor beszéde a Fidesz – Magyar Polgári Szövetség 25. kongresszusán), [2010–2015.miniszterelnok.hu](http://2010-2015.miniszterelnok.hu), 2013. szeptember 28.

[← 312]

„Nem Orbán összevont szemöldökétől rezeitek be”, Hvg.hu, 2015. június 19.

[← 313]

A Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont (REKK) számításai szerint 2014 eleje és a 2018-as választások között 100–200 milliárd forinttal fizetett többet a magyar lakosság a gázért, mint amennyibe az ténylegesen került. Forrás: Jandó Zoltán: „Olyan sokat keres az állam a lakossági gázon, hogy a következő választás előtt akár ingyen is adhatja fél évig”, g7.hu, 2020. augusztus 10.

[← 314]

„Forbes: Magyarország földgázellátásának csaknem fele Mészárosékhoz kerülhet”, 24.hu, 2020. december 15.

[← 315]

„Anyabankja nyakán marad a hatalmas veszteséget felhalmozó MKB”, Hvg.hu, 2010. augusztus 31.

[← 316]

Stubnya Bence: „Nullára jöhet ki idén az állam új bankja”, Index.hu, 2015. május 19.

[← 317]

Brückner Gergely: „Egy homályos bankbiznisz sztorija”, Index.hu, 2017. május 9.

[← 318]

Joób Sándor: „Három bank részvételével megalakult a Magyar Bankholding Zrt.”, Index.hu, 2020. június 29.

[← 319]

Muraközy Balázs – Reizer Balázs: „A magyar vállalati adózás heterogenitása”, Közgazdasági Szemle, 2017, 64/12. 1233–64.

[← 320]

Vértesy László: *A multinacionális vállalatok szerepe a gazdaságban és a munkaerőpiacon*. Pénzügyi Műhelytanulmányok 2, Budapest, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és társadalomtudományi kar Pénzügyek tanszék, 2018.

[← 321]

A T-Mobile német, a Telenor norvég, a Vodafone pedig brit tulajdonban álló, ma már multinacionális cég.

[← 322]

Mihályi Péter: „A 2. és 3. Orbán-kormány visszaállamosításai”. In: A később befejezendő *„Privatizáció és államosítás Magyarországon – Régmúlt és közelmúlt”* című monográfia 10. fejezete. KTRK-előadás, kézirat, *Mtaki.hu*, 2018. április 26.

[← 323]

Külgazdasági és Külügyminisztérium, Szijjártó Péter: „Stratégiai partnerségi megállapodások”, *Kormany.hu*.

[← 324]

Transparency International Hungary: „Lifting the Lid on Lobbying: National Report of Hungary”, *Transparency.hu*, 2016. március.

[← 325]

Macho, Andreas: „Ideologic ist kein Investitionsfaktor”, *Wirtschafts Woche*, 2018. április 7.

[← 326]

Wiedemann Tamás: „Háromszor több pénzt kaptak a multik a Fidesz-kormánytól, mint 2010 előtt”, *Szabadeuropa.hu*, 2021. február 4.

[← 327]

Nestor Andrea – Kaszap András: „Kiket támogassunk EU-pénzből? – Nagyon nem mindegy”, *Portfolio.hu*, 2016. április 30.

[← 328]

„Egy főre jutó hozzáadott érték nemzetgazdasági ág és a végső tulajdonos székhelye szerint (2008–2018)”, *Ksh.hu*.

[← 329]

„Az ügyészség is vett Microsoft-szoftvert a botrány éveiben”, [Hvg.hu](https://www.hvg.hu), 2019. augusztus 30.

[← 330]

2007–2013 között a Magyar Nemzeti Bank elnöke Simor András, alelnökei Karvalits Ferenc és Király Júlia voltak.

[← 331]

Később, a 2015-ös és 2018-as eredménye után az MNB 50–50, 2019 után 250 milliárd forint osztalékot utalt át a központi költségvetésnek.

[← 332]

„2016. évi ... törvény a Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény módosításáról”, [Parlament.hu](https://www.parlament.hu), 2016. február 16.

[← 333]

Fábin Tamás – Szabó Péter: „Holnap titkosítunk 200 milliárd forintot? Nem is hallottam még róla!”, [Index.hu](https://www.index.hu), videó, 2016. február 29.

[← 334]

Dezső András: „Kitiltották az *Index* újságíróit a parlamentből”, [Index.hu](https://www.index.hu), 2016. április 26.

[← 335]

Kovács Gábor: „Furcsa halmazállapotú kváziközpénzzé vált az MNB-alapítványok vagyona”, [Hvg.hu](https://www.hvg.hu), 2020. november 5.

[← 336]

Lengyel Tibor: „Orbán: Senki nincs a világban, aki kérdőre vonhatna minket”, [Origo.hu](https://www.origo.hu), 2014. augusztus 25.

[← 337]

Baksa Roland: „A külügy cége és az Orbán rokonaihoz kötődő vállalat is titkolózik a tavalyi évéről”, [24.hu](https://www.24.hu), 2017. június 7.

[← 338]

MT: „Orbán rokonaiig ér a kereskedőház 3 milliárdos almázása”, [Index.hu](#), 2016. szeptember 2.

[← 339]

Baksa Roland: „Eddig tartott a déli nyitás: zárnak a kereskedőházak”, [24.hu](#), 2017. november

[← 340]

„A Külkereskedelmi termékforgalom értéke forintban és értékindexei ország-csoportok szerint, 2014–2021”, [Ksh.hu](#).

[← 341]

„A külkereskedelmi termékforgalom forintban, országok szerint, 2001–2021”, [Ksh.hu](#).

[← 342]

„A kormány közel hétezer munkahelyet vett 2019-ben, darabját 16 millió forintért”, [Hvg.hu](#), 2020. január 23.

[← 343]

Wiedemann Tamás: „59 országból jött Magyarországra a húszezer letelepedési kötvényes”, [g7.hu](#), 2019. január 16.

[← 344]

Wiedemann Tamás: „Fiktív kötvényekkel is üzleteltek a letelepedési programban, amely 162 milliárdot hozott a Fidesz-közeli offshore cégeknek”, [g7.hu](#), 2018. december 21.

[← 345]

„Letelepedési kötvény – Feljelentést tesz az Együtt”, [Nepszava.hu](#), 2015. október 10.

[← 346]

Wiedemann Tamás: „Rogánék nem vétettek a letelepedési program szabályai ellen, mert nem voltak szabályok”, [g7.hu](#), 2018. április 5.

[← 347]

„Több tízmilliárdot buktak a magyar emberek a letelepedésiállamkötvény-programon”, [Transparency.hu](https://www.transparency.hu), 2018. október 8.

[← 348]

Slejnov, Roman – erdelyip – Zöldi Blanka: „Putyin gépezetének tagjai kaptak magyar papírokat Orbánék kötvényprogramjában” [444.hu](https://www.444.hu), 2018. szeptember 10.

[← 349]

„Lázár szerint akinek nincs semmije, az annyit is ér”, [Index.hu](https://www.index.hu), 2011. március 19.

[← 350]

„Magyarország Alaptörvénye”, [Alkotmánybirosag.hu](https://www.alkotmanybirosag.hu), 2011. április 25.

[← 351]

Kasnyik Márton: „Abból a pénzből, amit a közmunkára költünk, egy skandináv rendszert lehetne kiépíteni”, beszélgetés Scharle Ágotával, [g7.hu](https://www.g7.hu), 2018. október 20.

[← 352]

Központi Statisztikai Hivatal: „Munkanélküliség (2004–2019)”, [Ksh.hu](https://www.ksh.hu).

[← 353]

Quest, Richard: „Hungary minister: Country’s crisis is over”, [Cnn.com](https://www.cnn.com), 2012. június 9.

[← 354]

„Jelentés a kormányzati szektor egyenlegéről és adósságáról (2020. évi I. EDP-jelentés)”, [Ksh.hu](https://www.ksh.hu), 2020.

[← 355]

„Hazánk gazdasági fejlettsége európai összehasonlításban, 2019”, [Ksh.hu](https://www.ksh.hu), 2019.

[← 356]

Nemeskéry Gergely: „Mennyit fizetünk az államnak?”, [g7.hu](https://www.g7.hu), 2020. február 24.; Magyar Nemzeti Bank: „Költségvetési jelentés. Féléves elemzés az államháztartási folyamatokról”, [Mnb.hu](https://www.mnb.hu), 2019. szeptember.

[← 357]

Európai Bizottság Magyar Képvisellete: „Az EU költségvetése Magyarországon”, Ec.europa.eu, 2022.

[← 358]

„A magyarországi európai uniós források felhasználásának és hatásainak elemzése a 2007–2013 közötti programozási időszak vonatkozásában. Makrogazdasági elemzések összefoglalása”, Kpmg, 2017. március 2.

[← 359]

Magas István: „Tíz évvel a világgazdasági válság után. Retrospektív elemzés”, [Pénzügyi Szemle](http://PenzugyiSzemle), 2019, 64/1.94–110.

[← 360]

Ha a 2008. évi GDP-t 100%-nak vesszük, akkor Magyarország 2018-ra 115%, Csehország 116%, Szlovákia 125%, Lengyelország 140% GDP-növekedést ért el. Stubnya Bence: „Sose ment még ilyen jól a magyar gazdaságnak?” Index.hu, 2019. április 29.

[← 361]

Stubnya Bence: „A németek miatt félhet a válságtól a magyar kormány”, Index.hu, 2019. március 23.

[← 362]

Váczai István: „Tovább gyorsult az Európa-bajnok szintről a magyar infláció”, g7.hu, 2021. július 8.

[← 363]

„Nagy meglepetésre utalt Orbán Viktor”, Portfolio.hu, 2021. február 15.

[← 364]

„Csak kormánypárti vezetésű fővárosi önkormányzaton segít milliárdokkal a kormány”, Hvg.hu, 2021. június 9.

[← 365]

Csiki Gergely: „Ilyet még sohasem csinált az Orbán-kormány, rendkívüli költségek még az utolsó pillanatban is”, Portfolio.hu, 2020. december 25.

[← 366]

Uo.

[← 367]

Mázsár Tamás: „83 milliárd forintot osztottak ki szállodafejlesztésre, Mészáros és Garancsiék is nagyot szakítottak”, [24.hu](https://www.24.hu), 2020. május 26.

[← 368]

Transparency International Magyarország Alapítvány: „Korrupció Magyarországon a koronavírus-járvány árnyékában. A Korrupció Érzékelési Index eredményei 2020-ban”, [Transparency.hu](https://www.transparency.hu), 2020.

[← 369]

„Örült nyereség Tombor András Atmédiájánál, de nem tudni, ki viszi a pénzt”, [Hvg.hu](https://www.hvg.hu), 2017. június 16.

[← 370]

Kolozsi Ádám: „Nagyon színvonalas, de kezd kínos lenni, hogy oda tartoztam: a kormányközeli elitképző belülről”, [Telex.hu](https://www.telex.hu), 2021. január 15.

[← 371]

Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosítása (2020. december 22.), 7., 8. cikk. [Mkogy.jogtar.hu](https://www.mkogy.jogtar.hu).

[← 372]

Magyari Péter: „Orbán Balázs: Két sapkám van”, [444.hu](https://www.444.hu), 2020. október 19.

[← 373]

„Orbán: Megkötöm a következő kormány kezét”, [Nol.hu](https://www.nol.hu), 2011. június 11.

[← 374]

Lánczi András: „Viccpartok színvonalán áll az ellenzék”, [Magyaridők.hu](https://www.magyaridok.hu), 2015. december 21.

[← 375]

„A Fidesz és az MDF milliárdokat osztott szét?” *Népszabadság*, 1993. május 25.

[← 376]

Pethő András: „Előbújik az árnyékból a Fidesz körül épült birodalom”, [Origo.hu](#), 2012. március 6.

[← 377]

Ószabó Attila – Vajda Éva: „Szerencsések és zsenik – Fiúk a bányában”, [es.hu](#), 1999. november 5.

[← 378]

Transparency International Magyarország: „Kampánykőd – Kampányfinanszírozási tanulságok és javaslatok”, [Transparency.hu](#), 2014.

[← 379]

Pethő András i. m., 2012.

[← 380]

Pethő András: „Ma is elloptak öntől néhány milliárdot”, [Origo.hu](#), 2009. május 12.

[← 381]

„A fehérgalléros bűnözés csúcsai”, [Hvg.hu](#), 2010. március 7.

[← 382]

Haász János: „A csőd szélére sodródott a Vegyész”, [Index.hu](#), 2010. december 22.

[← 383]

„Az Orbán-kormány adu ászai: Mi mindent vittek?”, [Magyarnarancs.hu](#), 2002. július 11.

[← 384]

Pethő András: „Hódítók a hatalom árnyékában – A politikához kötődő Közgép felemelkedése”, [Tasz.hu](#), 2010. december 7.

[← 385]

„Orbán kevesebbet kap a Fidesztől – 2008-as vagyonnyilatkozatok”, [Origo.hu](#), 2009. február 2.

[← 386]

Pataky-Tauszig Miklós: „Kormánytagközeli vállalkozók: Családi gazdaságok”, Magyarnarancs.hu, 2002. március 28.

[← 387]

„Keressük a 10 legkorruptabb magyar ügyet”, Index.hu, 2010. december 9.

[← 388]

Mong Attila – György Bence: *Milliárdok mágusai – A brókerbotrány titkai*. Budapest, Vízkapu, 2003. 110–11.

[← 389]

Transparency International Magyarország, CPI 2008: „A korrupció mértéke a gazdasági növekedés gátjává vált”, Transparency.hu, 2008.

[← 390]

Bundula–M. László–Vas: „Korrupció Magyarországon: Súrlódási veszteségek”, a cikkben belül Alexa Noémi nyilatkozata, Magyarnarancs.hu, 2007. október 4.

[← 391]

Pethő András: „Kísérti a régi gyanú az Orbán-kormányt”, Origo.hu, 2012. május 29.

[← 392]

Rényi Pál Dániel: „Orbán Viktor vs. Simicska Lajos – Csak egy maradhat talpon”, Magyarnarancs.hu, 2014. szeptember 21.

[← 393]

Rényi Pál Dániel: „Egyensúlyi zavarok”, Magyarnarancs.hu, 2011. december 25.

[← 394]

Pethő András: „Sejtelmes erők dúltak a kormány első nagy belháborújában”, Origo.hu, 2012. március 7.

[← 395]

„»Ez egy jól szervezett leosztási rendszer« – egy bennfentes az építőiparról”, Atlatszo.hu, 2012. március 20.

[← 396]

Pethő András i. m., 2012. március 6.

[← 397]

Rényi Pál Dániel: „Túl a 300 milliárdon”, Magyarnarancs.hu, 2013. január 13.

[← 398]

„Simicska a Közgép tényleges tulajdonosa a cég nyilatkozata szerint”, Origo.hu, 2012. április 16.

[← 399]

Hava Nikita: „Na vajon melyik a kormány kedvenc cége?” Index.hu, 2014. január 8.

[← 400]

Lengyel Tibor: „Simicskáék 11 milliárdos osztalékot vettek ki a Közgépből”, Origo.hu, 2015. április 9.

[← 401]

„Orbánék torkán akadhat a Közgép”, Nol.hu, 2014. október 16.

[← 402]

„Underground korrupció”, Transparency.hu, 2014. január 17.

[← 403]

plankog: „Vannak cégvezetők, akiknek a neve elég ahhoz, hogy ne legyen adóellenőrzés”, 444.hu, 2013. november 10.

[← 404]

„Polt esett az ügyészség becsületén”, Tenytar.blog.hu, 2016. június 28.

[← 405]

Kálmán Attila: „Polt mérlege: 119 feljelentésből nulla vádemelés”, 24.hu, 2020. október 28.

[← 406]

„»Elkötelezett jobboldalinak kell lenni« – Itt a hangfelvétel a tarfikmutyiról”, Hvg.hu, 2013. május 21.

[← 407]

Martin József Péter: „Olajozza vagy csikorgatja a fogaskerekeket? A NER korrupciós és gazdasági teljesítménye nemzetközi összehasonlításban”. In: Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport*, 2020. Budapest, Tárki, 2020, 60–89.

[← 408]

„Polt esett az ügyészség becsületén” i. m.

[← 409]

„Orbán csak nagytőkéseket lát, oligarchákat nem”, Origo.hu, 2012. május 7.

[← 410]

„Csányi Sándor: Magyarországon nincsenek oligarchák”, Hvg.hu, 2019. december 18.

[← 411]

Az állam foglyul ejtéséről (state capture) akkor beszélünk, amikor egyes piaci szereplők írják vagy íratják a saját működésükre vonatkozó szabályokat. A jól működő piacgazdaságokban általában lobbisták játsszák a vállalatok és az állam közti közvetítő szerepet, ezzel szemben a mostani magyar helyzetben az érintett cégekhez, illetve érdekcsoportokhoz kötődő személyek ülnek a legfontosabb szabályozó-döntéshozó-ellenőrző posztokon. „A Nemzeti Együttműködés Rendszere: Kik ejtették foglyul a magyar államot?”, Atlatszo.hu, 2012. szeptember 24.

[← 412]

Spirk József: „Simicska Lajos: Kirúgok minden orbánistát”, Index.hu, 2015. február 6.

[← 413]

„Simicska: Akkor totális háború lesz”, Nepszava.hu, 2015. február 5.

[← 414]

Rényi Pál Dániel: i. m., 2014. szeptember 21.

[← 415]

Szabó András – Pethő András, Direkt36: „Feltárul Simicska bukásának titkos története”, 444.hu, 2019. január 13.

[← 416]

Uo.

[← 417]

Hivatalosan az Európai Bizottság feltevése miatt – amelyet a bizottság később cáfolt –, mert a kivitelező cégek kartellmegállapodást kötöttek.

[← 418]

„Így lett vége a Közgép aranykorának az építőipari közbeszerzések piacán”, Atlatszo.hu, 2016. április 4.

[← 419]

Szalai Anna: „Ez áll a mostani simicskátlanítás mögött”, Nol.hu, 2015. október 1.

[← 420]

Dull Szabolcs: „Egy évvel a gecizés után: Orbán már tíz fronton szívatja Simicskát”, Index.hu, 2016. február 6.

[← 421]

A Fidesz 2018-as választási győzelme után a párt országgyűlési frakciójának vezetője lett.

[← 422]

Hamza Gábor: „A Simicska–Orbán-kiegyezés titkai – A szabad elvonulás ára”, Magyarnarancs.hu, 2018. augusztus 5.

[← 423]

Dezső András: „A Jóisten is szerepet játszott Mészáros Lőrinc meggazdagodásában” Index.hu, 2014. április 24.

[← 424]

Csurgó Dénes – Szémann Tamás: „Ő a valódi gazdasági csoda”, Index.hu, 2017. február 20.

[← 425]

„Lőrinc Mészáros”, [Forbes.com,profile](#).

[← 426]

Mészáros Lőrinc számos cégben közös tulajdonnal rendelkezett Csík Zoltán, Szíjj László, Schmidl Péter, Varga Károly és Jászai Gellért üzletemberekkel. Az ő vállalataikat tekintjük Mészáros érdekkörének. Csurgó Dénes – Szémann Tamás i. m.

[← 427]

HVG-videó: „A gázszerelő, aki talán Zuckerbergnél is okosabb”, [Youtube.com](#), 2017. február 28.

[← 428]

„Titokban kitömik állami hitellel Mészáros szállodáit”, [24.hu](#), 2016. október 13.

[← 429]

Brückner Gergely: „A strómanlét elviselhető könnyűsége”, [Index.hu](#), 2018. november 27.

[← 430]

Bódis András: „Itt a Mészáros-korszak öt évének mérlege: ma négy Simicskát tart el az ország”, [Valaszonline.hu](#), 2020. június 10.

[← 431]

„Ahol Rogán Antal megjelenik, nem árt óvatosnak lenni – A NER viheti a Balaton maradékát”, [Hvg.hu](#), 2019. február 14.

[← 432]

Bódis András: „A NER tényleg bevette a Balatont, mutatjuk a 42 óriásprojektet”, [Valaszonline.hu](#), 2020. május 29.

[← 433]

Narancs.hu: „Szigliget lemondott polgármestere: »Bizonyos befektetőkkel szemben védtelenek vagyunk«”, [Magyarnarancs.hu](#), 2020. augusztus 2.

[← 434]

Magyari Péter: „Az eddig ismertnél négyszer többre fájhatott a Mátrai Erőmű a magyar államnak”, [444.hu](https://www.444.hu), 2020. július 28.

[← 435]

Baksa Roland: „Őrült tempóban gyarapszik Mészáros Lőrinc ásványvizes cége”, [24.hu](https://www.24.hu), 2017. május 31.

[← 436]

Fellegi Tamás: „Nem áll meg a lavina, amit Mészáros Lőrinc indított a tőzsdén”, [Privatbankar.hu](https://www.privatbankar.hu), 2023. február 2.

[← 437]

„»Nem voltak szégyenlősek, ez all-in, mindent visznek« – Rogán Antal bizalmi köre megérkezett a Vodafone vezetésébe”, [Telex.hu](https://www.telex.hu), 2023. február 15.

[← 438]

M. E.: „A 4iG műholdat lő ki a világűrbe néhány éven belül”, [Vg.hu](https://www.vg.hu), 2020. augusztus 17.

[← 439]

„Pénzesőben fürdik a NER: 14 infografika arról, mekkora üzlet Orbán Viktor családtagjának és a Fidesz barátjának lenni”, [Hvg.hu](https://www.hvg.hu), 2019. június 12.

[← 440]

Narancs.hu: „»Üzleti ügyekkel nem foglalkozom« – ismételte Orbán a korrupció kapcsán”, [Magyararancs.hu](https://www.magyararancs.hu), 2019. január 10.

[← 441]

Ószabó Attila – Vajda Éva: „Fiúk a bányában – az Orbán család vállalkozásai”, [Es.hu](https://www.es.hu), 1999. augusztus 6.

[← 442]

Zöldi Blanka – Pethő András: „Így lett nyereségesebb az Orbán-bánya, mint bármelyik komoly versenytársa”, [Direkt36.hu](https://www.direkt36.hu), 2019. július 18.

[← 443]

Bogád Zoltán – Spirk József: „Tokaji céggyűlés a miniszterelnöknél”, [Index.hu](https://www.index.hu), 2005. március 17.

[← 444]

„Egy előre bejelentett esküvő krónikája”, Hvg.hu, 2013. szeptember 19.

[← 445]

Becker András (videó: Baranya Ákos – Pápai Gergely): „A közvilágítás Tiborczeák után – drónfelvételen 23 éjszakai város”, Atlatzo.hu, 2018. március 30.

[← 446]

Pethő András – Vorák Anita: „Orbán öt éve harcol az EU-val. Legsúlykebb köre addig gazdagodott belőle”, Direkt36.hu, 2015. február 26.

[← 447]

Oroszi Babett – Rádi Antónia: „Kiterjedt céghálózat segítette az Elios diadalmenetét a közvilágítás-korszerúsítési piacon”, Atlatzo.hu, 2018. március 12.

[← 448]

Szalai Bálint: „Nyilvánosak az Elios-ügy részletei”, Szabadeuropa.hu, 2022. február 4.

[← 449]

Munk Veronika: „Orbán az Eliosról: Az EU-s pénz nem támogatás, a mi pénzünk”, Index.hu, 2020. január 9.

[← 450]

Becker András: „Utánajártunk: így szabotálta el a nyomozóhatóság és az ügyészség az Elios-ügy felderítését”, Atlatzo.hu, 2019. május 6.

[← 451]

Oroszi Babett: „Orbán veje és üzlettársa vitorlásokikötőt vettek karácsonyra Keszthelyen”, Atlatzo.hu, 2015. január 21.

[← 452]

Heti Válasz: „Hirtelen 17 cége lett Tiborcze Istvánnak – övé a Dunakanyar álmoprojektje”, Adatbazis.k-monitor.hu, 2018. január 3.

[← 453]

Rádi Antónia: „Ők működtetik a NER üzleti hátországát: bemutatjuk az oligarcha utánpótlásválogatottat”, atlatzso.hu, 2018. május 7.

[← 454]

Tóg: „Budai villába költözött az Orbán Ráhel-féle állami divatcég”, [Index.hu](https://index.hu), 2019. január 2.

[← 455]

Bánlaci D. Stella: „Ők a legbefolyásosabb magyar nők: Novák Katalin és Orbán Ráhel az élen, Havas Ágnes helyére Kolosi Beáta lép”, [Forbes.hu](https://forbes.hu), 2020. március 3.

[← 456]

FT: „Orbán Ráhel üzent a magyar népnek”, [Index.hu](https://index.hu), 2014. december 12.

[← 457]

Például Rogán Antalhoz volt köthető a letelepedési kötvények árusítása, a turizmusirányítás és a Budapest belvárosi ingatlanpiac. Lázár Jánoshoz a dohánykoncesszió, mezőgazdasági vállalatok és vidéki kastélyingatlanok kapcsolhatók. Palkovics Lászlóhoz volt köthető a magyar Szilícium-völgy, az autógyártás és –tesztelés központja.

[← 458]

Eurobarometer: „Corruption”, [Ec.europa.eu](https://ec.europa.eu)7.

[← 459]

„A korrupció lakossági érzékelése Magyarországon – Attitűdök és legfőbb társadalmi magyarázói”, [Transparency.hu](https://transparency.hu), 2020. június.

[← 460]

Mengyi Roland fideszes országgyűlési képviselőt 2019-ben különösen nagy vagyoni hátrányt okozó, bünszövetségben elkövetett költségvetési csalás bűntettének vádjával letöltendő börtönbüntetésre ítélte a bíróság. Tíz év alatt ő volt az egyetlen fideszes politikus, akit bíróság elítélt.

[← 461]

„Továbbgyűrűzik a Borkai-botrány, érdekes hangfelvételek kerültek elő”, [Hvg.hu](https://hvg.hu), 2019. november 23.

[← 462]

Kell Tibor: „Íme az új magyar népviselet, Rogán Barbara és Orbán Ráhel órája, az Audemars Piguet Royal Oak”, [Quibit.hu](https://www.quibit.hu), 2021. február 6.

[← 463]

Gerő Márton – Mikola Bálint: „A korrupcióérzékelés két arca: a hétköznapi és az állami szintű korrupció észlelésének legfontosabb meghatározói A Transparency International Magyarország és a Társadalomtudományi Kutatóközpont közös jelentése a korrupcióérzékelésről”, [Transparency.hu](https://www.transparency.hu), 2020. május 21.

[← 464]

Papp Gábor: „Legolvasottabb hírportálok és weboldalak listája (2020-ban)”, [Thepitch.hu](https://www.thepitch.hu), 2019. május 6.

[← 465]

Kibeszélő podcast 47: „Szelényi Zsuzsa: Orbánék az elejétől tudták, miről szól a politika és a hatalom”, [Index.hu](https://www.index.hu), 2018. augusztus 11.

[← 466]

International Press Institute: „Conclusions of the Joint International Press Freedom Mission to Hungary”, [Ipi.media](https://www.ipi.media), 2019. december 3.

[← 467]

„Orbán Viktor: A magyar sajtó szabadabb és sokszínűbb, mint a német”, [Szabadeuropa.hu](https://www.szabadeuropa.hu), 2020. november 30.

[← 468]

Fábián Tamás: „Orbán eddig nagyon mást mondott a médiáról”, [Index.hu](https://www.index.hu), 2019. szeptember 24.

[← 469]

Máriás Leonárd et al.: *Központosított médiarendszer – Lány cenzúra 2018*. (Mérték Füzetek, 17), Budapest, Mérték Médiaelemző Műhely, 2019. december 17.

[← 470]

Farkas Zoltán: „Az Antall-kormány »sikerágazata«: a médiapolitika”. In: Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László (szerk.): *Kormány a mérlegen 1990–1994*. (Korridor kötetek), Budapest, Soros Alapítvány, 1994, 320.

[← 471]

Új Magyarország, Új Hírek, Magyar Nemzet privatizációja, *Heti Magyarország*.
Forrás: Bajomi-Lázár Péter: „Tekintélyelvűség és szabadelvűség között – Paradigmaváltások a magyarországi média és politika viszonyában”, *Politikatudományi Szemle*, 26/1. 79–104.

[← 472]

Uo.

[← 473]

Nem kérdés, hogy a székházbotrány 1993. májusi kirobbantása politikai indítástól született, és támadásként lehetett felfogni. Valódi független sajtó úgy dolgozta volna föl az esetet, hogy megvizsgálja, a többi országgyűlési párt hogyan gazdálkodott a kapott vagyonnal, ami más keretbe helyezte volna a Fidesz esetét. Mindez nem változtat azon, hogy Orbán és Simicska olyan üzleteket hozott tető alá, amelyek súlyos morális aggályokat vetettek fel a pártban, és megrendítették a bizalmat.

[← 474]

Debreczeni József: *Orbán Viktor*. Budapest, Osiris, 2002.

[← 475]

Nagy József: „Tamás Ervin: »Hírlapfelsőrész-készítő voltam, semmi több«, 24.hu, 2022. január 3.

[← 476]

Elek István: „Televízió – sajtó – politika”. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1999*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 250–56.

[← 477]

Petőcz György: „A Milla-érzés – első rész”, Magyarnarancs.hu, 2012. október 19.

[← 478]

A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóságot 2010 augusztusában állították fel. A 2010. decemberi törvény egységbe rendezte és az Alkotmányban rögzítette a médiaigazgatás rendjét és a tisztségviselők mandátumát.

[← 479]

Magyar Rádió, Magyar Televízió, Duna Televízió és Magyar Távíráti Iroda.

[← 480]

„Beindult a fűnyíró a közmédiában”, [Index.hu](#), 2011. július 8.

[← 481]

European Audiovisual Observatory: *The independence of media regulatory authorities in Europe. IRIS Special*. Strasbourg, European Audiovisual Observatory, 2019. [rm.coe.int](#).

[← 482]

European Commission: „Study on the implementation of the new provisions in the revised Audiovisual Media Services Directive (AVMSD), SMART 2018/006”, [Digital-strategy.ee.europa.eu](#), 2018.

[← 483]

Orbán Viktor: „Megőrizni a létezés magyar minőségét”, [2010–2015.miniszterelnok.hu](#), 2010. február 17.

[← 484]

Daniel Cohn-Bendit-vel egy 1970-es években írt könyve kapcsán merültek fel pedofilvádak az 1990-es években, amelyek azonban nem bizonyultak igaznak. A pedofília vádját jellemzően francia szélsőjobboldali politikusok vetették be a politikussal szemben.

[← 485]

Th. B.: „Mi baja a Hírcentrumnak Cohn-Bendit-vel?”, [Index.hu](#), 2011. április 8.

[← 486]

Kalas Györgyi: „A Kúria szerint is hírhamisító a köztévés Papp Dániel”, [Index.hu](#), 2015. december 2.

[← 487]

„Jobbra tolódott az MTV”, [Index.hu](#), 2011. január 5.

[← 488]

Keller-Alant Ákos: „»...A maffiában lehet hasonló, gondolom« – ilyen a köztévés belülről”, [Szabadeurópa.hu](#), 2020. november 20.

[← 489]

Uo.

[← 490]

Uo.

[← 491]

Domány András: „A közmédia szerint az ő szabadságukat sérti, ha ellenzékieket is be kell hívniuk”, [Hvg.hu](https://www.hvg.hu), 2018. március 30.

[← 492]

Nemzeti Média- és Hírközlés Hatóság: *Az új magyar médiaszabályozás*. Budapest, Nemzeti Média- és Hírközlés Hatóság, 2011. november.

[← 493]

EBESZ Nemzetközi Választási Megfigyelő Misszió: *Magyarország – Országgyűlési Választások. Előzetes megállapítások és következtetések*. Budapest, OSCE – ODIHR Leóm, 2018. április 8. [osce.org](https://www.osce.org).

[← 494]

Keller-Alant Ákos: „Szerkesztői utasítás a köztévénél: »Ebben az intézményben nem az ellenzéki összefogást támogatják«”, [Szabadeuropa.hu](https://www.szabadeuropa.hu), 2020. november 12.

[← 495]

Szél Bernadett országgyűlési képviselő reagálása a rendőrségi eljárásra: [Facebook.com](https://www.facebook.com), 2020. december 8.

[← 496]

NMHH: „A Médiatanácsnak nincs hatásköre a közmédiás hangfelvételek ügyében”, [Nmhh.hu](https://www.nmhh.hu), 2020. december 8.

[← 497]

Például a svájci Ringier, a svéd Modern Times Group és a német Axel-Springer.

[← 498]

A médiaportfólió 2011-ben tartalmazott öt plakátcéget (Publimont, Mahir Cityposter, Euro-AWK, Euro Publicity, A Plakát), egy országos és egy budapesti kereskedelmi rádióadót (Class FM, Music FM), három napilapot (*Metropol*, *Magyar Nemzet*, *Magyar Hírlap*), két hetilapot (*Heti Válasz*, *Demokrata*), két televíziót (Hír TV, Echo TV), továbbá a teljes állami médiát (M1, M2, Magyar Rádió, MTI, Duna Televízió).

[← 499]

Jobboldali online médiumok az MNO.hu, a Pesti Srácok, a Tutiblog.

[← 500]

Bátorfy Attila: „Hogyan működött Orbán és Simicska médiabirodalma?”, *Kreativ.hu*, 2015. február 18.

[← 501]

Uo.

[← 502]

Uo.

[← 503]

Direkt36: „Mi marad a független médiából a választási kampányra?” *Tilos.hu*, 2021. február 23.

[← 504]

Pethő András: „Fellibben a fátyol, Lázár János titkos küldetéseiről”, *Origo.hu*, 2014. május 12.

[← 505]

plankog: „Váratlanul kirúgták az *Origo* főszerkesztőjét”, *444.hu*, 2014. június 2.

[← 506]

Rényi Pál Dániel: „A Telekom eladta az *Origót* a VS-t kiadó New Wave Mediane”, *444.hu*, 2015. december 17.

[← 507]

Szalay Dániel: „Matolcsy fiához került az *Origo*”, *24.hu*, 2017. június 28.

[← 508]

HJ: „Elbocsátott origós: Hitvány hazugságyarat csináltak a lapból”, [Index.hu](#), 2017. március 10.

[← 509]

Erdélyi Katalin: „109 helyreigazítási pert veszített 2018-ban a kormányközeli média”, [Atlatszo.hu](#), 2019. február 7.

[← 510]

„A Simicska–Nyerges médiabirodalom ékköve lehet a TV2”, [Hvg.hu](#), 2013. május 17.

[← 511]

„Nincs több titok: Andy Vajna 6,72 milliárdot kap az államtól a TV2-re”, [Hetivolasz.hu](#), 2015. december 15.

[← 512]

A jogszabály különböző sávokban határozta meg a reklámbevételek adóját: fél-milliárd forintos árbevételig 0%-os, 20 milliárd forint felett azonban már 40%-os adót kellett fizetni. Az adóból kevesebb mint 10 milliárdot várt a költségvetés.

[← 513]

M. László Ferenc: „Deutsch elismerte, hogy a reklámadó politikai fegyver is volt”, [Hvg.hu](#), 2014. szeptember 18.

[← 514]

M. László Ferenc: „»Nem Balkán, ez már Ukrajna« – kirobbant a háború a tévés piacon”, [Hvg.hu](#), 2014. március 10.

[← 515]

Jandó Zoltán: „Megmutatjuk, ki áll most a TV2 mögött, de hamarosan elrejtőzhet a tulajdonos”, [g7.hu](#), 2019. szeptember 25.

[← 516]

HH: „Felfüggesztették a Népszabadság kiadását”, [Index.hu](#), 2016. október 8.

[← 517]

Lengyel Tibor: „Simicska Lajos: a médiaháború nem a pénzről szól”, [Origo.hu](#), 2015. február 6.

[← 518]

„Uniós és magyar közpénzek a kormánypárti médiafoglalás szolgálatában 2014–2016”, [Adatbazis.k-monitor.hu](#), 2016. december 22.

[← 519]

Spirk József – Szabó Zoltán: „Újabb bomba a holdudvarba?” [Index.hu](#), 2014. augusztus 8.

[← 520]

A reklámadót a kormány egy évvel később módosította, a sávokat egységessé tette, és a befizetést egy időre felfüggesztette, mivel az Európai Bizottság eljárást kezdeményezett az adó diszkriminatív természetét vizsgálандó.

[← 521]

Vartanova, Elena: „The Russian Media Model in the Context of Post-Soviet Dynamics”. In: Hallin, Daniel C. – Mancini, Paolo (eds.): *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 119–42.

[← 522]

„2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról”, [Net.jogtar.hu](#).

[← 523]

„2015. évi CXXIX. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény, továbbá egyes más törvények módosításáról”, [Mkogy.jogtar.hu](#).

[← 524]

„A központi állami szervekről, valamint a kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. törvény 17. §-a”, [Mkogy.jogtar.hu](#).

[← 525]

Habony Árpád: Modern Media Group; Liszkay Gábor: *Magyar Idők*; Mészáros Lőrinc: Inform Media, Opus Press; Nyerges Zsolt: Hír TV; Ómolnár Miklós: Ripost Media Kft.; Puch László: *Szabad Föld*; Schmidt Mária: *Figyelő*; Szemerey Tamás – Matolcsy Ádám: *Origo*; Széles Gábor: Echo TV; Szijj László: helyi lapok és helyi rádiók; Tombor András: *Mandiner*; Andy Vajna: Lapcom és Retro Rádió. Forrás: Jandó Zoltán: „Több mint 30 milliárdos ajándékot kapott oligarcháitól a NER”, g7.hu, 2018. december 3.

[← 526]

Rényi Pál Dániel: „Gigantikus központi médiaholdingot építenek Orbán emberei”, 444.hu, 2018. augusztus 27.

[← 527]

TASZ: „KESMA-per: Kérdések és válaszok”, Tasz.hu.

[← 528]

plankog: „Varga Judit: Mi vagyunk a keménymag, akik vagányan elmondják Európában, hogy gyerekek, ez hülyeség”, 444.hu, 2019. július 26.

[← 529]

Hann Endre et al.: „Megfertőzött médiarendszer – A politikai tájékozódás forrásai Magyarországon”, Mertek.eu, 2020. november.

[← 530]

Uo.

[← 531]

„Strómanok és oligarchák”, RTL Klub, *Házon kívül* című műsor, 2021. március 9.

[← 532]

Földes András: „Megírta az internet – Az *Index* első tíz évének szubjektív története”, Index.hu, 2019. május 9.

[← 533]

Pethő András – Szabó András: „Feltárul Simicska bukásának titkos története”, Direkt36.hu, 2019. január 14.

[← 534]

Rényi Pál Dániel: „Orbán és Schmidt Mária benyelte volna az *Indexet*, Simicskának lépni kellett”, 444.hu, 2017. április 27.

[← 535]

A bankár Spéder Zoltán, valószínűleg nem függetlenül a Simicska-konfliktustól, maga is kiesett Orbán bizalmi köréből, pénzügyi vizsgálatok sora indult ellene házkutatással és sajtókampánnyal, majd fontosabb cégeit sorra át kellett adnia Orbán új embereinek.

[← 536]

Dull Szabolcs: „Az *Index* szerkesztősége veszélyben van”, Index.hu, 2020. június 21.

[← 537]

„Szinte minden indexes újságíró benyújtotta a felmondását”, Nepszava.hu, 2020. július 24.

[← 538]

Bátorfy Attila: „A magyar média elmúlt 10 éve”, Atlo.team, 2020.

[← 539]

Zubor Zalán: „Nem azért nyert a Fidesz, mert csak az ő médiája jut el az emberekhez – a kormánypárti médiafölény igazi arca”, Atlatso.hu, 2022. május 17.

[← 540]

Bódis András: „Már »ellenzéki« médiacsoportja is van a NER-nek – ezzel együtt a sajtó kétharmadát kontrollálják”, Valaszonline.hu, 2022. február 8.

[← 541]

Bajomi Lázár Péter: „A patrónusi-kliensi médiarendszer és az újságírói szükségletek Maslow-piramisa”, [Mediakutato](http://Mediakutato.hu), 2019, 20/1. 41–58.

[← 542]

Szalay Dániel: „Felmondott a *Ripost* egyik munkatársa”, 24.hu, 2017. április 18.

[← 543]

International Press Institute: „Mission Report: Media Freedom in Hungary Ahead of 2022 Election”, Ipi.media, 2022. március 21.

[← 544]

„Orbán: A gazdasági bevándorlást meg kell állítani”, Hirado.hu, 2015. január 13.

[← 545]

Kóczián Péter – Ószabó Attila – Vajda Éva: „Arccal a kamerák felé – képmutatók a médiában”, *Élet és Irodalom*, 1999. február 5.

[← 546]

Rényi Pál Dániel: „Orbán Viktor hátországa – Az árnyékelnök”, Magyarnarancs.hu, 2011. szeptember 1.

[← 547]

Arthur J. Finkelstein (1945–2017) és George E. Birnbaum közösen alapította meg a GÉB International tanácsadó céget. 1996-ban győzelemre segítette Benjamin Netanjahut. A 2000-es évektől a GÉB dolgozott Magyarországon, Romániában, Csehországban, Bulgáriában, Ausztriában és Koszovóban. Orbán hatalomra segítését a GÉB International a cég legnagyobb sikerei között tartja számon.

[← 548]

Finkelstein, Arthur J.: „Political campaigns in the 21st century – challenges and perspectives”, *Cevro Institute Forum*, 2012. április 8.

[← 549]

Rényi Pál Dániel: „A vár esze – Arthur J. Finkelstein, a Fidesz politikai tanácsadójának pályaképe”, Magyarnarancs.hu, 2013. március 7.

[← 550]

Bársony Fanni – Gyenge Zsuzsanna – Kovács Ádám: „Kit érdekelnek a programok? A Jobbik kisebbségképe és annak médiareprezentációja a 2010-es országgyűlési választások kampányidőszakában”, Mediakutato.hu, 2011. tavasz.

[← 551]

„Orbán Viktor miniszterelnök beszédének szó szerinti leírata”, [2015–2022.miniszterelnok.hu](http://2015-2022.miniszterelnok.hu), 2016. március 15.

[← 552]

2016–2017-ben csupán pár ezer menekültet engedett be a kormány Magyarországra területére, akik azonnal tovább is mentek Nyugat-Európába.

[← 553]

Merkel, Angela: „Wir Schaffen das”, Armediathek.de, 2015. augusztus 31.

[← 554]

„Többször is elítélték a nőt, aki az M1-en arról beszélt, a rossz svéd közbiztonság miatt tért haza”, Hvg.hu, 2018. március 12.

[← 555]

„Ég a magyar közmédiá: a németek lebuktatták a hírhamisító játékokat”, Hvg.hu, 2018. augusztus 24.

[← 556]

Herczeg Márk: „A fideszes médiabirodalom 100 hazugsága”, 444.hu, 2018. október 24.

[← 557]

Bagladi Anna – Lőrincz Marcell: „Az *Origo* gerjeszti a pánikot”, Index.hu, 2018. április 28.

[← 558]

„Többe kerül a kvótakampány, mint amennyit a britek összesen költöttek a Brexit-kampányban”, Igyirnankmi.atlatszo.hu, 2016. szeptember 28.

[← 559]

A magyar törvények alapján a népszavazás érvényességéhez a szavazásra jogosultak 50%-a +1 szavazat leadására volt szükség.

[← 560]

2015 júliusa és 2017 októbere között a Fidesz-KDNP a teljes népességen belül összesen 17 százalékponttal, a pártválasztók körében pedig 20 százalékponttal növelte táborát. Forrás: Tárki: „Folytatódik a kormánypártok erősödése”, Tarki.hu, 2017. október 26.

[← 561]

Sík Endre – Simonovits Bori – Szeitl Blanka: „Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban”, Régió, 2016. 24/2. 81–108.

[← 562]

„Húsvéti interjú Orbán Viktor miniszterelnökkel a *Magyar Időkben*”, *Magyar Idők*, 2017. április 15.

[← 563]

Soros György magyar zsidóként Budapesten élte túl a holokauszt idejét. A háború után kivándorolt, és miután befektetési alapjából vagyona tette, 1984-ben jótékonyági alapítványt hozott létre. A Soros Alapítvány a rendszerváltás idején éveken keresztül jelentős pénzügyi és eszközbeli támogatást nyújtott kelet-európai ellenzéki személyeknek és csoportoknak, többek között a Fidesznek és Orbán Viktornak. Az alapítvány az elmúlt évtizedekben Nyílt Társadalom Alapítványok néven világszerte támogatja az egyenlő esélyeket, az igazságos elbírálást, a közegészségügyet, a független médiát és a politikusok számonkérhetőségét.

[← 564]

Erdélyi Péter: „Itt a teljes Nemzeti Konzultációs kérdőív”, *444.hu*, 2017. szeptember 28.

[← 565]

Uo.

[← 566]

DA: „Átlátszó: Izraeli mintára takarítaná el az útból a civileket a kormány”, *Index.hu*, 2017. január 11.

[← 567]

Grassegger, Hannes: „Die Finkelstein Formel”, *Das Magazin*, 2019. január 12.

[← 568]

D. Kovács Ildikó: „Kitálalt a Fidesz kampánytanácsadója, így csináltak Sorosból tökéletes ellenséget”, *24.hu*, 2019. január 14.

[← 569]

Századvég: „A Soros-jelenség a közvéleményben”, *Regi.szazadveg.hu*, 2017. január 13.

[← 570]

M. László Ferenc: „Rogán szuperhivatala 25 milliárdot költhet”, [Nol.hu](#), 2015. szeptember 30.

[← 571]

Rényi Pál Dániel: „Ez nem újságírás, ez politikai nehézfegyverzet”, [444.hu](#), 2017. május 18.

[← 572]

Uo.

[← 573]

Haszán Zoltán: „Valóban kormányzati kézivezérléssel irányították a Hír TV-t Simicska gecizése előtt”, [444.hu](#), 2015. október 7.

[← 574]

A ripost.hu, a pestisrácok.hu, a karc.fm, az akkor még független portálként működő 888.hu, az Echo TV Bayer show-ja a legismertebb médiumok ebben a kategóriában.

[← 575]

Bayer Zsolt: „Takarodjatok haza a kurva anyátokba”, [Mandiner.hu](#), 2015. október 5.

[← 576]

Spirk József: „Mindent mérnek: Rogán kabinetirodája 400 közvélemény-kutatást rendelt két és fél év alatt”, [24.hu](#), 2020. január 15.

[← 577]

Jandó Zoltán: „Egy Puskás-stadionnyi pénzt költhet propagandára az állam”, [g7.hu](#), 2020. február 20.

[← 578]

Bátorfy Attila: „A magyar média elmúlt 10 éve...” [Atlo.team](#), 2020.

[← 579]

Tbg – Herczeg Márk: „A Megafon már közel 600 millió forintot elhirdetett a Facebookon a Fidesz győzelméért”, [444.hu](#), 2022. január 19.

[← 580]

„Orbán Viktor Facebook-posztja”, [Facebook.com](https://www.facebook.com), 2022. március 31.

[← 581]

„Balos belügy lett az eltérített pedagógustüntetés”, [Magyarhirlap.hu](https://www.magyarhirlap.hu), 2022. december 1.

[← 582]

„Az akkumulátorgyár elleni hergeléssel gyanúsított egyesület valóban kapott pénzt Sorostól”, [Magyararnemzet.hu](https://www.magyararnemzet.hu), 2023. február 2.

[← 583]

Jávor Bence: „Joga van nemet mondani az olimpiára”, [Index.hu](https://www.index.hu), 2017. január 19.

[← 584]

Panyi: „Kirúgták az Antall József Tudásközpontból, miután felszólalt a diszkrimináció ellen”, [Index.hu](https://www.index.hu), 2017. január 31.

[← 585]

Tóth István György: *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében*. Budapest, Tárki, 2009. [tarki.hu](https://www.tarki.hu)

[← 586]

Csepeli György – Prazsák Gergely: „El nem múltó feudalizmus”, *Társadalomkutatás*, 2011, 29/1. 63–79.

[← 587]

Gáti Annamária: *Aktív állampolgárság Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. Budapest, Tárki-Tudok, Tudásmenedzsment és Oktatáskutató Központ Zrt., 2010. [t-tudok.hu](https://www.t-tudok.hu)

[← 588]

G. Fodor Gábor: „Jó és rossz kormányzás Magyarországon, avagy a demokratikus minőség mérésének problémája”, *Politikatudományi Szemle*, 2008, 17/1. 131–44. Idézet a 132. oldalon.

[← 589]

Hungler Sára: „Az érdekérvényesítés lehetőségei és korlátái a hatályos munkajogi szabályozás tükrében”, *Munkaügyi Szemle*, 2016. november.

[← 590]

Uo.

[← 591]

Ostorics László et al.: *PISA 2015 – Összefoglaló jelentés*. Budapest, Oktatási Hivatal, 2016. magyartanarok.files.wordpress.com

[← 592]

Kerényi György: „»Itt az előző években is vírus volt« – A közmunka nyomában Borsodban”, *Szabadeurópa.hu*, 2021. február 9.

[← 593]

Róna Dániel et al.: *A Fidesz-titok – Gazdasági szavazás Magyarországon, 2019*. Budapest, 21 Kutatóközpont, 2020.

[← 594]

Kovács Imre (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum, 2020.

[← 595]

Gerő Márton: „Elzárkózás és fojtogató ölelés. A civil szervezetek és az állam átalakuló kapcsolata az erősödő kontroll szakaszában”. In: Fejős Anna – Szikra Dorottya (szerk.): *Támogatás és támadás – Női civil szervezetek az illiberális demokráciában*. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont 2020.

[← 596]

Carothers, Thomas – Brechenmacher, Saskia: *Closing Space: Democracy and Human Rights Support Under Fire*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2014. carnegieendowment.org

[← 597]

„Lázár felfüggesztené a norvég civil alap támogatásait”, *Index.hu*, 2014. május 9.

[← 598]

Magyar Helsinki Bizottság: „Akta: Civil szervezetek elleni kormányzati támadások – 58 cikk az aktában”, [Helsinki.hu](https://helsinki.hu), frissítve: 2022. november 23.; „A munka-alapú állam korszaka következik – Orbán Viktor beszéde a XXV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban 2014. július 26. Tusnádfürdő (Băile Tușnad)”, [2015–2019.kormany.hu](https://2015-2019.kormany.hu), 2014. július 28.

[← 599]

Orbán Viktor beszéde 2014. július 26-án, uo.

[← 600]

TASZ: „Kiderítettük, hogy Orbán Viktor személyesen rendelte el a civilek végzését”, [Tasz.hu](https://tasz.hu), 2016. október 6.

[← 601]

Lowenstein, Von Stephan: „Wir wollen keine multikulturelle Gesellschaft”, [Faz.net](https://faz.net), 2015. február 5.

[← 602]

„Norvégiáig húzódó Soros-szálba kapaszkodva magyarzza a kormány a 77 mlárd elvesztését”, [Hvg.hu](https://hvg.hu), 2021. augusztus 5.

[← 603]

Horváth Bence: „Orbán személyesen rendelte el a civil szervezetek elleni hadjáratot”, 444.hu, 2016. október 6.

[← 604]

Lőrincz Tamás: „Megvan az új ellenség? Újabb támadás indul a civilek ellen”, [Magyarnemzet.hu](https://magyarnemzet.hu), 2017. január 10.

[← 605]

TASZ: „Orosz mintára készült a civiltörvény?” [Tasz.hu](https://tasz.hu), 2017. augusztus 28.

[← 606]

Kerner Zsolt: „Orbán a magánrepülőzésről: »Minden üzletember tudja, hogy nem érdemes rám nyomást gyakorolni«”; a cikkben belül: „63 olyan szervezet van Magyarországon, amelyet Soros György támogat – állítja Orbán”, 24.hu, 2019. január 10.

[← 607]

„I stand with CEU – Timeline of events”, [Ceuedu](#), 2018. december 3.

[← 608]

Czinkóczi Sándor: „Bayer Zsolt a taknyukon és a vérükön rángatná ki a civileket a Parlamentből”, [444.hu](#), 2017. május 7.

[← 609]

„Mesterházy pert nyert a CÖF ellen a bohócos plakát ügyében”, [Hvg.hu](#), 2014. június 4.

[← 610]

Becker András: „20 millió forint pártpénz, 290 millió forint magánadomány a kormány civiljeinek”, [Atlatszo.hu](#), 2014. június 6.

[← 611]

Becker András: „Itt a civiltámogatások listája: a kormány mellett demonstrálni menő”, [Atlatszo.hu](#), 2012. október 22.

[← 612]

Tóth-Bíró Marianna: „Újabb kétmilliárd forint közpénzből működhet idén az Alapjogokért Központ”, [Telex.hu](#), 2022. május 19.

[← 613]

Alapjogokért Központ: „KözpontPercek 2020/10.”, videó, [Alapjogokert.hu](#), 2021. október 1.

[← 614]

„Gulyás Gergely és Szánthó Miklós is beszédet mond a mexikói CPAC-rendezvényen”, [Hang.hu](#), 2022. november 19.

[← 615]

Szabó Andrea – Oross Dániel: „Társadalmi mozgalom-e az országos hallgatói képviselő?” *Educatio*, 2017, 26/1. 15–25.

[← 616]

Mikecz Dániel: *Semmit rólunk nélkülünk – Tüntetések, politikai aktivizmus az Orbán-rezsim idején*. Budapest, TK Politikatudományi Intézet – *Napvilág*, 2021, 241.

[← 617]

Róbert Péter – Szabó Andrea: „Magad uram, mert szolgád alig van! A politikai részvétel tendenciái Magyarországon”. In: Boda Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Trendek a magyar politikában 2. – A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák*. *Napvilág*, Budapest, 2017, 199–227.

[← 618]

Orbán Viktor: „A választás után elégtételt fogunk venni”, [444.hu](https://www.444.hu), 2018. március 15.

[← 619]

Bodnár Judit Lola: „Vidnyánszky a Színházművészeti mellett a kaposvári színész-képzést sem engedte ki a kezéből”, [24.hu](https://www.24.hu), 2020. augusztus 12.

[← 620]

Úrfi Péter: „Mundruczóék #FreeSZFE-s pólóban nyomulgatnak a velencei fesztiválon”, [444.hu](https://www.444.hu), 2020. szeptember 5.

[← 621]

EU2020: Demanding on Democracy. Country and Trend Reports on Democratic Records by Civil Liberties Organizations Across the European Union. Civil Liberties Union for Europe, [cloudfront.net](https://www.cloudfront.net), 2021. március 9.

[← 622]

Czinkóczi Sándor: „Egy ellenzéki képviselő 150 ezer forintos büntetést kapott a dudálás tüntetés miatt”, [444.hu](https://www.444.hu), 2020. május 15.

[← 623]

Ungváry Krisztián: „A káosz háza”, [Magyarnarancs.hu](https://www.Magyarnarancs.hu), 2002. március 7.

[← 624]

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 5.), Nemzeti Hitvallás, [net.jogtar.hu](https://www.net.jogtar.hu).

[← 625]

Bölcsészettudományi Kutatóközpont: „Emlékezetháborúk és emlékezetpolitikák – beszélgetés Mélyi Józseffel és Romsics Gergellyel a Glossza 21. adásában”, podcast, Abtk.hu, 2022. július 21.

[← 626]

Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba (szerk.): *Forradalom! 24 megtalált történet*. Budapest, Libri – Magyar Történeti Levéltár, 2016, 84.

[← 627]

Uo.

[← 628]

Rainer M. János: *Az 1956-os magyar forradalom*. Budapest, Osiris, 2016.

[← 629]

Lőrinc László: „Cserben hagyta a Nyugat Magyarországot 1956-ban?” Tenyleg.com, 2013. november 12.

[← 630]

„1956 a nemzeti mitológiában, 1990. október 23.”, Antalljosef.igtortent.hu.

[← 631]

„Schmidt Máriaék váratlanul közzétették az '56-os emlékév szerződéseit”, Atlaszo.hu, 2017. május 10.

[← 632]

Wertsch, James V: „Collective Memory and Narrative Templates”, *Social Research*, 2008, 75/1. 133–56.

[← 633]

Pataki Ferenc: „Kollektív emlékezet és emlékezetpolitika” *Magyar Tudomány*, 2010, 7. 778–98.

[← 634]

„Nagy Imre nem kér kegyelmet”, Youtube.com.

[← 635]

„Orbán Viktor ünnepi beszéde az 1956-os forradalom 60. évfordulóján”, [2015–2022.miniszterelnok.hu](https://2015-2022.miniszterelnok.hu), 2016.

[← 636]

Pataki Ferenc i. m.

[← 637]

„Kövér László beszéde az Országgyűlés ünnepi ülésén”, [Parlament.hu](https://parlament.hu), 2016. október 23.

[← 638]

„Orbán Viktor ünnepi beszéde az 1956-os forradalom 60. évfordulóján”, [2015–2022.miniszterelnok.hu](https://2015-2022.miniszterelnok.hu), 2016. október 23.

[← 639]

Schmidt Mária: „Ma is össze kell fogni a szabadságért”, [Magyarforradalom1956.hu](https://magyarforradalom1956.hu), 2017. június 16.

[← 640]

„Orbán Viktor ünnepi beszéde az 1956-os forradalom 60. évfordulóján” i. m.

[← 641]

„Reklámfilmek – Harminc éve szabadon”, 30eveszabadon.hu, 2019. június 16.

[← 642]

Scorpions zenekar: „Take me to the magic of the moment, On a glory night, Where the children of tomorrow dream away, in the wind of change...” (Ragadjon magával a pillanat varázsa / Egy dicső éjen, / Ahol a jövő gyermekei álmodnak / A változás szelében), [Magyardalszoveg.hu](https://magyardalszoveg.hu).

[← 643]

„Bátran és Szabadon, 10 éves a Terror Háza Múzeum”, (videó), dailymotion.com, 2012. február 15.

[← 644]

„Orbán Viktor ünnepi beszéde Sátoraljaújhelyen”, [2015–2022.miniszterelnok.hu](https://2015-2022.miniszterelnok.hu), 2020. június 6.

[← 645]

Zombory Máté: *Traumatársadalom – Az emlékezetpolitika történeti-szociológiai kritikája*. Budapest, Kijárat, 2019.

[← 646]

Pálfi Rita – Zsíros Sándor: „Orbán az EU-büdzsé vétójáról: semmiről nincs megállapodás, amíg nincs megállapodás mindenről”, *Euronews*, hu.euronews.com, 2020. november 18.

[← 647]

Mezei Géza – Módos Márton (szerk.): *Új tartalmú szuverenitás felé – A Fidesz külpolitikai koncepciója*. Budapest, Fiatal Demokraták Szövetsége, 1991.

[← 648]

„Orbán a fiataloknak: Az olaj talán keletről, de a szabadság mindig nyugatról érkezik”, Mandiner.hu, 2014. november 18.

[← 649]

„Orbán most is jól kijött Băsescuval”, Index.hu, 2010. július 24.

[← 650]

„Orbán Viktor beszéde a Magyar Országgyűlés alakuló ülésén (2010. május 14.)”, 2010-2014.kormany.hu, 2010. május 14.

[← 651]

Külügyminisztérium: Magyar külpolitika az uniós elnökség után. 2010-2014.kormany.hu, 2011, 36–37.

[← 652]

Lengyel Tibor: „Senki nincs a világban, aki kérdőre vonhatna minket”, Origo.hu, 2014. augusztus 25.

[← 653]

Jenne, Erin Kristin – Visnovitz, Péter: „Populist argumentation in foreign policy: the case of Hungary under Viktor Orbán, 2010–2020”, *Comparative European Politics*, 2001, 19, 683–702.

[← 654]

DSz: „Szijjártó még csak a felénél tart”, Index.hu, 2014. december 30.

[← 655]

Miniszterelnöki Kabinetiroda: „Orbán Viktor beszéde a misszióvezetői munka-
értekezleten”, [2015–2022 miniszterelnok.hu](http://2015-2022.miniszterelnok.hu), 2016. február 19.

[← 656]

A Türk Tanácsot Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Törökország és Üzbe-
gisztán alapította 1992-ben.

[← 657]

Kasnyik Márton: „Nem a gazdaságról szól a magyar külpolitika türk-kipcsák
fordulata”, g7.hu, 2019. október 17.

[← 658]

Haszán Zoltán: „Nem nagyon van rá magyarázat, hogy Magyarországnak miért
éri meg az Orbán–Erdoğan barátság”, 444.hu, 2019. október 22.

[← 659]

Úrfi Péter: „A török meló – Adnan Polat és az Orbán család üzletei”, Magyarnarancs.hu, 2016. július 8.

[← 660]

Uo.

[← 661]

MTI: „Orbának 56 jutott eszébe az orosz hadműveletekről”, Index.hu, 2008. au-
gusztus 14.

[← 662]

Szabó András – Pethő András: „Orbán játszámája – Feltárul a Putyinnal kiépített
kapcsolat titkos története”, Direkt36, 2018. március 11.

[← 663]

„EU restrictive measures against Russia over Ukraine (since 2014)”, Consilium.europa.eu.

[← 664]

„Erről tárgyalt Orbán és Putyin”, *Index.hu*, 2015. február 17.

[← 665]

Rácz András: „Miért nem igaz, amit a kormány állít az orosz érdekeltségű bankról?”, *Index.hu*, 2019. június 17.

[← 666]

Pintér Luca: „Pázmány docense: A melegellenessé eltérített pedofilelles törvény sokkal szigorúbb az orosz mintánál”, *Telex.hu*, 2021. június 16.

[← 667]

Győri, Lóránt – Krekó, Péter: „Breaking Europe – Revealing Russian disinformation networks and active measures fuelling secessionism and border revisionism in Central and Eastern Europe”, *Politicalcapital.hu*, 2020. november 16.

[← 668]

Putyin, Vlagyimir: „Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”, *En.kremlin.ru*, 2005. április 25.

[← 669]

Győri, Lóránt et al.: „Does Russia Interfere in Czech, Austrian and Hungarian Elections? A study by Political Capital, European Values Think-tank in cooperation with DöW”, *Politicalcapital.hu*, 2017.

[← 670]

2017-ben az ukrán törvényhozás módosította az oktatási törvényt, amely korlátozta az Ukrajnában élő, mindenekelőtt orosz kisebbség nyelvhasználati jogait. Ez a módosítás a 150 ezer fős ukrainai magyar közösséget is hátrányosan érintette. A magyar kormány erre hivatkozva a NATO-ban megakadályozta, hogy Ukrajnával vegyes bizottság állhasson fel.

[← 671]

„Magyar–kínai gazdasági kapcsolatok”, *Statisztikai Tükör*, 2014, 25. (2014. március 11.)

[← 672]

Joó Hajnalka – Szabó András: „»Nehezen élte meg« a kormány az elmélyülő kínai kapcsolatokat”, [Origo.hu](https://www.origo.hu), 2011. június 28.

[← 673]

Narancs.hu: „Így szól Orbán: »Most a Kelet csillaga áll magasan«, [Magyarnarancs.hu](https://www.narancs.hu), 2017. november 27.

[← 674]

MT: „130 év alatt térülhet meg a méregdrága kínai vasút”, [Index.hu](https://www.index.hu), 2017. december 1.

[← 675]

„Orbán Viktor a Kossuth Rádió »180 perc« című műsorában”, [2015–2022.miniszterelnok.hu](https://www.2015-2022.miniszterelnok.hu), 2017. december 1.

[← 676]

Váczi István: „Karácsonyra dőlhet el, ki nyeri az 500 milliárd forintos közbeszerzést”, [g7.hu](https://www.g7.hu), 2018. október 17. 2021 novemberében a Transparency Internationalnek a Külgazdasági és Külügyminisztérium ellen indított perében a bíróság másodfokon úgy döntött, hogy a Belgrád-Budapest vasútépítkezés 5 millió forint feletti szerződéseit ki kell adni.

[← 677]

Reuters Staff: „Huawei CFO arrested in Canada for violating US sanctions on Iran – report”, [Reuters.com](https://www.reuters.com), 2015. december 5.

[← 678]

RWR Advisory Group: „Assessing Huawei Risk: How the Track Record of the CCP Should Play into the Due Diligence of Huawei’s Partners and Customers”, [Rwradvisory.com](https://www.rwradvisory.com), 2019. május.

[← 679]

Panyi Szabolcs: „Csendben csinálja, de már nyakig benne van a magyar kormány a Huawei-háborúban”, [Direkt36.hu](https://www.direkt36.hu), 2019. november 1.

[← 680]

Panyi Szabolcs: „Kémjátszmákat hozott Budapestre Orbán kínai nyitása”, [Direkt36.hu](https://www.direkt36.hu), 2021. március 15.

[← 681]

Panyi Szabolcs: „Kínai hitelből készül a magyar felsőoktatás óriásberuházása. A kormány már oda is ígérte egy kínai cégnek”, [Direkt36.hu](https://www.direkt36.hu), 2021. április 6.

[← 682]

Pintér Luca – Bódei János: „Szabad Hongkong út, Dalai Láma út – átnevezik a Fudan Egyetem Budapestre tervezett kampuszát övező utakat”, [Telex.hu](https://www.telex.hu), 2021. június 1.

[← 683]

Mészáros R. Tamás: „Magyarország akkugyártó-nagyhatalommá válik, de nem világos, ezzel ki jár jól”, [g7.hu](https://www.g7.hu), 2022. október 23.

[← 684]

„Orbán Viktor beszéde a Századvég Intézet konferenciáján”, [Youtube.com](https://www.youtube.com), 2012. május 31. („A magyar győztes nemzet”, [2010–2014.kormany.hu](https://www.2010-2014.kormany.hu), 2012. május 31.)

[← 685]

„Hillary Clinton fékekről és ellensúlyokról beszélt Orbánnak”, [Index.hu](https://www.index.hu), 2011. június 30.

[← 686]

Magyarországon mintegy 1600 amerikai vállalat van jelen, ezzel 2022-ben a második legnagyobb külföldi befektető volt az USA. A legjelentősebb amerikai cégek, amelyekkel a kormány megállapodást kötött: General Electronics, Microsoft, IBM Hungary, Hewlett-Packard Company, ExxonMobil.

[← 687]

2012–2020 között a magyar kormány 4,5 millió dollárt fizetett Connie Mack korábbi republikánus szervezeteinek, 2018-ban pedig a William Nixon republikánus lobbista által vezetett Policy Impact Strategic Communications céggel szerződött. Ennek a cégnek köszönhető a Tucker Carlsonnal kialakított kapcsolat, valamint az is, hogy az amerikai kormány 2019-ben felfüggesztette a magyar független sajtó támogatására szánt 700 ezer dolláros alapot, továbbá Orbán végül találkozhatott Donald Trump elnökkel. Forrás: Mrav, Noémi: „Milliárdok szivárognak el az USA-ban létrehozott magyar alapítványokba”, [Hu.euro-news.com](https://www.hu.euro-news.com), 2021. október 7.

[← 688]

Borger, Julian – Walker, Shaun: „Trump lauds Hungary’s nationalist PM Orbán for »tremendous job«”, [Theguardian.com](https://www.theguardian.com), 2019. május 13.

[← 689]

Szabó Yvette: „Trumpék kérték, Orbánék teljesítették – a »történelmi« gázület és ami mögötte van”, [Hvg.hu](https://www.hvg.hu), 2020. szeptember 9.

[← 690]

„Joint Statement of the Heads of Government of the Visegrad Group Countries”, [Visegradgroup.eu](https://www.visegradgroup.eu), 2015. június 19.

[← 691]

„Orbán Viktor szerint a tét ma már Európa megmaradása”, [Hirado.hu](https://www.hirado.hu), 2015. július 25.

[← 692]

Czímer Gábor: „Szlovákia és Magyarország egymásnak feszül, Orbánék százmilliárdos visszavonulót fújtak”, [Szabadeuropa.hu](https://www.szabadeuropa.hu), 2021. október 21.

[← 693]

Kerényi György: „Orbán-irigység és néma düh: a szomszédos országok és a magyar kormány viszonya”, [Szabadeuropa.hu](https://www.szabadeuropa.hu), 2021. március 29.

[← 694]

Tremmel Márk: „Térképre tettük, hogyan szökött Nikola Gruevszki Macedóniából Magyarországra”, [Atlatszo.hu](https://www.atlatszo.hu), 2018. november 21.

[← 695]

„Három évig küzdött a bukás ellen Gruevszki, és Orbán végig segítette – itt az Átlátszó összes cikke a témában”, [Atlatszo.hu](https://www.atlatszo.hu), 2018 november 23.

[← 696]

Sarkadi Zsolt: „Orbán Gruevszki kiról: Az ember tisztességesen bánik a szövetségeseivel”, [444.hu](https://www.444.hu), 2018. november 23.

[← 697]

Szalai Bálint: „Miért jó Magyarországnak beállni a boszniai szerbek legszélsősé-
gebb csoportja mellé?” Szabadeuroopa.hu, 2021. december 20.

[← 698]

„Čaputová: A magyar és a lengyel álláspont sértheti Szlovákia érdekeit”, ma7.sk,
2020. november 27.

[← 699]

„Orbán bajorországi kitérője az EU-csúcs előtt”, Hu.euronews.com, 2015. szept-
ember 23.

[← 700]

Dull Szabolcs: „Merkel bevállalta a konfliktust Orbánnal”, Index.hu, 2015. febru-
ár 2.

[← 701]

Panyi Szabolcs: „Így fűzte be Orbán Európa nagyhatalmát”, Direkt36.hu, 2020.
szeptember 17.

[← 702]

Amann, Melanie – Müller, Peter: „Manfred Weber: »Viktor Orbán Is Following
the Wrong Political Path«”, Spiegel.de, 2019. március 1.

[← 703]

Orbán 2011-ben kiadatott Azerbajdzsánnak egy gyilkosságért elítélt azeri kato-
nát, akit hazaérve azonnal szabadon bocsátottak, és hősként ünnepeltek. Or-
bánhoz közel álló magyar vállalkozók bevásárolták magukat a meghatározó
szlovén és macedón médiumokba, és ezek az Orbán számára fontos politikai
szereplők mellett magyar típusú propagandakampányt folytattak.

[← 704]

Hegedűs, István et al.: „A pro-European vision for the European Union – the
perspective of the Visegrad countries”, Europatarsasag.hu, 2018. július 26.

[← 705]

„President Macron gives speech on new initiative for Europe”, Elysee.fr, 2017.
szeptember 26.

[← 706]

Karnitschnig, Matthew: „Merkel, Macron bridge differences on EU reform”, *Politico.eu*, 2018. június 19.

[← 707]

Erlanger, Steven – Novak, Benjamin: „How the E.U. Allowed Hungary to Become an Illiberal Model”, *Nytimes.com*, 2022. január 3.; Rényi Pál Dániel: „Ha megpróbáltok kirúgni, elpusztítalak benneteket – mondta Orbán néppárti vezetőknek a New York Times szerint”, *444.hu*, 2022. január 3.

[← 708]

„2020 Rule of Law Report – Communications and country chapters”, *Commission.europa.eu*, 2020. szeptember 30.

[← 709]

Bayer, Lili: „Hungary’s justice minister demands Věra Jourová’s resignation”, *Politico.eu*, 2020. szeptember 28.; Gehrke, Laurenz: „Hungary’s Orban demands Commission VP Věra Jourová’s resignation”, *Politico.eu*, 2020. szeptember 29.; MTI: „Vera Jourová megsértette Magyarországot, távoznia kell pozíciójából”, *2015–2022.miniszterelnok.hu*, 2020. szeptember 29.

[← 710]

A Fidesz nagyon erősen lobbizott a jogállamisági feltételrendszer ellen. Sikertelenül elérnie, hogy az ne legyen általános érvényű feltétel, csupán az európai pénzek elköltésének módjához kapcsolódjon. A vétőfenyegetéssel Orbán ki tudta kényszeríteni a kompromisszumot, hogy a feltételrendszert csak azután vezessék be, miután az Európai Unió Bírósága megvizsgálta, nem ellentétes-e az európai jogszabályokkal. Orbán ezzel az időhúzással sikerrel akadályozta meg, hogy a jogállamisági mechanizmus a 2022. évi magyarországi választások előtt életbe lépjen.

[← 711]

Arató László: „»Ez nem a vétők ideje« – patthelyzet az EU-ban”, *Szabadeuropa.hu*, 2020. november 17.

[← 712]

EUrológus: „Jogfosztott lesz Deutsch Tamás a néppárti javaslat szerint”, *Hvg.hu*, 2020. december 16. Deutsch visszavonta megjegyzését, és elnézést kért a frakcióvezetőtől.

[← 713]

Aust, Stefan – Volkmann-Schluck, Philip: „Viktor Orbán: »Manfred Weber hat unser ganzes Volk beleidigt«”, [Welt.de](#), 2020. december 21.

[← 714]

Admin: „A Fidesz kongresszusa”, [24.hu](#), 2006. március 19.

[← 715]

Fülep Lajos: „Nemzeti öncélúság”, [Válasz](#), 1934. május, 1/1. 2–23. Idézet: 2.

[← 716]

Orbán Viktor beszéde a Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban, [2010–2015.miniszterelnok.hu](#), 2012. július 28.